ADVIEZEN

IN DE

TWEEDE KAMER DER STATEN-GENERAAL,

ZITTING VAN 1849—1850.

TWEEDE GEDEELTE.

April—Augustus.

DOOR

Mr. G. GROEN VAN PRINSTERER.

AMSTERDAM,
JOHANNES MÜLLER.
1851.

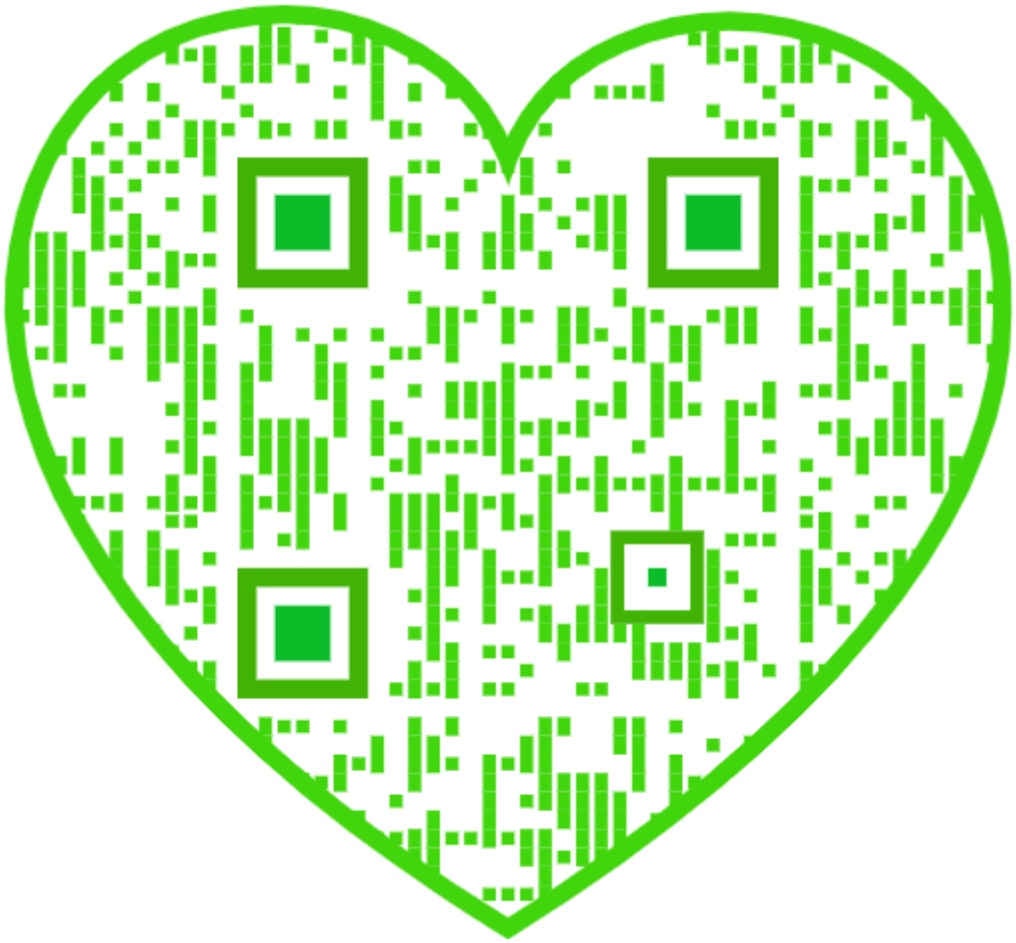

ADVIEZEN.

GEDRUKT BIJ J. ROERING TE 'S GRAVENHAGE.

ADVIEZEN

IN DE

TWEEDE KAMER DER STATEN-GENERAAL,

ZITTING VAN 1849—1850.

TWEEDE GEDEELTE.

April — Augustus.

DOOR

Mr. G. GROEN VAN PRINSTERER.

AMSTERDAM,

JOHANNES MÜLLER.

1851.

VOORBERIGT.

Deze Aflevering bevat mijne Adviezen *in de tweede helft der zitting van* 1849 *tot* 1850.

Eerst de Vereenigde Zitting, *toen de ontwikkeling mijner denkbeelden over het gevaar der* niet-herzienbaarheid van de Grondwet, tijdens een Regentschap, *mij naauwelijks vergund werd.*

Daarna de Kies- *en* Provinciale Wetten; *waarbij ik deel nam aan de discussie over de uitbreiding van het Kiesregt, naar mij voorkwam, verder dan de Grondwet gewild had; over de verdeeling der Kiesdistricten; over de ontbinding, zonder welke men eene, naar tweederlei rigtsnoer gekozen, Kamer zou gehad hebben; over het ongerijmde der Volks-*

souvereiniteit; over het jammerlijke eener vrijzinnige centralisatie welke, om eene, voor den Staat onmisbare, ondergeschiktheid te verkrijgen, geene, ter ontwikkeling der Gewesten, onmisbare onafhankelijkheid in eigen aangelegenheden (autonomie) *vergunt.*

Eindelijk de Wet op het regt van enquête; *waarbij zich de gelegenheid opdeed om in herinnering te brengen dat de Tweede Kamer niet regeert, veel minder alleen heerschappij voert; en dat zij, door het buitensporig uitbreiden van haar prerogatief, in gewone omstandigheden, omdat zij zelve voor haar onweêrstaanbaarheid beducht is, magteloos wordt.*

VEREENIGDE ZITTING.

I.

REGLEMENT VAN ORDE.

ZITTING VAN 19 APRIL 1850.

*** Onmiddelijk nadat de Minister van Justitie de conceptwetten op het *Regentschap* en de *Voogdij* ter tafel gebragt had, deed de Voorzitter het voorstel om eene Commissie ter vervaardiging van een Reglement van Orde te benoemen. Hierdoor werd, naar mij voorkwam, de behandeling afgesneden der moeijelijke constitutionele quaestie of de geheele *behandeling* der wetten of wel enkel het *besluit nemen* in *vereenigde* zitting plaats hebben moet.

Door het voorstel van den Voorzitter aan te nemen, zal de Vergadering de quaestie, zoo even reeds door den Minister van Justitie aangeroerd, praejudicieren. Ik ben van een ander gevoelen dan de Minister. In artt. 36 en 41 wordt gezegd dat de Staten-Generaal *hun besluit* nemen in eene vereenigde zitting; wordt niet gesproken van *behandeling* der wets-ontwerpen in vereenigde zitting. Men moet zich met de meeste naauwgezetheid houden aan de Grondwet, zich door geenerlei argumenten van den

eenvoudigen en duidelijken zin laten afleiden. De vorige Grondwet heeft, waar van het regentschap en de voogdij gehandeld werd, de woorden *beraamd* en *voorzien* gebruikt: de veranderde redactie bij de laatste Grondwetherziening moet eenig doel hebben gehad.

Wordt onder de woorden in artt. 36 en 41 der Grondwet: « Over het ontwerp van wet *nemen* de Staten-Generaal *hun besluit* in eene vereenigde zitting, » de behandeling van het voorstel *van het begin tot het einde* verstaan? Dit is niet uitgemaakt. Door het benoemen van eene Commissie aan welke de zorg zal worden opgedragen om een reglement van orde te ontwerpen, zou dit worden gepraejudicieerd. De Tweede Kamer neemt omtrent eene voordragt haar *besluit*, nadat het onderzoek in de afdeelingen is afgeloopen en de openbare beraadslagingen hebben plaats gehad, wanneer de Kamer van haar regt van amendement heeft gebruik gemaakt en het laatste artikel is bediscutieerd. Dan eerst wordt omtrent de geamendeerde wet beslist en een *besluit* genomen. *Besluit*, het *einde* der zaak, is niet tevens het *begin*. Het nemen van een besluit kan slechts plaats hebben *na* gehouden overleg en *na* rijp beraad. Indien men eene juiste interpretatie der Grondwet wil, kan men door *besluit nemen* niet het geheele beraad verstaan. — De indiening der voorgelegde wetten in deze vereenigde zitting is eenigzins in strijd met art. 105 der Grondwet. De Regering heeft dit voorschrift voorbijgezien. Indien dit zoo is, mogen de Staten-Generaal op dien weg niet voortgaan. De loop der zaak, volgens artt. 36 en 41, zou deze moeten zijn: de wets-ontwerpen worden aan de Tweede Kamer verzonden; deze overweegt ze in de afdeelingen en in de openbare discussie, met ge-

bruikmaking *casu quo* van haar regt van amendement; maar dan wordt het nemen van een *besluit* omtrent het geheel der aldus artikelsgewijs behandelde wet uitgesteld; het ontwerp, als naar gewoonte, in de afdeelingen van de Eerste Kamer overwogen, en wanneer deze Kamer gereed is om haar *besluit* te nemen, dan eerst is het oogenblik gekomen om in vereenigde zitting de *finale* beraadslaging te houden en aldus gezamenlijk het BESLUIT *te nemen*. Hier is eene goede *ratio legis;* want de Tweede Kamer behoudt haar regt van amendement, en het kan de bedoeling niet geweest zijn minder, maar veeleer *meer* waarborg te geven van naauwkeurig onderzoek. Tevens is de Tweede Kamer in de gelegenheid om van het licht dat uit de Eerste Kamer opgaat, vóór de eindbeslissing partij te trekken. De geopperde quaestie zou gepraejudiceerd worden door de aanneming van het voorstel van den Voorzitter, weshalve ik mij daartegen verklaar.

Bij het opperen van bezwaren heb ik niet de bedoeling gehad eenige moeijelijkheden in den weg te leggen. Zoozeer als iemand verlang ik dat de thans medegedeelde wets-ontwerpen spoedig worden afgedaan. De quaestie is zuiver constitutioneel, en indien zij door de aanneming van het voorstel des Voorzitters niet gepraejudicieerd wordt, verklaar ik mij daarmede te kunnen vereenigen. Echter vraag ik of in de aanneming de verklaring niet zal opgesloten liggen dat de beide Kamers der Staten-Generaal in vereenigde zitting deze wets-ontwerpen *van het begin tot het einde* zullen behandelen, dat is te zeggen, te zamen onderzoeken en in overweging nemen. Men moet voorzigtig te werk gaan: uit vrees voor bezwaren is men welligt in vroeger tijd wel eens tot eene interpretatie der

Grondwet gekomen die naderhand bleek niet zeer grondwettig te zijn. Indien het uitgemaakt is dat door de aanneming van het voorstel des Voorzitters *niets gepraejudiceerd wordt*, zal ik gaarne de motie van orde ondersteunen.

Deze verzekering werd gegeven, de motie goedgekeurd en de Commissie tot het ontwerpen van een Reglement van Orde benoemd.

ZITTING VAN MAANDAG 22 APRIL 1850.

*** De vraag, door mij omtrent den zin der Grondwet geopperd, moest thans, bij de behandeling van het Reglement van Orde, nader ter sprake worden gebragt.

Ik ben in de onaangename verpligting om, door een prejudicieel bezwaar, het Reglement van Orde te bestrijden. Door de behandeling zelve, zal de moeijelijke constitutionele quaestie die ik bij eene vorige gelegenheid opperde, beslist worden, in strijd met mijn gevoelen. Men zal misschien tegenwerpen dat dit reglement bestemd is voor *alle* vereenigde zittingen; maar uit de memorie van toelichting blijkt dat het *bepaaldelijk* bestemd is voor deze vereenigde zitting, en slechts wanneer volgende vergaderingen zulks mogten goedvinden, algemeen zou *kunnen* worden. Hier zal dus de quaestie voor *deze* Vergadering bepaaldelijk uitgemaakt worden. Men zal zeggen dat er toch altijd een Reglement van Orde voor de vereenigde zittingen noodig is. Ik durf dit niet gaaf aannemen; dit

argument is in den geest van onzen tijd, die voor alles reglementen verlangt. Het zou ongelukkig zijn, wanneer een reglement van orde altijd voor iedere vergadering noodig was. Er zijn vergaderingen zonder reglement van orde. Er zijn algemeene regels, die, zonder reglement van orde (in elke vergadering waar men een geregelden gang van zaken wil) gevolgd worden, bij v. dat er een president is, dat niet allen te gelijk spreken, dat over een gedaan voorstel gestemd wordt, dat de meerderheid en niet de minderheid beslist, enz. In elk geval, is de vraag: *welk* reglement? In mijn systeem zal het genoeg zijn indien de Voorzitter, bij den aanvang der *finale* discussie voor het gezamenlijk te nemen *besluit*, voorstelt de regels te volgen, die bij de reglementen der beide Kamers zijn aangenomen. De vraag, of de wets-ontwerpen door de vereenigde vergadering zelve in de afdeelingen onderzocht zullen worden, zou door de aanneming van het reglement bevestigend beantwoord worden. Daarom stel ik, naar mijne opvatting der Grondwet, voor dat, met ter-zijde-stelling van het concept-reglement, de *Staten-Generaal besluiten, ten gevolge van de uitnoodiging namens het Gouvernement door den Minister van Justitie gedaan, de wets-ontwerpen te beschouwen als aan de* TWEEDE KAMER *verzonden, ter behandeling overeenkomstig de artt.* 36 *en* 41 *der Grondwet.*

Tot adstructie van dit voorstel overgaande, stel ik (ten einde niet een of ander woord, hetwelk mij ontvallen mogt, verkeerdelijk worde opgevat) voorop dat geen lid der Vergadering overtreding der Grondwet verlangt en dat niemand noodeloos oponthoud wil. — Allereerst wijs ik op de *mededeeling namens het Gouvernement door den Minister*

van Justitie gedaan. Het blijkt dat het Gouvernement de quaestie zeer moeijelijk acht, en nu zou het toevallig zijn, dat over die quaestie, zoo moeijelijk volgens het Gouvernement, in deze Vergadering geen verschil was. Bovendien, de Vergadering zou, al waren alle leden éénsgezind, na de mededeeling van den Minister, verpligt zijn de redenen voor haar gevoelen kenbaar te maken. Het is een last of een voorregt van de openbare behandeling, dat de Kamers haar besluiten voor de Natie motiveren. Zoo eene constitutionele quaestie met levendigheid buiten de Kamers is behandeld, zijn deze, al vinden zij geen bezwaar, geroepen aan de Natie inlichting te geven omtrent de gronden waardoor zij werden geleid. De Kamers zouden anders voedsel geven aan het vermoeden dat de quaestie niet gesoupçonneerd of dat ze geëcarteerd was. Het geldt niet eene van die praejudiciële quaestiën, die alleen strekken zouden om de Vergadering veertien dagen of langer op te houden. — Uit de mededeeling van den Minister is verder gebleken, dat het Ministerie de quaestie *niet heeft willen beslissen.* De ontwerpen zijn aan de Vereenigde Kamers verzonden *niet* bepaaldelijk ter gemeenschappelijke behandeling, maar opdat zij behandeld zouden worden, zooals de Staten-Generaal zullen meenen dat met de Grondwet overeenkomt. De uitdrukkingen, door den Minister gebezigd, zijn, volgens het *Dagblad van 's Gravenhage,* deze :

« De Regering heeft al hetgeen er voor het eene en het andere te zeggen valt niet uit het oog verloren. Voor zich zelve heeft zij een besluit genomen, maar aan den anderen kant is zij doordrongen van het grondwettig beginsel, dat de beide Kamers volkomen zelfstandig moeten zijn in de regeling harer eigene handelingen en werkzaamheden. In dien stand der zaak moest de Regering dus omzien naar een

middel, om geen inbreuk te maken op dat beginsel en om het onzijdig standpunt der Regering en de onafhankelijkheid der Kamer te handhaven.»

Men zal misschien zeggen dat dit van de zijde der Regering is eene *protestatio actui contraria;* dat door de overneming der wetsontwerpen de quaestie beslist, dat de vereenigde zitting nu eenmaal van de zaak gesaisisseerd is. Maar de Regering kon niet anders te werk gaan, indien zij onzijdig wilde blijven. Deze weg was het eenige middel om geene leiding aan de zaak te geven en alle botsing met de Kamers te vermijden. Hieruit blijkt dat de Regering reeds *bij voorraad goedkeurt*, wat de Vergadering beslist. De Regering heeft de Kamers uitgenoodigd de quaestie te onderzoeken en te beslissen; zij bewaart een onzijdig standpunt, en eerbiedigt de zelfstandigheid der Kamers. Het geldt dus geene ministeriële quaestie, en al wilde men anti-ministeriëel wezen, dit zou heden onmogelijk zijn.

Overgaande tot de ontwikkeling van mijn systeem, kom ik in de eerste plaats tot de definitie, die de memorie van toelichting er van geeft:

«Hoewel de Grondwet in de artt. 36 en 41 enkel bepaalt, dat in eene vereenigde zitting *een besluit* moet worden genomen, heeft de Commissie die woorden niet zoo letterlijk kunnen opvatten, als of daardoor bedoeld zou zijn, *dat de Staten-Generaal zich tot eene bloote stemming over die ontwerpen zouden moeten bepalen.*»

Dit systeem is door niemand verdedigd. Ik weet niemand volgens wien de bedoeling der beide aangehaalde artikelen zich reduceren zou tot *eene bloote stemming*, tot stemming zonder spreken, zonder discussie. Geen onvoorwaardelijk voorstander van alles wat in 1848 geschied is, kan

ik toch niet aannemen dat men toen zoover is gegaan van een *système de mutisme* te willen. De gemeenschappelijke werkzaamheid der beide Kamers moet zich niet bepalen tot *stemming* in vereenigde zitting. Het verschil van gevoelen betreft den *modus quo* der beraadslaging die het *besluit* voorafgaat; of de Kamers, vereenigd, zich in afdeelingen verdeelen en daar de wets-ontwerpen onderzoeken, dan wel of de voordragten eerst aan de Tweede Kamer verzonden, daar in de sectiën onderzocht en in openbare beraadslaging genomen worden met uitoefening van het regt van amendement, om vervolgens op de gewone wijze in de Eerste Kamer behandeld te worden, tot het oogenblik om tot een besluit te komen daar is, als wanneer de vereenigde zitting, in art. 41 bedoeld, begint. Het was geenszins mijne bedoeling dat de Kamer een gezamenlijk besluit zoude nemen, zonder dat de wederzijdsche leden elkander gehoord hebben.

Men zegt: *ook uw* systeem gaat buiten de Grondwet. Dit impliceert de erkenning dat men aan de andere zijde buiten de Grondwet is. Mijnerzijds erken ik dit niet.

Om de ongrondwettigheid van mijn stelsel te betoogen, heeft men gewezen op twee artikelen, waarvan ook door den Minister gesproken is, de artt. 100 en 108. — Het eerste zegt: «De Kamers mogen, noch afzonderlijk, noch in vereenigde zitting, *beraadslagen* of besluiten, zoo niet meer dan de helft der leden tegenwoordig is.» Dit artikel spreekt in het algemeen van beraadslagingen, niet juist van beraadslagingen over wets-ontwerpen; ook in mijn systeem is eene finale beraadslaging der vereenigde vergadering niet uitgesloten. Maar, zegt men, ook die extensie van het woord *besluit* zou tegen de Grondwet zijn. Deze tegen-

werping stelt juist de kracht van mijn systeem in het licht. Ik houd mij niet aan de *letter*, maar aan den *zin*. Ik zeg: *zin* der Grondwet, niet *geest* der Grondwet; ik maak onderscheid en geloof dat men zich op een allergevaarlijkst terrein begeeft, wanneer men, gelijk men het noemt, den geest der Grondwet volgen wil; het is dikwerf de geest enkel van hem die de Grondwet interpreteert. Ik heb den zin geraadpleegd. Te letterlijke opvolging der Grondwet wordt overtreding der Grondwet. Als voorbeeld, wijs ik op het 5de der additionele artikelen. Daar is bepaald dat in de eerste zitting der Staten-Generaal na de afkondiging der Grondwet moesten *voorgedragen* worden ontwerpen van kieswet, provinciale en gemeentewet. Mag men ze nu *enkel* voordragen en niet behandelen? de Minister van Binnenlandsche Zaken, toen hij nog geen Minister was, heeft integendeel betoogd dat eene zòò late voordragt dier wetten dat de behandeling gedurende de eerste zitting onmogelijk zou zijn, eene overtreding was der Grondwet.

De tweede objectie was ontleend uit art. 108 der Grondwet. Dit behelst de formulieren voor de gewone toezending van wets-ontwerpen door de Tweede Kamer aan de Eerste. Nu zegt men, hoe zal er gedaan worden bij de aanneming van het systeem dat de beide Kamers eerst afzonderlijk de wetsontwerpen behandelen; hoe zal in eene verzending als hier zou moeten geschieden, worden voorzien? De zwarigheid is gemakkelijk op te ruimen. Art. 108 bevat den *regel;* de regel moet eene exceptie ondergaan, als het voorgeschreven formulier, ten gevolge eener andere bepaling van de Grondwet, niet bruikbaar is; eene wijziging van het formulier is dan grondwettig, omdat de Grondwet zelve tot

de wijziging noodzaakt. Wij hebben hier een *principale* en een *accessorium*. De artt. 36 en 41 zijn de hoofdzaak, het *principale*, de *sedes materiae*, en daaraan moet het *accessorium*, het formulier, ondergeschikt zijn. Het formulier moet naar de stellige voorziening der artt. 36 en 41 gewijzigd worden, niet omgekeerd de voorziening naar het formulier. Het ontwerpen van een gewijzigd formulier zou niet zoo moeijelijk en de geheele zaak zou gevonden zijn, door te zeggen, bij v. (want *variis modis bene fit*): «De Tweede Kamer der Staten-Generaal zendt aan de Eerste Kamer het hiernevensgaande voorstel des Konings, ter voldoening aan de slotbepaling van art. 36 (of 41) der Grondwet.» Zoodanige wijziging van het formulier zou niet in strijd zijn met de Grondwet; want zij wordt, is mijn opvatting van de artt. 36 en 41 juist, door de Grondwet zelve *verlangd*, ofschoon deze haar niet *geformuleerd* heeft. Een voorbeeld van iets dergelijks heeft men — zonderling genoeg —juist in de nu voorgedragen wet betrekkelijk het Regentschap. In de memorie van toelichting spreekt de Regering van eene leemte in de Grondwet waarin nu tevens voorzien zou worden. Omtrent de daar bedoelde afwijking van art. 45 der Grondwet leest men: «wel verre van daardoor aan het voorschrift van art. 45 te kort doen, heeft de Regering gemeend de bedoelingen des grondwetgevers aan te vullen voor zoodanige gevallen, als hij bij het stellen van algemeene beginselen moeijelijk alle heeft kunnen voorzien.» Dit is ook mijn gevoelen, wat betreft de aanvulling der Grondwet met opzigt tot de formulieren voor de verzending van de wetsontwerpen.

Wat zal het verschil zijn van de resultaten der beide systemen, die hier tegenover elkander staan? *In casu* zeer

gering. Eene spoedige afdoening der zaak verlang ik ook. Niet alleen acht ik spoedige afdoening wenschelijk, maar meen dat de zaak lang afgedaan had behooren te zijn, dat men zich daarmede onmiddelijk bezig had moeten houden, gelijk in Frankrijk in 1842, zes weken na den dood van den Hertog van Orleans, eene wet op het regentschap tot stand gebragt was. Op die wijze alleen zou voldaan zijn aan de bepalingen der Grondwet. De beraadslagingen ook der afzonderlijke Kamers zouden spoedig afloopen en ik kan mij naauwelijks voorstellen dat door de Tweede Kamer van het regt van amendement gebruik zou worden gemaakt. Ook de discussie zal waarschijnlijk niet lang ophouden; ofschoon ik mij voorbehoud bij die gelegenheid een onderwerp ter sprake te brengen, van grooten invloed, zoo ik acht, op de toekomst van het Vaderland. Doch het verschil der resultaten is uit een algemeen oogpunt gewigtig. Men zal in het systeem dat ik voorsta, al de gewone waarborgen voor het erlangen van goede wetten hebben en nog een toevoegsel. Bij het systeem van de tegenpartij vermindert men de waarborgen. Men neemt het regt van amendement weg; de eigenaardigheid van het onderzoek in elke Kamer gaat verloren; men vernietigt den waarborg, die voor de Kroon in de zelfstandigheid der Eerste Kamer gelegen is. Het is een algemeen gevoelen, waarin ik evenwel niet deel, dat de Tweede Kamer uit den aard der zaak onrustig en woelziek, de Eerste Kamer meer bedaard is; de Eerste Kamer zou zich meer kenschetsen als Kamer van behoud, de Tweede als Kamer van vooruitgang. De waarborg nu van dit meer bedaarde der Eerste Kamer voor de Kroon gaat in het systeem der wederpartij geheel verloren. De Eerste Kamer

zou, ten gevolge van het minder getal leden, in de Tweede Kamer geabsorbeerd worden en men zou op die wijze eene *chambre unique*, met al de nadeelen daarvan, verkrijgen.

Het grootste verschil is daarin gelegen, dat alleen wanneer de zin der Grondwet, bepaald door vergelijking met vroegere Grondwetten en met de *ratio legis*, wordt opgevolgd, de naleving der Grondwet betracht wordt. Welligt doet de vrees voor vermeende bezwaren uit mijn systeem, voor de aanneming terugdeinzen; de zucht naar bespoediging, de wensch om den omslag eener dubbele beraadslaging en van amendementen te vermijden, schrikt af. Met die vrees voor omslagtigheid heeft men reeds drie dagen verloren, die men anders aan de wetsontwerpen zelve zou gewijd hebben. Men heeft gezegd, aan de zaak was zoo gemakkelijk een einde te maken door het voorstel des Voorzitters. Juist dit gemakkelijke maakt dat ik gevaar zie. Ik vrees dat men op die wijze, als ware het te luchtig, met de Grondwet omspringt, dat men zou doen wat de Franschen noemen: *sauter la difficulté à pieds joints*. Gemakkelijkheid is gevaarlijk, waar het de interpretatie der Grondwet geldt, eener wet waaraan de Vergadering ondergeschikt is; gevaarlijk om der gevolgen wille. Ik ben verlangend de argumenten der wederpartij te hooren, omdat in alle opzigten eene kalme en *uit*voerige — niet *breed*voerige — behandeling van dit onderwerp wenschelijk is.

De Heer VAN DAM VAN ISSELT en anderen bestreden het voorstel; vreezende dat daaruit velerlei moeijelijkheden zouden kunnen ontstaan. — Ik zeide nog slechts met een enkel woord kenbaar te willen

maken, welken indruk hetgeen door verscheiden redenaars in het midden gebragt was, op mij gemaakt had. «Zij hebben de bezwaren van hun eigen systema wat ligt, die van het mijne wat zwaar getild. Indien de Vergadering de wijze van behandeling, welke die redenaars voorstonden, met de Grondwet overeenbrengen kan, zal ik mij aan het besluit onderwerpen, maar het nog altijd twijfelachtig keuren dat het woord *besluit* beteekent: *einde*, *midden* en *begin*.»

De Heer VAN GOLTSTEIN verzette zich, ook namens de Commissie, tegen de motie, welke geen ondersteuning vond.

II.

REGT VAN AMENDEMENT.

ZITTING VAN 23 APRIL 1850.

*** Na het meesterlijke betoog van den Heer DUYMAER VAN TWIST, dat aan de Vereenigde Kamers geen regt van amendement toekomt, scheen mij verder adstructie overtollig. Ingeschreven zijnde, vergenoegde ik mij met de verklaring: « Ik was voornemens de overbrenging van het regt van amendement tot de vereenigde vergadering te betwisten. Thans, na het helder, uitvoerig, en mijns inziens, onwederlegbare betoog van het lid der Commissie, zie ik van het woord af. Elk woord daarbij gevoegd, zou iets ontnemen aan de kracht van hetgeen dat lid gezegd heeft. » — Doch, toen de Heer MUTSAERS gerepliceerd had, vroeg ik, ter korte adstructie van mijn gevoelen, het woord.

—

Nu het betoog van het lid der Commissie niet onbeantwoord is gebleven, wensch ik bij hetgeen het lid uit Almelo gezegd heeft, een enkel woord te voegen. Ik heb het lid der Commissie op één punt geheel anders begrepen dan de redenaar uit Noordbrabant. Volgens mij, heeft hij gezegd

dat de vrijheid dezer Vergadering, ten aanzien van de wijze der behandeling dezer wetontwerpen, zeer beperkt is. In het algemeen ben ik voorstander van het regt van amendement. Ik heb geene buitensporige vrees voor hetgeen men *questions brûlantes* genoemd heeft; de gevaarlijkheid neemt toe, naar mate zij angstvallig ter zijde worden gesteld. In het systema door mij omtrent art. 41 ontwikkeld, bleef het regt van amendement der Tweede Kamer behouden, en bij het bezwaarlijke der onderstelling, dat men voor deze wetten dien waarborg heeft willen doen wegvallen, lag daarin welligt niet geringe kracht ter aanbeveling van mijne interpretatie. — Hetgeen het lid der Commissie over het *gesaisisseerd zijn* der vereenigde zitting van de wet-ontwerpen betrekkelijk het regentschap en de voogdij, gezegd heeft, stemt niet overeen met de opinie van het Gouvernement. De Minister van Justitie heeft bij de indiening der ontwerpen met zorgvuldigheid het onderscheid doen gevoelen. De Regering heeft de Vergadering in de wijze van behandeling volkomen vrijgelaten. De vereenigde zitting is, volgens de uitdrukkelijke betuiging der Regering, van de wetten gesaisisseerd, *niet ter gemeenschappelijke behandeling*, maar ter behandeling *volgens de interpretatie die de Staten-Generaal aan artt.* 36 *en* 41 *der Grondwet zullen meenen te moeten geven.*

Eerst nu is door het lid uit Almelo het sterkste argument tegen de afzonderlijke behandeling door de Tweede Kamer bijgebragt; de opmerking, dat welligt het geheele regt van amendement met opzet voor deze wetten is ontnomen; omdat er in deze materie amendementen zouden kunnen zijn, wier aanneming nadeeliger ware dan de verwerping der geheele wet.

De discussie van heden heeft mij geleerd, dat eene wederlegging, schijnbaar overtollig, onmisbaar kan zijn. Na hetgeen door de Commissie gezegd is, kan ik met twee opmerkingen volstaan. — Vooreerst, het aanwezen van art. 107 der Grondwet is een bewijs, dat in Nederland geen regt van amendement bestaat, indien dit niet uitdrukkelijk door de Grondwet is toegekend. Het is niet genoeg, dat dit regt *niet ontzegd* is, het moet bij een speciaal artikel der Grondwet *toegekend* zijn. — Met veel belangstelling heb ik gevolgd wat omtrent de geschiedenis der grondwetherziening van 1848 is gezegd. Ik ben niet overtuigd dat van 1815 tot 1848 de Grondwet volkomen naar wensch bezield is, en ook met de bezieling van 1848 is mijne ingenomenheid niet groot. Ik zal dit onderwerp niet weder intreden, doch, als tweede opmerking, verklaren dat ik de geldigheid van die soort van *algemeene begrippen*, waarmede enkele sprekers het regt van amendement hebben verdedigd, niet erken. Men heeft gesproken van een aangeboren, van een natuurlijk, van een souverein regt van amendement, volgens het *jus commune* aan elke vertegenwoordigende vergadering inhaerent. Zulke beweringen zijn op dit oogenblik hier te lande niet gevaarlijk, vooral nu de Tweede Kamer vereenigd is met eene, zoo men beweert, meer bedaarde zuster; ik zou ze wel gevaarlijk achten in tijden van crisis, wanneer ze ook in ons Vaderland ingang zouden kunnen vinden. Dergelijke stellingen, getrokken uit een onbeschreven regt, een bron die mildelijk en naar welgevallen vloeit, zouden brengen, in zoodanige tijden, tot omverwerping van den Staat.

Ten slotte, wil ik mijn gevoelen eenigzins krachtig doen hooren, daar ook de tegenpartij met nadruk haar systeem

ontwikkeld heeft. De usurpatie van het regt van amendement door de vereenigde vergadering zou zoodanige overtreding, zoodanige miskenning der Grondwet zijn, dat het Gouvernement die niet onverschillig zou kunnen aanzien. Het Gouvernement zou in dat geval een constitutionneel middel moeten zoeken, om zich, ter handhaving van de Grondwet, te verzetten tegen dergelijk misbruik van gezag.

Het amendement, strekkende ter wijziging, op dit punt, van het voorstel der Commissie, werd, met 87 tegen 7 stemmen, verworpen.

III.

HET REGENTSCHAP.

VEREENIGDE ZITTING VAN 2 MEI 1850.

*** Bij gelegenheid dezer wet, leverde ik eene *Nota*, strekkende *ter herziening van A.* 41 *en A.* 198 *der Grondwet.*

De verkiesbaarheid van den Regent, ofschoon overgenomen uit de Grondwetten van 1814 en 1815, strijdt tegen den aard en het grondbeginsel der Constitutionele Monarchie. Daarom wenschte ik art. 41 gewijzigd te zien, overeenkomstig de natuur van het erfelijk Koningschap en de meest eenvoudige *analogia juris:* « Altijd, welke de » aanleiding zij tot het Regentschap, is de naaste meerderjarige » bloedverwant des Konings van regtswege Regent. »

Art. 198 wilde ik aldus lezen: « geene verandering in de erfopvolging mag gedurende een Regentschap worden gemaakt.» Vooral aan deze wijziging hechtte ik groot belang.

De bepaling dat tijdens een Regentschap geene verandering in de Grondwet mag worden gemaakt, is van *zeer bedenkelijken aard.* Door de *niet-herzienbaarheid der Grondwet tijdens een Regentschap* kan, welligt, voor eene reeks van jaren, de weldadige werking van art.

196, worden gestuit, een tijdelijke slagboom worden gelegd tegen elke verbetering, al mogt haar onmisbaarheid zonneklaar zijn.

In de openbare zitting voerde ik over dit onderwerp het woord.

—

Het is altijd hagchelijk voor eene talrijke en tevens aanzienlijke en achtbare Vergadering het woord te voeren, maar het is nog veel moeijelijker, wanneer de bevoegdheid om te spreken welligt aan sommige leden twijfelachtig voorkomt.

Ik wensch te spreken, enkel tot ontwikkeling van hetgeen door mij, in de *Nota* bij het Verslag, vooruitgezet en onder het oog van u allen gebragt is. Ik dank de Commissie van Rapporteurs, dat zij de Nota aan het Verslag heeft willen hechten; ik dank het Ministerie, hetwelk op deze Nota eenige acht heeft willen slaan. Maar ik lees in het Verslag:

«dat het overbodig kan worden geoordeeld, zich te dezer gelegenheid uit te laten over de meerdere of mindere wenschelijkheid eener poging tot gedeeltelijke Grondwetherziening, die uit haren aard tot den werkkring der gewone wetgevende magt, niet tot dien van deze vereenigde vergadering behoort.»

En ik lees in de Memorie van Beantwoording:

«Het gevoelen van een enkel lid in ééne der afdeelingen voorgestaan en in eene bij het verslag gevoegde Nota breeder ontwikkeld, kan ook naar het inzien der Regering geen onderwerp van behandeling in deze vereenigde zitting uitmaken.»

Alzoo: «kan geen onderwerp van *behandeling* in deze Vergadering uitmaken.» Wordt met deze woorden bedoeld, dat hieromtrent geene *beslissing* kan worden geno-

men, dan vereenig ik mij gereedelijk daarmede. Maar bedoelt men dat deze geheele zaak hier niet ter sprake mag gebragt worden, omdat zij ligt geheel buiten den werkkring van deze Vergadering, dan moet ik mij tegen deze opvatting vrijwaren. Dan bevind ik mij ongeveer in denzelfden toestand, als tien jaren geleden, in de Dubbele Kamer. Ook toen had ik mij verzet tegen het beweeren dat de Dubbele Kamer het regt van amendement had. Ook toen waren er enkele leden, die in naauwgezetheid nog verder begeerden te gaan: die meenden dat de discussiën bepaald moesten blijven tot punten, in regtstreeksche betrekking staande tot hetgeen waaromtrent beslissing te pas kwam, tot de ontwerpen van wet; zoodat de behandeling der hoogste aangelegenheden van het Vaderland, al zou de aard en strekking der ontwerpen daardoor in het regte licht worden gesteld, wanneer men niet tot eene stemming *voor* of *tegen* kon geraken, met zorg moest worden geweerd. Dit denkbeeld heeft destijds geen opgang gemaakt, en ik geloof dat het ook in deze Vergadering op bijval weinig kans heeft.

Wat is hier eigenlijk de vraag? ik meen der Regering te moeten zeggen: ik vereenig mij gaarne met uwe wet; zij komt mij goed voor, zoo goed als zij volgens de Grondwet kan zijn; maar diezelfde wet kan, ten gevolge juist van een artikel in de Grondwet, gevaarlijk voor het Vaderland worden. En wanneer nu dit bezwaar is gerezen, dan vraag ik of dit onderwerp niet, bepaaldelijk in deze Vergadering, welke bezig is met de overweging der wet, behoort ter sprake te worden gebragt? Of de beschouwing zelve juist is, doet niets ter zake; de vraag is of het onderzoek omtrent die juistheid, of althans de kennisneming der zaak,

bij deze Vergadering behoort. Indien nu de geachte Voorzitter, of een der leden, of een der Ministers, van oordeel mogt zijn, dat behandeling, ook in dien zin, niet te pas komt; wanneer men overtuigd mogt zijn dat de behandeling gereedelijk kan worden gemist, niet behoort, niet behoeft te geschieden, dan geloof ik dat het op dit oogenblik tijd is om daartegen op te komen. Dan onderwerp ik mij aan de meerderheid dezer Vergadering. Indien zij beslist dat ik op de behandeling geen regt heb en dat mij de toestemming niet kan worden verleend, dan ben ik ontheven van hetgeen ik als pligtbetrachting beschouw, en dan zal de discussie bekort worden. Indien dit het geval niet is, zal ik overgaan tot de ontwikkeling van hetgeen ik in mijne Nota gemeend heb te moeten voorstellen, tevens al datgene ter zijde latende wat niet regtstreeks tot het onderwerp behoort.

Nemine contradicente ging ik dus voort:

Ik zal geenszins in eene uitvoerige behandeling treden van de gronden welke in mijne *Nota* zijn aangevoerd. Bovendien zie ik, kortheidshalve, al aanstonds af van de geheele quaestie omtrent art. 41, nopens de wenschelijkheid dat altijd de naaste Agnaat Regent zij. Ik zie er geheel van af; niet omdat ik dit punt niet van het grootste gewigt acht, maar omdat hieromtrent geen *periculum in morá* bestaat; omdat het, vergelijkenderwijs, ik zou bijkans zeggen, tot nietsbeduidendheid verlaagd word. Ik zal dus alleen het woord voeren omtrent het ééne punt, het beginsel van *niet-herzienbaarheid der Grondwet gedurende het Regentschap*.

De Voorzitter zeide mij te moeten doen opmerken, dat de wet op het Regentschap aan de orde was, en alzoo het woord niet kon gevoerd worden omtrent punten, welke niet daartoe betrekking hebben.

Ik antwoordde slechts te willen behandelen het eene gedeelte van de Nota, betrekkelijk tot art. 198 en dat mij tot behandeling der geheele Nota de vergunning zoo even verleend was.

De Voorzitter zeide dat, naar het hem voorkwam, het thans door mij behandelde niet behoorde tot het onderwerp in beraadslaging.

Ik antwoordde:

« Inderdaad het bezwaar van den Voorzitter bevreemdt mij. Wel verre van misbruik te maken van mijn regt, maak ik slechts *gedeeltelijk* van het door de Vergadering *verleende verlof* ter behandeling mijner Nota gebruik. Deze Nota handelt over de artt. 41 en 198 der Grondwet, en nu bepaal ik mij, ter bekorting, bij het ééne art. 198. Ik meen dat ik regt heb, maar wil mijn gevoelen niet opdringen. Indien dus de Voorzitter de Vergadering daaromtrent raadplegen wil, zal ik mij gereedelijk aan haar beslissing onderwerpen. »

De Voorzitter merkte hierop aan, dat wanneer ik mij bepaalde bij de behandeling van het in beraadslaging zijnde onderwerp, ik in mijne rede niet zou gestoord worden.

Toen ging ik aldus voort:

Ik herhaal dus: het is enkel over de niet-herzienbaarheid van de Grondwet gedurende een Regentschap, dat ik, als over een onderwerp, naar mijn inzien, in deze beraadslaging van het uiterste gewigt, voor weinige oogenblikken het woord heb gevraagd.

Ik zal reeds veel voor mijn oogmerk gewonnen hebben, wanneer men de voortreffelijkheid van een ander artikel, namelijk van art. 196, waardeert. Dit artikel, waarbij men een eenvoudiger wijs van herziening aangenomen heeft, is niet eene op zich zelf staande bepaling, maar de

afkondiging van een geheel nieuw systema omtrent de natuur eener Grondwet. Daarbij heeft men aan het beginsel eener *traps- en stuksgewijze herziening* hulde gebragt, waarbij telkens, zonder al te buitengemeenen toestel en omslag, op geleidelijke wijze, die verbeteringen worden aangebragt, waarvan telkens òf de noodzakelijkheid òf de wenschelijkheid openbaar wordt. Ik geloof den aard van het artikel niet beter te kunnen uitdrukken dan in de volgende regels uit het voorloopig verslag der rapporteurs over de Grondwetherziening in 1848 :

« Wanneer het wijzigen der grondwettige instellingen aan al te veel vormen wordt verbonden, door al te veel voorzorgen wordt bemoeijelijkt, huivert men om de hand aan zulk een bezwaarlijk werk te slaan, — wordt daardoor uitstel, ook met opzigt tot veranderingen omtrent welker noodzakelijkheid allen het eens zijn, geboren, en hoopt zich ten laatste al wat tot deze zaak betrekking heeft, zoodanig op, dat de gebreken, welker bestaan de ondervinding heeft aan het licht gebragt, niet zonder schokken of ten minste niet zonder het ontstaan van algemeene spanning, uit den weg kunnen worden geruimd. Veel beter schijnt het daarom, telkens het gunstige oogenblik voor het tot stand brengen van noodzakelijke verbeteringen te baat te kunnen nemen. Ook hier weder kan men zich op het voorbeeld van Engeland beroepen, waar men, wel altijd zonder overijling, maar toch ook langs den gewonen weg, de bestaande instellingen met de behoeften van den tijd in overeenstemming weet te brengen. »

Nu zeg ik: is de voortreffelijkheid van artikel 196 blijkbaar, dan is het evenzeer duidelijk dat art. 198 eene jammerlijke anomalie is.

Ik voeg er bij, het is een *anachronisme*. De drie redenen welke men ter verdediging van het verbod, naar mij toescheen, zou kunnen bijbrengen, zijn allen uit ver-

warring van vroegere begrippen met den toestand onzer dagen ontleend. Doch ik moet tevens doen opmerken dat deze drie redenen in de Nota opgenoemd, gezochte redenen zijn: dat ik ze met moeite opgezocht heb, en dat ik eigenlijk, openhartig gesproken, onderstel dat de bepaling, zonder veel overleg als een traditioneel voorschrift uit de vroegere staatsregelingen in die van 1848 overgebragt is.

Doch men heeft mij gezegd dat de wijsheid van den grondwetgever door mij miskend werd: dat er nog eene geheel andere reden bestond. Dat namelijk het artikel niet *tegen* maar *ten behoeve* van den Regent was gemaakt, bepaaldelijk om hem te beschermen tegen het gevaarlijk en toenemend overwigt der Democratie.

Ik antwoord: de beveiliging is overtollig. De Regent maakt, zoo hij goedvindt, van het Koninklijk *veto* gebruik, en zoo die bepaling niet genoegzaam is, zoo de eerbied van dit regt ter zijde gesteld wordt, dan zal er in elke andere beveiligende bepaling der Grondwet evenmin eenige kracht zijn. Wilt ge een voorbeeld? Ik vraag u wat de eisch van *noodzakelijkheid* ter Grondwetherziening, wat dit tegen den stroom der driften bij uitnemendheid beveiligende woord, in Maart 1848, aan den Koning gebaat heeft? Neen, het is geene bescherming die ge den Regent geeft; maar, onder dien schijn, behoudt gij in uwe Grondwet een artikel waardoor de Regent zeer spoedig in onoverkomelijke moeijelijkheden kan worden gebragt.

Het Gouvernement, in de Memorie van beantwoording, zegt: de zaak is *voor velerhande beschouwing vatbaar*. Het zij mij vergund op de waarschuwing te wijzen van den Minister van Binnenlandsche Zaken, ik meen in de voorrede

zijner *Aanteekening op de Grondwet*, waar hij, en naar mijn inzien zeer te regt, ons wijst op het nadeel dat deze geliefde spreuk der Nederlanders bij de interpellatie der Grondwet gesticht heeft. — Zou nu inderdaad ook dit onderwerp vatbaar zijn voor *velerlei* beschouwing? of is het veeleer ontegenzeggelijk dat, door dit verbod van verbetering, ook wanneer iedereen van de onmisbaarheid der verbetering overtuigd is, en dat welligt gedurende eene reeks van jaren! een jammerlijk zaad van onrust en verdeeldheid in de Grondwet gelegd wordt?

Zooveel wat *de zaak zelve* betreft. Zij heeft naauwelijks tegenspraak ontmoet. Maar sommige leden dezer Vergadering, aan wier waarschuwende stem ik zoo gaarne gehoor geef, meenden dat het te berde brengen daarvan op dit oogenblik *ontijdig* moest worden gekeurd.

Ook *ontijdig* is een der geliefde woorden waarmede men in Nederland voorzigtig behoort te zijn. Aan de Ministers van Binnenlandsche Zaken en van Justitie werd dit, bijkans ter zelfder tijd, in 1845, door eigen ervaring bekend. De eerste had, met acht zijner medeleden, bij de Tweede Kamer eene algeheele Grondwetherziening verlangd; zij werd door de Kamer allezins *ontijdig* geacht. Daarna kwam de Minister van Justitie, en wenschte dat er, ten minste op één enkel punt, eene stuksgewijze herziening mogt zijn; ook dit voorstel werd door de Kamer, als evenzeer en allezins *ontijdig*, ter zijde gesteld. Door dergelijke voorbeelden geleerd, zal het, wanneer men *ontijdigheid* voorwerpt, vergund zijn te vragen,

Waarom?

De redenen, zegt men, zijn voor de hand.

Welk een vermeten op nieuw al den omslag en toestel eener *Grondwetherziening* te willen !

Ik antwoord: gij vergeet dat die omslag en toestel niet meer vereischt wordt; dat de verandering thans op zeer eenvoudige wijze geschiedt; gij vergeet dat juist hierom art. 198, en met dit artikel een geheel nieuw systema van herziening, in de Grondwet gebragt is.

Wilt ge dan, zegt men, geen *rust* en geene *stabiliteit* ?

Voorzeker, ik begeer ze; maar de vraag is: welke rust en welke stabiliteit ? en op hoedanige wijs zijn ze verkrijgbaar ?

Welke rust ? Gij verlangt immers geen doodsche rust ? geen slaperige en droomerige en vadzige rust? geen rust der onbewegelijkheid ? geen bedriegelijke, geen verderfelijke rust ? geen rust die de voorbode en de voorbereiding is van den storm ? geen rust gelijk gij in September 1827, of gelijk gij in Januarij 1848 gehad hebt ? Ik verlang eene rust waarmeê ik op goede gronden kan gerust zijn. — Ziedaar juist waartoe art. 196, dat telkens de oorzaken van onrust kan doen ophouden, in de Grondwet gebragt is.

Gij wilt stabiliteit; ik ook : maar *welke* ?

Eene stabiliteit, dunkt me, waarin zich groei en levenskracht openbaart. De stabiliteit, indien ik deze, naar mij voorkomt, niet onjuiste vergelijking mag gebruiken, van den boom waar de vastheid ligt in de wortels; ik wensch de Grondwet in Nederlandschen bodem geworteld te zien; dan meen ik, waar het op veranderingen aankomt, in het oog te mogen houden dat in den boom de stevigheid van de wortels met eene zekere mate van *flexibiliteit* gepaard is; dat, in de buigzaamheid zelve, een waarborg ligt tegen de gevaren van den storm. Waar het aan buigzaamheid

geheel ontbreekt, waar de onbewegelijkheid zich tot de takken uitstrekt, is de boom dood en dor, en ten gevolge dezer overdreven stabiliteit zelve, tegen den stormwind niet meer bestand.

Ik ontveins niet dat de stabiliteit, waarvan men, bij zooveel schroom voor de minste verandering, met eenigen ophef gewag maakt, mij van zeer zonderlinge natuur schijnt. — Zij geeft mij het denkbeeld van eene zeer bouwvallige woning, waarin men niets hoegenaamd verbeteren durft, omdat, door de poging om te verbeteren, het geheele gebouw ineenstort. Het is met die stabiliteit als met een persoon die geen schrede durft vooruitgaan, en die u toeroept: raak mij niet aan, of ik val omver!

Deze vergelijking acht ik niet dat op Nederland toepasselijk zij. Ik heb van mijn Vaderland, ook thans nog, betere gedachte. Ik meen dat er nog grondslagen voor de vastheid van het Staatsgebouw zijn in de overgebleven of terugkeerende gehechtheid aan de eigenaardigheden der Natie, aan het Vorstelijk Stamhuis dat ons regeert; in de niet uitgedoofde gehechtheid, ook thans nog onder alle gezindheden en standen, aan godsvrucht, zedelijkheid, verkregen regt; en, waar dergelijke grondslagen nog bestaan, ben ik niet met angstvalligheid voor de minste verandering, ook waar die op zich zelve heilzaam en onmisbaar geacht wordt, beducht.

De Voorzitter verzocht mij andermaal om mij bij het onderwerp te bepalen.

Ik meende andermaal te mogen opmerken dat ik mij, naar mijn inzien, met naauwgezetheid bij het onderwerp bepaalde. » Ik ben echter volkomen bereid om van het woord af te zien, indien de Vergadering, door eene stemming te dien opzigte, mij hetgeen ik meen pligtbetrachting te zijn, onmogelijk maakt. »

De Voorzitter zeide te dien aanzien de Vergadering te zullen raadplegen. Hij had, overeenkomstig het Reglement van Orde en de bepaling voorkomende in art. 2, mij verzocht mij te willen houden aan het onderwerp in behandeling, en wijl ik mij bezwaard had gevonden met die herinnering en verzocht had aan de Vergadering de beslissing der vraag te willen onderwerpen, of ik in dien geest zou kunnen blijven voortgaan, ja dan neen, zoo zeide hij aan mijnen wensch te voldoen, en noodigde alzoo de Vergadering uit te willen beslissen, of ik de behandeling van het door mij ter sprake gebragte onderwerp zou voortzetten, al dan niet.

Dit voorstel werd in hoofdelijke stemming gebragt en met 50 tegen 48 stemmen beslist dat mij vergund zou worden mijne rede te vervolgen in den geest als door mij was aangevangen.

Voor hebben gestemd de Heeren: Cost Jordens, Martens van Sevenhoven, Freseman Viëtor, van Voorst, Engelen, Diemont, Schiffer, van Zuijlen van Nyevelt, Taets van Amerongen, van Swinderen, van Doorn, Slicher van Domburg, Engelkens, Westerhoff, Verheij van den Bogaard, Bosch, Zijlker, Costerus, Schooneveld, Beerenbroek, Verweij Mejan, van Walchren, Ter Bruggen Hugenholtz, van Heiden Reinestein, de Jonge van Ellemeet, van Meurs, van Mierlo, de Villers de Pité, Groeninx van Zoelen, Scheltinga Winterberg, Hoffman, van Rijckevorsel, van Hasselt, Gevers van Endegeest, L. D. Storm, Corver Hooft, Boreel van Hogelanden, van der Beken Pasteel, Boxman, Mutsaers, Donker Curtius, van Randwijk, Fokker, Regout, van Heeckeren van Wassenaer, van der Lek de Clercq, van Verschuer, van Heloma, 't Hooft en van Naamen.

Ik vervolgde daarop aldus:

—

Het zal de Kamer niet bevreemden, indien ik mij thans zeer bekort, slechts aanduid wat ik gaarne eenigzins zou hebben ontwikkeld, en dus welligt, tegen wil en dank, in gebrek aan zamenhang en duidelijkheid verval.

Ik had gewenscht voornamelijk de onjuistheid te betoogen van hetgeen tegen mijn voorstel door de Regering ingebragt is; dat zij namelijk, zoolang de *gemaakte veranderingen* in de Grondwet niet volkomen ten uitvoer gelegd zijn, op geen *toekomstige veranderingen* haar aandacht vestigen kan.

Ik ben van een juist tegenovergesteld gevoelen. Ik acht, voor eene behoorlijke redactie der organieke wetten, volstrekt noodig dat de aandacht, ook onder het werk, op de mogelijkheid van veranderingen in de Grondwet gerigt zij.

Een enkel woord slechts, om tegen misverstand, ten minste eenigzins, gevrijwaard te zijn.

Eerst en bovenal, volgens eed en pligt, naauwgezette inachtneming der *Grondwet*. Betuigingen hieromtrent reken ik overtollig.

Voorts zamenwerking om, ter goeder trouw, de *organieke wetten* tot stand te brengen *volgens de Grondwet;* dat is, naar de bepalingen en den zin der Grondwet, niet naar hetgeen door sommigen de ziel en de geest der Grondwet genoemd wordt. Dit is raadzaam. Die zamenwerking mag worden verwacht, ook van hen die sommige der gemaakte veranderingen niet met ingenomenheid, en zelfs met eenigen weerzin, hebben aanschouwd. Over en weêr, in hetgeen ons lief of leed is, moet er zijn hetgeen de Engelschen noemen *fair play*. Geen bezwaren buiten de wet: daarom hebben wij terstond een goedkeurend votum aan de begrooting verleend. Geen bezwaren met opzet ter bemoeijelijking van de redactie der wet. Maar wanneer nu, te midden van het werken en sloven en zwoegen, de onvruchtbaarheid van het werk, en het onvermogen der werk-

lieden openbaar wierd; wanneer het bleek dat men aan de wortelen van den boom geraakt had; wanneer bij de voortgezette Grondwetherziening (want als zoodanig kan, in zeker opzigt, de bearbeiding der organieke wetten worden beschouwd) de schadelijkheid, de verderfelijkheid van een of ander artikel aan het licht kwam, dan moet de stuksgewijze herziening *mogelijk* zijn. Er is geen onvoorwaardelijke band. Het onderzoek is niet gesloten. De vrijheid der discussie moet bij voortduring voor alle partijen bestaan volgens de Grondwet, maar volgens eene Grondwet, voor verbetering vatbaar, volgens eene Grondwet *waarin*, niet enkel voor de leus, maar ter gebruikmaking, *ook een art.* 196 *gebragt is.*

Naar de redenering van het Gouvernement, men gelieve dit niet uit het oog te verliezen! zou eigenlijk, reeds op dit oogenblik, een supplement op art. 198 worden gemaakt. Art. 196 zou, *tot aan de afdoening der organieke wetten, worden geschorst.* Dit mag niet. Ook in 1848 kan de Grondwetgever gefeild hebben. De herstelbaarheid eener voor het Vaderland verderfelijke dwaling, de herstelbaarheid, *langs de vormen die de Grondwet bepaald heeft*, mag nooit worden betwist.

En nu keer ik de objectie der Regering om, en maak er, ten mijnen behoeve, een krachtig argument van. De vrijheid van onderzoek moet nimmer, jaren achtereen, door het onvoorwaardelijk beletten van verbetering, worden gestremd. En elke reden waarom, in de tegenwoordige gesteldheid van Nederland, de niet-herzienbaarheid der Grondwet dubbel gevaarlijk wezen zou, geldt evenzeer in volle kracht, *wanneer er een Regent is.*

Ik heb bij mijne voordragt niets te voegen, dan alleen het verzoek dat de Kamer zich de *mogelijkheid* voorstelle van datgene, wat, zoo ons aller wensch verhoord wordt, door hooger zorg, zal worden verhoed. Veel, dat thans luttel bezwaar schijnt te hebben, zou zich op geheel andere wijs vertoonen, zoo onverhoopt, morgen welligt, het Regentschap dàár was. Ik wensch dat de Vergadering zich voorstelle wat het gevolg zijn zou, indien, voor twee, vier, zes, acht jaren, eene volstrekte onmogelijkheid ook van de minste verbetering der Grondwet bestond.

Nog ééne aanmerking, omtrent het al dan niet gepaste eener *verdere behandeling* in deze discussie. Niet uit eigenliefde of eigenwijsheid, maar om de zaak, zou ik die wenschelijk achten. Om de zaak, waarvan de nuttige of schadelijke werking der wet afhangt, en die alzoo èn met de wet in onafscheidelijk verband is, èn in gewigt, naar mij voorkomt, de geheele wet op het Regentschap overtreft.

Ik herinner mij dat een onzer geachte medeleden, wiens wenken en voorbeeld ik mij gaarne ten nutte maak, in 1849, toen er een punt ter sprake gebragt was, waarin door hem groot belang gesteld werd, en waarover geen besluit, geen stemming nog te pas kwam, zijne medeleden verzocht heeft om, te dier gelegenheid, met een enkel woord, hun gevoelen kenbaar te maken aan het Gouvernement.[1] Ik doe hetzelfde, met dit onderscheid evenwel dat, zoo geen enkel lid mij kan ondersteunen, ik

---

[1] De Hr. Duymaer van Twist, den 19den Mei 1849. *Bijblad*, blz. 500.

(ten bewijze, zoo het moet zijn, van de onjuistheid mijner bezwaren) tegenspraak verlang.

Om *mij zelven*. Wanneer een lid dezer Vergadering een bezwaar aan de Kamer onderwerpt, waarin hij voor de welvaart van het Land gevaar ziet, mag hij vertrouwen dat, indien men van zijne meening verschilt, teregtwijzing en inlichting hem niet zal worden ontzegd.

Voor de *Natie*. Wanneer een dergelijk vraagpunt, dat hare dierbaarste belangen betreft, ter sprake gebragt is, kan de voordragt der wederzijdsche argumenten niet als overtollig worden beschouwd.

Eindelijk — en dit zij met nadruk gezegd — voor *den toekomstigen Regent*. Met genoegen hebben wij vernomen dat de Vorst zich tot eventuële aanvaarding van het Regentschap bereid heeft verklaard. Nu is het in dubbele mate voor deze Vergadering pligt met de meeste naauwgezetheid te zorgen dat elk bezwaar, waardoor zijne moeijelijke taak schijnt te kunnen worden belemmerd, althans met aandacht overwogen, en, zoo het grond heeft, uit den weg worde geruimd. Daarom meen ik te kunnen verwachten dat de aandacht van de Kamer en van het Ministerie eenigzins zal worden gevestigd op hetgeen ik beweer: «Zoo art. 198 blijft bestaan, bindt gij den Regent aan eene Grondwet waarmeê, welke voor het overige haar deugdelijkheid moge zijn, *op het oogenblik dat hij de regering aanvaardt, het regeren naar de behoefte der Natie* (althans zoo het systema van Art. 196 met de waarheid overeenkomt), *onmogelijk wordt.*»

—

Niemand, noch der leden van de Kamer, noch van de Ministers, sprak over Art. 198 een enkel woord. Was het, omdat niemand op

het bezwaar acht sloeg? omdat iedereen hieromtrent onbezorgd is? Ik vermoed dat het onverwachte en onoverdachte der zaak in rekening moet worden gebragt. Er kon niet wel die *vastheid van overtuiging* bestaan, welke ter openlijke adhaesie vereischt wordt. Ik heb reden om mij verzekerd te houden dat althans niet in iedereen het zwijgen een teeken van afkeuring en onverschilligheid geweest is. Nader overleg zal, vertrouw ik, in en buiten de Kamer, bij sommigen de overtuiging doen ontstaan dat de zaak niet ten onregte door mij voor de toekomst van het Vaderland belangrijk genoemd is.[1]

---

[1] De redevoering is afzonderlijk uitgegeven ('s Gravenhage bij J. Roering) met eenige aanteekeningen en met de *Nota*. In de *Voorrede* heb ik mij veroorloofd nog iets in het midden te brengen zoo omtrent het onderwerp zelf, als ook (in het belang eener vrije en doeltreffende discussie) omtrent de min aangename bejegening welke in eene Vergadering die evenwel onpartijdig wenschte te zijn, den spreker ten deel viel.

TWEEDE KAMER.

I.

KERKELIJKE GOEDEREN.

ZITTING VAN 3 JUNIJ 1850.

*** Op een adres van leden der Hervormde Kerk te *Haeften*, ter zake eener overeenkomst omtrent de kapittelgoederen aldaar, den 25 October 1849, gesloten door de Ministers van Binnenlandsche Zaken en van de Hervormde Eeredienst en den Heer DUTRY VAN HAEFTEN, werd door de Commissie van petitiën geadviseerd « om het ter griffie neder te leggen, en een afschrift te verzenden aan het Gouvernement, met te kennisgeving dat de Kamer opheldering verlangt over de in het adres en bijlage vermelde feiten en handelingen van het Gouvernement. »

De zaak was van veel gewigt, vooral ook als een voor het regt der Kerk gevaarlijk *antecedent*.

—

Ik wensch een enkel woord in het midden te brengen ter ondersteuning van het voorstel der Commissie, ofschoon

ik de conclusie wel eenigermate anders gesteld en een eenvoudig renvooi aan den Minister zou gewild hebben. De Commissie was bij het stellen dezer conclusie eenigzins onder den indruk van hetgeen de Minister van Binnenlandsche Zaken in eene vorige zitting gezegd heeft; dat de verzending aan de Regering in twee gevallen wenschelijk is: zoo de Kamer inlichtingen van de Regering verlangt of zoo zij meent aan de Regering inlichtingen te kunnen geven. Nog een derde geval is er waarin de verzending te pas komt, namelijk als waarschuwing, als teregtwijzing, als blijk van misnoegen der Kamer, wanneer zij acht dat eene wet niet behoorlijk ten uitvoer gelegd is, of dat er schennis van de Grondwet plaats gehad heeft. Niemand is meer dan ik afkeerig om de regten der Kamer buiten de grondwettige grenzen uit te breiden, maar op de regten die de Kamer heeft, ben ik naijverig: het is een regt en eene verpligting der Kamer om toezigt te houden op de naleving der wetten. Zoo het adres uit Haeften eenvoudig gerenvoyeerd wordt, zal de beteekenis dier verzending zijn, dat de Kamer, behoudens nadere inlichtingen van de Regering, zich eenigermate vereenigt met de klagt. Ik zou wenschen dat het renvooi die beteekenis had. Want, hoe goed de bedoeling der Ministers bij het sluiten der transactie moge geweest zijn, het komt mij voor dat zij hunne bevoegdheid zijn te buiten gegaan. Op mij maakte veel indruk, vooreerst het duidelijk en bondig betoog van den advocaat Philips omtrent het eigendomsregt der gemeente, ten anderen, de uitspraak van den vorigen Minister van de Hervormde Eeredienst, in de resolutie van 17 Februarij 1847, dat de bedoelde kapittel-goederen aan den heer van Haeften, niet in eigendom, maar in administratie

zijn overgegeven. Vooral ook de vergelijking tusschen dit stuk en de resolutie van 23 October 1849. De resolutie van 1847 wordt, nadat beide partijen door der Minister zijn gehoord, met belangrijke consideranten gemotiveerd. Volgens de resolutie van 1849 *beweert* de heer van Haeften, dat hij en zijne voorgangers sedert meer dan honderd jaren eigenaars waren van de bedoelde kapittel-goederen, en tusschen dit beweren en de conclusie welke hem als *vrij en onbezwaard eigenaar* erkent, vindt men niet, noch dat de partijen gehoord zijn, noch dat er iets bijgebragt is waardoor het *beweren* van den belanghebbende *bewijs* wordt. Niets vond ik dan een finantieel arrangement van *f* 25,000. — Men zegt, de Kamer is onbevoegd. Voorzeker, de Kamer mag niet over *mijn* en *dijn* beslissen: zij mag niet ingrijpen in hetgeen tot de kennisneming van den burgerlijken regter behoort; maar de Kamer is niet onbevoegd, zij is verpligt minstens inlichtingen te vragen, wanneer het schijnt dat de Ministers in eene eigendomsquaestie, willekeurig en met voorbijzage der wetten van den Staat, hebben geïntervenieerd; wanneer dus de resolutie waarover geklaagd wordt, met de gewigtigste punten van het staatsregt in verband is.

Tot die handelingen schijnen de Ministers, in allen gevalle, onbevoegd te zijn geweest. Was de heer van Haeften eigenaar, dan moest hij als zoodanig, behoudens de daaruit voortvloeijende verpligtingen, worden erkend; was de Staat eigenaar, dan hebben de Ministers eigenmagtig de regten van den Staat vervreemd; was eindelijk de gemeente van Haeften eigenares, dan is tegen het regt der gemeente, tegen het regt der Kerk, over die goederen beschikt.

Met groote belangstelling heb ik de rede van het lid uit

Friesland[1] gehoord, maar het is voor de Kamer niet mogelijk in eene dergelijke quaestie over de waarde zijner argumenten onmiddelijk uitspraak te doen; in elk geval is rijp beraad wenschelijk, en juist hierom wordt de verzending naar den Minister vereischt.

Met 25 tegen 18 stemmen werd, in de zitting van 3 Junij, de conclusie aangenomen.

---

[1] De Heer VAN HEEMSTRA, die, als Minister van de Hervormde Eeredienst, de overeenkomst had geteekend.

II.

KIESWET.

A.

ALGEMEENE BEGINSELS.

ZITTING VAN 4 JUNIJ 1850.

*** *Eindelijk*, den 2^{den} Mei, werd de *Kieswet* ter tafel gebragt. Het was als of, voor de langdurigheid van beraad der Regering, in de snelheid van afdoening bij de Kamer gedeeltelijke schadeloosstelling zou worden gezocht. Den 17^{den} Mei was het *Verslag* gereed. Toen den 30sten Mei de *Memorie van Beantwoording* met vele bijlagen inkwam, werd geen nader onderzoek in de afdeelingen noodig gekeurd; werd de beraadslaging, zelfs zonder inachtneming van den in het *Reglement van Orde* voorgeschreven termijn, op 4 Junij bepaald. De Heeren SCHIFFER, VAN HALL, VAN RANDWIJCK en BACHIENE voerden het woord, doch het was blijkbaar dat er voor eene ernstige toetsing van deze bij uitnemendheid gewigtige wet weinig opgewektheid bestond. Waartoe, bij zekerheid der aanneming, *discussie*, vooral nu er spoed vereischt werd? strijd, nu men de ontwijfelbaarheid der overwinning had becijferd; of wel een breed uitmeten van bezwaren, nu men, om der omstandigheden wil, aan een ontwerp dat men voor afkeurenswaard hield, evenwel eene goedkeurende stem gaf?

Van het nut der beraadslaging, in het belang eener ware publiciteit en naar den eisch van een parlementair Gouvernement, overtuigd, achtte ik mij, ondanks veler voortvarendheid, verpligt eenige bedenkingen van ernstigen aard ter sprake te brengen. Het *ongrondwettige* der bepaling waarbij, in plaats van den bij Art. 76 bedoelden *middenterm*, het *laagste* cijfer voor den *census* ten regel gesteld was; het verderfelijke der van Gouvernementswege voorgestane theorie omtrent revolutionaire zamensmelting en ondeelbaarheid van den Staat; omtrent het organiseren eener volksmassa, in wier kiesbevoegd gedeelte men, door willekeurig goedvinden, *le pays légal* en de zoogenoemde *Natie* aanschouwt. Vooral ook, èn om het gewigt der zaak, èn om in de wisseling van gedachten meerdere levendigheid te brengen, deed ik, met het oog op de talrijke *conservatieven* en op hun antecedenten, de gevaarlijke strekking uitkomen eener toegeeflijkheid, die telkenmale aan het tot stand brengen van hetgeen zij misprijst, uit redenen van *convenientie*, door eigen medewerking bevorderlijk is.

—

Mijn eerste bezwaar, mijne eerste klagt, geldt de late indiening der wet. Ik vereenig mij geheel met het gevoelen door den Minister van Binnenlandsche Zaken in het vorige jaar geuit: « terwijl eene *wijze staatkunde* evenzeer als het *nationaal belang* scheen te vorderen, dat aan de Kamer de nieuwe kieswet *dadelijk* wierd aangeboden, was het *langdurig verwijl* reden van *billijk nationaal beklag* geworden.»[1] Is het beter laat eene goede, dan spoedig eene slechte wet te ontvangen? dit is twijfelachtig. In elk geval schijnt de Minister het doel niet bereikt te hebben; want al wat in de wet hoog gewaardeerd wordt, het stelselmatig geheel, de voortreffelijkheid der redactie, had binnen

[1] *Verslag der Tweede Kamer over de Kieswet in* 1849.

korten tijd door den Minister geleverd kunnen worden ; weshalve velen beweerden dat hij al de organieke wetten gereed had; en daarentegen hetgeen hij met langdurig uitstel beoogde, schijnt hij, althans indien de helft der bedenkingen dezen morgen ingebragt eenigermate juist zijn, niet te hebben bereikt. Zoo we dus niets hebben gewonnen, hebben we ongetwijfeld veel verloren. Vooreerst is, dien ten gevolge, maand op maand voor de althans gedeeltelijke ten-uitvoer-legging van het 5de der additionele artikelen van de Grondwet verloren gegaan. Ten andere, is behoorlijke discussie bijkans onmogelijk geworden. Ik vereenig mij geheel met hetgeen omtrent het oversnelle drijven der beraadslagingen gezegd is, en moet bovendien opmerken, dat al de gewigtige quaestiën, die zich bij de behandeling van dit onderwerp voordoen : omtrent de verdeeling van het *Rijk* of van de *provinciën*, omtrent de *groote* kiesdistricten, omtrent den zin van art. 139 der Grondwet, omtrent de *verdeeling* der kiesdistricten, onder den indruk der noodzakelijk geworden overhaasting, bij het naderen der maand Julij, bij de vrees voor het wederkomen der oude Provinciale Staten, niet met het rijp beraad tot de behoorlijke discussie van zoodanige wet vereischt, kunnen worden onderzocht. De wet wordt dus in menig opzigt niet alleen voorgelegd, maar opgelegd, en dan vraag ik, is dit het gewenscht gemeen overleg, hetgeen tot de eigenaardigheid van ons staatsregt behoort? Ik ben tegen de wet. Ik geloof niet dat zij door amendementen voor mij aannemelijk kan worden gemaakt. — Eene preliminaire reflexie zij mij vergund. Mij is tegengeworpen, dat ik bij eene vorige gelegenheid omtrent den lagen census gezegd had, dat, zoo het om eene weddingschap te doen

was, ik wel altijd een gulden onder den Minister zou blijven.[1] Ik heb de weddingschap verloren; ik heb mij nooit kunnen voorstellen, dat de Minister in het verlagen zoover zou gegaan zijn. Bovendien, ik heb toen reeds gesproken van den lagen census, in verband met de theorie, op grond waarvan de Minister verlaging verlangt. Evenzoo zou mij welligt tegengeworpen worden dat ik, in mijne afdeeling, mij een warm voorstander had betoond van de verdeeling van het Rijk en van de groote kiesdistricten. Ik heb dit gedaan, omdat, naar mijn inzien, op die wijs, het algemeen belang met de provinciale belangen in verband zou kunnen worden gebragt; omdat alzoo het belang van elke provincie, met het oog te gelijk op het groot geheel, zou kunnen worden behartigd. Ik protesteer ten sterkste tegen de beginselen, die in het Verslag als het gevoelen der meerderheid schijnen ter nedergelegd: tegen het denkbeeld eener zamensmelting van de Natie tot één groot geheel, zoodat de provincien zouden worden vernietigd en, onder den naam van *nationaal* belang, al hetgeen de Natie in haar historische eenheid ter harte gaat, ter zijde zoude worden gesteld.

Een staatsman, voor wien ik meen dat Nederland nog hoogachting gevoelt, R. J. Schimmelpenninck, heeft van dergelijke staatseenheid, *la république une et indivisible*, ook onder eenhoofdigen vorm, gezegd dat zij tot eene centralisatie leidt, waardoor men tot *een Oostersch despotisme*, *in Nederland ondragelijk*, zou worden gebragt.

Ik ben dus tegen de wet om den lagen census, *in verband met de theoriën*, *waarmede die verlaging aangeprezen*

[1] *Adviezen*, 1849—1850. I. blz. 42.

wordt. — Indien het enkel om mijn eigen votum te doen ware, zou ik zeer kort zijn. Indien ik de voorstanders der regtstreeksche verkiezingen moest overtuigen, zou ik zwijgen. Ik heb een ander doel. Ik wensch te toonen dat *de tegenstanders der regtstreeksche verkiezingen*, indien ze prijs stellen op zelfstandigheid van politiek karakter, *gehouden zijn tot verwerping van de wet.* Dit acht ik het decisive punt.

Het zal mij aangenaam zijn, indien de Vergadering mij haar aandacht wil schenken, maar aan degenen, die hoog ingenomen zijn met het regtstreeksche kiesregt, moet ik verschooning vragen, indien ik met eenige forschheid van afkeuring mij uitlaat over hetgeen bij hen in hooge gunst is. Uit den aard der zaak zijn mijne woorden vooral gerigt tot hen, die menigwerf in redevoeringen en gesprekken met ongemeene kracht hebben betoogd, dat het regtstreeksche kiesregt de meest gevaarlijke strekking voor het Vaderland heeft. Ik wensch hen en mij zelven in die overtuiging te versterken. Dit is noodig om met onbevangen gemoed te kunnen oordeelen over hetgeen al dan niet pligt voor ons is. De atmospheer is tegenwoordig bijzonder gunstig voor de aanneming der wetten; geheel anders dan in het vorige jaar: toen kon men met ongemeene scherpheid zien al wat tegen, thans al wat vòòr eene wet pleit. Wij zijn bovendien in een zeker gevoel van afgematheid. De wensch is algemeen, dat eene kieswet, hoe dan ook, tot stand kome. In dergelijke gemoedsstemming zou het kunnen plaats hebben, dat men op groote bezwaren weinig, en op bezwaren van ondergeschikt belang veel acht gaf. De wegneming dezer laatste zou voor den Minister ligt zijn: na het uitbrengen der stemmen, zouden de groote

bezwaren voor den geest komen; en men zou zich alsdan, misschien met bitter naberouw, verwijten, dat men, ten gevolge der overhaasting, waarbij het wel eens schemert, onberekenbaar nadeel aan het Vaderland had berokkend.

Ik wil dus aan die leden, die ik bedoel, kortelijk herinneren hunne eigen bezwaren, in een soort van memorandum van hetgeen zij zelven hebben gezegd. De bezwaren zijn voornamelijk vier:

Het *eerste* bezwaar is dat de census te *laag* is. Ik vereenig mij te dezen opzigte met het Verslag. Ik weet niet of men, binnen de 24 uren, die wij ter overweging der laatst ingekomen stukken gehad hebben, van het niet gevaarlijke van het te lage is overtuigd, en of hetgeen het lid uit Drenthe[1] omtrent de plaatselijke gesteldheid in het midden gebragt heeft, zonder indruk is gebleven; zoo het bezwaar niet is weggenomen, vraag ik: kunnen die leden eene wet aannemen met een census, die volgens hen gevaarlijk voor het Vaderland is?

Het *tweede* bezwaar is, dat de wet handelt tegen art. 76 der Grondwet, en den daarbij bepaalden *middenterm* niet in het oog houdt. Ik weet niet of de leden, die dit bezwaar met kracht hebben ontwikkeld, door den Minister zijn overtuigd. Ik niet; ik meen dat de geschiktheid van den kiezer juist het punt van quaestie uitgemaakt heeft; dat sommigen de bepaling zoo hoog, anderen zoo laag mogelijk wilden stellen, en weder anderen meenden dat de zin van het artikel geweest is, den middenterm te nemen tot regel, waarvan uitzondering zou worden vergund, en dat de argumentatie van den Minister in dat geval eene

---

[1] De Heer VAN RANDWIJCK.

petitio principii mag worden genoemd. Zoo de leden door zijne redenering niet zijn overtuigd, vraag ik op nieuw: kunnen zij eene wet aannemen, waarbij, volgens hen, een artikel der Grondwet verkeerdelijk uitgelegd wordt?

Het *derde* bezwaar is, dat de wet *den zin der Grondwetherziening van* 1848 *miskent.* — De herziening is eene transactie geweest tusschen twee partijen, waarbij de eene met grooten weêrzin in het regtstreeksche kiesregt berust heeft, het aannemende als instelling, als kiesvorm, onder gestadig protest tegen een objectief kiesregt, tegen het staatsburgerschap en de Volkssouvereiniteit, en al de geliefkoosde theoriën der tegenpartij. En nu wordt de verlaging van den census aangeprezen, als of gehoorzaamheid aan diezelfde begrippen, welke ten stelligste door de eene partij tegengesproken zijn, verpligtend zoude zijn voor ons allen! Ik moet eene merkwaardige aanhaling in het midden brengen uit de brochure van ons geacht medelid uit Winschoten.[1] Ik meen, volgens mijn regt en volgens zijne bedoeling, de brochure te mogen beschouwen als een preliminair gedeelte van de discussie. Ons medelid zegt: «De grondwetherziening van 1848, ofschoon nog niet geheel «verre van dien! «den onnatuurlijken toestand opheffende, waardoor de volksstem gesmoord werd» «zoo lijdt het evenwel geen twijfel» wij mogen het niet eens betwijfelen «of wij zijn hierdoor het ideaal van volkssouvereiniteit eene zeer belangrijke schrede genaderd.» Ik ben het met hem eens; men heeft toen belangrijke positiën prijs gegeven, waardoor het naderen tot dit *ideaal* —

---

[1] De toen juist in het licht verschenen brochure van den Heer ZIJLKER, *Volkssouvereiniteit en Census.*

het woord kan in tweederlei zin worden gebruikt — voor de zijnen gemakkelijker wordt. Ik verzet mij alleen daartegen, dat dit voortdurend naderen aan ons allen tot pligt zou worden gesteld; dan zouden we eensklaps van 1850 in 1795 worden overgebragt. Toen was men onderworpen aan het geloof van ééne partij. Om die onderwerping te handhaven, had zij meer dan één middel bij de hand. Die met de Volkssouvereiniteit het niet eens waren, behoorden niet tot het Volk; die de constitutie in een anderen zin begrepen, werden — in verband met het eerste middel te regt — als meineedig beschouwd. En wanneer bij het Nederlandsche volk tegenstand voorzien of ook reeds ontmoet werd, zag men over de grenzen naar hulp om dien tegenstand, welke antinationaal genoemd werd, te bedwingen. Ik ben overtuigd dat geen enkel lid dezer Vergadering den terugkeer tot dat tijdperk of het gebruik van die middelen verlangt. Zouden dan zij onder ons, door wie over de miskenning van den zin der transactie geklaagd wordt, zelven, door het aannemen dezer wet, de hand leenen aan datgene, waardoor de stand der partijen omgekeerd wordt?

Het *vierde* en voornaamste bezwaar geldt het verband tusschen kiesregt en Volkssouvereiniteit, hetgeen overal in de aanprijzing dezer wet van Gouvernementswege openbaar is. — Ik ben hier wel genoodzaakt, met een enkel woord, te spreken over de beginselen van den Minister. Ik heb dit menigwerf gedaan en zal dus zeer kort zijn. Naar het gevoelen van velen der leden, tot wie ik mijne woorden thans voornamelijk rigt, is met zijne denkbeelden omtrent een staatsburgerschap niet vereenigbaar hetgeen ons ter harte gaat, de getemperde Nederlandsche

monarchie, en leiden zijne begrippen niet slechts tot het mederegeren van het volk, maar tot eene zuivere *volksregering*, altijd onder monarchalen vorm. Voorts ziet men met onbezorgdheid soms te zeer voorbij, dat deze meening, en ook de verdere ontwikkeling dezer meening, in ons land zeer bekwame woordvoerders heeft; ik wijs bij v. op den hoogleeraar, dien ik ook eershalve noem[1], die met ongemeene scherpzinnigheid, voortgaande op het aangewezen pad, gekomen is tot hetgeen wij gewoon zijn in onze eenvoudigheid *radicalisme* te noemen. Ons medelid uit Winschoten behoort, na de uitgave zijner brochure, tot de meest gedecideerde organen van deze rigting. Hij bedient zich van eene uitdrukking die een ongemeen licht werpt op den aard van het gevaar, hetgeen uit de verwantschap dezer theoriën gevreesd wordt. Hij betuigt dat hij zich in de geschriften van THORBECKE en OPZOOMER het meest *te huis gevoelt*. Mij dunkt, dat deze uitdrukking den familietrek der theoriën openbaart. Ik ben gedrongen nog een schrede verder te gaan. Ons medelid is, blijkens zijne brochure, anticommunist. Ik heb er nooit aan getwijfeld; ik ben overtuigd, dat hij, ten aanzien van zijn eigendom, conservatief is: evenwel een communist, hoe onaangenaam het voor ons medelid zij, zal na het lezen der brochure, het getuigenis afleggen: «ik gevoel mij daar het meest te huis.» Ziedaar den familietrek der theoriën, somtijds en dikwerf aan de nabestaanden onbekend. Nu vraag ik op nieuw aan de leden, die met mij het regtstreeksche kiesregt als gevaarlijk beschouwen, of zij eene wet kunnen aannemen, waarbij, althans wanneer zij

[1] OPZOOMER.

in concreto met de motiven beschouwd wordt, aan zoodanige theoriën hulde gebragt is? Ik zie het antwoord te gemoet: «ja het is alles waar, maar wij zijn door de omstandigheden gedwongen ditmaal eenigzins toegefelijk te zijn.» Mag ik vragen: waar zal uwe toegefelijkheid ophouden? herinnert ge u den weg, welken gij reeds door concessie op concessie afgelegd hebt? — Ik begin met het Verslag van 16 Maart 1848; met het gevoelen der overgroote meerderheid van de Tweede Kamer, welke, ofschoon er verandering van personeel plaats gehad heeft, zich ook nog in deze Tweede Kamer heeft geperpetueerd. In dat Verslag werd gezegd: «de zeer groote meerderheid heeft zich tegen het aannemen van regtstreeksche verkiezingen verklaard,» en dan nog bijgevoegd: «Enkele leden, die zich vóór regtstreeksche verkiezingen gestemd toonden, hebben te kennen gegeven, zich, wanneer hun gevoelen geen genoegzaam weêrklank vond, wel met verkiezingen met éénen trap te kunnen vereenigen.» Zoo was het in Maart; weinige maanden daarna was het blad gekeerd. Dezelfde meerderheid zou zich vereenigen met het stelsel; voorzeker eene concessie van belang, maar de voorwaarde werd er bijgevoegd dat er eene, in alle opzigten deugdelijke, Eerste Kamer moest zijn, waarvan de vereischten met uitvoerigheid werden ontwikkeld. Ik wacht mij, althans op dit oogenblik, iets tegen de zamenstelling der Eerste Kamer in het midden te brengen. Dit slechts herinner ik, dat de opgegeven vereischten ontbraken en dat de meerderheid, aan de door haar gestelde voorwaarden niet gedachtig, desniettemin in de concessie volhard heeft. Mag ik u, daar het om historische herinneringen te doen is, wijzen op de successive verlaging van den census? De Minister heeft de goedheid gehad

ons mede te deelen dat in de Commissie van 17 Maart het maximum *f* 225 in het eerst te laag scheen. Naderhand heeft men den census op *f* 160 gebragt; daarna is de transactie ten aanzien van het middencijfer geschied, en nu hebben wij als regel *f* 20, de uiterste limiet. Voorwaar wij hebben de juistheid ondervonden der opmerking van den Minister, dat «de census altijd streeft naar verlaging;» en dat wij, eenmaal het systema aangenomen zijnde, ons bevinden op een hellend vlak. Op den duur kan er geenerlei limiet worden gesteld. De census is niet alleen, gelijk ons medelid uit Winschoten zegt, een noodzakelijk kwaad, maar, in zijn systema, een ondragelijk onregt. Voor den vrijen staatsburger moet het niet van de willekeur zijner medeburgers afhangen, of hij al dan niet geschikt wordt gekeurd tot het uitbrengen zijner stem. Als ik voorstander was van het stelsel, zou ik ingenomen zijn met het denkbeeld van ons medelid, om den staatsburger te doen examineren of hij lezen en schrijven kan, en bekend is met de namen der collegiën, waarvoor de keuze geschiedt; ten ware misschien ook het lezen en schrijven behoort tot die overtollige en schadelijke geleerdheid, welke de zuiverheid der inzigten van den staatsburger ligt benadeelen zou. — Ik moet nog een argument opnemen, waaraan de Regering veel waarde hecht. «Juist door zoo laag mogelijk te gaan, zal, in deze wet zelve, de verdere aandrang worden gestuit.» — Vooreerst is, bij den regel van den laagsten census, dien men aangenomen heeft, nog veel reductie denkbaar. Ten andere steunt het argument op onvoorwaardelijk vertrouwen in de kracht eener Grondwet, hetgeen met den geest en de omstandigheden onzes tijds niet vereenigbaar is. Grondwetherziening is spoedig weder aan de orde van den dag. Ons

medelid uit Winschoten maakt nu reeds kenbaar, dat de grondwettelijke census eigenlijk niet laag genoeg is; wij leven in een tijd, waarin, bij het veldwinnen der theoriën die ik bestrijd, niet enkel grondwetherziening, maar grondwet-verbreking zeer mogelijk is.

Zoo de Kamer het vergunt, zal ik met een voorbeeld uit een naburig land[1] toonen, hoedanig, na de aanneming dezer wet, het oordeel van velen zal zijn, over ons kiesregt; over de duurzaamheid der suprematie van den middelstand, die men beoogt; over de verdeeling in betalenden en niet-betalenden, en over de Kamer, welke het product der aanstaande verkiezingen zal zijn. Over uwe *wet* zal worden gezegd :

« Ainsi à l'aristocratie fondée sur le droit de la naissance, a succédé une aristocratie fondée sur le droit de l'argent. Tout un système de prérogatives a été, sur cette base, organisé par les lois électorales, qui ravissent à la masse du peuple, et à sa portion même la plus éclairée, aux savants, aux magistrats, aux avocats, aux artistes non propriétaires, toute influence quelconque dans les affaires du pays. Pour eux aucuns droits politiques. Sous d'autres formes et d'autres noms, le corps des électeurs est aujourd'hui ce qu'était, dans la vieille monarchie, la noblesse féodale. Les avantages particuliers dont le pouvoir qu'ils exercent leur assure la possession, ne sont ni moins nombreux, ni moins étendus, ni certainement moins à charge au reste de la nation, à la nation véritable réduite à une sorte de nullité qu'elle endure avec impatience, en même temps que ses intérêts, sacrifiés à ceux des classes investies de la puissance et qui en abusent à leur profit, la sollicitent à se créer une position moins humili-

[1] De volgende aanhalingen zijn uit een geschrift van La Mennais, *Politique à l'usage du peuple.*

ante, et où elle trouve les garanties qui lui manquent complètement. Jamais l'État ne sera tranquille que ce juste voeu ne soit satisfait.»

Over de tijdelijke, ook door deze wet beoogde, overmagt van den *middenstand:*

« Cette prédominance sera courte.»

Wanneer gij zult beweren, overeenkomstig het doel der Regering met de tegenwoordige voordragt:

«La loi a mis un frein aux ambitions des classes inférieures, *elle a posé la limite entre ces classes et la bourgeoisie*, »

zal men u antwoorden:

« Il est trop tard pour prononcer, avec quelque espérance d'inspirer un autre sentiment que celui de la douleur et du dégoût, de telles paroles. Ce sont là des paroles pleines de tempêtes. Et qui donc a le droit de créer des classes et d'en poser les limites? Que celui-là, s'il en est un, se lève et ose dire: c'est moi! Vous voulez séparer la bourgeoisie du peuple: mais si le peuple à son tour se séparait de la bourgeoisie, qu'arriverait-il? Où serait l'état, la société? Où serait la nation? Malheureux insensés! Sachez au moins vous taire; c'est bien assez que puissance vous ait été donnée quelques instants, donnée pour agir. »

En wilt ge vernemen welke waarde aan de *nieuwe Kamer* en aan haar uitspraken zal worden gehecht? Zie hier het antwoord:

« La chambre élective, émanée d'un corps privilégié presque imperceptible dans la masse du peuple, ne représente de droit et de fait que ce corps dont elle émane, et ses intérêts propres. De quel poids donc peuvent être ses pensées, ses jugements, ses actes, sous le point de vue de leur tendance, quant au reste de la nation? »

Oordeelvellingen van dergelijken aard zullen ook hier worden verkondigd. Het zal niet ontbreken (ieder Souverein, ook het Souvereine Volk, heeft vleijers) aan beschaafde mannen wier talenten aan het verspreiden van dergelijke begrippen onder het opschrift: *politique à l'usage du peuple*, zullen worden misbruikt.

Mijne Heeren, wij zijn overal van waarschuwingen omringd; de laatste jaren zijn in leeringen rijk: de meest begaafde tegenstanders der regtstreeksche verkiezingen hebben de verderfelijkheid van het systema aan allen, die in de rust der maatschappij belang stellen, op het harte gelegd. Ik zal u niet met vele aanhalingen uit de schriften van Stahl en van andere merkwaardige mannen van onzen leeftijd ophouden. Ik vergenoeg mij met eene zinsnede van een staatsman, die om zijne uitnemende bekwaamheid en veelsoortige ervaring bevoegd is, naar ik meen, om menige les te geven die behartiging verdient, van Guizot:

« Je n'ai pensé qu'à la situation de mon pays. Plus j'y pense, plus je demeure convaincu que son grand mal, le mal qui est au fond de tous ses maux, qui mine et détruit ses gouvernements et ses libertés, sa dignité et son bonheur, c'est le mal que j'attaque; l'idolatrie démocratique. — Le chaos se cache aujourd'hui sous un mot: *Démocratie* — C'est cette idée qu'il faut extirper, la paix sociale est à ce prix. Et avec la paix sociale, la liberté, la sécurité, la prospérité, la dignité, tous les biens, moraux et matériels, qu'elle peut seule garantir. »

We hebben ook kunnen leeren uit de openhartigheid der tegenpartij. Merkwaardig is, in dit opzigt, de jongste discussie in Frankrijk, over het kiesregt. Daàr heeft men zich beklaagd, dat de voorwaarde van het domicilie aan

het kiesregt gehecht werd. Men heeft gesproken van de verfoeijelijke *caste des domiciliés*, en een zeer begaafd redenaar heeft zich uitermate beklaagd dat, wanneer er eene uitzondering ten nadeele der vagabonden gemaakt wierd, het souvereine volk een *souverain mutilé* was. Voorzeker indien gij, door het aannemen dezer wet, de dierbaarste belangen van het Vaderland op het spel zet, zal men niet knnnen zeggen dat gij in de jaren 1848, 1849 en 1850 geene waarschuwingen gehad hebt.

Ik mag zoodanige wet niet aannemen, ik mag geen Ministerie ondersteunen, dat in dien zin en dien geest wetten aan onze beraadslagingen onderwerpt. Ik vraag aan de leden, die ik bedoel, voor zoover zij weifelend mogten zijn: wat is het eigenlijk waarvoor gij beducht zijt? Meent gij dat de kieswet, hoedanig ook, volstrekt op dit oogenblik tot stand moet worden gebragt, en vreest gij dus de verwerping van de wet? vreest gij die in goeden ernst? meent gij dat hetgeen sommige leden met mij daartegen zouden inbrengen, genoegzaam zal zijn om, in dezen stand der zaken, de wet te doen afstemmen? Wat mij betreft, illusiën van dien aard, zoo ik ze ooit mogt gehad hebben, had ik, na acht dagen in de Kamer geweest te zijn, niet meer. Indien uit de discussie mogt blijken, dat er inderdaad bij u vrees voor de verwerping bestaat, ben ik om u nader gerust te stellen volkomen bereid. Op dit oogenblik neem ik, ter bekorting, aan, dat ook gij de verwerping niet verwacht en dus uwe stem niet behoeft te geven om de schadelijke gevolgen af te wenden, welke gij uit zoodanige onverhoopte verwerping te gemoet ziet. Dan vraag ik: waarom zoudt gij uwe goedkeurende stem geven? wie zal er u dank voor weten? Iedereen zal het te regt of ten

onregte als zwakheid beschouwen. De Minister zelf zal zeggen: zoodanige ongelijkheid aan uw systema heb ik nooit verlangd; en wanneer hij, zoo als ik wensch, eenmaal eene tweede editie van zijne *Bijdrage tot de herziening der Grondwet* in het licht geeft, zal hij op de bladzijde, waar van het offerfeest der politische overtuigingen wordt gemaakt, *in margine* laten drukken: «zie ook de discussie der organieke wetten in 1850.»

Een lid uit Zeeland[1] heeft gesproken van reactie. Ik antwoord: het verwerpen van de wet is enkel een niet medegaan met de revolutie. Hetzelfde lid heeft ons tot voorzigtigheid vermaand. Ik dank hem, ofschoon het mij niet regt duidelijk is wat hij eigenlijk bedoelt. In Nederland zijn de regtstreeksche verkiezingen op dit oogenblik niet meer bij uitnemendheid in trek: men onderwerpt zich daaraan uit afgematheid. Een aanmerkelijk gedeelte der Natie is ganschelijk niet ingenomen met de begrippen, welke daarmede in verband worden gebragt: een zeer groot gedeelte onzer landgenooten is dagelijks meer verontwaardigd over de stoutmoedige verkondiging van wanbegrippen, waarmede geen enkel Gouvernement, hoedanig ook, kracht en duurzaamheid kan bezitten.

Men spreekt ook van eensgezindheid. O, ik ken ze, die zoogenaamde, die gedwongen, die schadelijke, die verderfelijke eensgezindheid, die reeds zoo menig onheil aan het Vaderland heeft berokkend. Ik althans hoop mij nooit schuldig te maken aan de soort van eensgezindheid waardoor men, uit moedeloosheid, wanneer men de overwinning der tegenpartij voorziet, zich gaat scharen onder haar vlag.

---

[1] De Heer Bachiene.

Men heeft gezegd dat het aannemen dezer wet, hoe verkeerd op zich zelf, politiek was. Men heeft zijdelings, buiten de Kamer, gewezen op de waarschijnlijke gezindheid der toekomstige kiezers. Ook ik verlang, ofschoon niet met buitengewoon heftig begeeren, zoo mij de krachten en het vertrouwen mijner medeburgers worden verleend, nog verder met vrijmoedigheid alhier te getuigen tegen hetgeen ik voor het Vaderland schadelijk acht, en het zal mij eene groote eer zijn, indien ik immer den naam van een echt Nederlandsch staatsman verdien; maar, zoo mij als voorwaarde wordt opgelegd het verzaken der beginselen die ik belijd, wensch ik geene zitting in deze Kamer te hebben en op de rij van zoodanige staatslieden niet te worden gebragt.

KIESWET.

B.

VOLKSSOUVEREINITEIT.

ZITTING VAN 6 JUNIJ 1850.

*** De Heer ZIJLKER scheen over mijne aanhaling van zijne brochure (blz. 44) eenigzins verstoord. Althans, bij het wederopenen der discussie, vroeg hij het woord over een personeel feit, en hield eene vrij uitvoerige rede, waarin, bij de apologie der leer, menige uitdrukking van misnoegen over mijne voordragt gemengd werd. Repliek scheen mij, tegenover zóó gevaarlijke theoriën, onmisbaar. Van mijn regt tot zelfverdediging was ik, op grond van het, mijns inziens, zeer *personele* van den aanval, overtuigd. De Voorzitter niet. Ook was hij misschien voor te groote levendigheid der gedachtewisseling beducht. Van daar het volgende, uit het *Bijblad* overgenomen, *incident*.

De Heer GROEN VAN PRINSTERER vraagt het woord voor een persoonlijk feit.

De Voorzitter. Ik moet opmerken dat de rede van den vorigen spreker geene gronden bevat om daaruit voor den Heer GROEN het

woord te vragen voor een persoonlijk feit en moet derhalve dit ook weigeren. Er is eene beschouwing geleverd door den Heer GROEN ter beoordeeling van de beginselen welke in eene door den Heer ZIJLKER geschrevene brochure voorkomen, en welke beschouwing thans door den schrijver is weêrlegd, zonder dat in deze wederlegging iets personeels voorkwam voor den Heer GROEN; daarbij werden alleen bestreden de gevoelens welke door hem waren geuit, terwijl zijn persoon daarbuiten is gebleven. Indien dus de Heer GROEN verlangt het woord te voeren wegens een personeel feit, kan ik tot mijn leedwezen hem dit niet toestaan.

De Heer GROEN VAN PRINSTERER: « Ik beroep mij op uwe billijkheid en op die der Kamer. Het kan twijfelachtig zijn of de vorige spreker regt gehad heeft om het woord voor een personeel feit te vragen, maar niet of ik tot het beantwoorden bevoegd ben. Ik laat gaarne iedereen beslissen wie het meest *personeel* geweest is, van mij zelven of van den steller der aanmerkingen die zoo even tegen mij gerigt zijn. Ik zou gaarne afstand doen van het woord, indien het mij alleen betrof. Doch het geldt theoriën die in de naauwste betrekking staan tot de kieswet. Nog meer. De theoriën door den spreker in zijne brochure ontwikkeld, en heden in zijne toespraak herhaald, zijn van dien aard, dat de onmiddellijke beantwoording daarvan, naar mijn inzien, in eene Nederlandsche Vergadering betaamt. »

De Voorzitter zegt daarop: « Ik beken dat de aangevoerde stellingen door den vorigen spreker in eenige betrekking staan met het aanhangig wetsontwerp; maar ik leid daar ook uit af dat hier geen sprake is van een personeel feit, maar van eene bloote beschouwing dier theoriën; om daarover te kunnen spreken zal er gelegenheid bestaan wanneer aan alle sprekers, die zich ingeschreven hebben om over dit wets-ontwerp het woord te voeren, het woord is verleend. Ik zou nu aan die ingeschreven sprekers onregt doen, indien ik den heer GROEN het woord verleende, daar het hier volstrekt geen personeel feit geldt, maar enkel eene beoordeeling van theoriën. Tot

mijn leedwezen moet ik dus dat woord weigeren en het geven aan den Heer VAN TWIST, als de eerste ingeschrevene zijnde.

De Heer GROEN VAN PRINSTERER: «Dan beroep ik mij op de Kamer. Ik beloof haar in geene beantwoording te komen van al hetgeen door den vorigen spreker gezegd is; dan toch zou ik een cursus van staatsregt, geschiedenis en *économie politique* dienen te houden. Maar ik kan in dezen geen afstand doen van mijn regt. Ik voorzie wel dat, ten gevolge van de wijs waarop ik in de vorige zitting niet personen maar theoriën aangerand heb, ik later gedwongen zal zijn tot eenige repliek, en de Kamer zelve gevoelt dat het alsdan niet doenlijk wezen zou tevens den vorigen spreker te beantwoorden met dien nadruk welken de aard van het tegenwoordig incident vereischt.»

De Voorzitter zegt daarop aan het verlangen van den heer GROEN VAN PRINSTERER te zullen voldoen, en stelt nu aan de Vergadering voor de vraag, of aan dien heer thans al dan niet het woord zal worden verleend.

Met 48 tegen 15 stemmen wordt beslist dat aan den heer GROEN VAN PRINSTERER thans het woord zal worden verleend.

Tegen het verleenen van het verlof hebben gestemd de heeren: van Rijckevorsel, Duijmaer van Twist, Dommer van Poldersveldt, Ter Brugghen Hugenholtz, Storm van 's Gravesande, Boreel van Hogelanden, Backer, van Dam van Isselt, de Fremery, Poortman, Dullert, Bachiene, van Hall en de Voorzitter.

Bij deze stemming waren afwezig de heeren: Boxman, Borret en Meeussen.

—

Ik stel terstond, zooveel doenlijk, ter zijde al wat personeel is. Ik hou ons medelid uit Winschoten voor een welmeenend man, maar onder den invloed van theoriën die ik in hooge mate verderfelijk acht. Ik heb niet gesproken tegen zijn *persoon;* ik werp in dit opzigt van mij af de menigvuldige hatelijke uitdrukkingen door hem gebruikt:

ik heb mij tegen de *leerstellingen* verzet. En ik verklaar dat er geene uitdrukking zoo scherp, en geene ironie zoo bitter kan zijn, die ik niet gaarne bezigen zou, zoo dikwerf dergelijke wanbegrippen in deze Vergadering te berde zullen worden gebragt.

Ik bepaal mij bij enkele opmerkingen.

In één opzigt heb ik aan ons medelid onregt gedaan. Sprekende van het *examen* der kiezers, zeide ik dat enkel kennis van de *namen* der politieke collegiën door hem verlangd was. Hij verlangt ook kennis aan hun aard en werkkring. Maar nu moet ik doen opmerken dat, wanneer degenen die hij reactionnairen noemt, hiervan partij wilden trekken, zij het van lieverlede tot een volledig examen in het staatsregt zouden kunnen brengen; waardoor, dunkt mij, het denkbeeld van ons medelid ten onderst boven zou worden gekeerd.

Het heeft hem vooral geërgerd dat ik, zoo hij meende, zijn *anticommunisme* uit *eigen gegoedheid* afgeleid had. Dit behoefde zoo euvel niet te worden geduid. Dit is bij ons allen het geval. Er zijn *zeer vele* redenen waarom wij afkeer hebben van het communisme; onder die redenen behoort *ook* dat wij tot het laten wegrooven van ons eigendom niet bereid zijn.

Het schijnt ons geacht medelid hard te zijn gevallen dat de communist, naar mijn beweeren, zich *t' huis zou voelen* in zijn geschrift. Ik kan wel begrijpen dat hem dit niet aangenaam is. Evenzoo geloof ik bij v. dat de Minister van Binnenlandsche Zaken ganschelijk niet te vreden is met de betuiging van ons medelid dat hij zich *te huis gevoelt* in de schriften van Thorbecke. Ik vermoed zelfs dat, indien den Minister raad gevraagd was, hij zou gezegd

hebben : wacht met de uitgave tot na den afloop der discussiën. Ik ben overtuigd dat de communist door ons medelid uit zijn huis zou worden gejaagd; dit neemt niet weg dat hij zeggen zou : ik gevoel mij bij Zijlker te huis; daargelaten dat de communist zich overal te huis voelt in een ander zijn huis.

Ons medelid verwijt mij dat ik het woord *ideaal* uit het verband heb gerukt; het verwijt heeft minder kracht, nu hij zoo even gezegd heeft, dat hij de uitdrukking in zijne eigene brochure niet heeft kunnen terugvinden. Ik bepaal mij met hem te verwijzen naar blz. 33, waar de uitdrukking, in hetzelfde verband, waarin ik ze gebezigd heb, staat[1].

Nog twee aanmerkingen :

Bij de eerste stel ik weder geheel ter zij alles wat den *persoon* betreft. Ik heb met N. N. te doen. — N. N., zoo ik het argument wel gevat heb, beweert dat geleerdheid en wetenschap bij de politiek niet te pas komt; dat ze zelfs zeer ligt schadelijk zou kunnen werken, en dat, reeds terwijl men eerst zelf begint te leeren, men tot het geven van onderwijs aan anderen bevoegd is. Dit ontken ik. Iedereen mag schrijven wat hij verkiest, de drukpers is vrij. En toch de stelling, in den zin dien N. N. er aan geeft, ontken ik. Er zijn twee dingen waartoe iedereen meent regt te hebben; een vers te maken en eene politieke brochure in het licht te zenden; maar, in die algemeenheid, is het eene

---

[1] « Door de Grondwetherziening van 1848, ... ofschoon antidemocratische voorschriften haar nog altijd ontsieren, zijn wij het ideaal van Volkssouvereiniteit eene zeer belangrijke schrede genaderd. »

verderfelijk voor de dichtkunst en het andere voor het land.

De tweede nog gewigtiger aanmerking geldt de theorie. Dezen morgen heeft ons medelid haar dus geformuleerd: «*de wil der meerderheid van het souvereine volk moet tot wet worden verheven.*» Nu ben ik toch verlangend te hooren of ik weder in deze Vergadering de eenige zal zijn bij wien zoodanige leer tegenstand ontmoet. Intusschen neem ik de vrijheid met eenigen ernst aan ons medelid te doen opmerken, dat zoodanige leer, al is het tegen zijne bedoeling, niet vereenigbaar is met den *eed* dien hij, even als wij, op de *Grondwet* afgelegd heeft. Met zoodanige leer is handhaving van de Grondwet niet bestaanbaar. Ons medelid schrijft: «De magt van Koningen en hooggeplaatste personen berust maar alleen op de gehoorzaamheid en onderwerping van het volk, en dit houdt dus op *zoodra het volk zulks niet langer wil.*» De Grondwet moet dan wijken, zoodra het souvereine volk het verkiest. Met de leer van ons medelid valt niet slechts de Nederlandsche Grondwet, maar houdt geen enkel Gouvernement stand. En ik zie thans geene zwarigheid te verklaren dat ik vooral die leer op het oog had, toen ik eergisteren gezegd heb, dat een zeer groot gedeelte van het Nederlandsche Volk met verontwaardiging de voordragt van wanbegrippen zou vernemen, die gerigt zijn tegen het wezen van elken Staat en van elke maatschappij.

Ik zwijg over hetgeen ons medelid van onze voorvaderen gezegd heeft. Ik ben dikwerf genoeg in de gelegenheid geweest te toonen dat zij niet medepligtig waren aan de dwalingen waarin de oorzaak ligt der veelsoortige jammeren van den tegenwoordigen tijd.

Ik verzoek de leden der Kamer zelven de brochure te willen lezen; dan zal het pleit tusschen ons, met kennis van zaken, worden beslist.

—

Hiermede liep het incident af. Ook de Heer ZIJLKER was, geloof ik, na deze inlichting, volkomen overtuigd dat ik geenerlei beleediging had bedoeld, en dat de strijd een gewigtiger onderwerp dan (gelijk hij zich uitgedrukt had) « voor het Vaderland toch onvruchtbare kibbelarijen over personele quaestiën » betrof.

KIESWET.

C.

REPLIEK.

ZITTING VAN 8 JUNIJ 1850.

*** Verscheidene leden, tegenstanders van de regtstreeksche verkiezingen, zelfs in Maart 1848, werden genoopt tot beantwoording van hetgeen ik over de onaannemelijkheid der wet *bepaaldelijk voor hen* gezegd had. Van daar zeer belangrijke beschouwingen omtrent politieke beginsels bijv. door de Heeren DUYMAER VAN TWIST, VAN HALL, VAN DAM VAN ISSELT, enz. Een menigvuldigheid van antwoord waardoor ik, aan het einde der algemeene discussie, bij den termijn van *repliek*, schier in verlegenheid gebragt werd.

—

Ik heb eerst nu het woord gevraagd, in de onderstelling dat welligt ook de Minister van Binnenlandsche Zaken voor het lid uit Harderwijk eene teregtwijzing zou hebben, en dat gelijktijdige beantwoording van hetgeen tegen mij in het midden is gebragt, het meest aan den wensch der Kamer zou voldoen. In den loop der belangrijke discussie zijn mijne denkbeelden eenigzins gewijzigd; namelijk, wat

de conclusie mijner gedachten betreft, gelijk aan de Kamer zal blijken uit de opgaaf van hetgeen ik in het midden te brengen heb. Ik wensch, vooreerst, naar de regelen der parlementaire beleefdheid, kortelijk op te nemen hetgeen door sommige leden, met hunne gewone goedwilligheid jegens mij, gezegd is. In de tweede plaats, doe ik uitkomen mijn voornaamste bezwaar tegen dit ontwerp, omdat het in den loop dezer discussie, naar mijne innige overtuiging, is miskend geworden. Ten derde, betoog ik dat de verwerping van deze wet groote nadeelen zal aanbrengen, maar het aannemen nog veel grooter. Eindelijk, daar wij een middel vinden moeten om uit dezen toestand te geraken, en daar iedereen die meent eene bijdrage te kunnen leveren, in gemoede daartoe verpligt is, zal ik mij veroorloven een denkbeeld te dien aanzien aan de Kamer te onderwerpen.

I. Ik zal kortelijk opnemen hetgeen door verschillende leden tegen mij is in het midden gebragt.

Ik zeg kortelijk. Hoe zal dit mogelijk zijn? Zoovelen hebben de goedheid gehad zich bezig te houden met hetgeen ik gezegd heb. Ik heb daarvan eene lange lijst naast mij liggen, maar mag immers niet met een beantwoording beginnen, waaraan ik geen einde voorzie? Ik heb dus de voorname punten van bezwaar opgeteekend. Men heeft mij bij v. rekenschap gevraagd van het contrast zoo het heette: tusschen mijn gevoelen *nu* en dat mijner vrienden in 1848[1]; men heeft mij verweten het ongunstige oordeel, op hoogen toon — ik dacht op stelligen toon,

---

[1] * *Grondweth. en Eensgezindheid*, blz. 45—50.

* Zie het doel der aanhaling hier achter; blz. 65, r. 1.

met vastheid van overtuiging — omtrent de vorige Tweede Kamer.[1] Men heeft gezegd dat de tijden van het *droit divin* voorbij zijn[2]; dat ik ten onregte anderen reactionair noem.[3] Sprekende van een argument waaraan door het Gouvernement veel waarde gehecht wordt, en dat, naar mij voorkomt, eigenlijk beteekent: « Geef mij alles wat gij hebt en dan zal ik u niet meer lastig vallen, » had ik op de mogelijkheid gewezen, dat, wanneer men voor den census de laagste limiet der Grondwet nam, de aandrang tegen de Grondwet zelve zoude plaats hebben. Een lid heeft mij daarover, als of ik de Grondwet aanviel, met warmte ter verantwoording geroepen[4]; een ander heeft gevraagd wat ik eigenlijk zelf verlangde, welke grenzen mijne politiek had.[5] Een ander heeft mij gewaarschuwd om niet onregtvaardigd te zijn tegen een Ministerie van vooruitgang.[6] Ziedaar eenige hoofdpunten. Nu ben ik eigenlijk niet verder: want indien ik die punten behoorlijk wilde nagaan, zou ik moeten doen zoo als een lid uit de Fransche vergadering in 1848, welke ter uiteenzetting van zijne beginsels drie zittingen *ad hoc* verzocht.

Ik heb een middel uitgedacht, dat aan de Kamer genoegen zal doen. Eigenlijk eene dwaasheid, is het, in verband met mijne positie, de eenige wijze praktijk. Wanneer men geen tijd of lust heeft iemand te hooren, zegt

---

[1] *Grondweth. en Eensgezindheid*, blz. 38—45.

[2] *Ongeloof en Revolutie*, blz. 48—56.

[3] *Grondweth. en Eensgezindheid*, blz. 133.

[4] *Bijdrage tot herziening der Grondwet in Nederl. zin*, bladz. 40, *Grondweth. en Eensgezindheid*, blz. 4.

[5] *Grondweth. en Eensgezindheid*, blz. 178—192.

[6] *Verscheidenheden over Staatsregt en Politiek*, blz. 314—319.

men: geef mij uwe aanmerkingen *op schrift*. Nu zal ik in het Bijblad bij iedere objectie de verwijzing laten drukken naar eene of andere plaats, waar ik meen die zwarigheden uit den weg te hebben geruimd. Niet om tot het naslaan der citatiën te dwingen; maar ieder heeft dan een antwoord *op schrift*, en ik ben gered uit het alternatief van óf geheel te zwijgen dat niet aangenaam is, of te veel te vergen van uw geduld.

Geen regel zonder uitzondering. Ik wil dus een paar aanmerkingen opnemen. Men heeft mij eenigzins harde uitdrukkingen toegeschreven; ik acht dat men veeleer hard tegen mij geweest is. Ik neem slechts één voorbeeld. Ik heb gezegd dat de tegenstanders van de regtstreeksche verkiezingen die deze wet zouden aannemen, *zelfs geen dank zouden behalen bij den Minister van Binnenlandsche Zaken*. Dit is de uitdrukking, waarover gij u het meest geergerd hebt, niet waar? Ik vraag, was uwe opvatting billijk? Kondet gij in goeden ernst daarin een verwijt zien, als of gij zoudt stemmen in strijd met uwe overtuiging, met uwe beginselen, om dank te behalen bij den Minister? Die dank was immers een toevoegsel, eene bijkomstige zaak. Als zoodanig, weet ik niet waarom die dank uit de hoogte verwerpelijk gekeurd wordt. Wat heeft de Minister u gedaan, dat ge hem niet gaarne, *behoudens uwe beginselen*, genoegen zoudt geven? Ik behoor niet tot de stoïcijnsche wijsgeeren. Ik doe gaarne iets, waar ik het doen mag, om dank te behalen, hetzij van een onzer medeleden, hetzij van een der leden van het Gouvernement.

Een enkel woord aan ons geacht medelid uit Arnhem.[1] Ik

[1] VAN DAM VAN ISSELT.

heb met groote belangstelling zijne rede gehoord. Een punt is mij nog duister; de homogeneïteit zijner politiek. In vele bedoelingen en gevoelens, zijn wij eensgezind; in velen is er tusschen ons eenig verschil. Doch ik voel mij nu gedrongen hem vooral dank te zeggen. Hij is de eerste, die in deze Vergadering verklaard heeft mij te ondersteunen in een punt, dat mij zeer ter harte gaat: in al wat betreft de souvereiniteit van het Huis van Oranje en het regt der Kroon. Door dit ééne woord is al het overige bijkans uit mijn geheugen gewischt.

Ik kom hier met bescheidenheid tot den Minister van Binnenlandsche Zaken. Niemand kan meer dan ik prijzen, dat hij uit zijne redevoeringen heeft weggelaten wat personeel is. Maar omtrent dit punt, waarover ons geacht medelid uit Arnhem met zooveel kracht gesproken heeft, had ik eigenlijk ook van den Minister eenige opheldering verwacht. Een geacht hoogleeraar[1], die niet van mijne kleur is, heeft gezegd, dat op dit punt de Minister nog wel eens eene lans met mij zou breken, zoo als hij het door een krijgshaftigen term uitdrukt. Ik dacht dat juist nu de gelegenheid daar was. De vraag is van hoog gewigt; in en buiten de Kamer heb ik het onderwerp telkens ter sprake gebragt. Blijft de Minister ontkennen dat in art. 11 der Grondwet *Kroon* niet anders beteekenen *kan* dan *souvereiniteit*? — Ik moet er bijvoegen: in verband met eene wet als deze en met de discussie, had ik in de rede van den Minister in 't algemeen eenige mededeeling omtrent zijne politieke denkwijs verwacht. Bij de optreding van dit Ministerie is een *programma* geweigerd; maar het hoofd van

---

[1] De Hoogleeraar Vreede.

een Gouvernement is, dunkt me, tot eenige mededeeling omtrent zijne beginselen gehouden. Wanneer men, op grond van openbaar gemaakte begrippen over *staatsburgerschap* en *algemeen stemregt*, al is het ook verkeerdelijk, voor de strekking der maatregelen van den Minister beducht is, komt, althans in de Kamer, eenige explicatie of teregtwijzing te pas. Een Minister mag, dunkt me, ook niet zwijgen wanneer het Staatsregt wordt aangerand, wanneer in de Vertegenwoordiging des lands verderfelijke theoriën worden gebragt. Dit zwijgen is, vrees ik, verklaarbaar uit eene min juiste voorstelling van hetgeen tot de roeping der Kamer behoort: als of zij daar was enkel om wetten te helpen maken, en niet om door gemeen overleg met de Regering, omtrent den geheelen toestand der zaken, gezamenlijk het zedelijk overwigt te verkrijgen en te behouden in de behartiging der regten en de belangen van het Land.

Ik kom thans terug tot de leden, die ik in mijne vorige rede inzonderheid in het oog had. Ik neem ze *collective*, gelijk zij zich ook nu tegen mij eenigermate als partij, in hunne ergernis, hebben geconfedereerd. Er is in deze Kamer reeds zeer veel over *partijen* gesproken; ik vraag dus vergunning om haar voor te leggen eenige regelen, waarin ik mijne meening op inderdaad onovertrefbare wijs uitgedrukt terugvind. Het zijn de woorden van iemand, voor wien men eerbied in deze Vergadering heeft, van Guizot:

« Pour qu'une assemblée populaire puisse être un moyen habituel de gouvernement fort et régulier, il faut qu'elle soit elle-même fortement organisée et gouvernée, ce qui ne se peut qu'autant qu'elle contient de grands partis unis par des principes communs, et mar-

chant avec suite et discipline, sous des chefs reconnus, vers un but déterminé. Or, de tels partis ne se forment et ne subsistent que lorsque des interêts puissants et des convictions fermes et longues rallient et retiennent ensemble les hommes. Une certaine mesure de foi aux idées et de fidélité aux personnes est la condition vitale des grands partis politiques, comme *les grands partis politiques sont la condition du gouvernement libre.* »

Een enkel woord aan die partij, waarvan ik sprak en die ik met eene omschrijving noem « de partij, die met weêrzin vooruitgaat. » In mijne afdeeling heb ik terstond beweerd, dat voor de niet-ministeriële partij en voor de tegenstanders der regerings-voordragt nu althans het oogenblik daar was om twee punten op den voorgrond te stellen: ten eerste, regtmatige klagt over de late indiening van deze organieke wet, in verband met de ten-uitvoerlegging van het 5de additionele artikel en de verantwoordelijkheid ook van de Kamer. Ten tweede, onderwerping aan de regtstreeksche verkiezingen, enkel als aan een *kiesvorm*, aan eene *door de wet geschonkene kiesbevoegdheid*, met betuiging van afkeer tegen de anarchieke begrippen, die met dien staatsvorm in verband worden gebragt.

Hiervan komt niets voor in het Verslag. Natuurlijk; want ik was, even als in 1849 de geachte spreker uit Almelo, in eene speciale positie. Doch men verwijte mij dan ook niet, dat ik, alleen staande, mijne medeleden niet met de breedvoerige ontwikkeling van al wat ik misschien in de openbare discussie zou kunnen zeggen, opgehouden heb. Men kon immers, indien ik mij van eene militaire uitdrukking mag bedienen, niet vergen dat ik mijne batterijen ontwikkelen zou, wanneer het steunpunt waarop ze moesten staan, mij ontzegd werd?

II. Ik zeide dat ik, ten tweede, mijn voornaamste bezwaar tegen de wet zou toelichten, omdat het miskend was. Het is, zegt men, doch ik ontken het, tegen *de Grondwet* gerigt.

Ik beantwoord het eerste punt van den Minister.[1] Zoo hij niet gelukkiger is geweest in de behandeling der drie andere punten, twijfel ik of zijne rede doeltreffend is ter aanneming van de wet.

Mijn argument kwam, volgens hem, eerst *casu quo* bij eene Grondwetherziening te pas. Voorzeker, indien het om Grondwetherziening te doen ware, zou ik op zeer gunstig terrein staan. Ik zou mij bijkans durven vleijen, dat de Minister zou terugkeeren tot de denkbeelden, die hij vroeger met zooveel nadruk tegen het regtstreeksche kiesregt heeft ontwikkeld.[2] Zelden heb ik eene bladzijde gelezen, waarin met zooveel juistheid en kracht de willekeur en gevaarlijke strekking van het systema ten toon gesteld is. Het kon niet anders zijn dan een vorm van *overgang*, en waarschijnlijk was hij zoo ingenomen tegen het stelsel, juist omdat hij toen voorzag, waarheen men door dien overgang geleid wordt. De reden zijner veranderde denkwijs is enkel in het argument der noodzakelijkheid geweest: de *geest* der eeuw zegt; het *moet* zijn. De *geschiedenis* der eeuw, naar mij voorkomt, zegt: het *moet niet* zoo zijn, en ook op de leerrijke gebeurtenissen van den laatsten tijd vestig ik de hoop, dat, wanneer het om

---

[1] « In de *eerste* plaats, » zeide de Minister, « zijn de bedenkingen tegen de wet ontleend van een gevoelen of van eene gezindheid tegen de regtstreeksche verkiezingen. »

[2] *Aanteekening op de Grondwet*, I. blz. 212.

Grondwetherziening te doen ware, de Minister, evenzeer als ik, tegen het regtstreeksche kiesregt ijveren zou. Dit komt nu niet te pas. De Minister heeft, zeer te regt, al wat daartoe betrekking heeft, ontijdig genoemd.

Ik onderwerp mij aan de Grondwet. De betuiging, dat ik dit ter goeder trouw doe, en dus, waar geen terugtred mogelijk is, ontwikkeling verlang, acht ik overtollig. Het is juist omdat ik ze verlang, dat ik de bepalingen en de strekking dezer wet bestrijd.

Niet onopgemerkt mag ik voorbijgaan hetgeen een ander lid[1] gezegd heeft, dat mijne rede omtrent de laagte van den census eene *petitio principii* was. Al hetgeen omtrent het ongenoegzame van den waarborg in menige belangrijke bijzonderheden in het midden gebragt is, kan geenerlei invloed hebben op de waarde van mijn argument; omdat ik niet wijs naar het gevaarlijke van den lagen census op zich zelf, maar op de ongrondwettigheid en verderfelijkheid der beginselen, volgens welke de verlaging verlangd, en, met verandering van de natuur der kiesbevoegdheid, doorgedreven wordt.

De *wet* schijnt mij *ongrondwettig*, omdat zij, vooreerst, eene *bepaling der Grondwet* ter zijde stelt; ten tweede, den *zin der Grondwetherziening* miskent; ten derde, met beginselen in verband gebragt is, waardoor de *natuur der Grondwet* veranderd en omgekeerd wordt.

Terzijdestelling van hetgeen art. 76 bepaald heeft. Dit artikel wil, gelijk ik zeide, een *middenterm*. Men mistrouwt mij welligt, omdat ik bij de beraadslaging niet tegenwoordig ben geweest. Ik heb mij toen, zoo als een

---

[1] De Heer van Hall.

onzer medeleden het uitgedrukt heeft, stil gehouden, ofschoon ik, naar mijne wijze, heb geijverd; dat ik dit enkel in het boekvertrek deed, was mijne schuld niet. Maar nu wil het geval, dat een lid, van wiens naauwgezetheid wij allen overtuigd zijn, en die de beraadslaging heeft bijgewoond[1], in deze discussie, door zijne herinneringen geleid, de juistheid mijner opmerking erkent. Ik wil aan hen, door wie zoo menigwerf van naauwgezette uitlegging der Grondwet gewag wordt gemaakt, eene vraag voorleggen. Zoo men, in 1848, bij het maken van dit artikel, gevraagd had: kan de meening zijn, dat de laagste term (*f* 20) regel, het overige uitzondering zij, zou men het denkbaar hebben gekeurd? Ik voeg er een tweede vraag bij: zoo iemand had beweerd de hoogste term (*f* 160) moet regel zijn, al het overige exceptioneel, zou men niet een kreet van verontwaardiging hebben gehoord?

Miskenning van den aard der Grondwetherziening. Iedereen weet, dat zij eene *transactie* is geweest, en van de transactie maakt men eene *transitie*. Er is eene overeenkomst geweest tusschen twee partijen, dat men de regtstreeksche verkiezing als staatsvorm in de Grondwet zou brengen, en nu wil men ons, door verlaging van den census, krachtens eigen theorie, onderwerpen aan het juk der ééne partij.

Verband met theoriën waardoor de geheele Grondwet, in haar wezenlijke bestanddeelen, omgekeerd wordt. Met het argument van het geachte lid uit Almelo tegen het, gelijk hij zich uitdrukte, *fameuse* artikel over de *onderkiesdistricten*, ben ik, tot dusver, niet zoo uitermate be-

---

[1] De Heer van Naamen.

zwaard. Ik beaêm veel van hetgeen hij gezegd heeft; vooral dat er geen Minister *boven en tegenover den Koning* behoort te zijn. Welligt zou ik het nog eenigzins anders uitdrukken: een Minister behoort te gevoelen dat hij *tegelijk zelfstandig en ondergeschikt dienaar van de Kroon is*. Wat de verkeerde strekking dezer wet betreft, ga ik verder dan hij, en beweer dat de theorie waarmede de Minister haar in verband brengt, althans van mijn eigenaardig en, gelijk men weet, individuëel standpunt beschouwd, tot ondermijning en vernietiging der constitutionele Monarchie leidt. Ik wil niet herhalen wat ik met, zoo ik acht, pligtmatigen nadruk gezegd heb. Ik moet echter verschooning vragen aan een geacht medelid[1], volgens wien het eigenlijk in deze Kamer niet is toegelaten het verbreken der Grondwet voor mogelijk te houden. Volgens hem, moest men hier onderstellen dat hetgeen elders gebeurt, in Nederland tot de onmogelijkheden behoort; dat bij ons er ten allen tijde slechts ééne Grondwet onder alle wisselingen stand houdt. Ik vrees echter dat wij dan ons reglement van orde zouden moeten ampliëren, meer dan met de vrijheid, en ook met de deugdelijkheid der discussie overeenkomt, en dat wij ligt zouden geraken, wat het staatsregt betreft, in een systema van constitutionele fictiën, *fictiën* in den eigenlijken zin van het woord, en ten aanzien der historie, van 1795 tot 1848, in eene soort van voorstelling die wat sterk mythologisch zou worden gekleurd.

Mijne belangstelling in de wet op het onderwijs noodzaakt mij even gewag te maken van hetgeen het geachte

---

[1] De Heer van Hall.

lid uit Sneek gezegd heeft. Vooreerst, is hij voor het *vôte universel* zoo verbazend bang niet. Dan moet hij geheel andere inzigten dan ik hebben in de geschiedenis van den tegenwoordigen tijd. Ik vlei mij dat ik, evenmin als hij, onder de bij uitnemendheid vreesachtigen behoor; maar ik heb altijd gemeend, dat niet al te gerust te zijn, eer het gevaar komt, het beste middel is om moed te houden, wanneer het gevaar overvalt. Maar nu de wet op het onderwijs, wier voordragt hij, en met reden, verlangt. In den aandrang daaromtrent heeft hij zich, dunkt mij, drie illusiën gemaakt; drie waardoor eene *climax* gevormd wordt. Eerste illusie, dat de voordragt weldra zal worden ingediend. Tweede illusie, dat de voordragt, ter tafel gebragt zijnde, spoedig zal worden verheven tot eene wet. Derde illusie, de ergste, dat er immer eene wet op het onderwijs tot stand zal komen van zoo voortreffelijke werking, dat de gansche bevolking, zonder gevaar, tot het algemeen stemregt zal kunnen worden geadmitteerd. Het is opmerkelijk dat hij dit een en ander gèzegd heeft, juist na ons op vernuftige wijze gewaarschuwd te hebben van niet door illusiën en idealen te worden medegesleept.

Doch, zegt men, Nederland heeft eene exceptionele bevolking. Hier kan men, ook met deze wet, gerust zijn. Onze landgenooten zijn niet wild, niet woest; eene stille, vreedzame bevolking, of, om het met een min gunstig woord, dat veel gebruikt wordt, te schetsen, een Volk dat, ten aanzien der staatkunde, in *apathie* verkeert. Hebt gij overdacht waarheen dit argument leidt? Voor de niet-gevaarlijkheid uwer kieswet, wordt voortduring van die loomheid en logheid, wordt onderdrukking der veêrkracht van de Natie vereischt. Ik zou gemeend hebben dat wij

wetten behoorden te maken, geschikt om, door veêrkracht der Natie, ten goede te worden bezield.

Ik heb de tegenwerping gehoord: al de theoretische bespiegelingen raken ons niet, wij *isoleren* de kieswet, wij hebben enkel met de specialiteiten van de kieswet te doen. — Ik wil gelooven dat gij ze isoleert, wat u zelven betreft; ze blijft desniettemin in verband met de theoriën waardoor wij van alle kanten worden bedreigd. Het gevaar zal niet weggenomen worden, omdat *gij* het niet in rekening brengt. Gij protesteert met kracht tegen de medepligtigheid aan die wanbegrippen; mag ik u openhartig, met het oog op hetgeen reeds gebeurd is, wijzen op den aard en de uitkomst van uw gestadig protest? Gij protesteert tegen het beginsel der wet en geeft uwe stem. Uw protest wordt gehoord en ter zijde gelegd; uwe stem telt mede. En dan wordt de aldus aangenomen wet, ik zeg niet door de meerderheid, maar door eene minderheid, welke de meerderheid heeft gedwongen, tot een wapen gebruikt, waarmede men, kort daarna, wederom een wet voordraagt in eigen zin en geest; dan protesteert gij weer, en geeft weêr uwe stem, en de voordragt wordt, wederom door uwe medewerking, tot wet, en met dit noodlottig vertrouwen op een, bij de uitkomst nietsbeteekenend, protest, gaat gij op eene reeks van concessiën vooruit, waardoor gij in de magt uwer tegenpartij overgeleverd wordt.

Thans zal de Minister overtuigd zijn dat mijn bezwaar gerigt is, niet tegen de Grondwet, maar tegen *de wet;* dewijl de wet *met de Grondwet in strijd is.*

En nu rigt ik, als vertegenwoordiger van het volk, met den meesten ernst, eene vraag aan het Bewind, die voor de geheele natuur van het constitutioneel staatsregt gewigt

heeft. In het begin zijner voortreffelijke *Bijdrage tot herziening van de Grondwet*, heeft de Minister met naauwkeurigheid de verschillende vraagpunten opgenoemd, waartoe de verhouding tusschen de Kroon, het Ministerie en de Ministers onderling, aanleiding geeft. Eenigermate althans, wordt nu de practicale oplossing dezer politieke vraagstukken vereischt; en ik meen, ten aanzien van deze wet, voor het vaderland zoo belangrijk, en, naar het oordeel van sommigen, van zoo bedenkelijke strekking, te mogen vragen: is het eene voordragt van het *Ministerie* of van den *Minister?* Van het Ministerie, dan zeg ik: « omnia jam fiunt fieri quae posse negabam. » Van den Minister, dan moet ik opmerken dat de uitzigten der Grondwetherziening op eenheid en homogeneïteit van het Bewind, niet, althans niet op de wijs welke men toen bedoeld heeft, vervuld zijn.

III. Ik zou in de derde plaats aantoonen dat de *verwerping der wet nadeelig*, en de *aanneming* der wet *veel nadeeliger* is.

Omtrent de nadeelen der verwerping meen ik, kortheidshalve, met hetgeen door anderen gezegd is, te kunnen volstaan. Ik ga terstond over tot de schadelijke strekking van de *aanneming* der wet.

Zelden zal er eene wet geweest zijn waaromtrent met zooveel kracht het dikwerf gemaakte verwijt geldt, dat men tegen de wet spreekt, en voor de wet stemt. Dit valt te meer in het oog, omdat de ministeriële partij, die wij thans het geluk hebben (want ik erken het als een voorregt) in deze Kamer te bezitten, bijkans het stilzwijgen bewaard heeft. Door één lid slechts, zoover ik mij herinner, is met geestdrift gesproken, en eigenlijk niet over de wet; hij is

gevallen in eene krachtige waarschuwing tegen hen, door wie terugkeering tot de oude orde van zaken verlangd wordt; eene waarschuwing, met zooveel nadruk ontwikkeld, dat ik dikwijls daarbij gedacht heb: « hoe gelukkig ben ik, dat ik niet tot die partij der reactionairen behoor! » Niemand der voorstanders van de wet heeft zich, ik ben verpligt het te doen opmerken, aan dit schadelijk spreken tegen de wet zoozeer als het geachte lid uit Kampen schuldig gemaakt. Niemand zal betwisten, dat zijn merkwaardig betoog over de verdeeling der *provinciën* en niet van het *Rijk*, grooten indruk op de Kamer gemaakt heeft. Hij stemt voor de wet. Waarom dan een zoo gevaarlijk betoog; vooral daar het, naar eigen verklaring, eerst over vijf jaren te pas komt? Hij heeft het nog erger gemaakt. Hij zou zijne overige bezwaren niet in het midden brengen, omdat hij daaromtrent aan den regel, van geen wet die men aanneemt, te bestrijden, getrouw verlangde te zijn. Hier heb ik zijne gewone scherpzinnigheid gemist. Wanneer een lid, wiens krachtige redenering doorgaans zooveel invloed op mij heeft, mij betuigt: ik zeg u de bezwaren niet, die ik tegen de wet heb, ik wil ze u niet zeggen, ik durf ze u niet zeggen, omdat ik vrees dat, indien gij ze wist, gij de wet niet aannemen zoudt; wel (ik beroep mij hier op ons medelid zelf) ik geloof niet ligt, dat ik immer eene wet, waaromtrent *hij* zich dus uitgelaten had, aannemen zou.

Een andere tegenstander der regtstreeksche verkiezingen heeft eene uitdrukking, die mij getroffen heeft, gebruikt. Ook dit geachte lid had een veeltal zwarigheden, maar eindigde met de betuiging, dat de natie niet langer van de kieswet mag worden *beroofd*. Nu zou ik toch, indien ik de natie was, of voor de natie het woord voeren mogt, zeg-

gen: het is een zonderling geschenk, dat ik ontvang. Eerst hebt gij de nadeelen breed uitgemeten van het regtstreeksche kiesregt; nu ontwikkelt gij, met veel nadruk, de nadeelen der wijs, waarop in deze wet dit opgedrongen kiesregt in toepassing gebragt is. En ik zal u welligt nog erkentelijk moeten zijn voor uwe gave, waarvan niemand beter dan gij de schadelijke natuur betoogd heeft!

Het aannemen van deze wet moet eigenlijk ondoenlijk *voor ons allen* worden gekeurd. Wij staan hier voor eene reeks van bezwaren: niemand zal het, na deze gewigtige discussie, ontkennen; van bezwaren, waaronder vele, die elk op zich zelf, indien ze gegrond zijn, genoegzaam zouden wezen ter verwerping. Een behoorlijk onderzoek naar de gegrondheid is, om de wijs waarop de wet is behandeld, onmogelijk geweest. Alle bezwaren beantwoordt men met één argument, of liever, met één woord, *spoed.* — De grenzen der provinciën hadden bewaard moeten zijn. Het kan wezen, doch er is nu, ter wijziging van de wet, geen tijd. De groote kiesdistricten kunnen voor de rust en eendragt der bevolking schadelijk zijn. Welligt; maar voor de omwerking is, in elk geval, geene mogelijkheid van overleg meer. Art. 139 van de Grondwet kan en moet op geheel andere wijs in toepassing worden gebragt. Het zou een disputabel punt zijn, maar het is heden reeds 8 Junij; de oude Provinciale Staten gaan al op reis. *Spoed* is het tooverwoord waarmeê men de Kamer voortdrijft. Uit afgematheid, omdat er toch eindelijk eene kieswet moet zijn, zal men *de guerre lasse* eene wet aannemen, waarvan ieder van ons (met uitzondering van een of twee geachte leden die, naar het schijnt, in een exceptionelen toestand verkeeren) belijdt dat een behoorlijk onderzoek aan deze Ka-

mer onmogelijk is geweest. Zou dan de eventuële aanneming dezer wet niet een treurig verschijnsel mogen worden genoemd? Aan de verwerping zijn groote nadeelen gehecht, en toch, vergelijkenderwijs met de aanneming zijn die nadeelen gering. Is het dan niet wenschelijk, dat met ernst naar een middel worde gezocht, waardoor wij uit de hagchelijkheid eener zoodanige keuze worden gebragt?

IV. Mijnerzijds wil ik beproeven desaangaande een denkbeeld aan de Kamer te onderwerpen. Mij dunkt dat, met eenige wijzigingen welligt, *het voorloopig kiesreglement* zou kunnen blijven bestaan, voor zoover de opgaaf van den *census* en van de *kiesdistricten* betreft.

Vergunt mij dat ik kortelijk de voordeelen ontwikkel die daarvan het gevolg zijn.

Vooral met betrekking tot *a.* deze *discussie*, *b.* de *wet*; *c.* de behoorlijke ten uitvoerlegging van het *vijfde additionele artikel*; *d.* het *Ministerie*; *e.* de eenige op dit oogenblik in Nederland wenschelijke *politiek*.

a. Voordeel met betrekking tot deze *discussie*. Alsdan worden afgesneden alle moeijelijkheden over de verdeeling der kiesdistricten en vele andere punten in den loop dezer discussie te berde gebragt. Ik sidder voor de uitbreiding der discussie op het ingeslagen pad. Alsdan ontwijkt men ook al de moeijelijkheden omtrent art. 119. Wij loopen geen gevaar meer eene Vergadering te zien optreden, gekozen voor de helft volgens de nieuwe kieswet, voor de helft naar het voorloopig kies-reglement.

b. Voordeel met betrekking tot de *wet*.

Eerstelijk *is* er dan eene kieswet. Er is nog dezen morgen gezegd, dat de Natie met ongeduld naar de kieswet

verlangt. Naar *de* kieswet, naar *eene* kieswet, dit kan zijn; naar *deze* kieswet, dit ontken ik.

Ten andere, is er dan eene *vrij goede* kieswet. Iedereen erkent, wanneer hij zich zelven uitzondert, dat de eerste proefneming tamelijk wel uitgevallen is. Er is dan ten minste eene bruikbare kieswet; eene wet, omtrent wier werking en uitkomst men niet geheel in het onzekere verkeert.

Ten derde, er is dan eene wet, in menig opzigt *beter* dan deze voordragt. Ook deze discussie versterkt mij in die overtuiging. Aan de verdeeling van het *Rijk* en aan de *groote* kiesdistricten, zou ik welligt, door eene soort van liberaliteit, niet liberalisme, mijne goedkeuring hebben gehecht. Ik heb er voor gestreden in de sectie. Doch nu zijn er juist hierover drie redevoeringen gehouden, waarvan niemand zal ontkennen, dat ze grooten indruk op de Kamer hebben gemaakt, van medeleden uit Noord-Brabant, Limburg en Overijssel, alle drie tegen die vermeende uitnemendheden gerigt. In de rede van het lid uit Kampen was inzonderheid het betoog opmerkenswaardig, dat het doel van hen, die door de ineensmelting van gewesten *nationale* verkiezingen wenschen te verkrijgen, verijdeld zal worden, juist door het middel dat aangeprezen wordt.

Eindelijk, en dit voordeel reken ik zeer groot, er zal niet meer naar eene *volmaakte* wet worden gezocht. De poging om eene volmaakte kieswet te leveren, is grootendeels de oorzaak geweest van ons leed. De ervaring van het dagelijksche leven doet het ons in zoovele opzigten zien dat men vaak, met het jagen naar het volmaakte, het ellendige bereikt.

c. Voordeel met betrekking tot de behoorlijke uit-

voering van het *vijfde additionele artikel der Grondwet.* Ook deze wet zal hebben getoond dat het verkieslijk is te verbeteren wat men bezit, dan telkens aan eene geheele omwerking de handen te slaan. Die regel zou, in elk der gewigtige onderwerpen, wier behandeling wij te gemoet zien, met vrucht worden gevolgd. Men zou naar de verbeteringen omzien, waarvan het nut aan het licht gekomen is, en de grondslagen zouden niet, telkens op nieuw, met zeer twijfelachtigen kans, omver worden gehaald. Moet dit laatste, ten aanzien der reeks van aanstaande voordragten, worden verrigt, dan meen ik, met een geacht Hoogleeraar,[1] te kunnen zeggen: er wordt voor het 5de Artikel minstens de helft eener eeuw vereischt; en ik voeg er bij: in die helft eener eeuw zal, naar allen schijn, Nederland niet ééne goede wet tot stand hebben gebragt.

d. Voordeel met betrekking tot het *Ministerie.* — Voor-eerst, er blijft veel in de wet, haar zamenstelling en redactie, dat, werk van den Minister, door ons allen gewaardeerd wordt. Ten andere, er zal verzoening plaats kunnen hebben tusschen den Minister en een gedeelte der bevolking, dat hij, vooral door de verdeeling der kiesdistricten, in het harnas gejaagd heeft. Ten derde, hij wordt bewaard voor de verwerping der wet. Ook bij de Eerste Kamer is zij niet ondenkbaar. Hebt gij wel bedacht, wanneer de wet hier doorgaat, welke magnifieke positie aan de Eerste Kamer gemaakt wordt? Zij kan zich de achting en dank der Natie verwerven door een afkeurend votum, al was het alleen op grond dat eene wet, zoo gewigtig, door de Tweede Kamer niet behoorlijk heeft *kunnen* worden

---

[1] Star Numan.

onderzocht; dat zoodanig overleg als de Grondwet tot een waarborg der Natie verlangt, onmogelijk geweest is. Ten laatste, zal het Ministerie bewaard worden voor de aanneming van de wet. Die aanneming is, naar mij toeschijnt, het ergste voor het bewind zelf. Zoo de Minister, in den goeden zin van het woord, ten aanzien dezer wet, eene transactie met de Kamer sluit, indien hij aldus den aard zijner verdere staatkunde karakteriseert, wie zou dan niet wenschen dat zijne uitnemende bekwaamheden, bij voortduring, aan de dienst van het Vaderland wierden gewijd? Daarentegen, zoo hij de strekking openbaart om, door de omstandigheden begunstigd, in alles zijn eigen wil te doen gelden, iedereen te dwingen om zich te onderwerpen aan hetgeen met zijn individuëel standpunt overeenkomt, acht ik dat er geen zekerder middel kan zijn tot ondermijning van zijn bewind. Ik reken de aanneming der wet ook daarom schadelijk voor het Ministerie zelf, omdat zij eene gevaarlijke strekking voor de belangen van het Vaderland heeft; ik twijfel er niet aan of deze beschouwing zal voor den Minister nog meer indrukmakend zijn, dan de zorg der instandhouding van zijn eigen Gouvernement.

e. Voordeel, ten slotte, met betrekking tot de thans in Nederland *alleen wenschelijke politiek.* Er wordt vereischt vrijheid voor iedereen wat de *beginselen* betreft; transactie ter verbetering van de *vormen;* terzijdestelling, zooveel mogelijk, van al hetgeen aan dit overleg, door den strijd van *personen*, hinderlijk is.

En hier voel ik mij gedrongen tot eene algemeene opmerking, die ik aan de zoo belangrijke rede van het hooggeachte lid uit Almelo ontleen. Ik zal spreken met dezelfde

cordaatheid waaraan hij ons gewend heeft. Voorzeker ik begeer niet te kwetsen. En waarom zou ik den man willen kwetsen, die zijne beginselen, al zijn het beginselen die ik afkeur, met opregtheid, met volharding, opengelegd heeft? Door persoonlijke miskenning te kwetsen verlang ik nooit: het is niet parlementair; het komt niet overeen met het geloof dat ik belijd, het is ook niet in mijn hart.

Ons medelid heeft gezegd dat de oorzaak van den toestand waarin het Vaderland verkeert, moet gezocht worden in de opkomst eener partij, die zich exclusief de partij van den *vooruitgang* genoemd heeft. Ik ontken niet dat de opkomst eener zoodanige partij schadelijk geweest is. Het nadeel echter, dat ons medelid bedoelt, heeft nog anderen grond. Niet dat die partij zich gevormd heeft, maar dat er in die partij verdeeldheid is ontstaan.

Zij heeft zich gesplitst, dit kon niet anders, in Gouvernement en oppositie. Er is meer; men heeft uit het Gouvernement geweerd den man, die om bekwaamheid, om betrekking tot de Grondwet, algemeen gerekend werd regt te hebben lid van zoodanig Gouvernement te zijn, en deze, in zijne regtmatige of onregtmatige verbolgenheid, heeft in de schaal der oppositie een gewigt gelegd, waardoor zij het overwigt gehad heeft. Indien nu deze wet, hetgeen ik niet voor waarschijnlijk houd, ten gevolge der rede van ons medelid, afgekeurd, en dit Ministerie op nieuw ter zijde gesteld wierd, zou de loop en afloop dezer tweejarige zitting, tot onberekenbaar nadeel van het land, zich eigenlijk oplossen in een *dubbel personeel feit*. Dit kan, wil men de algemeene belangen niet op het spel zetten, niet langer worden geduld. Aldus zouden onze meest uitnemende capaciteiten, in plaats van

nuttig, schadelijk worden voor de behartiging der gewigtigste aangelegenheden van het land. Ik zou bijkans begrijpen hetgeen mij schier onverklaarbaar geweest is, dat in de gemeenebesten der Oudheid somtijds het ostracisme te pas kwam. Maar onze wensch is het niet begaafde medeburgers te verbannen; verzoening en zamenwerking wordt begeerd. Laat de partij van den vooruitgang, hereenigd, wederom naar de leer die zij voor goed houdt, te werk gaan. Laat ze tegenspraak ontmoeten, en door veelzijdig onderzoek naar hetgeen oorbaar is voor het algemeen, de weg tot betere uitkomsten worden gebaand.

Voorwaar het is tijd dat er iets worde verrigt; dat er iets ten einde worde gebragt, of, om juister te spreken, dat er, met de meest gewigtige onderwerpen van wetgeving en bestuur, althans een begin worde gemaakt.

De tijd moge niet dáár zijn om met rijpheid van oordeel vonnis te vellen over hetgeen ons omringt; doch hetgeen wij beleven, behoort tot onze leering en waarschuwing te worden gebruikt. Ik mag niet ontveinzen dat de opteekening van hetgeen door ons in de twee verloopen jaren geschied is, in de gedenkschriften van Nederland geen bij uitnemendheid glansrijke bladzijde zal beslaan. Het is hoog tijd, door gemeen overleg, zooveel mogelijk, van allen, en door aanneming van wetten waarin geen zaad van nieuwe woeling en tweedragt opgesloten zij, eindelijk tot rust te geraken. Tot eene rust, waardoor de gelegenheid van doeltreffend arbeiden ontsta, en ten laatste, na zooveel werkeloosheid of nutteloos werk, voor de materiële en inzonderheid voor de hooger belangen van Nederland worde gezorgd.

—

De Heer Donker Curtius zeide onmiddellijk : « Gij gevoelt ligtelijk, mijne Heeren! dat ik op dit oogenblik niet voorbereid ben, om te antwoorden op het slot der redevoering van den vorigen spreker. Ik wil op dit tijdstip het denkbeeld, door hem geopperd, noch verwerpen noch beaêmen, maar ik acht het toch een punt van het hoogste gewigt, ik acht het uwer rijpe overweging overwaardig, en ik hoop, dat na het sluiten van deze algemeene beraadslaging er tijd zal zijn èn voor de Regering èn voor de Kamer, om het denkbeeld door hem aangegeven in overweging te nemen. »

De Heer van Heemstra vroeg daarna het woord en zeide : « Ons geacht medelid uit Harderwijk heeft beweerd dat het gevaarlijk was deze wet te verwerpen en nog gevaarlijker die aan te nemen en heeft daarop een middel voorgeslagen om tot eene goede uitkomst te leiden, en dat middel nu is het dat ik moet bestrijden, omdat ik dat acht te zijn het gevaarlijkste van allen, en wel om deze korte maar alles afdoende reden, dat het is in strijd met de Grondwet. De Grondwet eischt, dat in de vast te stellen kieswet de census bepaald worde naar *de plaatselijke gesteldheid* en dat de *directe belastingen* den grondslag van dien census zullen uitmaken : aan deze beide vereischten kan door het voorstel van ons geacht medelid niet worden voldaan, omdat die in het voorloopig kiesreglement ontbreken. Het voorloopig kiesreglement heeft niet den census geregeld naar *plaatselijke gesteldheid*, het heeft bevoegd verklaard degenen die het bevoegd vond en niet eens naar vasten maatstaf. Het heeft genomen de kiesbevoegden in de steden, de stemgeregtigden ten platten lande. Onevenredigheid was daarvan het gevolg, maar het kon niet anders, men moest zich redden met hetgeen men had. De *directe belastingen* strekten daarbij niet ten grondslag, dat is niet *alle* directe belastingen : nergens toch kwam het patent-regt in berekening, op de meeste plaatsen grondbelasting en personeel, maar in het gewest waaruit ik ben afgevaardigd de grondbelasting alleen, en dit alles al wederom om dezelfde reden, men moest zich redden met hetgeen men had. Nu waren alle deze bepalingen van het voorloopig kiesreglement zeer wel als exceptionele

en transitoire maatregelen te verdedigen, en niet zoo als ze daar stonden van ongrondwettigheid te beschuldigen, want ze stonden als overgangsmaatregel in de Grondwet naast het voorschrift, en als 't ware als tijdelijke aanvulling van art. 76; maar als uitvloeisel van dat art. 76 kunnen ze nimmer gelden, omdat ze de hoofdvereischten missen.»

Hierop werd door mij gerepliceerd: «De Kamer zal begrijpen dat ik, op dit oogenblik en bij het verstreken uur, in geene uitvoerige beantwoording kom van hetgeen de vorige spreker gezegd heeft. Dit zou een onderwerp van nader onderzoek moeten zijn. Voor alsnog kan ik niet aannemen dat bij het voorloopig kiesreglement op de *plaatselijke gesteldheid* geenerlei acht is geslagen; dat deze overgangsmaatregel zou gerigt wezen diametraal tegen de Grondwet. Maar ook dan nog zou de opmerking niets doen vervallen van hetgeen ik omtrent de noodwendigheid van een *tertium quid* aan de Kamer voorgesteld heb. Eene transactie namelijk, waardoor wij uit het treurig alternatief eener schadelijke verwerping en nog veel schadelijker aanneming worden gered. Ik heb mijne gedachte als proeve medegedeeld. Ik wensch dat onze medeleden, voor zoover zij daarin bezwaar hebben, zich beijveren zullen om hetzelfde doel op andere wijs te bereiken; terwijl ik in het hoofddenkbeeld, door mij voorgedragen, volhard.»

KIESWET.

D.

KIESDISTRICTEN.

ZITTING VAN 14 JUNIJ 1850.

*** Het voorstel om, met eenige wijzigingen welligt, het voorloopig kiesreglement, voor *census* en *kiesdistricten* te behouden (blz. 78), was door den Hr. DONKER CURTIUS en anderen allezins behartigenswaardig gekeurd. Ik achtte mij des te meer verpligt om het te formuleren in een amendement. Daarbij viel mij de zamenwerking van den Hr. VAN DAM VAN ISSELT te beurt.

Bij de beraadslaging over Art. 99 zeide ik: « De bijval, dien het denkbeeld omtrent de bestendiging van het voorloopige kiesreglement verworven heeft bij leden, op wier oordeel ik veel prijs stel, heeft mij aangespoord om, met mijn geachten ambtgenoot uit Arnhem, een amendement ten aanzien der districtsverdeeling te ontwerpen. Ook ik wenschte iets ten behoeve van deze wet te doen, en daarom stel ik thans met mijn ambtgenoot een amendement voor, hetwelk ik veronderstel dat bij de Kamer ingang zal vinden. »

Het amendement was: « Het Rijk blijft verdeeld in de kiesdistricten, zoo als die ten gevolge van het voorloopig kiesreglement zijn

vastgesteld, met uitzondering van de steden Amsterdam, Rotterdam en 's Hage, die elk één kiesdistrict zullen uitmaken. De Gedeputeerde Staten zullen in die districten, onder Onze goedkeuring, de noodig bevonden wijzigingen kunnen maken.»

—

Het amendement kan genoemd worden een *radicaal* amendement; maar het is ook het gevoelen van mijn geachten medevoorsteller en van mij, dat art. 99 eene radicale genezing behoeft. Ik zal trachten eene korte apologie van ons amendement te geven; wij gaan te werk naar den bekenden regel der taktiek, volgens welke de meest geoefende krijgslieden gespaard worden tot het moeijelijkste van den strijd, ten einde op het beslissend punt de overwinning te bevechten. Daarom wordt het eerst door mij het woord gevoerd.

Het eerste voorregt van dit amendement is, dat het met de *Grondwet* overeenkomt. Want dat de Grondwet veroorlooft, naar goedvinden, of het Rijk of de provincien te verdeelen in kiesdistricten, is een punt, hetwelk uitgemaakt is; uitgemaakt door ons geacht medelid uit Kampen, na wiens rede er in dat opzigt niet veel verandering zal komen in de overtuiging der leden.

Een tweede voorregt is, dat het behoud van de kiesdistricten volgens het voorloopig kiesreglement, althans een *tamelijk goede* verdeeling geeft. Geen lid der Kamer, wanneer hij zijn eigen kiesdistrict uitsluit, zal dit ontkennen.

Het grootste voorregt van ons amendement is *negatief*. Het behoedt tegen de gevaarlijke strekking van het wets-ontwerp. Vooreerst tegen de districts-verdeeling van het Gouvernement. De bezwaren tegen die verdeeling zijn

menigvuldig, en ze zal desniettegenstaande worden aangenomen, om de eenvoudige reden dat de Kamer onmogelijk met kennis van zaken, waar het Gouvernement weêrspreekt, de amendementen goedkeuren kan. Dit is niet denkbaar. De leden dus, die eenig amendement hebben, gelieven in het oog te houden dat het eenige middel om hun wensch, verandering in de voorgestelde indeeling, te verkrijgen, de aanneming is van ons amendement.

Twee zuilen zijn er, waarop het systema van het Gouvernement rust: verdeeling in *groote kiesdistricten*, en het *niet ontzien der provinciale grenzen.*

Nu zal ieder, die met aandacht de discussie gevolgd heeft, erkennen dat juist die beide zuilen door de discussie zijn aan het wankelen gebragt.

Het eerste punt is *groote kiesdistricten.* Wie herinnert zich, om er ééne te noemen, de rede niet van ons medelid uit Limburg? Hij bewees het wenschelijke van te hebben districten groot genoeg (45000 zielen) en toch niet te groot. Hij herinnerde dat, in plaats van nationale verkiezingen, men zou verkrijgen de uitdrukking der meerderheid van de tijdelijke openbare meening. Hij heeft met veel kracht betoogd dat belangrijke minderheden een orgaan moeten hebben in de Kamer. Minderheden, volgens den Minister, moeten langzamerhand aangroeijen en zich tot meerderheid vormen. Voorzeker; doch vooreerst, is hier sprake van minderheden *in de Kamer;* zullen die aangroeijen, dan moeten ze eerst bestaan; wanneer men jaren achtereen uit de Kamer geweerd wordt, is het onmogelijk daar te groeijen. Ten andere, heeft ons geacht medelid de noodzakelijkheid van organen der minderheden bepleit, in het belang niet enkel van die minderheden zelve, maar van

het Rijk, opdat er veelsoortige beschouwing en onderlinge teregtwijzing zou kunnen zijn hier in deze Kamer. — Het tweede vermeende voorregt van het wets-ontwerp is: *het niet ontzien van de provinciale grenzen.* Ik behoef niet te herhalen de menigvuldige bezwaren, die onderscheidene leden daartegen aangevoerd hebben: de onbillijkheid, de aanleiding tot tweedragt of lijdelijk berusten, de veelsoortigheid van willekeur en verwarring. Treffend was vooral ook de opmerking van het lid uit Kampen: «gij zult *provinciale* verkiezingen verkrijgen, wanneer gij op *die* wijs *nationale* verkiezingen begeert.»

Wij bevinden ons onder dien indruk. Velen misschien zullen ondervonden hebben wat mij gebeurd is. In de afdeeling ben ik een verdediger der verdeeling van het Rijk in groote districten geweest: nu eerst ben ik van de gevaarlijke strekking, door de redevoeringen mijner medeleden, overtuigd. Weinig is tegen hun krachtige aanvallen gezegd. De Minister heeft gesproken, als gewoonlijk, kort en kernachtig; doch, naar mij voorkomt, beleefdheidshalve, om niet te zwijgen; geenszins met de uitvoerigheid en volledigheid, welke, om het gewigt der zaak, van hem kon worden verwacht.

En de meer bijzondere vrienden van het Ministerie? Wel, deze hebben ook al zeer weinig gesproken. Misschien om onderscheidene redenen. Vooreerst zijn die leden zeer *gepresseerd;* zij zullen in de bijeenkomst, waarvan sprake was[1], en omtrent wier goed- of afkeurenswaardigheid ik in

---

[1] Meermalen reeds had de Ministeriële partij over haar afspraken in een bijeenkomst die men in de wandeling *de Club* heette, aanvallen verduurd.

geen onderzoek treed, eenigzins, naar ik mij voorstel, verlegen zijn geweest. Men zal gezegd hebben : het is wenschelijk op zulke argumenten iets te antwoorden, maar, als het geschieden zal, waar blijven wij dan met hetgeen boven alles vereischt wordt, *spoed?* het is de helft der maand : de oude Provinciale Staten gaan al op reis ! Ik gis bovendien dat er welligt niet veel in te brengen was ; niet veel althans dat ons zou hebben bevallen. Eigenlijk heeft men, mijns inziens, gevoeld dat er reeds te veel gezegd was, namelijk in het *verslag ;* dat men te veel had voorop gezet het denkbeeld eener eenheid uit zamensmelting. Volgens den Minister van Binnenlandsche Zaken is het *volk* eene menigte van *individuën,* eene volksmassa ; een volkshoop — als ik mij, van het volk sprekende, zoo oneerbiedig mag uitdrukken — die door wetten moet worden georganiseerd. Ik stel nu tegenover dit denkbeeld het gevoelen van een staatsman, wiens oordeel door deze Kamer wordt op prijs gesteld en voor wien ook de Minister eerbied gevoelt. Wat zegt Guizot ? (want hij is het dien ik bedoel)

« Un peuple n'est point une immense addition d'hommes, tant de milliers, tant de millions ; comptés dans un certain espace de terre, et tous contenus et représentés dans un chiffre unique qu'on appelle tantôt un roi, tantôt une assemblée. »

Bij hem is dus niet *un peuple,* als voor den Minister van Binnenlandsche Zaken, eene verzameling van individuën. Neen ! zegt Guizot :

« Un peuple est un grand corps organisé formé par l'union, au sein d'une même patrie, de certains éléments sociaux qui se forment et s'organisent eux-mêmes naturellement, en vertu des lois primitives de Dieu, et des actes libres de l'homme. »

Ziedaar de NATIE; eene omschrijving die wel mag voor oogen worden gehouden bij de vaststelling van elke organieke wet. GUIZOT waarschuwt tegen de numerieke staatseenheid, tegen valsche volkseenheid, als tegen: «*l'idée révolutionnaire et despotique par excellence.*»

De Minister gewaagt van de eenheid van den Nederlanschen Staat, van de nationaliteit, van nationale verkiezingen en dergelijke meer. Deze woorden klinken goed; zij worden door ons allen gebruikt. De eenheid van Nederland wordt door allen begeerd; maar *welke?* Diezelfde klanken zijn dikwerf gebruikt. Op twee voorbeelden wijs ik. Nederland in 1795. Men wilde toen ook *nationaliteit,* algemeenheid van den Staat, wegneming van het provincialismus. Hetzelfde denkbeeld van staatseenheid zat, in 1848, in het Duitsche parlement vòòr. Die eenheid heeft de eigenschap, dat hoe meer men tracht ze te bereiken, hoe meer men vervalt in verdeeldheid, tweedragt, burgertwist en burgerkrijg.

Nu zegt men welligt: gij zelf zijt veranderd van opinie: de zaak is twijfelachtig. Ik antwoord: juist omdat ze twijfelachtig is, *mogen* wij aan *zoodanige* veranderingen onze toestemming niet geven. Misschien bewijst men later dat wij ongelijk hebben; dan is het tijd voor hetgeen men, met tegenspraak van velen, als verbetering beschouwt. België heeft reeds zes kieswetten gehad, en ik voorzie dat deze niet de laatste voor Nederland zal zijn.

Ik besluit, in den geest der opmerkingen die gisteren, bij art. 98, door een geacht lid uit de residentie[1] met veel juistheid gemaakt zijn. De meerderheid dezer Kamer zou,

---

[1] De Heer SCHOONEVELD.

indien het amendement *op zich zelf* kon worden beschouwd, voor het amendement zijn. Welligt zal ze gebruik maken van haar kracht; zij is thans, meer dan in het begin der discussie, met die kracht bekend, dus ook meer met den omvang van haar verantwoordelijkheid. Wij zijn thans op den goeden weg. Het amendement is aangenomen op de geheime stemming; het amendement, waarbij art. 98 vervalt; het belangrijke amendement waarbij de uitlegging van art. 139 der Grondwet facultatief blijft. Nog drie of vier amendementen in denzelfden geest als dat, hetwelk nu door ons voorgedragen wordt, en ik zie nog gebeuren dat ik zelf een ijveraar word voor deze wet. Doch indien ons amendement ter zijde gelegd wordt, indien men afweert al wat, naar het inzien van een groot gedeelte dezer Kamer, tot verdere verbetering zou kunnen strekken, dan — en dit gelieve men in het oog te houden — zou de wet, hoe zeker men van de aanneming meent te zijn, nog wel eens in gevaar kunnen worden gebragt. Men is te dien opzigte misschien wat al te onbezorgd geweest: ik heb echter, gisteren vooral, teekenen bespeurd dat die gerustheid niet zoo volkomen meer schijnt. Ook valt er nog wel iets af te dingen omtrent het schrikbarende der verwerping. Herinnert gij u dat de eerste kieswet in België afgekeurd werd? Vreesselijk oogenblik, niet waar? te midden van het woelen der driften in den pas gevormden Staat. En weet ge hoe lang het geduurd heeft, eer de gewijzigde kieswet inkwam? den 22sten Februarij 1831 werd de wet verworpen, en over de gewijzigde wet werd den 28sten Februarij gerapporteerd. Het spoedig inkomen eener nieuwe voordragt zou, ook hier te lande, niet onmogelijk zijn. Daarbij, op wiens rekening zou de schuld

der verwerping worden gebragt? van de Kamer, die toenadering gewild, of van den Minister, die elke poging tot wezenlijk gemeen overleg van de hand gewezen had? Doch nu zal de Minister mij te gemoet voeren, wat hij ook reeds gisteren gezegd heeft: ik zou wenschen toegeeflijkheid te bewijzen; met beginselen wordt niet getransigeerd. Dit is eene uitspraak die ik van ganscher harte beaêm; maar, wanneer het een verschil van zienswijze geldt over zoodanige onderwerpen als waarvan hier spraak is, wordt, bij veelzijdige beschouwing, indien er voortgang in de zaken zal worden bespeurd, gedurige transactie vereischt. Anders komt er in het geheel geen wet tot stand. En dan, wanneer de wet afgestemd is, kan men wel zeggen: ja, maar het was toch eene goede, eene uitmuntende wet, en in dagbladen en vlugschriften kan wel worden herhaald: de wet was goed, en de Minister had gelijk, en de Tweede Kamer heeft eene verkeerdheid begaan; intusschen komt de wet niet tot stand, en als dit van wet tot wet op dezelfde wijs door de Kamers ontkend, en door de Minister en de zijnen beweerd wordt, is het Vaderland met die volharding niet gediend. Ik behoef waarlijk den Minister niet te wijzen op den wetgever der oudheid, die zeide: Ik geef aan mijne medeburgers niet de beste wetten, maar de beste voor hen. Het is nu, zoo een wet goed heeten zal voor het volk, een onmisbaar vereischte dat goedkeuring door de volksvertegenwoordiging worde verleend. Iedereen meent dat hetgeen hem goed dunkt, goed is. Ieder Minister vindt zijne wet, ieder lid der Kamer zijn amendement goed, en bij dit verschil der beschouwing, wanneer men elkander niet overtuigt, dient men, om tot eene uitkomst te geraken, door

wederzijdsche toenadering te worden gered. Een geacht medelid was dezer dagen over de mogelijkheid zeer bekommerd dat er eenmaal in deze Kamer 68 leden elk op hun individuëel standpunt zouden blijven staan. Hieromtrent ben ik niet ongemeen bezorgd; doch kan mij eer voorstellen een Minister en eene meerderheid der Kamer die in gewigtige aangelegenheden zouden volharden, elk in hunne eigen zienswijs, meer dan voor het welzijn van het Vaderland wenschelijk schijnt.

Het zij mij gegund, met bescheidenheid, aan den Minister te doen opmerken dat hij in de Kamer en bij de Natie op dit oogenblik de meerderheid heeft, indien hij in een vastberaden en transigerenden geest te werk gaat; indien hij de overeenkomsten van 1848 in het oog houdt; maar dat hij èn in de Kamer èn bij de Natie die meerderheid verliest, zoo hij eene schrede verder dan de grondwetherziening, in den zin waarin zij tot stand gebragt is, begeert te gaan. Men maakt zich dikwerf zonderlinge voorstellingen van hetgeen het Nederlandsche volk begeert. Ik moet terugkomen op hetgeen dezer dagen door een onzer medeleden uit Zeeland gezegd is. Ik heb het niet gehoord; indien ik het gehoord had, ik zou het waarschijnlijk niet hebben opgenomen, bij de gedachte dat aan een spreker somwijlen het een of ander, dat hij, bij nader overleg, liefst niet gebezigd zou hebben, ontvalt; maar de woorden zijn gedrukt; zij staan in het *Bijblad;* en nu acht ik mij verpligt daarvan melding te maken, in het belang van den spreker zelven; of welligt door eene rectificatie, tot aanwijzing van eene drukfeil misschien, hetgeen mij daarin getroffen heeft zou kunnen worden verzacht. «Het Nederlandsche volk is wel geduldig en afkee-

rig van *strafoefening*» (in dit woord bijv. dacht ik dat eene drukfout kon ingeslopen zijn) — «doch men kan toch ook het meest lijdzaam volk te lang tergen, en dan weet men nog niet waarheen eene uitbarsting zou voeren.» In de Kamer zie ik van dergelijke woorden geen gevaar; buiten de Kamer zouden zij eene zeer gevaarlijke strekking kunnen hebben, niet voor het land, doch hier en daar voor enkele personen, die door het denkbeeld van een volk, hetwelk tot strafoefening regt heeft, van eene Kamer die in hare beraadslagingen niet vrij is, tot strafbare opgewondenheid gebragt, in het ongeluk zouden kunnen worden gesleept.

Als dergelijke woorden geuit worden, acht ik althans mij tot tegenspraak verpligt; al zou ik, wanneer de dag der strafoefening aanbreekt, de eerste zijn die daarvoor zou moeten worden gestraft.

Indien ik (wat thans iedereen doet) mag zeggen, wat, naar mijn inzien, de Natie verlangt, dan meen ik dat zij de aanneming eener kieswet begeert, niet om de ingenomenheid met het regtstreeksche kiesregt, maar omdat zij een eind aan den toestand van ongewisheid verlangt. En tevens wil zij, voor dat die wet aannemelijk worde gekeurd, uitzuivering der revolutionnaire bestanddeelen, waarvan de gevaarlijke strekking haar niet meer onbekend is.

Den Minister druk ik de wenschelijkheid op het hart, dat hij niet te zeer aan eigen inzigten gehecht zij. Welligt ten gevolge daarvan is hij, na 1845, te zeer van den invloed verstoken geweest waarop zijne bekwaamheid hem regt gaf: in 1848 is hetzelfde, nadat de maand Maart verstreken was, gebeurd. Ik zou niet wenschelijk achten dat in 1850 eene soortgelijke uitkomst zijner pogingen gezien

wierd. Die betuiging kan mijnerzijds volkomen opregt zijn. Tot de eigenaardigheid van mijn standpunt, gelijk ik het menigwerf aangewezen heb, behoort dat ik de bekwaamheden en krachten der eene partij altijd tegen die der andere behoef. Daarom verzoek ik den Minister, met ernst, niet in zijn eigen belang, waaraan minder door hem zou worden gehecht, maar in het belang van het Vaderland, dat hij tot transigeren, waar transactie mogelijk is, niet ongezind zijnde, het bewijs er van geve door het niet tegenwerken van ons amendement.

—

De Heer Bachiene zeide : « De woorden door den geachten spreker uit Harderwijk, zoo even geüit, geven mij aanleiding om met een enkel woord terug te komen op het vroeger door mij gesprokene.

Ik moet vooraf zeggen dat ik niets van dit gesprokene kan terugnemen, want het drukt mijne volle overtuiging uit. En wat die berispte zinsnede betreft, het lag daarbij niet in mijne bedoeling om bevreesd te maken voor eene *dadelijke* uitbarsting in geval van verwerping dezer wet, maar alleen om eene algemeene waarheid voor te houden, in verband met eene bestendige weigering van verwezenlijking van de uitzigten die in 1848 geopend en de beloften die toen gedaan zijn. Men heeft toen het uitzigt geopend op eene veel ruimere medewerking der burgerij : het op den duur niet of traag vervullen van die belofte zou leiden tot ontevredenheid, en van die ontevredenheid, wanneer die langeren tijd bestendigd wierd, zouden de gevolgen niet te berekenen zijn. Het is in dezen zin dat ik gesproken heb, en hetgeen ik bedoelde, was geenszins om iemand vrees aan te jagen, door eene uitbarsting als zoo aanstaande voor te stellen. De spreker uit Harderwijk voorspelt zelf de nadeeligste gevolgen van de aanneming der wet, en wel op eene wijze, dat daarin veeleer eene bedreiging of vreesaanjaging zou kunnen worden gezocht die ik bij mijne rede volstrekt niet heb bedoeld. »

Hierop werd door mij gerepliceerd: « Ik heb alleen het woord gevraagd om te betuigen dat ik geen oordeel over bedoelingen vel, maar niet één woord terugneem van hetgeen ik gezegd heb. »

Het amendement werd herhaaldelijk tegen de bezwaren van verscheidene leden verdedigd door den Heer VAN DAM VAN ISSELT. Aan het einde zijner tweede rede zeide hij: « Ik laat het verder aan mijnen ambtgenoot uit Harderwijk, wiens gevoelens speciaal aangevallen zijn, over om zich te verdedigen. » Aldus weder in het strijdperk geroepen, resumeerde ik hetgeen mij nog overbleef, aldus.

—

Na de uitnoodiging van den vorigen spreker, mag ik niet nalaten nog een enkel woord in het midden te brengen, over: 1°. de *ministeriële partij*, 2°. *mij zelven*, 3°. *de Kamer*, en 4°. *het amendement*.

1°. Over de *ministeriële partij*. — Ik hoor steeds met bijzonder veel genoegen ons geacht medelid uit Ruurlo[1], vooral ook als hij den stand en de pligten der partijen beschrijft. Nu echter dunkt mij dat hij zich in twee opzigten vergist heeft. Vooreerst, als hij beweert dat de ministeriële partij, wanneer zij het eens is met de voordragt (dat doorgaans het geval is), de verdediging moet overlaten aan den Minister. Dit systema is voor een Minister niet zeer aangenaam; die, vooral bij eene moeijelijke en ingewikkelde discussie, als eene voordragt hevig aangevallen wordt, te regt op eenige ondersteuning, al ware het enkel ter verpoozing, rekening maakt. De tweede grond waarmeê ons medelid het stilzwijgen der zijnen verdedigt, komt mij niet krachtiger voor. De argumenten schenen hem, zegt hij, niet zeer belangrijk. Ik geloof het gaarne. De ministe-

[1] De Heer VAN ZUIJLEN VAN NYEVELT.

riëlen hechten zelden groote waarde aan de redeneringen hunner wederpartij. De wederlegging is evenwel niet overtollig, wanneer die argumenten op een aanzienlijk deel der Kamer blijkbaar grooten indruk hebben gemaakt.

2°. Een woord over *mij zelven*. Men heeft ook nu weder gezegd dat ik geen voorstander ben van het *juste milieu*. Met onderscheid. Ik erken gaarne dat het *dikwerf* aanprijzenswaard is; ik verzet mij enkel tegen die soort van redenering, waarmeê men, bij verschil van meening, beweert dat de waarheid *altijd* in het midden der strijdige opiniën ligt.

3°. Een woord over de *Kamer*. Er is van bijkans *stelselmatige vertraging* eenige melding gemaakt. Voorzeker er zijn oogenblikken, er zijn dagen in onze discussie geweest, waarin, bij oppervlakkige beschouwing, dergelijk vermoeden heeft kunnen ontstaan. En toch ben ik overtuigd dat de gerekte discussie uit andere oorzaken is ontstaan. Het zij mij vergund twee denkbeelden daaromtrent in het voorbijgaan aan de Kamer te onderwerpen. Vooreerst zouden bij de redactie der wetten, eer ze ons voorgelegd worden, door raadplegen met deskundigen sommige punten tot klaarheid kunnen worden gebragt, waaromtrent bij de Kamer zelve een oordeel, met genoegzame kennis der zaak, onmogelijk is. Ten andere zal, naar mijn inzien, de beraadslaging meer tot de groote hoofdtrekken van het onderwerp moeten worden gebragt; en ik aarzel niet te verklaren (ofschoon ik nader hoop te toonen dat ik hierom nog geen schuld in hetgeen ik vroeger te dier zake verrigt heb, belijd) dat, naar mijne overtuiging, de proef om het oude *Reglement van Orde* met het regt van *amendement* in vereeniging te brengen, mislukt is.

4°. Een woord over het *amendement*. Men heeft gezegd

dat ik het te laat heb ter sprake gebragt, doch men vergat dat ik reeds bij de algemeene beschouwingen het denkbeeld in het licht heb gesteld; met den wensch dat een der leden, meer gewoon dan ik aan het formuleren van een uit den aard der zaak moeijelijk amendement, zich met de taak zou belasten. Dit niet geschied zijnde, heb ik mij over het aanbod van bondgenootschap van het geachte lid uit Arnhem uitermate verblijd. Het geachte lid uit Gouda heeft zwakheid van overtuiging omtrent de deugdelijkheid onzer zaak bespeurd, omdat wij de mogelijkheid hebben verondersteld dat, zoo de uitkomst met onze vooruitzigten niet overeenkwam, men op de beslissing terugkomen zou. Mij dunkt ten onregte. Ook bij vastheid van overtuiging in zaken van dien aard, erkennen wij gereedelijk dat dwaling mogelijk is, en zouden niet gaarne den schijn hebben van, door overmatig zelfvertrouwen, in eigen oog met een bedriegelijken glans van onfeilbaarheid te worden omhuld. Hetzelfde lid heeft met eenigen nadruk gesproken van hetgeen hij, indien ik het woord wel verstaan heb, mijne *bangmakerij* noemt. Ik bedien mij liefst van eene andere uitdrukking, en acht dat eene eenigzins opmerkzame beschouwing van hetgeen hier en elders gebeurt, aanleiding geeft tot *regtmatige bezorgdheid.* Daarbij wil ik nog eenigzins preciseren wat ik eigenlijk bedoel. Ik zeg niet dat de jammeren die ik voorzie, terstond daar zullen zijn. Ik zeg niet dat zij het gevolg zullen wezen bepaaldelijk en uitsluitend van deze wet. Ik ga verder en geef toe dat er welligt, voor de eigen belangen van velen onzer, geen reden tot overmatige angstvalligheid bestaat; maar dit zeg ik: dat, indien de beginselen, waarop ook deze wet rust, bij voortduring worden gevolgd, het verderf van het

Vaderland onvermijdelijk is. En nu heb ik nog, indien ik mij wel herinner, van een onzer oudste medeleden de betuiging vernomen: wij, menschen van jaren, van veelsoortige ervaring, wij hebben dikwerf overdreven voorstellingen gehoord, wij blijven onder zoodanige beraadslagingen tamelijk kalm. Die gemoedsstemming is ongetwijfeld, in sommige opzigten, benijdenswaard. Het zij mij echter geoorloofd hem twee historische wenken uit hetgeen ook wij, minder bedaagden, beleefd hebben, onder de aandacht te brengen. Ik heb menschen gekend die volkomen kalm en onbezorgd waren, ook in 1830, ook in 1848; namelijk tot aan den 24sten Augustus, en tot aan den 24sten Februarij.

Ik eindig met eene opmerking aan ons geacht medelid uit Dordrecht. Hij is in zijne overtuiging voor de wet, gelijk hij ons bekend gemaakt heeft, bijkans onschokbaar. Ik wil echter beproeven of hij nog aan het wankelen kan worden gebragt, en vraag hem: of hij, onder al de voortreffelijkheden dezer wet, ook opgemerkt heeft dat in art. 2[1], gelijk het na de verwerping van het amendement van den Heer VAN HALL, stand gehouden heeft, de zijdelingsche invoering ligt van het *vôte universel?*

In de avond-zitting werd het amendement verworpen met 53 tegen 13 stemmen.

Voor hebben gestemd de Heeren: Leclercq, van Nispen van Sevenaer, Schiffer, de Lom de Berg, van Dam van Isselt, Donker Curtius, van Randwijck, van Doorn, Boxman, Bots, van Hall, Groen van Prinsterer en de Voorzitter.

---

[1] Waarbij het *aangeslagen zijn*, niet het *betaald hebben*, in den stemgeregtigde vereischt wordt.

KIESWET.

E.

ONTBINDING.

ZITTING VAN 15 JUNIJ 1850.

*** In het *Verslag* was bij Art. 119 door sommige Leden aangedrongen op de noodzakelijkheid eener *ontbinding* van de Kamer. Men achtte het ongerijmd dat de Kamer, ten gevolge eener *partiële* aftreding, zou bestaan deels volgens de nieuwe *kieswet*, deels volgens een buiten werking gebragt voorloopig *kiesreglement*. Bij de *Memorie van Beantwoording* bleef dit bezwaar onbeantwoord en onvermeld. Ook om dit veelbeteekenend zwijgen, vond ik mij te meer genoopt tot een amendement; vooral omdat het, naar mij toescheen, de nadeelen voorkwam die men van eene ontbinding te gemoet zag. Het amendement luidde: «De aftreding van de leden der beide Kamers heeft plaats met den derden Maandag in September.»

Het is eene gewigtige, moeijelijke en teedere vraag, waarover dit amendement loopt. Ik wensch bij de ontwikkeling drie punten te behandelen: vooreerst de ont-

binding der Kamer; ten andere het stilzwijgen der Regering; ten derde het verband van dit zwijgen tot het amendement, hetgeen, buitendien reeds wenschelijk, dien ten gevolge noodzakelijk wordt.

Het punt eener eventuële ontbinding van de Kamer werd met eenige uitvoerigheid behandeld in de afdeelingen. — Doch heb ik het regt daarover te spreken? geldt het hier niet een Koninklijk praerogatief?

Velen zijn nu zeer naauwgezet omtrent de regten der Kroon; dit wensch ik ook te zijn, maar te gelijk naijverig op de regten der Kamer, waarvan de handhaving van belang is ook voor de Kroon. Hoe, men zou niet mogen spreken over de ontbinding van de Kamer, omdat het geldt een Koninklijk praerogatief? Dit argument zou ons ver brengen; want, wanneer wij over geen der punten, opgenoemd in de zesde afdeeling der Grondwet: « *Van de magt des Konings* » en die behooren tot het praerogatief der Kroon, onze denkbeelden en wenschen, op zoodanige wijze als in het Verslag, in het midden mogen brengen, zal de werkkring der Kamer meer beperkt worden dan met de Grondwet of met de bedoeling van iemand onzer overeenkomt. Niemand zal het regt betwisten, om ons naderhand, wanneer geen gebruik van het praerogatief gemaakt is, te beklagen en te zeggen: dit had behooren te zijn geschied; is dan niet een waarschuwen, als het tijd is, beter dan bitter beklag, als het te laat is?

Wanneer men ons betwist over het praerogatief der Kroon zelfs op die wijze te spreken, doodt men eigenlijk alle discussie. Niet alleen de Kroon heeft een praerogatief, in zeker opzigt ook de Kamer: en elke discussie heeft ten doel òf de Kroon òf de Kamer te bewegen al of niet gebruik te ma-

ken van het regt dat eene der twee redenerende partijen bezit. De poging om elkander, niet te dwingen, maar te overtuigen, is de inhoud der discussie, de ziel van het gemeen overleg.

Welke zijn de bezwaren tegen eene ontbinding? Ik lees ze enkel in het verslag. Het eerste is: het zoude *ongrondwettig* zijn; het tweede het zou *tijdverlies* veroorzaken.

«Wat hier alles afdoet,» lezen wij in het Verslag, «en wat meer moet gelden dan in andere rijken gevolgde constitutionele beginselen, is, dat onze Grondwet geene ontbinding der Tweede Kamer, na het vaststellen der kieswet, op het oog heeft gehad. Dit bleek uit het 6de der additionele artikelen der Grondwet.»

In dit artikel wordt bepaald: «dat de eerste aftreding van de helft der leden van de Tweede Kamer met den derden Maandag in September 1850 zal plaats hebben.»

Eerste opmerking. Indien dit argument doorgaat, mag ook de *Eerste Kamer* niet ontbonden worden. Toch gis ik dat bij de Regering het voornemen bestaat om de Eerste Kamer te ontbinden, opdat zij niet gedeeltelijk gekozen zij volgens het voorloopig kies-reglement en gedeeltelijk door de Provinciale Staten. Indien het argument geldt voor de Tweede Kamer, geldt het ook voor de Eerste en omgekeerd.

Tweede opmerking. Welke is de zin der bepaling van art. 6? De kieswet kon, zegt men, ligtelijk verworpen worden, en opdat, ook in dit geval, de helft der bij het voorloopig kiesreglement gekozene Kamer zou aftreden, is de bepaling in het 6de additionele artikel gebragt. Dit acht ik niet juist, en waarom niet? omdat aan het slot van dat art. 6 staat: «volgens een rooster, te regelen *door de*

wet, *in art.* 5, *n.°* 1, *vermeld.* » Dit is, door de kieswet. Er kan dus niet anders bedoeld zijn dan de Kamer volgens de nieuwe kieswet gekozen. Nu houde men in het oog, dat, toen dit artikel gemaakt werd, het de tijd der illusiën was. Het maken eener kieswet zou zeer gemakkelijk zijn. Voor het eerste jaar had men aan kies-, provinciale- en gemeentewet niet genoeg. De mogelijkheid voorzag men dat ook nog de wetten op de verantwoordelijkheid der Ministers, de nieuwe regterlijke inrigting, het onderwijs en armbestuur, en het regt tot vereeniging zouden worden voorgesteld. « *In allen gevalle niet later dan in de tweede zitting* »; terwijl in het derde jaar de overzeesche bezittingen zouden zijn georganiseerd. De kieswet zou zeker in 1849 tot stand komen. Maar dan was het zeer natuurlijk dat de helft van de leden der nieuwe Kamer met September 1850 zou moeten aftreden. Dat artikel is dus een *corollarium* der rigtige uitvoering van art. 5. En nu vraag ik: van waar die angstvalligheid ten opzigte van art. 6, en tevens een volslagen gebrek aan naauwgezetheid ten aanzien der bepaling waarvan dit artikel een uitvloeisel is?

Het is nu blijkbaar dat de rigtige uitvoering van het additionele art. 5 onmogelijk is. Ik heb mij meermalen veroorloofd de aandacht der Kamer op dit punt te vestigen; het heeft mij niet mogen gelukken. Ook de aandacht van het Ministerie zou ik gaarne bij de verantwoordelijkheid van het Bewind en van de Kamer, om uitvoering aan dat artikel te geven, hebben bepaald: de Kamer heeft het niet gewild. De Minister van Binnenlandsche Zaken heeft zeer te regt den 16^{den} Mei 1849, toen hij nog geen Minister was, doen opmerken dat in art. 5 *voordragen* van wets-ontwerpen beteekent: voordragen tijdig ge-

noeg om vòòr den afloop der zitting het ontwerp, na rijp beraad, tot wet te verheffen. Het blijkt dus dat men die rigtige uitvoering van het 5de artikel, waarvan art. 6 een gevolg is, onmogelijk heeft gemaakt.

Nu kom ik tot het tweede bezwaar. Een aanmerkelijk *tijdverlies* zou uit de ontbinding voortspruiten; een tijdverlies allermeest onder de bestaande omstandigheden te betreuren, nu de wetgeving voortdurend met gewigtige en veelomvattende werkzaamheden als overladen zal blijven. Eene bedenking die van groote activiteit getuigenis draagt. Doch het onmogelijke moet niet van de Kamer worden gevergd; geen onophoudelijk doorwerken, zonder zich eenige rust te mogen gunnen.

Is dit een ernstig argument? Wij hebben nu voor ons liggen de provinciale wet, de wetten op de scheepvaartregten, de wet op de *enquête*. Kan de Kamer zich voorstellen, dat, als wij deze gewigtige onderwerpen behoorlijk zullen hebben afgehandeld, wij voortdurend kunnen blijven werken tot aan September, ten einde te voldoen aan de rigtige ten uitvoer legging van het 5de der additionele artikelen? Is dit mogelijk? is dit denkbaar? Wetten, als die op het onderwijs, het armwezen, de regterlijke organisatie, zijn niet vatbaar om op eene behoorlijke wijze, in een korten termijn te worden behandeld. Een van beide: of de voordragten, indien zij inkomen, zullen, als een voorwerp van latere zorg, ter zijde worden gelegd; of de behandeling en aanneming zal doorgedreven worden met eene voortvarendheid en met een spoed, waarmede zelfs hetgeen wij bij de kieswet hebben aanschouwd, naauwelijks vergelijkbaar zal zijn.

De bezwaren tegen de ontbinding vervallen, de redenen

daarvoor in het verslag ontwikkeld, blijven, en nu is de vraag, zal er eene ontbinding van de Kamer plaats hebben of niet? De Regering heeft zich daarover niet uitgelaten, en dit brengt mij tot het tweede punt: het stilzwijgen van het Gouvernement.

Toen ik sprak over het teedere van de zaak, had ik ook dit gedeelte van mijne voordragt op het oog: het stilzwijgen, het volkomen stilzwijgen van het Gouvernement, niettegenstaande dit punt in het verslag der Kamer, ten gevolge van het verlangen van een aantal leden, met uitvoerigheid is ontwikkeld. Ik neem de gelegenheid waar om terug te komen op een punt, hetwelk ik niet geheel onaangeroerd mag laten: het stilzwijgen, ook in deze discussie, door het Gouvernement in acht genomen omtrent al wat te gelijk de kieswet en de algemeene aangelegenheden van het Vaderland betreft. Ik zal geen hard woord gebruiken. Ook de Minister zeide dit niet te zullen doen. Een ernstig woord wel. De Minister heeft gezegd zich te kunnen voorstellen, dat een zwak betoog sterke kleuren noodig had, om die zwakheid te bedekken; deze uitdrukking zou ik hard kunnen noemen; ofschoon zij de perken niet te buiten gaat van hetgeen in de parlementaire discussie vergund is. Ik zal er enkel *dit* op antwoorden, dat in redeneringen somtijds eene kleur opgemerkt wordt, die blanketsel zou kunnen worden genoemd; maar dat er ook eene kleur is, die, bij vastheid van overtuiging, warmte van gevoel openbaart; vooral wanneer onderwerpen ter sprake komen, die met de dierbaarste belangen van het Vaderland in verband staan. Ik zal niet spreken in 't algemeen over de geheimzinnigheid van het Ministerie, sedert zijn optreding tot op den huidigen

dag, omtrent de beginselen, die als rigtsnoer door het Gouvernement worden gevolgd. Ik heb hooren beweren dat door dit zwijgen de Minister den naam van staatsman had verbeurd; zoo ik hiervan overtuigd ware, ik zou over dit zonderlinge zwijgen minder ongerust zijn. Ik vrees één van beide: of het behoort tot het systema van transitie, of het leidt tot de routine van het vorige Gouvernement, die thans door iedereen afgekeurd wordt; namelijk om zich te bepalen bij het administreren, bij het organiseren, bij het maken van wetten, zonder zich ooit uit te laten omtrent de *questions de principes*. Aldus zouden op nieuw én het Gouvernement én de Kamer den invloed verliezen, dien zij op de Natie moeten uitoefenen. Hier voorzeker geldt het: «*Quid vanae sine moribus leges proficiunt!*» Wat zullen de wetten u baten, wanneer gij het zedelijk overwigt op het volk niet verkrijgt of behoudt?

Ik zal niet met uitvoerigheid terugkomen op hetgeen plaats heeft gehad in de zitting van den 10den Junij, toen ik opheldering omtrent eenige punten heb gevraagd. Ik wensch slechts te doen uitkomen waarover eigenlijk ik mij beklaag: want, in zeker opzigt, heb ik reden om over het zwijgen van het Ministerie tevreden te zijn.

Over drie punten sprak ik. — Eerst, *de souvereiniteit van het Huis van Oranje*. Zich ten dien opzigte eindelijk te verklaren, kwam nu althans, naar veler oordeel, te pas. Door het *zwijgen* van den Minister is deze zaak eigenlijk vereffend, en het kan opwegen tegen hetgeen bij eene vorige gelegenheid op dit punt *gezegd* was. — Ten tweede heb ik gevraagd of deze wet is voorgedragen door *het Ministerie* of door *den Minister*. Ook op dit punt verkreeg ik geen antwoord. Dus moet ik aannemen dat, volgens den gewo-

nen regel van het constitutionele staatsregt, het ontwerp eene voordragt is van *het Kabinet;* dat inzonderheid ook de Minister van Justitie en de Minister van Buitenlandsche Zaken zich daarvoor verantwoordelijk stellen; dat zij deze wet, die door sommigen als zoo gevaarlijk voor het Vaderland beschouwd wordt, uit overtuiging en met zekere geestvervoering, toen zij gezamenlijk besproken is, hebben ondersteund. — Ten derde, wees ik op het verband tusschen de vroeger openbaar gemaakte beginselen van den Minister en de leer der volks-souvereiniteit. In het zwijgen desaangaande zullen velen, naar ik acht, geen bewijs zien dat ik in mijne bezorgdheid ongelijk heb.

Doch waarover is het dat ik mij beklaag? Als een lid van de Kamer, een vertegenwoordiger van het Volk, dergelijke punten met ernst en uitvoerigheid behandelt, moet de Minister, dunkt mij, zoo hij verlangt de zaak te laten rusten, ten minste verklaren dat hij niet antwoorden kan, of mag, of wil; maar te doen als of de Minister het gesprokene ganschelijk niet gehoord had, dit strijdt, naar ik acht, tegen den aard van het gemeen overleg en zelfs van die parlementaire convenances waarop door ons allen prijs gesteld wordt. Daarom heeft dit zwijgen, en ook het zwijgen op art. 119 in de Memorie van beantwoording, bij velen, geloof ik, een niet zeer aangenamen indruk gemaakt.

Thans moet ik nog toonen, hoe, ten gevolge van dit zwijgen, het amendement, buitendien reeds wenschelijk, noodzakelijk wordt.

Mijn voorstel is *wenschelijk*, omdat tegen de ontbinding groote zwarigheden bestaan. Ééne reden slechts zou er bij mij wezen om de ontbinding te verlangen; namelijk (ik spreek er slechts even van; want de Kamer wil er niet

van hooren) wanneer zij met art. 198 in verband kon worden gebragt. Hiertoe zie ik geen kans; maar nu zou ik, al verklaarde het Gouvernement de Kamer te willen ontbinden, de aanneming van het amendement verkieslijk achten. Het is beter voor alle eventualiteiten dat er steeds tot bijeenroeping van de Staten-Generaal mogelijkheid zij. Maar het Gouvernement zwijgt. Nu wordt het amendement *noodzakelijk*. Er moet een waarborg zijn tegen eene zamenstelling der aanstaande Kamer, die reeds nu algemeene afkeuring ontmoet. Ik wijs op de argumenten in het Verslag. Niet ligt zou in een constitutioneel Rijk, na eene dergelijke verandering der kieswet, de vertegenwoordiging blijven bestaan. Het zoude eene zeldzame anomalie zijn; voeg hierbij de twee categoriën der aftredende en der overblijvende helft; de verandering en dooreenmenging der districten. Eindelijk nog iets; het zal niet ontbreken aan leden, die, om zoodanige zamenstelling, zooveel in hen is, te beletten, en uit naauwgezetheid jegens de kiezers, hun ontslag zullen nemen. Reeds één voorbeeld hebben wij in deze discussie gehad, en wil men een tweede, ik ben het zelf. Misschien zou niemand meer dan ik reden hebben om zijne positie als exceptionneel te beschouwen. Ook vermoed ik dat mijne verklaring door enkelen mijner vrienden, althans bij den eersten indruk, zal afgekeurd worden. Waart gij dan reeds vergeten met hoeveel moeite men u in de Kamer gebragt heeft; in één district, na herstemming op herstemming? Ook gold het hier uw belang niet, maar het belang van eene der minderheden, van wier regt op vertegenwoordiging gij zelf een verdediger geweest zijt. Gij zelf hebt het gezegde van den Heer Borret herhaald en geroemd, dat het regt der minderheden ten behoeve

van het geheele Vaderland moet worden gehandhaafd. Ik weet het, ik erken het, ik beaêm het. Maar er is iets in het hart, iets dat sterker dan alle redeneringen spreekt. Indien ik in de Kamer blijf, behoort mijne positie zuiver te zijn. Het moet niet kunnen gebeuren dat eenig lid meesmuilende mij te gemoet voere: gij zijt een man van het voorloopig kiesreglement, niet waar? Ik ben van het meer zuiver systema: gij zijt van 1849, ik behoor tot het gewas van 1850.

Ik eindig met nog ééne aanmerking. Het geldt hier geene individuele quaestie, verschil van ministerieel of antiministerieel komt hier niet te pas. Voorzeker zal, bij het meeste onderscheid van politieke meening, het gevoel van kieschheid even sterk zijn. Doch voor een iegelijk onzer is het niet genoeg van eigen regt afstand te doen: het publiek belang is op het spel. Indien wij overtuigd zijn dat het zamenkomen eener Kamer uit zoo heterogene bestanddeelen ergerlijk zou mogen worden genoemd, kunnen wij niet volstaan met een offer van eigen regt; dan is er bovendien een pligt die op dit oogenblik in de goedkeuring van het amendement moet worden betracht.

—

De noodzakelijkheid der *ontbinding* werd door verscheidene leden op den voorgrond gesteld; tegen het *amendement* was velerlei bezwaar. De Minister, zich tot de vorige adviezen refererende, zeide: «Ik zal over het amendement geen woord behoeven te spreken.» — Aard en doel der wijziging werd door mij nogmaals toegelicht in de volgende repliek.

—

Ik zal te gemoet komen aan den wensch van eenige

leden, door mijn amendement dus te lezen: «De aftreding van de leden der tegenwoordige beide Kamers heeft plaats op den 3den Maandag in September 1850.» *Quod abundat non nocet.*

Er is bijna niemand aan wien ik met meer schroom repliceer dan aan den Minister van Binnenlandsche Zaken, maar heden is mij, daar hij van het amendement niet gesproken heeft, de repliek al te gemakkelijk gemaakt. De vragen die ik deed, zullen vermoedelijk tot de categorie behooren van degene, niet die den Minister ontgaan zijn, maar die hem toeschenen buiten de orde van den dag. Anderen zullen met mij hieromtrent van den Minister verschillen; hoe dit zij, het neemt den eigenlijken grond niet weg van het beklag. De klagt gold minder het weigeren van antwoord en inlichting, maar het zwijgen als of er geen antwoord en inlichting gevraagd was.

Ik mag niet ontkennen dat ik het amendement als zeer gewigtig en, ook na de discussie, als allezins aannemelijk beschouw. Men wijst mij op art. 6 der additionele artikelen der Grondwet. Het zal niet ongepast zijn te herinneren wat dezer dagen alhier gezegd is:

«Wij moeten, geloof ik, niet vergeten, dat de Grondwet in bewogen tijden en met zekere overhaasting gemaakt is, dat hare ontwerpers in vele gevallen de geheele *portée* hunner bedoeling niet hebben ingezien. En wanneer het nu naderhand blijkt dat die bedoeling verkeerd was, dat zij tot ongerijmde resultaten leidt; wanneer het tevens blijkt, dat ze zoo onduidelijk zijn uitgedrukt dat men, zonder de letter noch den geest der Grondwet te schenden, daarvan kan afwijken, dan zie ik voor mij hierin eene zeer gelukkige omstandigheid en behooren wij, mijns inziens, gretig de gelegenheid aan te grijpen om een beteren weg in te slaan.»

Ik ga zoo ver niet. Ik verzet mij tegen eene te letterlijke opvatting, waardoor de zin der wet en de bedoeling van den wetgever zou worden miskend. Toen de Grondwet gemaakt werd, was het de tijd der illusiën niet slechts, maar ook der zuiverheid van liberale begrippen. Als men toen gevraagd had: zullen wij nog langer van een homogeen ministerie, gelijk het sedert jaren begeerd werd, verstoken kunnen zijn? die twijfel zou onverklaarbaar zijn geweest. Als men gevraagd had: zoo de kieswet groote veranderingen maakt, zal de helft der Kamer blijven volgens het voorloopig kiesreglement? verbazing en verontwaardiging zou zich geopenbaard hebben over de onderstelling eener zoo verregaande afwijking van hetgeen de liberale theorie voorschrijft. Neen, men was overtuigd dat, de kieswet in 1849 tot stand gekomen en de Kamer vernieuwd zijnde, de bepaling van art. 6 in 1850 behoorlijk zou kunnen worden ten uitvoer gelegd. Een geacht medelid uit Friesland heeft mij in eene zonderlinge positie geplaatst, als of ik beweerd had dat wij, omdat art. 5 niet nageleefd is, ons aan art. 6 moesten onttrekken, als of het reeds verrigte kwaad eene aanmoediging moest zijn om nog meer kwaad te verrigten. Hij zou zich met dit argument minder vrolijk hebben gemaakt, zoo hij zich had herinnerd dat ik van art. 6 gesproken heb, als van een *corollarium* van art. 5; zoodat, om het verband der artikelen, de ten uitvoer legging van art. 6 door de niet ten uitvoer legging van art. 5 onmogelijk wordt.

Nu hetgeen men over de *ontbinding* gezegd heeft.

Ik heb twee fouten begaan. Ik had het amendement vroeger moeten indienen, vooral bij de ervaring dat ik de wijziging, hoe meer ik er over nagedacht heb, te hoo-

ger heb gewaardeerd. Voorts heb ik (altijd met het oog op art. 198 der Grondwet) te veel van ontbinding gesproken, en sommige leden op de gedachte gebragt, dat in het amendement eene ontbinding voorgesteld of althans bedoeld wierd.

Ik ben het eens met den Minister, dat de Kroon in de uitoefening van haar praerogatief vrij behoort te zijn. Gelijk het geachte lid uit Almelo zou ik, als de eerbiediging van dit regt twijfelachtig was, aan de zijde der Kroon staan. Maar zegt men, het amendement is eene *geheime ontbinding*. Ik acht dat er groot onderscheid bestaat, in uitkomst zoowel als in strekking en beginsel. Volgens het amendement worden de leden onderworpen aan herkiezing; de Kamers worden *niet* ontbonden: *qui bene distinguit, bene docet:* zij blijven bijeen, en de inderdaad groote bezwaren vallen weg die van de ontbinding der Kamer onafscheidelijk zijn.

Het is een eenvoudige *overgangs-maatregel*, in overeenstemming met de twee andere takken van de wetgevende magt, die aan het Koninklijk praerogatief niets hoegenaamd ontneemt. Men heeft van *dwang* gesproken; zoo de Tweede Kamer dwingt, wanneer de Eerste Kamer kan verwerpen en de Koning zijne sanctie weigeren kan, spreke men voortaan van dwang bij ieder amendement. Nog een argument is er van een geacht medelid, dien ik gaarne tot bondgenoot zou hebben, en in wien ik dikwerf eene wederpartij heb. Het geachte lid uit Kampen heeft het bezwaar omtrent de gedeguiseerde ontbinding slechts in 't voorbijgaan vermeld. Bij hem weegt vooral, dat de Grondwet niet toelaat *geheele* aftreding van de Kamer; zij wil altijd aftreding van *de helft*. Nu moet ik toch

vragen: indien dit voor den gewonen en regelmatigen gang der zaken bepaald is, zal er in een exceptionneel geval, bij transitoiren maatregel, waar de nieuwe organieke wetten ingevoerd worden, in gemeen overleg met de Eerste Kamer en met den Koning, geen artikel omtrent algemeene onderwerping aan eene herkeuze in de wet mogen worden gebragt? *Ex analogia juris;* want de *geheele* Kamer wordt getroffen, ook wanneer men de Kamer ontbindt. Het geachte lid heeft van het amendement gezegd dat daardoor, zonder een enkel der bezwaren van de ontbinding, het doel der ontbinding zou bereikt worden. Ik ken geene krachtiger apologie. Ons geacht medelid zou evenwel, onder afwachting der finale beslissing van het Gouvernement, in de mogelijkheid der ontbinding berusten. Die politiek heeft een gevaarlijke strekking, vooral wanneer men slechts de mogelijkheid inziet, terwijl men de noodzakelijkheid erkent. Het geachte lid heeft met nadruk en met warmte de noodzakelijkheid aangetoond. Er moet geen fictive vertegenwoordiging zijn, het regt der kiezers moet niet worden miskend. Het geacht medelid verlangt eene ontbinding; ik, zoo zij voorgekomen kan worden, verlang ze niet. De nadeelen der ontbinding te vermijden, is het oogmerk van het amendement.

Ten besluite, ééne aanmerking nog. Er is hier zonderlinge wisseling van positie. Men heeft mij steeds eenigen ijver en volharding toegeschreven in het verdedigen der regten van de Kroon: thans misken ik, naar men beweert, het Koninklijk prerogatief. Terwijl ik die blaam verre van mij afwerp, moet ik opmerken dat ik, bij het systema nu eenmaal doorgedreven, opkom voor die zuiverheid van representatie, vroeger zoo dierbaar aan de

voorstanders der vrijzinnige begrippen. Het schijnt bijkans dat ik erfgenaam word, wel niet van hunne beginsels, maar van de sieradiën waarmede zij zich jaren achtereen hebben getooid. Ik wensch dat het Ministerie en de Kamer zich mogen verstaan om ons te behoeden tegen het zamenkomen eener Kamer zoo als verscheidene leden haar in onze discussiën hebben geschetst. Ik wensch dat men bij de stemming in het oog houde: het amendement is *geen ontbinding*, het is *beter dan eene ontbinding*.

—

De heer Duijmaer van Twist zeide: « Ik vraag eenvoudig het woord om te rectificeren een feit door ons geacht medelid uit Harderwijk in zijne rede opgenomen. Die geachte spreker heeft gezegd, dat ik zou hebben verklaard te berusten in de ontbinding of niet-ontbinding. Ik meende juist het tegenovergestelde te hebben gezegd. Ik heb beweerd dat elk Koninklijk praerogatief, elk regt dat aan de Kroon is gegeven bij het 6de hoofdstuk van de Grondwet, niet anders werd uitgeoefend dan onder guarantie van de ministeriële verantwoordelijkheid, die in het 1ste artikel dier afdeeling op den voorgrond staat. Ik heb dus niet gesproken bij die gelegenheid van berusten in de ontbinding of niet-ontbinding, ik heb niet gesproken van goedkeuren hetgeen de Minister doet of niet. Hetzij de ontbinding hebbe plaats gehad of niet, de Minister zal deswege later ter verantwoording kunnen worden geroepen. Ik heb niet anders van *berusten* gesproken dan bij gelegenheid dat ik heb gezegd, dat, wanneer de Regering mogt verklaren dat zij zich op dit oogenblik nog niet kon uitlaten over den raad dien zij aan den Koning omtrent de ontbinding zou geven, ik in dit antwoord op dit oogenblik zou berusten. Ziedaar alleen wat ik gemeend heb te moeten doen uitkomen. »

Ik antwoordde: « Juist dat heb ik gemeend te moeten opnemen. De afgevaardigde uit Kampen heeft gezegd dat hij kon berusten

daarin, dat door het Gouvernement nog geen definitief besluit genomen was; indien dit niet genomen is, blijft de *mogelijkheid* bestaan van tweederlei gewas.[1] Hiertegen is het amendement gerigt.»

Het amendement werd verworpen met 52 tegen 13 stemmen.

—

De wet werd denzelfden dag aangenomen met 46 tegen 19 stemmen.

---

[1] Hierboven, blz. 110.

III.

PROVINCIALE WET.

A.

ALGEMEENE BEGINSELS.

ZITTING VAN 18 JUNIJ 1850.

*** Na de wijs waarop het onderzoek en de aanneming der *kieswet* geschied was, kon het lot der *provinciale wet* niet twijfelachtig en de strijd niet levendig zijn. Dit was bij de algemeene beschouwingen blijkbaar. Eenige aanmerkingen omtrent de *waterschappen*, de suprematie van *Amsterdam* over *Noord-Holland*, de verhouding van *Provinciale* en *Gedeputeerde* Staten; daarmede scheen het einde der gedachtenwisseling daar, toen ik, doch te vergeefs, de belangrijke vraag omtrent de zamenstelling en magt van de Provinciale Staten op het terrein der *beginselen* poogde te brengen.

Drie vragen heb ik mij ter beantwoording voorgesteld:

1°. is eene *provincie* in deze wet, hetgeen zij volgens het op den voorgrond gestelde beginsel van *zelfstandigheid*, behoort te zijn?

2°. zoo niet, ben ik verpligt *uit dien hoofde* de wet te verwerpen?

3°. indien ik de wet evenwel kan aannemen, zijn er uit mijn standpunt *andere gronden*, waarom ik tot een *afkeurend votum* verpligt ben?

Is in dit onderwerp van wet eene provincie hetgeen zij, volgens het beginsel van zelfstandigheid der gewesten, zijn moet? — Wat is *zelfstandigheid?* ik weet geen eenvoudiger antwoord dan dit: zelfstandigheid is *onafhankelijkheid in eigen kring;* zelfstandigheid kan, buiten dien kring, met eene groote mate van ondergeschiktheid en afhankelijkheid gepaard zijn; binnen den eigen kring moet er, zoo men zelfstandigheid begeert, onafhankelijkheid zijn. Bij voorbeeld: de zelfstandigheid der familie bestaat hierin dat de huisvader geene bevelen ontvangt in de aangelegenheden van het gezin. Desniettemin is de familie, in de plaatselijke belangen, aan het gemeentebestuur ondergeschikt. Ik wil zelfs aannemen dat er, in het belang der gemeente, toezigt over de familiën zij; noem het voogdijschap of curatele; somtijds, bij uitzondering, tusschenkomst van het bestuur, waar onregt en misdrijf moet worden gekeerd; maar, wierd de tusschenkomst regel, dan zou de zelfstandigheid der familie gevaar loopen en de aangenaamheid van het familieleven niet worden verhoogd. Zelfstandigheid der deelen, bij ondergeschiktheid aan het geheel, is de *conditio sine quâ non* van een wel georganiseerden Staat. Immers de Staat behoort te zijn een zamenstel van leden, wier persoonlijkheid, eigenaardigheid en verkregen regt, in verscheidene opzigten, buiten bereik van het centraal gezag ligt.

Wanneer ik nu aan dit denkbeeld van zelfstandigheid

toets hetgeen hier te lande plaats heeft gehad, en mij afvraag: hoedanig is van 1795 tot 1850 de zelfstandigheid der provinciën geweest? is de uitkomst der beschouwing deze: *die* zelfstandigheid heeft nooit bestaan. Zij werd in 1795 zooveel doenlijk, vernietigd; ten gevolge der staatseenheid bij ineensmelting, waarvan ons door sommige leden in de vorige discussie een zoo welgelijkend schrikbeeld voorgehouden werd. Neemt de geheele reeks van constitutiën van 1798, van 1800, van 1805, van 1814 en daarna: nergens zult gij vinden wat naar zelfstandigheid, in de ware beteekenis van het woord, gelijkt. Men kan wel den naam van provincie behouden of, waar die ontnomen was, teruggeven; men kan aan de zoogenaamde provinciën wel attributen toekennen, en aan zoogenaamde Staten menigvuldige verrigtingen opleggen; dit is min of meer bij de verschillende constitutiën gedaan, maar het denkbeeld zelfs van historische en organieke zelfstandigheid is bijkans verloren geraakt. De provincie is niet anders dan eene *afdeeling*, een *departement* van den *Staat*. Aan die afdeeling kan veel van staatswege bij gunste, in een vermeend algemeen belang, uit convenientie, worden verleend; eigen regt en eigen bestaan is er niet meer.

Deze opmerking geldt tot op den huidigen dag. Wil men twee voorbeelden uit den laatsten tijd? ik wijs op de memorie van beantwoording aan de Tweede Kamer bij de grondwetherziening. Daar vindt men, bij het IV^{de} hoofdstuk, eene opeenstapeling van uitdrukkingen, waardoor de goedgunstig verleende zelfstandigheid in haar eigenlijk karakter ten toon wordt gesteld. Er wordt gesproken van aan de provinciën en gemeenten *zekere zelfstandigheid* te *schenken*, ten gevolge daarvan bijzondere gewigtige reg-

ten aan dezelve *toe te kennen*, en ter uitoefening van die regten, aan de ingezetenen van die provinciën en van die gemeenten eene afzonderlijke vertegenwoordiging te *gunnen*. De andere aanhaling is van nog later tijd. Het zijn de woorden van den Minister van Justitie onlangs in de Eerste Kamer: «Meermalen is gezegd dat eene der grondzuilen van onze vrijheid daarin bestaat»; welnu, mijne Heeren, waarin bestaat die grondzuil? «dat die *afdeelingen*, die men *provinciën noemt*, *die afdeelingen, die den naam van gemeente dragen*, eene zekere mate van zelfstandigheid hebben tegenover eene gehate centralisatie.» Derhalve *dusgenoemde* provinciën, die slechts afdeelingen zijn.

Hoedanig is de zelfstandigheid der provinciën bij *dit wets-ontwerp*? dezelfde als tot dusver, nietsbeteekenend. Veel is er in vorm en redactie, dat ik goedkeur; ik wil het gaarne een stelselmatig geheel noemen. Ik erken dat deze wet veel beter is dan die van 1849. Doch laat ons zien wat zij omtrent de zelfstandigheid der provinciale Staten bepaalt. Hun werkkring, zegt men, is uitgebreid. Zij komen *twee maal* in het jaar bijeen. En wat verder? nog eene belangrijke zaak, in hooge mate opmerkenswaardig. De titel van *Gouverneur* is weggevallen. Dit is van zeer veel gewigt. De Gouverneur zal heeten: *commissaris des Konings*. Deze verandering van titel zal voorzeker, dunkt u niet? veel bijdragen om de Provinciale Staten zelfstandig te doen zijn. Doch laat ons onderzoeken in hoever die zelfstandigheid wordt getemperd. Ik herhaal niet wat door een onzer medeleden omtrent de Gedeputeerde Staten en hun niet geringen invloed gezegd is. Ik let op de betrekking tot een centraliserend Gouvernement; want, al hebben wij geen Gouverneurs, het ontbreekt niet in deze wet aan de repres-

sive tusschenkomst van een gouvernementaal gezag. Naast bijkans elke vrijheid aan de Staten toegekend, is voorzigtigheidshalve het woordeken *Ons* gesteld: « onder *Onze* goedkeuring, onder *Onze* bekrachtiging.» Als men het ontwerp uit dit oogpunt beschouwt, zou ik bijna denken dat men tot de uitkomst zal geraken: de Provinciale Staten zijn bevoegd al datgene te doen wat de Koning, dat is de Minister, goedvindt.

Nu kom ik tot de tweede vraag: Ben ik, omdat het onderwerp zoo weinig beantwoordt aan het denkbeeld eener ware zelfstandigheid, uit dien hoofde verpligt de wet te verwerpen? Ik geloof het niet; want ik meen uit de wet te kunnen bewijzen dat hetgeen verderfelijk is, volgens het juiste en historische standpunt, bij den tegenwoordigen stand der zaak, een voorregt is, dat moet worden gewaardeerd. En waarom? omdat de Provinciale Staten, die wij nu ontvangen, geen Provinciale Staten zijn, geene Staten der Provincie: dit is een gevolg van het beginsel eener representatie naar het zielental. Wij hebben geen wezenlijke representatie der provincie, der provinciale regten en belangen; hier is toepasselijk al hetgeen gezegd is bij de discussie over de kieswet. De zoogenaamde provinciale verkiezingen zullen evenmin provinciaal zijn als de nationale verkiezingen nationaal. Geen vertegenwoordiging der *Provincie*, evenmin als gij eene vertegenwoordiging der *Natie* verkrijgt. Gij zult ook in de provincie enkel hebben de vertegenwoordiging eener numerieke meerderheid, gelijk die onder den invloed van opgewondenheid en partijgeest zal worden gevormd. Gij brengt de provincie niet slechts onder eene *fictie*, maar ook (ik gebruik het woord om de eigenaardigheid der uitdrukking) onder

eene *factie*. Het zullen kleine departementale parlementen zijn; ik mag er zóó over spreken, althans nu ze nog niet bestaan, eene soort van *provinciale clubs*, uit de toevallige combinatiën eener keuze naar het zielental te voorschijn geroepen, en waarvan de werking niet wel te berekenen valt. Dan zeg ik: zou tegenover zoodanige vergaderingen, hetgeen anders nadeel zou wezen, niet als wezenlijk voordeel mogen worden beschouwd?

Ik zou de vrijheid en zelfstandigheid van provinciën en Provinciale Staten, namelijk zoo als ze ook bij deze wet worden gevormd, vergelijken bij de vrijheid en zelfstandigheid van een lief en veelbelovend, en toch soms onvoorzigtig en ondeugend kind, dat schijnbaar zijn eigen gang gaat, doch hetwelk de zorgvolle moeder aan den leiband vasthoudt, opdat de vrijheid en zelfstandigheid geene losbandigheid zij.

Het zij mij vergund die denkbeelden, het nadeel en het voordeel van dit gebrek aan zelfstandigheid, nogmaals zamen te vatten in twee citaten uit hetgeen over de departementale wet in Frankrijk, in 1829, is gezegd. Vooreerst:

« Ce n'est pas la peine d'organiser une administration provinciale » élective, si elle doit toujours être inféodée à un point central qui » ne lui permettra d'être que ce qu'il voudra qu'elle soit. »

Daar werd dus de aanmerking gemaakt: « wat heeft men aan Provinciale Staten, indien overdreven centralisatie niet ophoudt, indien de vergadering, door de burgerij gekozen, bij voortduring niets doet dan hetgeen het centraal Gouvernement wil? Maar nu ook het contra-citaat van den tegenwoordigen president der wetgevende vergadering van Frankrijk, den Heer Dupin:

« Si au lieu de contenir la liberté dans de justes limites, vous » eussiez organisé la tyrannie qui viendrait ainsi s'établir dans nos » foyers, elle ferait regretter la centralisation elle-même. »

Daarin ligt het gevaar; wanneer de Provinciale Staten de vertegenwoordigers eener politieke kleur zijn, zullen de ingezetenen, zoo het Gouvernement niet tusschen treedt, aan eene verdrukking blootgesteld worden, erger dan die van het centraal gezag.

Nu laat ik, om die veelsoortige strekking naar overheersching te doen gevoelen, de politieke quaestie voor een oogenblik ter zijde, en spreek over materieel belang. Dezen morgen zijn reeds krachtige aanmerkingen gehoord omtrent de nadeelen, ook in dit opzigt, eener toepassing van het zielental. Wanneer de Provinciale Staten op den voet dezer wet zullen georganiseerd wezen, zal de minderheid, in al wat der meerderheid behaagt, moeten zwichten, en menigvuldig onregt tegen den magtelooze worden gepleegd. Dikwijls ter goeder trouw. Om mij bij het voorbeeld door geachte medeleden dezen morgen bijgebragt te houden, ik ben verzekerd dat de afgevaardigden in de Provinciale Staten van Noordholland uit Amsterdam, somtijds, terwijl zij wenschen en meenen zuiver Noordhollandsch te zijn, zoo te werk zullen gaan, dat door den onbevangen toeschouwer, zoo niet een Amsterdamsche kleur, toch eene Amsterdamsche tint, worde bemerkt. Dus zal het in vele gevallen zijn. Daarom is er voor aldus georganiseerde gewesten groote behoefte aan de krachtige hand van het Gouvernement. Een aldus centraliserend beheer, hoe afkeurenswaard op zich zelf, is een voordeel in het stelsel van deze wet.

Nu het derde en laatste punt: Zijn er, van mijn stand-

punt, *andere redenen* waarom ik tot een *afkeurend votum* verpligt ben? Die redenen zijn in ééne opmerking vervat. Deze wet maakt een zamenhangend geheel uit met de kieswet. Hier ligt hetzelfde beginsel van organisatie ten grondslag, dat ik in de kieswet geschetst heb; hier is dezelfde gevaarlijke strekking; ook hier vind ik democratische rigting en anarchieke begrippen. Deze provinciale wet zal in de practijk erger zijn dan de kieswet; omdat zij nog meer zal ingrijpen in het leven van het volk.

Ik eindig, maar zal vooraf aan de Kamer voorlezen een motto voor deze provinciale wet, dat mijne meening teruggeeft. Het is in de Fransche taal. Dit is mijn derde citaat, en dus vraag ik verschooning aan een onzer medeleden, die mij verleden week te regt wees en deed gevoelen dat het zonderling was telken reize de woorden van anderen te gebruiken. Dit lid, dien ik als een der ijverigste medestanders van het Ministerie waardeer, is dezelfde die, bewust dat het wijzen op de treurige tafereelen van den tegenwoordigen tijd en op de leerrijke gebeurtenissen waarvan wij omringd worden, indruk maakt op de Kamer, onlangs van mijne bangmakerij sprak. Nu zou hij gaarne mij een ander wapen ontrukken; het beroep op vermaarde autoriteiten. Ik neem de vrijheid hem te doen opmerken dat ik mij hieraan gewend heb, omdat ik veel vertrouwen in de waarheid en weinig op mij zelven heb. Dan ga ik ook wel eens buiten de grenzen van ons land en van onzen tijd. De reden weet ik aan de Kamer niet beter te openbaren dan door het drieledig gebruik van een triviaal spreekwoord. Ik meen dat ik de wijsheid niet in pacht heb, dat Nederland de wijsheid niet in pacht heeft, en dat onze tijd de wijsheid niet in pacht heeft.

Ik kan mij zeer goed begrijpen dat het citaat, in eene vorige zitting door mij gebruikt, aan ons geacht medelid weinig genoegen gaf: die soort van staats-eenheid welke hem behaagt, «l'idée révolutionaire et despotique par excellence» te hooren noemen, en dat nog wel door Guizot, kon hem niet aangenaam zijn, en het is te begrijpen dat hij gaarne voor altijd aan dergelijke citaten een einde zou willen maken. Het citaat dat ik als motto voor deze wet kies, zal hem ook niet behagen, het luidt aldus:

« L'oppression démocratique qui depuis quelque temps pèse sur les sommités de la société, va s'étendre à toute la surface du royaume, et la discorde qui nous dévorait au centre, se dispose à propager dans les plus petites localités les dissensions intestines. »

Wanneer de beginsels dezer beide wetten worden ontwikkeld, zullen ze leiden tot tweedragt, tot de overmagt van het gepeupel. Ik ben geen voorstander, bij uitsluiting, der aristocratie; ik waardeer den middenstand, en waar ik ellende en onregt der lagere standen aanschouw, ben ik niet onverschillig. Het eerbiedigen der natuurlijke verhouding van alle standen, behoort tot het eigenaardige van elken wel ingerigten Staat. Het is het ongeluk van onzen tijd, dat men de democratie isoleert. Het zal ons niet baten, dat wij aan den middenstand het gezag verleenen. Ook dit is eene nieuwe aristocratie en een nieuw privilegie, en zal slechts een overgang zijn. Dit is de strekking dezer wetten. Of Nederland in de tegenwoordige of aanstaande omstandigheden en in het karakter der bevolking waarborgen daartegen zal hebben, reken ik minstens twijfelachtig. Zoo niet, ik herhaal het, vervallen wij in de numerieke overmagt van het gepeupel, in eene anarchie,

waartegen wij, eer ze komt, door gouvernementale willekeur, of, wanneer zij gekomen is, door nog erger despotisme zullen worden behoed. Op deze gronden zal ik tegen de wet stemmen.

—

De Minister, mijne bezwaren opnemende, zeide:

« Een spreker heeft gevraagd, of de provinciën en hare vertegenwoordiging volgens dit wets-ontwerp wel zelfstandig zullen zijn. Hij heeft gezegd, met genoegen te hebben gezien, dat van *gouverneur* niet meer wordt gesproken, dat er enkel sprake is van commissaris des Konings. Maar, zeide hij, eigenlijk zelfstandig is de provincie en hare vertegenwoordiging niet. De spreker heeft dat verzekerd, maar hij is, zooveel ik gehoord heb, het bewijs schuldig gebleven. De vraag is niet, of de provinciën volgens dit wets-ontwerp zijn volstrekt zelfstandig, maar of zij, volgens dit wets-ontwerp, zoo zelfstandig zijn, als zij het zijn kunnen, als zij het zijn moeten volgens de Grondwet. De spreker heeft in zijne rede de Grondwet ter zijde gesteld. Ik meen, dat het ontwerp juist van die zijde beschouwd moet worden; en dan blijft het, geloof ik, binnen de grenzen, die de Grondwet voorschrijft, maar gaat ook zoo ver als die grenzen eenigzins toelaten. De spreker heeft gezegd, dat er is een gebrek aan zoodanige zelfstandigheid als hij zou verlangen, maar dat dit voor hem geene reden zou zijn om het ontwerp af te keuren, want dat die gouvernementale voogdij over de provinciën en hare vertegenwoordiging, die in het ontwerp bedoeld is, noodzakelijk is bij den grondslag, waarop het ontwerp berust. Hij zal echter het ontwerp afkeuren op denzelfden grond, waarop hij zich tegen het ontwerp van kieswet verklaarde; op grond namelijk dat de te verkrijgen provinciale vertegenwoordiging slechts vertegenwoordiging van numerieke meerderheid zal zijn en geene vertegenwoordiging van belangen. Ik kan en mag daarop alleen dit antwoorden, dat die vertegenwoordiging, zoo als zij is opgebouwd bij dit wets-ontwerp, *naar mijne meening*, is de

vertegenwoordiging, die de Grondwet vordert. Het stelsel van vertegenwoordiging dat die geachte spreker zou wenschen, is, geloof ik, niet in de Grondwet, het ligt er buiten. Ik geloof, dat de oorlog, dien hij in de laatste plaats aan het ontwerp heeft verklaard, inderdaad is een oorlog tegen de Grondwet. Het is een verschil van denkwijze niet over hetgeen de Grondwet verlangt, maar over de beste staatsregeling, met betrekking tot de wijze van zamenstelling der vertegenwoordiging. Ik wil aannemen, dat de Grondwet is het voortbrengsel van « revolutionnaire ideën, » zonder verder te vragen of die revolutionnaire ideën heilzaam zijn of niet. Kan hierin een grond liggen om zich niet aan de Grondwet te houden? Mogt de Regering dit doen? Neen, zij moest zich aan de Grondwet houden, zij moest een ontwerp voordragen tot ontwikkeling der Grondwet, zooverre deze aan den gewonen wetgever is overgelaten. Ik zal het betoog afwachten, dat hetgeen hier is voorgedragen, met de Grondwet niet overeenkomt; dat de Grondwet meer of minder vordert, dan het ontwerp geeft. »

Mijne repliek bepaalde zich kortheidshalve bij hetgeen volgt:

« Ik antwoord den Minister, dat zelfstandigheid, zoover zij in het stelsel mogelijk is, niet veel beteekent, wanneer, door het stelsel zelf, ware zelfstandigheid onmogelijkheid wordt; dat ik geenszins, wegens toepassing van een in de Grondwet opgenomen systeem, de wet verwerpelijk keur, en mij, te dien opzigte, op niet dubbelzinnige wijze verklaard heb; dat ik de wet, wegens hare *ongrondwettigheid*, bestrijd, omdat zij den middenterm van art. 76 ter zijde stelt, den aard der transactie, bij de grondwets-herziening van 1848, miskent, en aangeprezen wordt in verband met theoriën, waardoor het gansche zamenstel der grondwettelijke inrigting bedreigd wordt. »

PROVINCIALE WET.

B.

BENOEMBAARHEID VAN EEN GEESTELIJKE.

ZITTING VAN 18 JUNIJ 1850.

*** In Art. 21 werd gelezen:

« Het lidmaatschap der Staten is onvereenigbaar met de betrekking van geestelijke of bedienaar van de Godsdienst. » — Eene wijziging van redactie, scheen mij, in verband met Art. 91 der Grondwet en met een antecedent der Kamer (Adviezen van 1849—1850, 1e ged. blz. 24) niet overtollig.

—

Een enkel woord om, zoo ik hoop, het amendement ook aan den Minister aannemelijk te maken. Zoo als het artikel nu gesteld is, schijnt er twijfel te kunnen ontstaan of een bedienaar van de godsdienst, niet meer, om het dus uit te drukken, in *active dienst* zijnde, admissibel is. Ik zou mij niet onvoorwaardelijk vereenigen met het gezegde in de memorie van toelichting: « het lidmaatschap der Staten wordt ontzegd aan geestelijken of bedienaren der godsdienst van wege hunne niet geheel politische roeping. » — De ervaring leert dagelijks meer, dat de godsdienst, uit den aard der zaak, dikwerf bij de behandeling van politieke quaestiën niet kan worden ter zijde gesteld; dat het regt der gezindheden, als corporatiën niet

enkel *juris privati* maar ook *juris publici*, in politieke vergaderingen verdediging behoeft, en dat het beter is de geschillen rondborstig in discussie te brengen, dan wanneer zij op eene, wel niet bewijsbare, maar allezins merkbare manier,[1] in beschouwingen en beslissingen worden gemengd. Hetgeen door sommige leden bij het verslag en ook nu door mij verlangd wordt, is, dat de redactie van het artikel in overeenstemming worde gebragt met art. 91 der Grondwet.

Bij de toelating van ons geacht medelid uit Zalt-Bommel is omtrent dit artikel beslist, dat een bedienaar van de godsdienst, niet in active dienst, wel verkiesbaar is, en dat (daar er geen inbreuk op de grondwettige gelijkstelling der gezindheden mag zijn) het woord *geestelijke* niet in streng-kerkelijken zin kan worden opgevat. — Dienovereenkomstig neem ik de vrijheid het volgende amendement voor te stellen:

« Geen lid der Staten kan te gelijk zijn lid van de Eerste Kamer der Staten-Generaal, of van de Staten eener andere provincie, hoofd van departementen van algemeen bestuur, commissaris des Konings in de provincie, griffier der Staten, ambtenaar in de dienst der provincie werkzaam of met de ontvangst of uitgave van gelden voor de provincie belast, geestelijke of bedienaar der godsdienst. »

Na eenige woordenwisseling met den Minister, werd het amendement verworpen, met 41 tegen 18 stemmen.

---

[1] Bijv. bij de beraadslagingen over een amendement van den Heer VAN NISPEN op een artikel van de *Kieswet*.

PROVINCIALE WET.

C.

ZELFSTANDIGHEID. ONDERWIJS.

AVONDZITTING VAN 20 JUNIJ 1850.

*** Mijne rede had eene tweeledige strekking. Vooreerst, *repliek* aan den Heer WINTGENS, die tegen eene provinciale *zelfstandigheid*, gelijk hij meende dat ze door mij bedoeld werd, bewijzen uit mijn *Handboek der geschiedenis van het Vaderland* (bijv. § 197, 222, 321, 345, 531) ontleend had. Ten anderen, *adstructie* van een amendement, op Art. 127, strekkende om de wet op het *onderwijs* niet te brengen onder de wetten die door de Provinciale Staten worden ten uitvoer gelegd.

Het is waarlijk eene al te moeijelijke taak, om 's avonds op slag van 10 uren te spreken tot eene Kamer die, sedert 's morgens 10 uren, met ijver de aangelegenheden van het land behartigd heeft. Indien evenwel de Kamer verlangt dat ik het woord zal voeren, houde zij goedgunstig mijne moeijelijke positie in het oog; inzonderheid nu ik spreken moet over een hoofdstuk, hetwelk mij voorkomt een der gewigtigste der geheele wet te zijn en in verband staat met de moeijelijkste en teederste punten van ons vaderlandsch staatsregt. Ik wensch kortelijk te spreken over het hoofd-

stuk *in het algemeen*, en daarna het *amendement* te adstrueren.

Als voorloopige reflexie, doe ik opmerken dat ik een warm voorstander ben van centralisatie, dat ik een krachtig centraal gezag onmisbaar reken voor den bloei en zelfs voor het leven van elken Staat. Ik heb met genoegen gehoord, hetgeen over centralisatie door den geachten afgevaardigde uit Delft is gezegd. Met genoegen; vooreerst, omdat ik hem altijd gaarne hoor, ten andere omdat hij de quaestie terug heeft gebragt tot die hoogere sfeer van geschiedenis en staatsregt, die met wetten gelijk deze in onafscheidelijk verband is. En eindelijk, omdat ik meestal in den tegenstander een bondgenoot aangetroffen heb; want ik vermoed dat wij bijkans eensgezind zijn.

Ons geacht medelid heeft ééne zaak voorbijgezien: de definitie namelijk die ik van zelfstandigheid gaf. Ik heb gezegd: zelfstandigheid is onafhankelijkheid *in eigen kring*. Hoe heeft hij kunnen meenen dat ik nu zou goedkeuren wat ik altijd heb afgekeurd? dat ik, onder den naam van zelfstandigheid der gewesten, zou bedoelen eene verbrokkeling van den Staat, gelijksoortig aan hetgeen de Republiek tijdens de Unie van Utrecht geweest is; eene politieke zamenleving van zeven republieken, waarbij het onmogelijk was veerkracht van beraadslaging en eenheid van besluit te verkrijgen. Ons geacht medelid heeft twee vragen gedaan. Of de Republiek niet, *in weerwil* van de zelfstandigheid der gewesten, groot geworden was? ik zeg met hem: ja. In weerwil van hetgeen door hem zelfstandigheid en door mij onafhankelijkheid genoemd wordt, is de Republiek groot geweest. De tweede vraag was: of de zelfstandigheid, namelijk die welke hij bedoelt, niet het

verval der Republiek heeft ten gevolge gehad? voorzeker, en nu voeg ik er eene derde vraag bij: is het niet wenschelijk, dat wij, door de ervaring geleerd, ons tegen dergelijk gebrek aan zamenhang in den Staat verzetten? zonder eenigen twijfel; juist dit is mijn wensch, een wensch, die van de eigenaardigheid der school waartoe ik behoor, het gevolg is, dat er een middel moge gevonden worden om weder een welingerigt verband te hebben der zelfstandigheid van de Gewesten met ondergeschiktheid aan den Staat. In zelfstandigheid der Gewesten ligt, gelijk het in deze Vergadering met zooveel nadruk gezegd is, de kracht van den Staat. Het is verkeerd *provincialen geest* en *volksgeest* tegenover elkander te plaatsen. Provinciale geest is volksgeest, door het speciale der provincie gewijzigd; volksgeest, gelijk die zich in de eigenaardigheid der gewesten openbaart. Ons geacht medelid heeft gezegd dat het denkbeeld eener *generale regering* onder de republiek bijv. door SLINGELANDT was aangeprezen. Het was het denkbeeld van bijkans al de voortreffelijke staatslieden van het gemeenebest, vooral toen schier elke stad naar onafhankelijkheid begon te dingen. Zij wilden zelfstandigheid der deelen met zamenhang van het geheel. Het is de politiek, niet van SLINGELANDT alleen, maar van de FAGELS, van VAN DE SPIEGEL, van al de Vorsten uit het stamhuis van Oranje geweest. Doch wat is er in 1795 gebeurd? wat is er toen, na het langzamerhand veld winnen en eindelijk triomferen der revolutionaire wanbegrippen, van dit heilzame denkbeeld eener behoorlijke staats-eenheid geworden? Gelijk zoo menige heilzame gedachte, is zij op een verkeerd terrein overgebragt, en in eene gevaarlijke dwaling ontaard. Toen is men gekomen tot die valsche

staats-eenheid, welke, met stelselmatige miskenning van elk zelfstandig aanzijn, uitloopt op de onweêrstaanbaarheid van centralen dwang. Laten wij nooit vergeten dat die staats-eenheid hier is ingevoerd onder Fransche vlag, en dat wij die betaald hebben met honderd millioen. Laat ons in het oog houden dat die staats-eenheid alles administreert, organiseert, reglementeert; gewesten, gemeenten, corporatiën, de school, de kerk; dat zij den huisselijken kring, kon het zijn, in haar staatszorg zou willen omvatten. Zij zou het geweten reglementeren, indien zij niet door hoogere wetten gestuit werd.

Ons geacht medelid uit Delft heeft bijgebragt zeer belangrijke citaten; ik moet evenwel opmerken dat die citaten anoniem waren. Ik heb nog altijd zeker aristocratisch vooroordeel, waarvan ik mij niet kan ontdoen; ik admitteer, wat aanhalingen betreft, geen volkomen gelijkheid; ik weet gaarne niet enkel *wat* er gezegd is, maar *wie* het gezegd heeft. Het was Guizot die van deze staats-eenheid zeide: «c'est l'idée révolutionnaire et despotique par excellence.» Ook zoude ik hier nog veel kunnen bijbrengen uit een merkwaardig boek van een bij uitnemendheid schranderen staatsman; ik bedoel Tocqueville in zijn werk *sur la démocratie en Amérique*. Hij onderscheidt te regt *une centralisation gouvernementale* en *une centralisation administrative*, de eene onmisbaar, de andere doodelijk voor de ware belangen van den Staat.

Indien de Kamer het mij vergunt, zal ik den geachten spreker uit Delft zijn eigen citaat teruggeven. Hij heeft, en het was als bij wege van climax, op het eind van zijne redevoering een inderdaad treffend tafereel van de kracht der centralisatie geleverd. «Au même instant, le gouverne-

»ment veut, le ministre ordonne, le préfet transmet, »etc., et la France est debout.» Vooreerst, is dit voorregt, door al hetgeen met de centralisatie gepaard gaat, zeer duur gekocht. Ten andere, heeft men in Frankrijk ondervonden dat van Engeland, waar men van de administrative centralisatie een afkeer heeft, soortgelijk tafereel zou kunnen worden opgehangen, met het indrukmakend slot: «l'Angleterre est debout!»

In de zelfstandigheid, niet in het streven naar onafhankelijkheid der gewesten, lag voor de Nederlandsche Natie het steunsel van haar kracht. De beste centralisatie is die, waarmeê men, door den invloed van een beginsel, over de roersels van het gemoed en over den geest der volken beschikt. Dan rigt eene Natie, die magteloos of moedeloos was, die door administrative en despotieke banden ten onder gehouden werd, zich onverwachts weder op. Ook het Nederlandsche volk stond somtijds als met tooverslag overeind; om één voorbeeld te noemen, in 1672; ook in onzen leeftijd, in 1813 en 1830.

De geachte spreker gaf te kennen dat wij niet zoo dikwijls over Frankrijk behoorden te spreken. Wanneer ik over niets anders spreken mogt dan waartoe mij door alle leden der Kamer verlof wierd verleend, zou ik geen gevaar loopen in breedvoerigheid te vervallen. Doch waarom zouden wij over Frankrijk liefst moeten zwijgen? Omdat, zegt men, de denkbeelden omtrent overdreven centralisatie, daar allezins juist, niet gelden omtrent onzen toestand; evenmin als de waarschuwing tegen communismus en socialismus; want het een noch het ander is in onzen maatschappelijken toestand aanwezig. Ik antwoord, als een thesis, die ik evenwel hier niet ontwikkelen zal: commu-

nisme en socialisme is niet anders dan de zeer geleidelijke, zeer eenvoudige, zeer logische gevolgtrekking uit de beginselen, welke men sedert 1795 hier te lande in practijk gebragt heeft.

Ik heb gezegd dat dit wets-ontwerp niet eerbiedigt de zelfstandigheid van de provinciën, en de Minister heeft aangemerkt dat ik dit gezegd had zonder eenig bewijs. Welnu! het eerste bewijs ligt in de eigenaardige strekking der beginsels. Het tweede, in het door mij reeds aangevoerde eenstemmige getuigenis der practijk. Het derde in den geheelen inhoud van deze wet; en zoo gij een voorbeeld van dit laatste verlangt, let op de provinciale begrooting. De Provinciale Staten mogen geen enkelen gulden uitgeven zonder toestemming van het Gouvernement, en echter heet dit, dat aan de Provinciale Staten de *provinciale huishouding geheel en al wordt overgelaten.* Nu vraag ik, indien gij in uwe huishouding geen penning mogt uitgeven zonder goedvinden van een ander, of de zelfstandigheid van uw huishouden door u genoegzaam zou worden geacht?

Mijn laatste bewijs ligt in hetgeen de Minister zelf gezegd heeft: de Provinciale Staten zijn zoo zelfstandig als volgens onze tegenwoordige staatsinrigting mogelijk is. Zelfstandigheid en vrijheid *zooveel mogelijk* beteekent: *indien het noodig is*, slavernij: een slaaf is zoo zelfstandig en vrij, als behoudens de betrekking tot zijn meester mogelijk is.

Nu wensch ik eene algemeene aanmerking te maken over dit hoofdstuk, in verband evenwel met het voorgedragene amendement.

Het geldt hier eene zeer speciale en eenigzins zonderlinge bepaling van de Grondwet. Zij bestond reeds in de

Grondwet van 1814, en is, meen ik, uit een niet wenschelijk provincialisme ontstaan. De uitvoering der wet over te laten aan eene vergadering, — hierin ben ik het met den Minister eens, — is een zeer ongelukkig denkbeeld. Daaruit leid ik af dat men in de toepassing van dit artikel voorzigtig, zoo beperkend mogelijk, moet zijn, èn wat betreft den aard van de wet waaraan de Staten uitvoering geven, èn ten aanzien van de wijze waarop die uitvoering wordt toevertrouwd. Te regt is aangemerkt dat hun de uitvoering van de wet niet wordt opgedragen uit aanmerking van het *provinciaal belang,* maar van de *geschiktheid:* men houde dan in het oog, dat over het algemeen vergaderingen zeer ongeschikt zijn voor de uitvoering van de wetten, en dat zij dus niet ligt en niet zonder blijkbaar nut aan de Staten moet worden verleend.

De tweede aanmerking, of liever de vraag die ik tot den Minister wensch te rigten, is: welke is omtrent deze wetten de betrekking van den commissaris des Konings tot de Staten? Ik zou hier gaarne gebruiken het woord *Gouverneur.* Ik moet mij niet duidelijk hebben uitgedrukt, daar de Minister begrepen heeft dat ik mij over de weglating van dien titel zou hebben verblijd. Dit is het geval niet; ik zou met den Minister van Binnenlandsche Zaken van het vorige jaar den titel gaarne behouden hebben, niet in zooverre de commissaris des Konings toezigt heeft op de verrigtingen der Staten, maar in zooverre hij vertegenwoordigt de Kroon, het Gouvernement. Nu vraag ik: welke is zijne betrekking tot de Staten, voor hetgeen in dit hoofdstuk bedoeld wordt? Zal men uit de plaatsing van art. 37 der Grondwet, aan het einde van het hoofdstuk, afleiden, dat hij ook over deze wetten niet anders dan toezigt heeft?

dat alles afgedaan is met de artt. 128 en 129 der wet; dat de Koning zal kunnen geven algemeene voorschriften en bevelen aan de Vergadering, en dat, indien zij ze niet uitvoert, de commissaris des Konings tusschentreedt, verzuim en misstap herstelt? ik twijfel of dit met den aard onzer Grondwet overeen kan worden gebragt.

De Provinciale Staten zijn belast met de uitvoering der wetten, maar in welke qualiteit? volgens den Minister als *agenten van de uitvoerende rijksmagt*. Het woord *uitvoerende rijksmagt* was mij onbekend; in de Grondwet vind ik het niet. Ik ken alleen als uitvoerende magt de Kroon, ingevolge art. 54 der Grondwet. Ik wensch nader ingelicht te worden omtrent hetgeen men door die uitvoerende rijksmagt verstaat.

Eene derde aanmerking geldt te gelijk het hoofdstuk en de geheele wet. Ik mis geheel en al de werking van dat centraal gezag, hetgeen de Grondwet aan de Kroon geeft. Ik zie wel een gezag dat in buitengewone gevallen tusschentreedt, ik vind geen leiding van het Gouvernement. De Minister heeft gezegd dat hetgeen daartoe betrekking heeft, dat al hetgeen de commissaris des Konings zal doen als representerende de Kroon of het Gouvernement, bij instructie wordt geregeld. Deze regeling, dunkt mij, mag niet aan den Minister overgelaten worden; zij behoort *in de wet*. Er is anders een groot onderscheid tusschen hetgeen de Grondwet voorschrijft en deze wet. Het valt in het oog, reeds bij vergelijking van den tweederlei titel, in art. 5 der additionele artikelen en in dit ontwerp. Het is eene voordragt over *de zamenstelling en de magt der Provinciale Staten*. Het is niet, gelijk de Grondwet voorschrijft, de *provinciale wet*. Daarin moet nog iets meer,

iets hoogers zijn dan bepalingen omtrent de zamenstelling en de magt der Provinciale Staten; er moet in die wet zijn al hetgeen de organisatie van de provinciën betreft.

Ten slotte eenige woorden omtrent het *amendement*. — Ik heb gesproken over *gouvernementale* en over *administrative* centralisatie. Maar er zijn, bij uitzondering, onderwerpen waaromtrent administrative centralisatie te pas komt: onderwerpen van zoodanigen aard dat zij niet overgelaten kunnen worden aan gemeentelijken of gewestelijken invloed: bijv. degene die opgenoemd waren in art. 124 van het eerste ontwerp: het regtswezen, de geldmiddelen, het algemeene bestuur van den waterstaat, de militie. Daarvoor wordt ook in de localiteiten een rijks-toezigt vereischt. Ik beweer dat het onderwijs tot die soort van onderwerpen behoort. Wanneer de Provinciale Staten de wetten op het onderwijs ten uitvoer moeten leggen, vrees ik dat die ten-uitvoer-legging te zeer eene provinciale kleur zal verkrijgen. Wij hebben dit ondervonden in 1830, toen het Gouvernement meende eene weldaad te bewijzen, door de autorisatie, die aan den Minister moest worden gevraagd, te laten geven door de Gedeputeerde Staten. Het was eene weldaad voor sommige deelen van ons land, voor andere was het een onheil. Wij hebben het ondervonden bij de zoogenaamde ten-uitvoer-legging van het besluit van 2 Januarij 1842, ten gevolge waarvan in de eene provincie eene behoorlijke vrijheid van onderwijs was, in de andere niet.

Ik eindig met twee opmerkingen. De eerste is eene vraag aan den Minister, naar het voorbeeld dat hij zelf ons ten vorigen jare gaf: namelijk of art. 5 van de additionele artikelen niet vordert dat in deze zitting de voordragt op

het onderwijs ter tafel worde gebragt? of het Gouvernement voornemens is weldra aan dien eisch der Grondwet te voldoen? Ik vraag dit, niet uit nieuwsgierigheid, of omdat ik overhaasting begeer; ook niet omdat ik de afdoening eener zoo moeijelijke en gewigtige zaak in deze zitting wenschelijk of mogelijk acht, maar omdat de Kamer regt heeft van den Minister inlichtingen te verwachten; in het algemeen, en vooral omdat voor de behoorlijke naleving van de Grondwet ook de Kamer verantwoordelijk is.

Mijn laatste aanmerking is deze. Indien hetgeen ik gezegd heb omtrent het nadeelige van den provincialen invloed op het onderwijs overweging verdient; indien het nut eener opdragt van dit onderwerp aan de Staten twijfelachtig is, waarom dan de gelegenheid ontnomen tot rijp overleg, waarom aan de regeling van het onderwijs gepraejudicieerd door eene bepaling in deze wet? Ik vlei mij, vooral uit dien hoofde, dat de Minister, ten aanzien van dit amendement, weder een bewijs zal geven, dat, wanneer het zamenstel der wet niet verbroken of ontsierd wordt, hij tot toegeeflijkheid en medewerking bereid is.

—

De vraag omtrent de wet op het *onderwijs* werd door den Minister (wiens redevoering in het Bijblad *nader zal worden medegedeeld*) met eene algemeene verwijzing naar de menigvuldigheid van werkzaamheden, bijkans als ware zij ongepast, ter zijde gesteld; voorts bestreed hij het amendement. Hierop inzonderheid mogt ik niet zwijgen; te minder omdat mijne meening door het oordeel en gezag van bij uitnemendheid deskundigen gestaafd werd.

Het bevreemdt mij dat ik op de vraag, zoo ik meen, met bescheidenheid, gedaan omtrent de voordragt op het

onderwijs, geen ander antwoord van den Minister heb mogen ontvangen.

Ik zou wenschen te weten wat hij in 1849 zou gerepliceerd hebben, zoo een Minister aan hem opposant dergelijk antwoord had gegeven. Doch wij behoeven daaromtrent niet in twijfel te zijn. Het zij mij vergund voor te lezen hetgeen hij, in de zitting van den 16^{den} Mei 1849, omtrent de wetten die toen moesten inkomen, gezegd heeft:

« Aangenomen nu, deze wetten wierden ons morgen voorgesteld, en zij hielden ons niet langer dan het thans behandelde ontwerp bezig, nog zouden zij naauwelijks vòòr den afloop dezer zitting tot stand kunnen komen. Hoe nu, indien zij, hetgeen meer dan waarschijnlijk is, langer tijd eischen? De Grondwet schrijft het aanbieden dier ontwerpen in de eerste zitting voor, *opdat* zij nog voor het eind der zitting tot wetten kunnen worden verheven. Eene aanbieding zòò laat, dat dit niet meer mogelijk ware, zou dus den eisch der Grondwet geenszins vervullen. Ik geloof niet dat hierover eenig verschil bij de Vergadering of bij het Ministerie kan bestaan. Ik meen nu aan de Ministers te moeten vragen, binnen welken termijn de wetten, regelende het kiesregt en de provinciale en gemeente-wetten aan de Kamer zullen worden voorgedragen. Ik hoop gedurende deze beraadslagingen een voldoend antwoord op deze vraag te bekomen. Mogt dit het geval niet zijn, dan zal ik, op het einde der discussiën, aan de Kamer verlof verzoeken, om op een te bepalen dag de vraag, die inderdaad niet langer vraag mag blijven, andermaal aan de Ministers te rigten. »

Ook thans geldt, en veel meer dan toen, wat de Minister *toen* zeide, dat *de vraag inderdaad niet langer vraag mag blijven.*

Met betrekking tot het *amendement*, moet ik herinneren aan hetgeen, toen de wet op het onderwijs van het jaar

1833 ontworpen werd, in Frankrijk geschied is. Dezelfde vraag omtrent het wenschelijke van den localen invloed op het onderwijs is daar behandeld. De Regering droeg de wet voor in den geest van het amendement. De Kamer der Gedeputeerden bragt eene wijziging in het ontwerp ten behoeve van den gemeenteraad. De Kamer der Pairs daarentegen, ten gevolge van een zeer belangrijk rapport, keerde tot het oorspronkelijk ontwerp terug; omdat het toezigt over de scholen is «une fonction spéciale d'instruction publique qui réclame une autorité spéciale, tant dans la commune que dans l'arrondissement.» De Minister die het ontwerp voordroeg, was Guizot, de rapporteur bij de Pairs was Cousin. Vindt gij, M. H., u genoegzaam ingelicht, om thans, tegen het gevoelen van deze twee mannen, een punt te beslissen, waarmeê, zonder noodzaak, de zoo gewigtige wet over het onderwijs gepraejudicieerd wordt?

—

Waarschijnlijk dacht de Kamer overvloedig ingelicht te zijn. Althans, met 49 tegen 11 stemmen, verwierp zij het amendement.

Voor hebben gestemd de Heeren: Wintgens, Luijben, van Heiden Reinestein, Borret, Verweij Mejan, Groen van Prinsterer, van Nispen van Sevenaer, van Randwijck, Dommer, van der Heiden, en de Voorzitter.

In de zitting van 24 Junij werd de wet aangenomen met 58 tegen 6 stemmen; van de Heeren: Scheltinga Winterberg, de Moraaz, van Nispen van Sevenaer, Groen van Prinsterer, v. Randwijck, en Wintgens.

IV.

SCHEEPVAARTWETTEN.

A.

ZITTING VAN 29 JUNIJ 1850.

*** De verandering in de scheepvaartwetten was het onderwerp van levendigen strijd. Naauwelijks was er een maatregel denkbaar, meer gewigtig voor de materiële belangen van het Land. Onberekenbaar kon op handel, nijverheid, koloniën, het voordeel of de schade van dergelijke hervorming of omkeering zijn. Ook hier, gelijk in Engeland, was er tusschen *deskundigen, freetraders* of *protectionisten*, de meest uiteenloopende beschouwing. Wat door den eenen behoud en ontwikkeling genoemd werd, was voor den ander onvermijdelijke achteruitgang en bederf. De oppositie van vele leden was, in dezen stand van zaken, niet tegen den maatregel, maar tegen de wijs van behandeling gerigt. Wij meenden dat, zoo immer, dan hier eene *enquête*, een regelmatig verhoor dergenen wier belangen op het spel raakten, te pas kwam; dat, voor als nog, de gewone behandeling in de Kamer geen genoegzamen waarborg omtrent volledigheid van onderzoek en rijpheid van beraad gaf.

Ik zou liever het woord gevraagd hebben nadat de Minister gesproken had. Ik zou daarvoor in het eigenaardige van mijn betoog eene reden van verontschuldiging gehad hebben. Ik ben geen *free-trader* en geen *protectionist;*

o neen, ik ben noch het een noch het ander, ik wensch met beide partijen te blijven op een goeden voet, door beide partijen ingelicht te worden. Ik ben geen deskundige, niet eens een dilettant, ik ben een lid van deze Kamer, die over gewigtige ontwerpen moet stemmen, en bij de verdeeldheid der Vergadering welligt een *beslissende* stem moet uitbrengen. Ik wenschte aan het einde van de discussie te spreken, om weêr te geven den indruk, den *Totaleindrück*, zouden de Duitschers zeggen, die zij op mij, onkundige, gemaakt heeft.

Ik wil evenwel niet te veel betreuren dat ik vóór den den Minister spreek, dewijl, indien het argument, dat ik op den voorgrond stel, waar en juist mogt bevonden worden, de latere discussie en ook het betoog van den Minister (en naar mate dit uitnemender zal zijn, des te meer) zal strekken tot versterking van de meening die ik uitbreng. Ik ben geen tegenstander van deze wetten; ik beoordeel ze niet, maar ik ben nog niet op de hoogte om ze te bekrachtigen, met het oog op de verantwoordelijkheid, die jegens het vaderland op mij rust. Van de *ontijdigheid* der voordragt ben ik overtuigd, in verband niet alleen tot mij zelven, maar tot de meerderheid dezer Kamer. Ik acht nader onderzoek volstrekt noodig. Over het punt der *enquête*, is reeds zooveel met juistheid gezegd, dat ik het niet noodig reken er iets bij te voegen, te minder omdat het welligt een punt is van latere zorg. Ik zou mij kunnen vereenigen met eene motie van orde (indien zoodanige motie mogelijk ware), waarbij eenvoudig de verwerpelijkheid der wetten, op grond van ontijdigheid, gevraagd werd. De enquête zou dan het gevolg zijn. — Één punt staat bij mij vast, dat ik mij niet zal laten bewegen tot het *nu* aanne-

men van deze wetten. De *wenschelijkheid van uitstel* is het eenige onderwerp van mijn betoog.

Eerst wil ik defensief ageren. Sommige bewonderaars van deze wetten zeggen op stouten toon: uitstel is *noodeloos*, is *ongerijmd;* die wetten zijn zoo goed en voortreffelijk, dat ze onverwijld in werking moeten komen. Bij zoodanigen drang, is voorzigtigheid niet ongepast. Daarom zou ik gaarne ter zijde stellen eenige schitterende woorden, die veel invloed op sommigen hebben, ook wel op mij.

Het woord *concurrentie*. Hierover is ontzagchelijk veel gesproken en geschreven, in redevoeringen en brochures. Na al hetgeen ik gehoord heb, ben ik nog van oordeel dat voor concurrentie zekere gelijkheid van krachten moet bestaan. De reus kan concurreren met den dwerg, de dwerg niet met den reus. Dit heeft de geachte spreker uit Rotterdam uit het oog verloren; hij sprak van den prikkel der concurrentie; al prikkelt men den dwerg, al zegt men, « ontwikkel uwe veerkracht, uwe energie, » hij blijft een dwerg, en, als hij zich niet uit de voeten maakt, loopt hij gevaar van door den reus te worden vertrapt. Volgens de fabel concurreerden de aarden en ijzeren pot; zij waren zelfs vriendschappelijke concurrenten; bij den vierden tred lag de een in stukken en de ander ging rustig haar gang. Nu ik over concurrentie spreek, moet ik in het voorbijgaan opmerken, dat ik nog niet de argumenten heb hooren wederleggen, bijv. dat de concurrentie met Engeland door gebrek aan *uitvoeren* onmogelijk wordt, dat in de Engelsche koloniën vele belemmeringen zullen blijven bestaan, dat wij, tegen opofferingen van onberekenbaar gewigt, een regt tot mededinging zullen hebben *op het papier*.

Een tweede glansrijk woord is het woord *wetenschap*.

Ik ben altijd verlegen, wanneer ik, in eene zaak waarvan ik niets weet, tegenover een man der wetenschap sta, vooral wanneer hij zoo uitnemende begaafdheden bezit als waarvan reeds dikwerf, en gisteren misschien meer dan ooit, ons geacht medelid uit Ruurlo het bewijs gaf. Dan heb ik herinnering noodig dat ik de wetenschap wel eens op een ander terrein ontmoet heb, en het mij naderhand bleek, dat het geene proefhoudende wetenschap, dat het eenzijdige voorstelling, dat het althans *de* wetenschap niet was. Ik verwonder mij, dat de bestrijders van monopolie en privilegie zoo inconsequent zijn, en dikwijls de wetenschap monopoliseren, en er voor zich een privilegie van maken. Al ben ik tot eigen oordeel onbevoegd, mag ik niet onbeziens aannemen dat *hunne* wetenschap *de* wetenschap is. Zoo sprak ons geacht medelid uit Ruurlo over het *politiek doorzigt* der Engelsche staatslieden, alsof het enkel bij de *free-traders* bestond. Ontbreekt aan al de Engelsche staatslieden, die niet met het tegenwoordige Engelsche handelsysteem instemmen, politiek oordeel? is er enkel doorzigt aan den eenen, enkel kortzigtigheid aan den anderen kant?

Zoo verwijt men bekrompenheid, eigenbelang, en wat dies meer zij. Doch er komt in dergelijke woorden een stelsel van reciprociteit en van represaille, waardoor men, ten laatste, in de vastheid en warmte zijner overtuiging, gebragt wordt tot het alternatief van aan zijne tegenstanders toe te schrijven, of gebrek aan kennis en wetenschap, of kwade trouw; en dan gebeurt het dat aan een Minister van wiens eerlijkheid en regtschapenheid wij allen overtuigd zijn, het verwijt wordt gedaan dat hij, door de indiening van deze wets-voorstellen, landverraad gepleegd heeft.

Nog een woord, in deze discussie dikwerf gebezigd, het woord *Engeland*.

Ik ben *Anglomaan;* ik hecht veel aan de gemeenschap van politiek met Engeland. Ik voeg er bij dat er tijden zijn geweest, waarin, onder den kleingeestigen invloed der stedelijke oligarchie, het regt van Engeland door Nederland werd miskend, met een kwade trouw en schennis der tractaten, die door de onpartijdige geschiedenis moet worden gebrandmerkt. Ik weet dat Engeland in de laatste tijden op gelijksoortige wijs tegen ons te werk ging; het is dezelfde partij welke ons regt in 1832 vertrad en die ons thans, met al de vriendelijkheid van *free-trade*, te gemoet komt. — Men spreekt van Engelands *voorbeeld*, van Engelands *raadgevingen*, en ook eenigzins in de verte van Engelands *bedreiging*.

Engelands voorbeeld. De positie is niet aan de onze gelijk. Een spreker die het houden eener enquête heeft bestreden, zeide: die enquête is reeds in Engeland gehouden. Het is eene enquête, speciaal in betrekking tot Nederland, die voor ons vereischt wordt.

Engelands raadgeving. Engeland zegt, met hartelijke belangstelling: ik ben in handels-politiek ervaren; ik heb de zaak goed onderzocht; ik geef u raad, vooral om uwentwille; gij zult er u wel bevinden, indien gij die wetten aanneemt. Nu houde men in het oog dat Engeland, ook wanneer het edele drijfveeren heeft, de drijfveer *eigenbelang* behoudt; dat de zorg voor anderen aan de zorg voor zich zelven ondergeschikt blijft.

Wat het dreigen van Engeland betreft, ik geloof er niet aan. Meer dan ééne rede is er thans voor het Engelsche Gouvernement om niet onregtvaardig te zijn tegen Mogend-

heden van minderen rang. En indien het waar was, indien het zoover was gekomen, dat wij in deze Vergadering niet vrij zouden mogen beraadslagen, niet zouden mogen doen wat het Engelsche parlement gedaan heeft; niet met rijp beraad, waar het de belangen van zoo velen onzer landgenooten geldt, te werk zouden mogen gaan, het zou voor mij eene rede te meer zijn om mijne stem niet aan deze wetten te geven. Laat dan ten minste Nederland niet door onze zwakheid een wingewest van Engeland wezen, eer Nederland het door geweld wordt. *Uitstel*, zeide men, wordt *afstel*. Dikwerf, in Nederland vooral, ik erken het: de enquête zal hiertegen een behoedmiddel zijn. Men heeft de nadeelen uitgemeten van het *status quo*. Te regt; maar velen waarschuwen ons dat wij door deze wetten naar een afgrond worden geleid, en het *status quo*, hoe lastig en ellendig, heeft, aan den rand van een afgrond, eene betrekkelijke waardij.

Tot dusver heb ik defensief geageerd, nu wensch ik *offensief* te bewijzen dat het uitstel is *onmisbaar;* dat het *gebiedend* vereischt wordt; dat de leden dezer Kamer niet verantwoord zijn, indien ze zonder verder onderzoek deze wetsvoorstellen aannemen. Ik stel op den voorgrond, wat misschien tot nog toe niet genoeg in aanmerking is genomen, namelijk dat de wetten *een geheel* vormen, niet slechts zoo als ze voor ons liggen, maar met de verdere oogmerken van het Gouvernement. Ik heb de *overzeesche bezittingen* op het oog. Bedenken wij, om het geheele gewigt van deze voordragt te gevoelen, dat wij, zoo als gisteren werd betoogd, ons hier bevinden op een *keerpunt*, aan het begin eener *reeks*, ik zou er bij willen voegen, eener onafzienbare reeks van *hervormingen;* be-

denkt dat het om een beginsel te doen is, waarvan later de consequente ontwikkeling zal worden verlangd.

Herinnert u, wat op politiek terrein gebeurd is. De aanneming van deze wetten zou wezen eene grondwetsherziening van 1848, en naderhand zou u de kieswet en de provinciale wet voorgelegd worden. Men zou u met kracht van redenen bewijzen uwe verpligting om getrouw te zijn aan het eenmaal aangenomen beginsel; om niet halverwege te blijven staan : u dringen en dwingen om der gevolgen wille, om der omstandigheden wille : de goedkeuring der volgende wetten, omtrent de Oost-Indische bezittingen, zou worden gewacht en geëischt. Dit is het standpunt waaruit de wetten moeten worden beoordeeld. Niet enkel de reederijen ; niet enkel de scheepsbouw, niet enkel velerlei trafieken, ofschoon dit reeds ter behoedzame behandeling genoeg ware, maar de gansche finantiële, commerciële en koloniale huishouding van Nederland is op het spel.

En nu wensch ik aan de Kamer te bewijzen. Vooreerst, met bescheidenheid gezegd, het Gouvernement bevindt zich *niet* op de hoogte van het onderwerp. In de tweede plaats : de Kamer is *niet* op de hoogte van het onderwerp. In de *derde* plaats : het onderwerp zelf is nog niet tot die hoogte gebragt, dat het in deze Kamer ter tafel had *mogen* worden gelegd. Eindelijk, de wijze, waarop deze wet aangeprezen en doorgedreven wordt — de wetten zelve beoordeel ik niet — is een overbrengen der *revolutionaire* staatkunde op *materieel* terrein en strijdt tegen de eischen van een waar *constitutioneel gouvernement.*

1. Ik sprak van het *Gouvernement.* Wat is in Nederland een gouvernement, en wat is het in Engeland ? Laat ik hier in

geene bijzonderheden treden ; de Kamer zal mij begrijpen, wanneer ik zeg : in Engeland is een minister het hoofd van een zelfwerkend personeel ; in Nederland, uit den aard van onze tegenwoordige administratie, de autocraat in een bureau. Er is nog een onderscheid, in verband met het verschil tusschen een land dat niet, en een land dat wel, voor den invloed der moderne revolutie-begrippen bezweek. In Engeland bestaat, als ik mij zoo mag uitdrukken, eene *pensée gouvernementale*, welke in vele gewigtige aangelegenheden, eene gansche reeks van ministeriën, hetzij Whigs of Torys aan het bewind zijn, bezielt en overleeft. Hier niet alzoo. Deze discussie zelve geeft er een treffend bewijs van. De *pensée gouvernementale* brak in twee : de een bleef niet Minister, en de ander werd het ; en nu heeft de een met uitstekende bekwaamheid de wetten bestreden, die straks de ander op uitnemende wijs verdedigen zal. Wij hebben dus — als wij van ons Gouvernement spreken — enkel te doen met den Minister van het oogenblik, met het *individu*, en welken eerbied wij mogen koesteren voor een persoon, het is de individuële zienswijze van den Minister, die men, onder den statelijken titel van *het Gouvernement*, bestrijdt.

In de stukken, die door het Gouvernement aan de Kamer zijn geleverd, hoe uitnemend gesteld — de redactie is uitnemend — heerscht een toon van vooringenomenheid, van opgewondenheid, van toegeven aan eene zeer werkzame verbeelding, welke somtijds de wezenlijkheid uit het oog deed verliezen. Ofschoon ik hiervan menig voorbeeld gevonden heb, zal ik, om kort te zijn, de Kamer daarvan slechts een enkel toonen. De Memorie van toelichting zegt : « De Regering heeft, door eene raadpleging

der onderscheidene Kamers van koophandel en fabrieken, volkomen zekerheid erlangd.» Getuigt dit gezegde niet van een toestand van opgewondenheid? want het zijn niet geweest *de* kamers van koophandel, alleen *sommige* kamers van koophandel, die gehoord waren. Eenige regelen later zegt zij, bouwende op het oordeel *der* kamers van koophandel: «Mogt het derhalve noodig zijn, eene nieuwe drangreden te voegen bij de vele die door voorafgaand onderzoek zijn aan de hand gegeven, de Regering zoude zich in dezen op het *eenparig gevoelen van den Nederlandschen handelstand* kunnen beroepen.» Ofschoon nu de Amsterdamsche kamer van koophandel verklaard heeft niet te zijn het orgaan van den Amsterdamschen handel, ofschoon slechts *sommige* kamers zijn gehoord, vermeent de minister zich te mogen beroepen op het *eenparig* gevoelen van den Nederlandschen handel, en voegt er bij: «dat de raadzaamheid van dien maatregel zelven *boven allen twijfel* verheven magt geacht worden.» Dit is nu de conclusie. Ik vraag het u, getuigt dit alles niet van de soort van opgewondenheid, van welke ik sprak? eerst *de* kamers van koophandel, waar men had behooren te zeggen *sommige;* daarna «het *eenparig* gevoelen» van den Nederlandschen handel, waar een voornaam gedeelte van dien handel zich verzet tegen den maatregel; en eindelijk het raadzaam achten van den maatregel, *als boven allen twijfel verheven*, terwijl er zoo menige twijfel bestaat.

Een tweede voorbeeld vind ik in de Memorie van beantwoording, een stuk, insgelijks fraai geredigeerd, doch waarin men, met groot gemak, zeer luchtig over alle bezwaren, ik zou bijna zeggen heengehuppeld heeft.

Een niet onaanzienlijk getal leden van de Kamer had zich, volgens het verslag, vòòr eene enquête verklaard: de Regering zegt: « gaarne heeft zij ontwaard, dat het verlangen *van enkele leden* om het vraagpunt tot onderwerp eener parlementaire enquête te maken » enz. Over den scheepsbouw, en den maatregel om aan vreemde schepen Nederlandsche vlag te verleenen, waaromtrent veel oppositie geweest was, leest men: « Met genoegen » — over 't algemeen schijnt men bij het stellen dezer memorie veel genoegen te hebben gehad — « heeft de Regering ontwaard, dat de noodzakelijkheid, om ook voor elders gebouwde schepen de gelegenheid tot het verkrijgen van Nederlandsche zeebrieven open te stellen, *door de Kamer over het geheel* schijnt erkend te zijn. » Inderdaad een treffend blijk, hoe ingenomen de Regering was met het ontwerp, toen zij de bedenkingen der Kamer las.

Er is nog eene andere merkwaardige plaats in de memorie van toelichting, eene zinsnede waaruit de geest blijkt in welken zij gesteld is. Na eene opmerking over gedeeltelijke opheffing der differentiële regten leest men:

« Beter voegt eene andere *min halfslachtige* handelwijze, eene *volkomen* en *onherroepelijke* afstand van de beschermende bepalingen, welke in onze handelswetgeving zijn binnengeslopen; eene *onverwijlde* en *onvoorwaardelijke* huldiging van het beginsel der vrije scheepvaart. »

Maar de ergste misgreep is deze:

« Hetzelfde beginsel, omtrent den aanvoer uit de overzeesche bezittingen in het Moederland aangenomen, behoort voorts, naar het oordeel der Regering, ook in die bezittingen zelve, zoo bij den in- als uitvoer, te worden toegepast. De verschillende differentiële

regten derhalve, welke ter bescherming, hetzij der Nederlandsche vlag, hetzij van den regtstreekschen aanvoer naar Nederland, in de koloniale tariven zijn opgenomen, zullen daaruit moeten verdwijnen.

Zoodra dan ook de beide Kamers der Staten-Generaal door de aanneming der haar thans aangebodene wets-ontwerpen getoond zullen hebben de vrijzinnige handels-politiek der Regering te deelen, zullen onverwijld de noodige maatregelen getroffen worden, om hetzelfde stelsel in de koloniën ter toepassing te brengen. »

Ik wil niet gebruiken het woord *ligtzinnigheid.* Neen, ik wil (en slechts in de grammaticale beteekenis) het woord *ligtvaardigheid* gebruiken. Het Gouvernement ging te werk met die ligt-vaardigheid, welke spoedig gereed meent te zijn, die zich aan het einde van het onderzoek waant, als zij niet halver weg is.

2. *De Kamer* is niet op de hoogte van het onderwerp. — Hier wijs ik op mijn *eigen onderzoek.* Men zegt en verhaalt dat, zoo wij niet ingelicht zijn, het onze schuld is. Wat had ik dan behooren te doen ? Ik heb vele petitiën gelezen, vele brochures, vooral de memoriën van het Gouvernement. Ik heb het voorregt gehad, mij in betrekking te stellen met ervarene handelaren die mij belangrijke inlichtingen hebben medegedeeld. Ik heb het fameuse Engelsche *Report* in huis gehad; vragen en antwoorden (niet alle evenwel) gelezen en overwogen; met welke uitkomsten ? dat ik er eigenlijk niet veel van weet en niet veel van begrijp. — Ik wijs op het *onderzoek van de Kamer.* Deze wetten zijn voorgedragen of behandeld te gelijk met de *organieke* wetten. Een spreker zeide dat het zeer goed was. Ik wil het aannemen; het was zeker niet goed voor de behandeling van deze wetten. Belangrijk was het voorloopig verslag, maar het was *voorloopig.* Ik had mij gevleid dat, uit den aard dezer zake,

het tweede onderzoek in de sectiën gewigtiger zou geweest zijn dan het eerste; ik had gedacht dat de vertegenwoordigers van de twee systemas toen vooral elkander zouden bestrijden. Geenszins; de vergadering was verdaagd; vele leden reeds huiswaarts gekeerd; het getal opmerkingen zoo gering dat zelfs het een en ander dat ik, onkundige, te berde gebragt had, in het algemeen verslag opgenomen werd. Nu scheen het billijk dat wij vòòr de discussie genoegzamen of althans eenigen tijd ter voorbereiding zouden hebben. Neen; onmiddelijk na de beraadslagingen over de kieswet, over de provinciale wet, moesten wij met de scheepvaartwetten beginnen. De Minister van Finantiën had reeds te voren beslag op ons gelegd. Hij heeft gezegd: gij zult niet naar huis gaan. Gij zijt drie weken met den Minister van Binnenlandsche Zaken bezig geweest, blijft nog drie weken voor mij.

Nu vraag ik, met allen ernst, is dat eene wijze waarop een onderwerp, zòò gewigtig en moeijelijk als het tegenwoordige, in deze Kamer behoort behandeld te worden? — Ik kom tot de *discussie*. — Uitnemende redevoeringen heb ik gehoord; ik ben daardoor hoe langer hoe meer in de zaak verward geraakt. De geachte spreker uit Rotterdam heeft mij meer dan ooit doen inzien, dat ik niet op de hoogte der zaak sta. Hij heeft gezegd: de cijfers bedriegen u. Ik had berekeningen gemaakt, ik had mijn gevoelen daarop gebaseerd, en nu hoor ik dat cijfers bedriegen. Het is zonderling dat die spreker naderhand zelf met cijfers te berde kwam. — Voorts is het hier argument tegen argument, betoog tegen betoog, cijfer tegen cijfer, en ik mag er wel bijvoegen, zelfvertrouwen tegen zelfvertrouwen: iedereen weet alles even stellig, ieder-

een zegt met apodictische kracht dat er geen twijfel bestaan kan, iedereen is vast overtuigd dat hij de zaak weet en begrijpt. En dit zien wij niet alleen in, maar ook buiten de Kamer gebeuren. Een voorbeeld: iedereen kan het door zijn eigen ervaring aanvullen en versterken. Dezer dagen had ik de eer te zitten tusschen een *freetrader* en een *protectionist*. De een zeide: « ik ben wel liberaal, evenwel niet zòò dat ik aan anderen het regt geef om vrijelijk in mijn huis te komen eten, terwijl ik zelf gebrek lijd. » De *freetrader* antwoordde: « Gij zult geen gebrek hebben, het zal overvloed brengen in uw huis: » waarop hem de ander te gemoet voerde: « In mijn omtrek althans zullen tien duizend menschen zonder brood zijn. » « Naar mijne vaste overtuiging, » sprak de *freetrader* toen, « zullen niet alleen die tien duizend het brood niet verliezen, tien duizend zullen brood hebben bovendien. » De *protectionist* toen, met eene warmte die zijn hart eer aandeed, riep uit: « Ik zal de uitbreiding van Veenhuizen verzoeken aan het Gouvernement; » waarop door den *freetrader*, met ongemeene gevatheid, gerepliceerd werd: « en ik zal aan het Gouvernement vragen het afschaffen van ieder bedelaarsgesticht. » — Dit is een welgelijkend beeld onzer gansche discussie. Wij worden geslingerd tusschen allerlei strijdige gevoelens, zoodat ik mij bijkans wanhopend vraag: hebben zij allen gelijk of ongelijk? Ik geloof bijna dat ze allen ongelijk hebben; dat van weêrskanten overdrijving is; en hierop grond ik het derde punt van mijn betoog.

3. Het *onderwerp zelf* is niet op die hoogte om in deze Kamer ter tafel te worden gebragt. Men heeft meermalen gezegd: de zaak is reeds zes maanden in overleg: er is zoo veel over geschreven, er zijn zoo veel petitiën en brochures

uitgekomen dat zij in staat van wijzen gebragt is. Neen! ik beweer dat eene quaestie van dit gewigt, eene quaestie van dien aard, vereenzelvigd met de geheele huishouding van Staat, niet in zes maanden, soms niet in twee jaren, tot rijpheid geraakt.

Dit heeft de geachte spreker uit Arnhem ons ten overvloede gisteren herinnerd door een citaat uit een werk van den Minister van Binnenlandsche Zaken. In Engeland zegt men niet dat zes maanden genoeg zijn om zoodanige zaak te beoordeelen en te beslissen. Men vraagt of er eene wezenlijke discussie heeft plaats gehad. De discussie van deskundigen *begint* hier. Wij zijn in het eerste tijdperk van den strijd. Van weêrszijden worden, zonder keus, met hartstogtelijkheid, allerlei soort van redeneringen in het midden geworpen. Het is een doolhof, een bajert. Het is begrijpelijk dat het geachte lid uit Friesland niets meer met al die petitiën en brochures te doen wil hebben, dat hij voornemens is enkel op de wetten zelve te staren. Het zal hem niet baten. Het eenige redmiddel ligt in de discussie der bevoegden. Die zal geen vermeerdering, maar vermindering in den stapel der argumenten te weeg brengen, schifting van kaf en graan. Er zal zich langzamerhand eene publieke opinie vormen, die wel niet tot eensgezindheid zal leiden, maar ten gevolge zal hebben dat de verschillende systemas meer zuiver zullen te voorschijn treden en dat men met meer kennis der zaak zal kunnen te werk gaan.

4. Ten laatste, de wijze waarop de wetten worden aangeprezen en doorgedreven, brengt de *revolutionaire* politiek op *materiëel* terrein en miskent den eisch van een wel ingerigt *constitutioneel gouvernement*. Het geachte lid uit

Ruurlo sprak van de verwantschap tusschen protectionisten en socialisten. Ik ben genoodzaakt over vele bijzonderheden van zijn betoog te zwijgen. Anders zou ik het gaarne opnemen voor Koning Lodewijk Philips, die bezweek, niet omdat hij *par les intérêts* geregeerd heeft (moest het welligt *sans* of *contre les intérêts* zijn?) maar ten gevolge eener verdere ontwikkeling van dezelfde theorie, die hem op den troon gebragt had. Voorts herinner ik aan het naïf en voor ons zeer opmerkenswaard gezegde van een redenaar in Engeland omtrent het systeem van *freetrade:* dat hij er vrede meê had, omdat bij de uitkomst, Engeland toch altijd het deel van den leeuw hebben zou. Die leeuw, vrijzinnig en vrij genoeg in alles en voor allen, maar die zijn alvermogen ter regeling van de gemeenschap gebruikt, is mij het ideaal van den communist en socialist te gelijk. Niet de leeuw alleen, ook de luipaard gaat dus te werk, als hij in gemeenschap met zwakkere diersoorten verkeert. Ons geacht medelid heeft gezegd dat de broederschap tusschen de protectionisten en socialisten daaruit ontstaan was, dat beide vragen om bescherming. De socialist vraagt bescherming voor een regt, dat *geen regt is*. Het bescherming-vragen zelf, is geen kwaad; iedereen vraagt bescherming van zijne regten en belangen aan de maatschappij.

Ik veroorloof mij tevens de opmerking, dat sommige bekwame en talentvolle landgenooten, die behoord hebben tot de voorstanders van liberale begrippen, die wel geene socialisten waren, maar toch op het hellend vlak stonden, die wel niet Proudhon voor een financier, maar toch zeker Lamartine voor een staatsman hielden, daarna, door de gebeurtenissen geleerd, op uitnemende

wijs betoogd hebben dat eene hervorming, om waarlijk hervorming te zijn en duurzaamheid te hebben, niet onverwijld en onvoorwaardelijk, maar langzamerhand en met eerbied voor het bestaande, tot stand moet worden gebragt. En dat er onder die berouwelingen zijn, welke zich thans op het gebied der materiële belangen werpen en daar de les wederom schijnen te vergeten, die zij aan eene duurgekochte ervaring hebben ontleend.

Eene eenigzins revolutionaire strekking, ik moet het erkennen, vind ik in de geheele wijze van handelen van het Gouvernement, in het op den voorgrond stellen en doordrijven eener theorie, met een zelfvertrouwen dat naauwelijks twijfel vergunt; vooral ook in de geringschatting der *bijzondere belangen*. Zoo lees ik, in de Memorie van antwoord, de opmerkelijke zinsnede:

« Het is de roeping, zoowel van elke volksvertegenwoordiging als van elke Regering, zich, waar het vragen van algemeen belang geldt, op een onzijdig standpunt te plaatsen, en zich buiten den altijd beperkten kring der bijzondere belangen te verheffen. »

Dus ook hier ligt het algemeen belang in de geringschatting en ter zijde stelling van de bijzondere belangen; ook hier verheft men zich in die hooge spheer, waarin men bijzondere belangen geringschat. Dit is een allergevaarlijkst systeem. Het geheele weefsel der maatschappij bestaat uit bijzondere belangen; het algemeen belang is de slotsom van bijzondere belangen, en bijzondere belangen zijn tevens verkregen regten. Verkregen regten, niet in den zin, dat zij niet somtijds aan hooger eisch zouden moeten worden ondergeschikt: maar, ook wanneer zij wijken moeten, komt in de hoogste mate overleg te pas,

behoedzaamheid en zucht om, zooveel mogelijk, te sparen en te ontzien. Dan vooral moet men zich wachten er in te grijpen met eene roekelooze en vermetele hand.

Men miskent, zeide ik, den eisch van een welingerigt *constitutioneel gouvernement.* Men heeft reeds groote stappen afgelegd op eene gevaarlijke baan. Men heeft de vertegenwoordiging der belangen voor die van het zielental ter zijde gesteld; wat zal het zijn, wanneer men aan die belangen welke geen regt van representatie meer hebben, zelfs geen gehoor gunt? Dan loopen wij gevaar in uitersten te vallen, die het vaderland ten verderve zouden slepen, en in *dit* geval noodlottig zouden zijn voor den Nederlandschen handel.

De Nederlandsche handel is door de Kamer over deze wetten niet naar behooren gehoord. « De Nederlandsche handel, » heeft de spreker uit Rotterdam, bij den aanvang zijner redevoering, gezegd, « verlangt en behoeft geene bescherming. » Indien dit juist en waar is, was de zaak beslist. Maar nu vraag ik: wat is *de* handel? ons geacht medelid is niet *de* handel; de kamer van koophandel is niet *de* handel; geheel Rotterdam zelfs is niet *de* handel; ik geloof dat er velen in *den* handel zijn die geenszins zullen toegeven dat *de* handel geen bescherming verlangt noch behoeft.

De geachte spreker heeft eene zinsnede gebruikt, die alle mijne denkbeelden heeft gebouleverseerd: « de Amsterdammers verstaan hun eigen belang niet. » Dit komt mij onbegrijpelijk voor. Om dit te bewijzen, wordt wel eene enquête vereischt; de Amsterdammers moeten tegen de Rotterdammers worden gehoord; misschien worden ze te regt gewezen en leeren hun eigen belangen verstaan.

De Nederlandsche handel is in deze Kamer niet naar behooren gehoord. Of is het genoeg dat er op een aantal petitiën rapport is ingebragt en dat zij ter griffie zijn nedergelegd? Is dat het hooren van den handel? wordt er niet een regelmatig verhoor der partijen vereischt? Roep over eene moeijelijke quaestie, die tot strijd van inzigten, belangen, hartstogten, vooroordeelen, aanleiding geeft, honderd deskundigen bijeen; vraag hun gevoelen: hooren en zien, gelijk men zegt, zal u vergaan. Wat zult ge doen? ziende dat men op die wijze tot geene uitkomsten geraakt, zoudt ge een geregeld onderzoek instellen; leiding geven aan het wisselen der gedachten; alles tot eenige hoofdpunten, van waar gij tot de bijzonderheden zoudt afdalen, terugbrengen. Gij zoudt erkennen dat er eene enquête vereischt werd.

Men spreekt veel van *vrijheid* van handel, en er is in deze dagen meermalen over gesproken: ik ook wensch en verlang die. Weet gij wat ook tot de ware vrijheid van handel behoort? dat de wetgeving niet eigendunkelijk en voorbarig ingrijpe in de belangen van den handel, maar zorge dat het gevoelen en verlangen van den handel, wanneer groote commerciële veranderingen ter sprake worden gebragt, behoorlijk worde geconstateerd.

De handel moet gewaarborgd zijn tegen willekeur, en laat ons niet vergeten dat het hier alle vrijheden geldt. Want, indien deze Kamer met minachting omtrent deskundigen en bijzondere belangen te werk gaat, komen wij tot het despotisme eener meerderheid in wetgevende vergaderingen, voor het Vaderland heilloos en hetwelk niemand onzer verlangt.

Ik eindig met de opmerking dat de verdere discussie in

het standpunt, waarvan ik de zaak beschouwd heb, geen verandering kan te weeg brengen. Laat de beraadslaging duren dagen en weken achtereen; men luistere, met gespannen aandacht en onafgewend oog, naar ieder die het woord heeft. De meerderheid der Kamer zal evenwel niet met reden van wetenschap kunnen beslissen over deze wetten, waarvan het bestaan van duizenden, en welligt, ten aanzien der materiële belangen, de toekomst van het Vaderland afhangt.

SCHEEPVAARTWETTEN.

B.

ZITTING VAN 5 JULIJ 1850.

*** Ook in mijne repliek was het betoog enkel tegen de *voorbarigheid* eener beslissing gerigt.

Ik spreek niet om den Minister te beantwoorden. Dit zou voor mij ten eenen male ongepast zijn. Ik sta buiten de discussie. Ik ben geen bestrijder van de wet: al is het dat ik ze om *ontijdigheid* verwerp. Een bestrijder van de wet, om den *inhoud*, ben ik *niet*.

Ik zal, zonder bepaaldelijk de vraag der enquête te behandelen, mijn voorname argument nader toelichten: eene stelling, zoo ik geloof, door een groot deel der Kamer beaemd, de *noodzakelijkheid van uitstel*. Er is hiertegen eigenlijk maar ééne goede objectie denkbaar: dat een uitstel gevaarlijke gevolgen zou kunnen hebben.

Men heeft op de toepasselijkheid dezer objectie weinig vertrouwen gehad. De eenige die er met kracht over heeft gesproken, is de afgevaardigde uit Zwol. Met nadruk heeft hij gevraagd, of het eene laakbare politiek van Engeland

zou zijn represailles te nemen, indien wij weigerden toe te staan, wat het ons gaf? Ik antwoord; indien Engeland ons den noodigen tijd niet zou willen gunnen, om te wikken en te wegen wat te besluiten; indien het ons niet toestond hier, in deze Kamer, de zaak naauwkeurig te onderzoeken, ook in verband met de tractaten, die met Engeland zijn gesloten, ja, dan mag dit niet slechts eene laakbare, maar eene schandelijke staatkunde genoemd worden.

Ik ben daarvoor niet bevreesd. Wij behoeven zoodanige schennis van de tractaten niet te duchten, op het oogenblik dat de buitenlandsche staatkunde van lord PALMERSTON door het Hoogerhuis als roekeloos, trouweloos, en schadelijk voor Engeland zelf, is gebrandmerkt, en er slechts weinige stemmen aan hebben gefaald of dit vonnis zou door het Lagerhuis zijn bevestigd. Dergelijke argumenten behooren tot het stelsel, ik weet het anders niet uit te drukken, van *bangmakerij*. Men maakt er grooten ophef van, en wanneer zij op het votum van de Kamer invloed hebben gehad, lacht men er meê.

Ik kom terug op mijn argument; *uitstel* wordt, voor een groot gedeelte dezer Vergadering, *gebiedend vereischt*. Het geachte lid uit Zalt-Bommel heeft, na mij lof gegeven te hebben, waarvoor ik hem gaarne mijne erkentelijkheid betuig, er bijgevoegd, zoo ik hem wel verstaan heb, dat, bij nader onderzoek, mijne argumenten hem gebleken waren aan *speldeprikkels* gelijk. Ik heb die uitdrukking met ongemeen genoegen gehoord. Wanneer een lid, twee dagen nadat wij gesproken hebben, daarop terugkomt; wanneer hij hetgeen wij gezegd hebben prijst; wanneer hij betuigt dat, bij nader onderzoek, hetgeen door ons te

berde gebragt werd, hem weinigbeduidend voorkwam, kunnen wij overtuigd zijn, dat we goede argumenten hebben gebruikt; dat zij indruk op den spreker hebben gemaakt; dat hij het wegnemen van den indruk bij anderen noodig geacht heeft. Het is de proef op de som. —Daarbij voeg ik een tweede opmerking, die mij, ten aanzien van de kracht mijner redenering, moed geeft. Het is het stilzwijgen van den Minister omtrent het argument dat ik uit mijne onbevoegdheid en die van anderen ontleen. Dit zwijgen is voorbedachtelijk geschied, want het is ondenkbaar dat hij den invloed, die deze opmerking op een deel der Vergadering zou kunnen hebben, niet in rekening gebragt heeft. Er is meer. Het is nu ongeveer een jaar, dat ik, in de beraadslaging over de Handel-maatschappij, aan de zijde van den Minister gestaan heb; ik heb toen hetzelfde argument gebruikt, en herinner mij dat het hem zeer krachtig scheen en ongemeen welgevallig is geweest.

Inderdaad hetgeen ik mij veroorloofd heb, ter afweering van de tegenpartij, in het midden te brengen, had eenige kracht. De voorstanders der wetten hebben terstond geproclameerd dat de aanneming door *de* wetenschap en door *den* handel voorgeschreven werd. Dit zoo zijnde, was de zaak beslist. Ik heb die twee bolwerken een weinig aan het wankelen gebragt, door de eenvoudige opmerking dat, in de hedendaagsche spraakmanier, wanneer men van *de* wetenschap, *den* handel, of ook van *de* natie met ophef gewag maakt, deze uitdrukking dikwerf tot een zeer klein getal personen, somtijds tot één geleerde, één handelaar, of wel één dagbladschrijver, moet worden gereduceerd.

Men heeft veel gesproken van de veerkracht die bij onze Natie moet worden gewekt. Reeds heeft het geachte lid uit

Arnhem doen opmerken, dat de veerkracht van een zieke, van een zwakke, met omzigtigheid moet worden gewekt. Ik voeg er bij dat, wanneer men van de veerkracht te veel vergt, de veer verlamd wordt.

Men heeft in vorige tijden, in het begin van het Koningrijk der Nederlanden, ook rekening gemaakt op de veerkracht van onze kooplieden; maar, uit hoofde van gebrek aan veerkracht, was men in 1824 genoodzaakt toevlugt te nemen tot het schadelijke systema van bescherming, tot het oprigten van die hatelijke Handel-maatschappij, over wier verderfelijke werking men zoo billijkerwijze zucht en klaagt. Men heeft gesproken van *concurrentie*, en een geacht spreker heeft mijne vergelijking tusschen een reus en een dwerg overgenomen, en onder anderen melding gemaakt van een reus die goedaardig was, en aan wien men een slaapmiddel ingaf. Indien men een waarborg kan geven der bestendige goedaardigheid van den reus, of een middel aanwijst waarmeê hij bij voortduring in slaap kan worden gewiegd, vele bezwaren zouden weggenomen zijn. Ik ben op de concurrentie met Engeland zoo gerust niet. Een geacht lid uit Amsterdam heeft met nadruk gewezen op hetgeen waarschijnlijk het gevolg eener concurrentie der handeldrijvende natiën zal zijn, monopolie van Engeland: dit is, dunkt mij, eene blik in de toekomst geworpen. De Minister heeft dezen morgen Nederland en Engeland vergeleken bij een Frieschen harddraver en een Engelsch renpaard. Er zijn tijden geweest in onze historie, waarin deze vergelijking juist was; ik laat gaarne aan het nader oordeel van den Minister zelven over, of de tegenwoordige verhouding door dit beeld met juistheid uitgedrukt is.

Uitstel is het eenige wat ik vraag, omdat wij nog niet op de hoogte van het onderwerp zijn. De Kamer is niet op de hoogte. Er zijn sommige sprekers geweest die dit opgevat hebben, als of ik alle leden voor onbevoegd hield. Geenszins. Ik heb bedoeld *althans de meerderheid van de Kamer*, een gedeelte der Kamer dus, maar een gedeelte hetwelk over de wet beslist. Ik classificeer niemand : ieder rangschikke zich zelf; ik maak drie categoriën. Enkele leden zijn op de hoogte van het onderwerp, zoodat zij een eigen gevoelen kunnen uiten. Anderen meenen op de hoogte van het onderwerp te staan. Nog anderen gevoelen levendig dat zij er niet op zijn : deze is de categorie waartoe ik behoor. Wij die ons in deze categorie rangschikken, *wij* zijn niet op de hoogte, omdat wij niet gehad hebben de *voorbereiding* welke noodig is om uitspraak te doen; niet de voorbereiding door studie en praktijk; niet die voorbereiding *in de Kamer*, bij het onderzoek in de afdeelingen, welke ter behandeling van een voor het Vaderland vitaal vraagpunt mag worden verlangd. Wij zijn niet op de hoogte, met betrekking tot hetgeen *buiten deze Kamer* ter bestrijding van de wetten te berde gebragt is. Ik wil gaarne aannemen dat de voorstanders van de wet alles hebben gezegd wat er voor te zeggen is; maar, in naam der tegenstanders, zou ik wel durven verklaren dat zij, bij den korten tijd welke, in vergelijking met den omvang van het ontwerp, beschikbaar is, slechts een zeer gering gedeelte der menigvuldige beschouwingen en argumenten welke in dagbladen en vlugschriften aan het licht gebragt zijn, aan de Kamer kenbaar hebben gemaakt.

Nu plaats ik mij op het terrein van onbevoegdheid. Ik beweer niet, gelijk een lid gemeend heeft, dat ik pot-

doof of stekeblind ben; ik heb het licht niet hetwelk voor mij noodig is, ter verantwoording als vertegenwoordiger des volks, om zonder nader onderzoek, een goedkeurend votum uit te brengen. Ik neem eenige proeven uit de discussie zelve, om te toonen dat zij ons onbevoegden niet op de hoogte gebragt heeft. Ik durf deze argumentatie, daar men van speldeprikkels heeft gewag gemaakt, vergelijken bij een hakmes, waarmeê ik alle redeneringen en redevoeringen wegsnijd. Wat meer is, hoe voortreffelijker van weêrskanten de redevoeringen zijn, des te meer stellen zij de kracht van mijn argument in het licht.

Ik zal mij veroorloven iets in het midden te brengen omtrent den indruk welken sommige redeneringen op mij hebben gemaakt. — Eerst de drie redevoeringen van ons hooggeacht medelid uit Amsterdam.[1] Het heeft mij vermaakt te zien hoe men er op uit is geweest om ook aan mij, die van de zaak bijna niets weet, te beduiden dat ik eigenlijk nagenoeg zooveel zou weten als hij; de kunde en ervaring in zijn langdurige en gewigtige loopbaan verkregen, moest als zeer weinig beteekenend worden beschouwd. Juist hierdoor bragt men, naar mij toescheen, hulde aan de uitnemendheid van zijne kennis. Men vermoeide zich om eene autoriteit te verzwakken, waarvan het gewigt gevoeld werd. Ik vraag aan de leden die met mij in dezelfde categorie zijn, of, na al hetgeen ter gelijkstelling van onze kunde met de zijne gezegd is, zij ten aanzien van die drie redevoeringen tot wederspraak of oordeelvelling zich bevoegd achten?

Nu wil ik nemen een voorstander van de wetten: ons

---

[1] Van Hall.

geacht medelid uit Leiden[1]. Die heeft ons een aantal cijfers voorgehouden. Iemand die met cijfers redeneert, heeft bij eene vergadering altijd veel voor, omdat niemand hem kan tegenspreken. De geheele vergadering staat weerloos tegenover hem. Bovendien spreekt hij met ongemeene en indrukmakende vastheid van overtuiging. Hij steunt op cijfers, hij gaat, zoo hij acht, met mathematische zekerheid te werk. Ik weet niet hoe het anderen gaat; als ik mij, met onbeschrijfelijk veel moeite, 20 cijfers in het hoofd geprent heb en ik voeg er nog 20 bij, ontvallen de eerste 20 mij terstond. Daarom maken zij op mij minder indruk, en dat gedeelte der redevoering waarin de spreker, en te regt, het meeste belang stelt, gaat voor mij verloren.

Nu kom ik tot ons geacht medelid uit Zwol[2]; een speciaal man in het vak, die eene redevoering gehouden heeft, uitnemend, naar ik onderstel, doch waaruit ik niet zooveel als ik zou gewenscht hebben, nut heb kunnen trekken. Hij heeft opgeteld vele beroemde mannen die over staathuishoudkunde geschreven hebben. Ik weet van de staathuishoudkunde zeer weinig: maar het is zeker dat, wanneer men auteurs noemt, men, om de waarde te beoordeelen, die daaraan kan gehecht worden, eene *historia critica* zou moeten geven, en ook weten in hoeverre zij, omtrent dit speciale punt, in het gevoelen van ons medelid zouden hebben gedeeld. Dit blijft twijfelachtig. Hij heeft ons een lang citaat voorgelezen uit een allezins merkwaardig geschrift; ik vraag aan allen die tot mijne categorie behooren: hebben zij het citaat gevolgd, den inhoud en de strekking begrepen, en is het een en ander, met betrekking

[1] De Fremery. [2] Sloet.

tot het votum over deze wetten, hun levendig voor den geest? Ik mag den afgevaardigde uit Zalt-Bommel[1] niet voorbijgaan; want ik heb hem, even als altijd, met ongemeen genoegen gehoord. Intusschen heb ik mij veroorloofd ten zijnen opzigte, uit hoofde van den toestand waarin ik verkeer, omzigtigheid te gebruiken; want hij is niet enkel eene *specialiteit*, hij is ook een *universeel* man. Nu ben ik voor universele menschen (ik spreek van het soort) altijd eenigzins bevreesd. Om te weten in hoever ik mij op hen verlaten kan, tracht ik te ontdekken of zij, in datgene wat binnen het bereik van mijne beoordeeling ligt, al dan niet gelijk hebben. Aan ons medelid is ontvallen een gezegde waarvan mij de onjuistheid bekend is. Hij heeft herinnerd: de vroegere Oost-Indische Compagnie is geëindigd met een tekort; en daaruit de conclusie getrokken dat onze voorvaderen waarschijnlijk in de stichting van die Compagnie gedwaald hebben; dat zij te zeer monopolisten waren, en helaas! lang niet op de hoogte, welke thans de *freetraders* hebben bereikt Ik herinner mij een uitmuntend betoog van den heer VAN ALPHEN, in zijne redevoering over de Oost-Indiën, die ons medelid zeker kent en die ik hem ter lezing aanbevelen zou, indien hij er niet mede bekend was; voorwaar een aanbevelenswaardig stuk (waardoor de uitvoering van het grootsche plan om Java aan de Engelschen te verkoopen verhoed werd). Daarin wordt getoond dat het tekort aan geheel andere oorzaken moet worden toegeschreven dan aan het stelsel van de Compagnie. Ik kan dus, ook in andere punten, niet onbeziens aannemen al wat, in het oog en in de voordragt van ons

[1] VAN HOËVELL.

medelid, eene uitgemaakte zaak is. Het is als wanneer men mij, die met de particulariteiten der verschillende landen niet zeer bekend ben, een atlas voorlegt; dan begin ik met de kaart van het Vaderland, en, wanneer ik zie dat Scheveningen even ver van den Haag is als Leiden, èn dat Amsterdam aan het Haarlemmermeer in plaats van aan het IJ ligt, dan zeg ik dat die atlas niet volkomen getrouw bewerkt is: dan kan het mij niet ten kwade worden geduid, indien ik de overige kaarten met omzigtigheid gebruik. Voorts moet ik opmerken dat veel van hetgeen het geachte medelid gezegd heeft is eene *petitio principii*. Bij voorbeeld dat hij, die reeds een gedeelte van den weg afgelegd heeft, veel boven zijn mededinger vooruit had. Wel zeker, indien hij op den goeden weg is; is hij op den slechten, en moet hij terugkeeren, dan is degene die staan bleef, hem vooruit. Nog een woord over de vergelijking met het in de branding geslingerde schip; een beeld waarmede de spreker uit Bommel zijne rede besloot: « ik zal doen als de kapitein en stemmen voor de wet. » Ik wil dit prozaïsch beschouwen, geheel buiten den indruk der welsprekendheid waarmeê het voorgedragen werd. Het was te doen, niet om *in* den stroom, maar om er *uit* te komen, en dit is ternaauwernood en met groote moeite geschied. Wanneer we ons voorstellen dat ons medelid gemeend had in dien stroom eene open baan naar een Eldorado te aanschouwen; wanneer hij daarop voortgeredeneerd, wanneer hij, met de beste bedoelingen, den kapitein overreed had om met volle zeilen zich in den stroom (wij willen het den stroom der concurrentie noemen) te werpen, nooit hadden wij ons medelid hier mogen zien, nooit had ik het genoegen dat zijne voordragt doorgaans mij geeft, gesmaakt.

Voorzeker ook het geachte medelid uit Rotterdam die gisteren sprak, heeft ons veel wetenswaardigs medegedeeld, voor mij evenwel uit den aard der zaak minder leerrijk dan het voor anderen heeft kunnen zijn. Hij heeft zich laten ontvallen, indien ik het zoo mag noemen (het woord is niet te sterk) een geweldigen uitval tegen ons geacht medelid uit de hoofdstad, over de onzekerheid, waarin ook hij, door bevordering van uitstel, den handel zou brengen. Dit verwijt kwam mij ongemeen zonderling voor. Als iemand mij een in mijn oog verderfelijken maatregel voorstelt, aanprijst, en opdringen wil, en ik vraag eenig uitstel ter nadere overweging; is het dan billijk wanneer hij mij te gemoet voert dat ik, door mij niet onverwijld aan zijn wensch en begrip te onderwerpen, alles in onzekerheid breng? Onzekerheid is altijd beter dan de zekerheid van verderf. De ergste onzekerheid voor den handel zal ontstaan, wanneer de gewigtigste commerciële belangen van het Vaderland, zonder naauwgezet onderzoek en rijp beraad, aan de wisselvallige denkbeelden eener, naar het zielental gekozene, volksvertegenwoordiging overgeleverd zijn.

Een woord omtrent de rede van den Minister. Zooveel weet ik dat het eene meesterlijke redevoering was, merkwaardig om hetgeen de Minister zeide en om hetgeen hij verzweeg. Wanneer ik echter eene analyse moest geven, zou ik verlegen zijn; vooral hetgeen uit statistieke opgaven en becijferingen bestond, is mij, ik erken het, grootendeels ontgaan. Doch hetgeen mij vooral opmerkelijk is voorgekomen, was de tegenstelling tusschen den gewezen en den tegenwoordigen Minister van Financiën. Beiden mannen van langdurige ervaring, beiden

kundig en bekwaam, beiden welsprekend met vastheid en warmte van overtuiging; en, in de uitkomsten van onderzoek en overleg, telkens met elkander in strijd. Welken indruk moet dit contrast maken op ons, leeken in het vak? moet hetgeen hen, die er zooveel van weten, verdeeld houdt, door ons, die er bijna niets van weten, worden beslist? — Ik eindig met den indruk kenbaar te maken, dien ik onder het aanhooren van het geachte medelid uit Almelo gehad heb; onder die schijnbaar voor iedereen bevattelijke voordragt, welke men lief, eenvoudig, kinderlijk genoemd heeft. Dit was nu zoo duidelijk, dat iedereen moest zeggen: wel dit is ontegenzeggelijk waar! Evenzoo toen de Minister van Finantiën over de concurrentie dezen morgen de vergelijking maakte met den winkelier, die zijne woning voor de toevloeijende kalanten sluit. Ieder moet uitroepen: hoe is het mogelijk dat over eene zoo eenvoudige zaak getwist wordt! Tegen die eenvoudigheid heb ik één bezwaar. Zij is al te eenvoudig. Het is een eenvoudigheid welke de complicatiën der quaestie miskent. Het is een gulden spreuk: « de waarheid *is* eenvoudig; » eene andere spreuk is ook veel waard: « de dwaling *schijnt* eenvoudig. » Nooit is welsprekendheid zoo gevaarlijk, als in den schijn van eenvoudigheid gehuld. Ons geacht medelid zeide: een Nederlander van geboorte, zoolang in Nederland woonachtig, moet, koopman als ware het, bij ingeving zijn. Dit zou te ver brengen; ook in andere opzigten. Omdat men liefde voor het vaderland gevoelt en eene doeltreffende verdediging van den geboortegrond verlangt, zou men bij ingeving militair, of omdat men in het landsbestier belang stelt, staatsman bij ingeving zijn. Wanneer wij hier een koopman konden brengen,

niet de beide leden uit Rotterdam, maar een koopman, die tegen de wet gestemd was, ook geen koopman alleen op eigen belang bedacht, zoo als men ze hier gedurig afschildert, maar die gaarne het algemeen belang van het vaderland in het oog houdt, een man van langdurige commerciële studie en practijk, en hij moest zich tegen ons geacht medelid en zijne eenvoudige voorstellingen verzetten, welligt, waarschijnlijk, zou hij *ad terminos non loqui* worden gebragt; maar, zoo men hem vertrouwelijk aan huis of op het kantoor sprak, en vroeg hem dan, wat hij dacht van een koopman bij ingeving, hij zou u antwoorden: het is een gevaarlijk persoon voor kooplieden van studie en practijk. Nederland zou geen magtige handelsstaat zijn geworden, geen koloniën in Oost en West hebben gevestigd, indien in vroeger dagen de kooplieden bij ingeving de overhand hadden behaald op de kooplieden van studie en practijk.

Ik heb dit gezegde met eenigen nadruk vermeld, omdat de geheele redenering van de voorstanders der wetten, in zoover zij tegen mijn argument gerigt is, hierop neêrkomt, dat door de meerderheid, ofschoon met commerciële zaken niet van nabij bekend, als of zij *een koopman bij ingeving* ware, over deze wetten moet worden beslist.

Ons geacht medelid uit Ruurloo vreest dat ik de zaak niet zou *willen* begrijpen. Zeer gaarne zou ik haar begrijpen; maar hij zelf zal erkennen dat in deze discussiën alles tegen elkander overstaat, tegen elkander opgaat. Cijfers, zeide men, zijn bedriegelijk; cijfers, zeide men ook, zijn onmisbaar; hoe zullen wij, onkundigen, onderkennen wanneer zij bedriegelijk zijn, en wanneer niet? Men sprak met nadruk van het *voorbeeld der vade-*

ren; ook bestrijders van de wetten meenden van de vaderen niet te zijn ontaard. Men sprak van *handelsvrijheid;* ook onder de bestrijders zijn kundige mannen, (wil men onder velen dat ik één noeme?) de heer Elink Sterk, b. v., die sedert lang tot de algemeen bekende warme voorstanders eener betamelijke handelsvrijheid hebben behoord.

Men heeft ter verdediging dezer wetten het gezag van Gijsbert Karel van Hogendorp ingeroepen; welligt zullen anderen hetzelfde gezag inroepen in tegenovergestelden zin. Hartstogtelijkheid is ook van weêrskanten gelijk.

Ons geacht medelid uit Gouda, met anderen, verheugt zich in de gelegenheid te zullen zijn tot aanneming van deze wetten; anderen zal het innig leed doen, zoo de aanneming plaats heeft. Sommige leden (meer dan iemand, een onzer medeleden uit Rotterdam) zijn zeer moedig; anderen daarentegen zeer voor de gevolgen bevreesd. In één woord, de geheele discussie, met argumenten, voorstellingen en hartstogten, is niet anders geweest dan redenering tegen redenering, cijfer tegen cijfer, betoog tegen betoog.

Ons geacht medelid uit Ruurlo zegt: dit geldt van *elke* discussie. Dit betwijfel ik. Voorzeker geene discussie, waar niet tegenstelling van argumenten bestaat. Maar, wanneer iemand ter beoordeeling van een onderwerp genoegzaam voorbereid is, discuteert hij zelf, onder het hooren der redevoeringen, meê; wikt en weegt de gronden, naarmate zij in het midden worden gebragt; komt voor zich zelven, ten gevolge der successive voorstellingen, tot een resultaat; er is discussie *ook voor hem.* Hier *blijft het,* betoog tegen betoog, omdat ons, voor zoover de leden in mijn ge-

val zijn, de noodige kracht om de argumenten te vatten, te schiften, te verwerken, tot een zamenstel van eigen inzigt en overleg te herscheppen, bijna ten eenen male ontbreekt. — Wij worden heen en weder geslingerd, en zoo zijn wij eenigermate in denzelfden toestand, als, naar men verhaalt, vroeger de boeren die tot regterlijke uitspraak werden geroepen, brave en eerzame lieden, die met aandacht luisterden naar al wat er gesproken werd; maar, zeiden zij: het is zonderling, wij weten niet welke de reden mag zijn; die het laatste spreekt heeft altijd gelijk! Zoo, vrees ik, is het met sommigen onder ons, althans met mij. Wanneer ik mij niet achter mijne onbekendheid verschanst had, ik zou, indien ik telkens tot het uitbrengen van een votum genoodzaakt was geweest, meermalen vòòr en tegen hebben gestemd. Na de eerste rede van het lid uit Amsterdam, had ik mij terstond tegen de wetsontwerpen verklaard. Onder den indruk der cijfers van den spreker uit Leiden, zou mij de moed tot afkeuring zijn ontschoten. Na het lid uit Arnhem te hebben gehoord, zou ik weder tot afstemming hebben overgeheld. Na de voordragt van het lid uit Zalt-Bommel, zou ik vòòr gestemd hebben, al ware het enkel om de vergelijking van het schip; en het spreekt van zelf dat de zoo eenvoudige voorstelling van het lid uit Almelo mij tot hetgeen door hem verlangd werd, zou hebben overgehaald. Zoo kunnen wij het niet verder brengen dan tot eene *meening*, die telkens voorbijgaat, omdat zij geen grond in eigen kennis en onderzoek heeft, eene meening van gisteren, niet die van heden, morgen anders dan van daag.

Vraagt men of dit niet dikwijls in deze Kamer het geval is, — ik antwoord: neen! zelden oordeelt deze Kamer

over eene zaak, waarover zoo weinigen ter beslissing bevoegd zijn.

Het bezwaar kan door eene enquête grootendeels uit den weg worden geruimd. Het nut ligt niet enkel en voornamelijk in eene lange reeks van vragen en antwoorden, in het dikke boek dat de Kamer *casu quo* in het licht zendt. Het nut ligt vooral in de *impulsie* die het onderzoek geeft, zoodat in het gansche land het onderwerp aan de orde van den dag gesteld wordt.

Wanneer men de Engelschen afvraagt of het hun bij eene enquête alleen om een paar duizend antwoorden te doen is, zullen zij het parlementair onderzoek in verband brengen met de wrijving en botsing der gedachten, welke overal, in de periodieke drukpers en in het parlement, plaats heeft. De discussie der deskundigen, gelijk ik zeide, *begint* eerst; het is de *voortzetting* die wij ter voorbereiding behoeven.

Terwijl wij naauwelijks een enkel argument kunnen verslaan, zal dan misschien in één dag eene ontzagchelijke slagting van argumenten plaats hebben; veel zal wegvallen ter linker en ter regter zijde, en de sustenuën zullen vereenvoudiging en zuivering ondergaan. Zoo zal het onderzoek de voorbereiding zijn der parlementaire discussie. Aldus gaat men in Engeland te werk, en, volgens de juiste opmerking van den Minister van Binnenlandsche Zaken, van de Engelsche vertegenwoordiging kan in Nederland nog wel iets worden geleerd.

Ik heb nog eene opmerking die mijn hoofd-argument versterkt; *het gewigt der zaak.*

De Minister van Finantiën zeide dat men in de waardering van dit gewigt wel eenige overdrijving gebruikt

had. De aard en de omvang van dit onderwerp schijnen mij voor overdrijving naauwelijks vatbaar. Scheepvaart, handel, het bestaan van duizenden, hangt er grootendeels van af. Er is nog iets: deze wetten staan in verband met de maatregelen, die het Gouvernement ten aanzien onzer *Oost-Indische* bezittingen bedoelt. Het is merkwaardig dat dit punt, in de memorie van toelichting op den voorgrond, langzamerhand ter zijde is geraakt.

Terwijl sommige leden aanvankelijk met rondborstigstigheid deden opmerken dat men hier aan het begin eener reeks van hervormingen stond, hebben wij den omvang der zaak naderhand al kleiner en kleiner zien worden, met eene kracht van elasticiteit, die verwonderlijk was. Evenwel de eenzelvigheid dezer ontwerpen met de maatregelen die men in onze koloniën voor heeft, zal bezwaarlijk worden ontkend.

Is éénmaal de wet aangenomen, dan zal men beweeren dat er een beginsel vastgesteld is; dan zal men telkens dringen om van gevolgtrekking tot gevolgtrekking te gaan, ten einde aan het beginsel getrouw te blijven. In den grond der zaak is hier de herhaling in het groot van dezelfde discussie, die wij ten vorigen jare over de Nederlandsche Handel-maatschappij hebben gevoerd.

Ik vrees dat de Minister, door de voordragt, meer dan hij nu berekent, eene partij, ik gebruik het woord zonder hatelijke beteekenis, in de hand werkt, die omtrent onze Oost-Indiën bedoelingen koestert, welke voorzeker niet zijn die van den Minister. In Oost-Indie hebben wij, ook in de laatste tijden, die *pensée gouvernementale* gehad op wier wenschelijkheid ik wees. Daar bragt zij, onder opvolgende besturen, groote dingen, waarvoor

het Vaderland dankbaar is, of behoort te wezen, tot stand. En nu verwijt ik aan die partij, niet dat zij theoriën met kracht en ingenomenheid voordraagt, maar dat zij weinig de verdienstelijkheid van anderen in het oog houdt, en dat zij ons zou willen dwingen reeds nu veel in haar zin te beslissen, waartoe wij dan eerst vrijheid zullen hebben, wanneer zij ons omtrent de deugdelijkheid van haar inzigten zal hebben overtuigd. Al heeft de Minister hierover gezwegen, laat ons niet vergeten wat in de memorie van toelichting dienaangaande gezegd is: « Zoodra de beide Kamers der Staten-Generaal door de aanneming der haar thans aangebodene wets-ontwerpen getoond zullen hebben, de vrijzinnige handels-politiek der Regering te deelen, zullen, onverwijld, de noodige maatregelen getroffen worden, om hetzelfde stelsel ook in de koloniën ter toepassing te brengen. » Ik weet wel dat dit *onverwijlde* thans eene onmogelijkheid is geworden; deze zinsnede geeft toch het bewijs der bedoeling; zij toont waarheen wij door de aanneming van deze wetten worden gevoerd.

Ik sluit met eene opmerking omtrent hetgeen ik de revolutionaire politiek, kenbaar ook in de wijze waarop men deze wetten zonder nader onderzoek *doordrijft*, genoemd heb. Men miskent de bijzondere belangen en de bescherming waarop zij regt hebben. De bescherming die ik bedoel, heeft met het systema der protectionnisten niets gemeen. Ik wijs op de vereenzelviging der bijzondere belangen met het geheele zamenstel der maatschappij, en op het regt om tegen plotselinge, roekelooze en willekeurige tusschenkomst van gouvernement of wetgevende magt vrijgewaard te zijn. Dit beginsel wordt miskend ten aanzien van den Nederlandschen handel. Er moet ten

minste eenigzins geconstateerd worden wat de handel verlangt. Ik zou wenschen dat men ons statistieke tabellen omtrent den aard van handel, welke door de voor- en tegenstanders der wetten gedreven wordt, konde overleggen: uit eene proeve van dergelijke opgaaf omtrent een van onze groote koopsteden, waarvan mij de inzage vergund werd, ben ik overtuigd dat wij alzoo tot zeer curieuse uitkomsten zouden worden geleid. Wanneer men in aanmerking neemt wat het lid uit Arnhem heeft gezegd, dat alleen te Rotterdam $^4/_5$ van den tonnelast *tegen* de wet is gestemd, prijst men den nadruk waarmede hij gevraagd heeft, of wij *regt* hebben, zonder nader verhoor, tot afdoening van de zaak. Mij dunkt dat, waar men voor handels-vrijheid ijvert, het acht geven op die hoogere handels-vrijheid, waarvan ik sprak, te pas komt.

Ik heb mij gevraagd: wat kan de reden zijn van die overhaasting? Een duister gevoel welligt van het *aut nunc aut nunquam:* indien de scheepvaartwetten *nu* niet worden doorgedreven, komen zij *niet* tot stand. Door velen wordt beweerd dat dagelijks meer in onze voorname handelssteden de opinie *tegen* de wetten veld wint. Althans de opinie tegen de overhaasting waarmede men te werk gaat. Vooral tegen de vertegenwoordigers, die, met het onderwerp, met de belangen en geheimen van den handel niet bekend, de enquête weigeren welke juist voor hen als onmisbaar beschouwd wordt. Laat ons in het oog houden dat, als de mogelijkheid van onderzoek voorbij is, de waarschijnlijkheid van naberouw begint. Ik wensch aan niemand uwer, nu of later, eenig verwijt te doen; nog minder uwe bedoelingen in twijfel te trekken; maar, wat mij zelven betreft, indien ik, als vertegenwoordiger van

het volk, reeds nu mijne toestemming aan deze wetten gaf, zou ik mij, niet aan ligtvaardigheid slechts, maar aan onverantwoordelijke ligtzinnigheid schuldig hebben gemaakt.

De wet werd, na langdurige beraadslaging, aangenomen met 49 tegen 15 stemmen.

V.

REGT DER GEZINDHEDEN.

ZITTING VAN 9 JULIJ 1850.

*** Naar aanleiding van een request van ouderlingen en diakenen der afgescheidene gereformeerden te *Delfzijl* en *Farmsum*, ontstond er eene levendige discussie over de bepalingen *c.* en *d.* van het Besluit van 9 Januarij 1841, volgens welke de Regering, om eene gemeente der Afgescheidenen te erkennen, eene verklaring vergt dat zij in de kosten der eeredienst en in het onderhoud der behoeftigen, zonder bezwaar voor het Rijk, zal voorzien.

De meerderheid der Commissie concludeerde tot nederlegging ter griffie, en verzending naar den Minister voor de Zaken van de Hervormde Eeredienst, met den wensch der Kamer dat aan het verzoek der adressanten, tot vrijstelling van die bepalingen, als nog zou worden voldaan. De minderheid verlangde hoogstens nederlegging ter griffie.

Nadat de heer ENGELEN, de Minister voor de zaken der Hervormde Kerk, de heer HEEMSTRA en, zeer ten nadeele van de adressanten, de heer VAN VOORST, hadden gesproken, deed de heer WINTGENS eene motie van orde om de discussie te sluiten. — Ik meende daartegen te moeten opkomen en zeide: « Ik verzet mij met eenigen nadruk tegen deze motie van orde. In 't algemeen, omdat, zoo ooit eene zaak de aandacht der Vergadering verdient, het deze is, die de

gewetensvrijheid der ingezetenen en de handhaving der Grondwet betreft. Daarbij acht ik de motie op dit oogenblik ontijdig. Wanneer de geachte voorsteller die gedaan had, onmiddellijk nadat de Minister van Justitie gesproken had, dan had ik dit kunnen begrijpen; maar naderhand is er tegen de adressanten en over den aard van het besluit veel gezegd, dat niet onbeantwoord mag blijven. Misschien zal op dien grond de geachte voorsteller zelf tot intrekking der motie kunnen besluiten. Nog eene reden, die mij persoonlijk betreft, is: dat ik, sedert meer dan twaalf jaren als verdediger der afgescheidenen bekend, ongaarne door de goedkeuring dezer motie van orde mij de gelegenheid zou zien ontnomen, om in het midden te brengen, wat naar mijn inzien te pas komt. »

De motie werd verworpen met 39 tegen 16 stemmen. Daarop verkreeg ik het woord.

—

Ik had, in het begin der discussie gemeend dat ik mij zou kunnen bepalen bij dankbetuiging. Dank aan de meerderheid van de Commissie van de Petitiën; dank aan ons geacht medelid uit Gelderland, die met edele verontwaardiging het verzoek der adressanten en het voorstel der Commissie heeft ondersteund; dank aan den Minister van Justitie, die te kennen gaf dat hij het Koninklijk besluit van 9 Januarij 1841 tijdelijk moest handhaven om het 3de additionele artikel der Grondwet; dank ook aan ons geacht medelid uit Friesland, die gezegd heeft dat, toen hij, als Minister van Eeredienst, eene resolutie genomen heeft ten nadeele der adressanten, dit alleen ten gevolge van dit artikel geweest is. Ofschoon ik in 't voorbijgaan, ten gunste van de adressanten, opmerk dat geene melding werd gemaakt van art. 3; maar dat zij alleen werden verwezen naar het besluit van 1841. Indien men aan de

adressanten, van wie men in het algemeen niet kan onderstellen dat zij met de bepalingen van het Staatsregt zeer bekend zijn, dit motief kenbaar had gemaakt, zou de zaak welligt een anderen loop gehad hebben. — Doch de discussie heeft zich niet bij blijkbare belangstelling in de adressanten, blijkbare afkeuring van het besluit van 1841, bepaald. Ons geacht medelid uit Haarlem is in vele bijzonderheden en ook in vele algemeenheden getreden, waarin ik de vrijheid nemen zal hem niet te volgen; want indien ik al de onderwerpen, die hij betrekkelijk den toestand van de Hervormde Kerk heeft ter sprake gebragt, hier zou willen behandelen, zou iedereen zich beklagen dat de motie van orde niet is aangenomen.

In eene soort van geestvervoering over het besluit van 1841 geraakt, heeft hij het verdedigd, omdat de Regering tot het nemen van preventive maatregelen verpligt is. Het zij zoo; die maatregelen mogen toch nooit strijden tegen de Grondwet. — Van hem, dien ik steeds voor een vriend van vrijheid en verdraagzaamheid heb gehouden, heb ik sommige argumenten gehoord, die mij zeer hebben bevreemd.

Ik moet even spreken over het besluit, juist omdat men er met zooveel ingenomenheid gewag van heeft gemaakt. Men heeft het in ons medelid uit Gelderland afgekeurd, dat hij den afgescheidenen de onderwerping als eene *laakbare zwakheid* toegerekend heeft. Ik beaêm deze uitdrukking ten volle; ook ik noem dit eene laakbare zwakheid; van den beginne af, heb ik den afgescheidenen ten sterkste ontraden zich te onderwerpen; vooreerst, omdat zij hun regtmatig standpunt in de Hervormde Kerk prijs gaven, en ten tweede, omdat zij zich niet behoorden te voegen

naar een besluit zoo duidelijk tegen de Grondwet in strijd.

Ik betuig gaarne mijne achting voor den Minister, die dit besluit heeft onderteekend, en ik ben overtuigd dat hij niet de minste bedoeling had om de Grondwet te overtreden; juist hierin ziet men weder hoe, in tijden van voor-ingenomenheid, men somtijds, zonder het te willen of te weten, tot afkeurenswaardige maatregelen gebragt wordt. Wanneer ooit een besluit ongrondwettig was, dan is het dit besluit.

Ongrondwettig: om de renunciatie welke in art. *d* gevergd wordt.

Ik heb mij reeds bij eene vorige gelegenheid veroorloofd te zeggen: dat de Regering van 1816 af tot op den huidigen dag, in plaats van de Hervormde Gezindheid in haar eigenaardigheid te beschermen, of althans bij de verdeeldheden met onpartijdigheid te werk te gaan, *altijd geïntervenieerd heeft ten behoeve van ééne partij*, altijd haar overwigt in de schaal dergenen, door wie dat regt miskend werd, heeft geworpen. Hier hebben wij daarvan een treffend voorbeeld. Ik wil voor een oogenblik aannemen dat degenen, die zich met naauwgezetheid houden aan de grondslagen van de Hervormde Kerk, niet uitsluitenderwijs de Kerk uitmaken; men zal niet ontkennen dat zij er een gedeelte van zijn; mede-eigenaren in het collective huis; en wat doet nu de Regering? Aan hen, die, ten onregte verdreven uit het huis, verzoeken eene andere woning te mogen oprigten, weigert zij de vergunning, indien zij niet voor altijd afstand doen van hun eigendomsregt.

Daarbij komt de *speciale positie*, welke aan de afge-

scheidenen opgelegd wordt in strijd met de grondwettige gelijkstelling der gezindheden; eene positie zoo anormaal, dat het contrast met de Grondwet terstond in het oog valt.

Ons geacht medelid uit Friesland, en, als ik wel heb, ook een ander, hebben gevraagd: «wat is er in de laatste 10 jaren gebeurd? welke vervolgingen hebben er plaats gehad! Gij spreekt van een vervlogen tijd! sedert lang worden de afgescheidenen met de meeste onpartijdigheid bejegend!» Vergelijkenderwijze is dit juist. Zij worden niet meer in de gevangenis gezet; de vergaderingen worden niet meer door soldaten uiteengejaagd. Evenwel, nu men vraagt: is er in de laatste 10 jaren iets gebeurd dat naar vervolging gelijkt? wil ik met vele voorbeelden de Vergadering niet lastig vallen; met twee kan ik volstaan.

Het eene is van het jaar 1846, dus geen 10 jaren geleden. Toen is het gebeurd, dat eene weduwe van zestig jaren, in wier woning zonder stoornis reeds bij haar ouders en ook in den Franschen tijd, geregeld godsdienstoefeningen waren gehouden, voor dit wanbedrijf herhaaldelijk voor de regtbank is gedagvaard, herhaaldelijk, en met animositeit en acerbiteit. En toen zij zich aan het Gouvernement wendde, wat is het antwoord geweest? door *twee* ministers onderteekend, staatslieden, voor wie ik hoogachting gevoel, en op wie ik het straks gezegde toepasselijk maak. Wat was het antwoord? op welke gronden berustte het?

« Overwegende dat de begeerte der adressante ter godsdienstige stichting, voor hare subjective behoefte berekend, bevrediging zou kunnen vinden, zonder iemand aanstoot te geven of eenige wet te overtreden, vermits niets haar verhindert binnen de besloten wanden

van hare woning voor zich en hare huisgenooten godsdienstoefeningen te houden. »

Ziedaar de verdraagzaamheid, welke men in het jaar 1846 in Nederland heeft in practijk gebragt. Dit is nu wel geene vervolging in den eigenlijken zin; maar het is ook niet de gelijkstelling, welke de Grondwet bedoelt.

Het tweede voorbeeld neem ik uit het adres zelf. Wat is de positie van de adressanten, ten gevolge van het Besluit? Even als alle andere ingezetenen, moeten zij bijdragen tot alle gemeenschappelijke, provinciale en rijks-belastingen, waaruit, voor een groot deel, de armen van alle gezindten worden onderhouden; voor *hunne* behoeftigen wordt geen penning uit die opbrengst afgezonderd. Alle andere gezindten mogen collecten doen — en ook tot deze collecten dragen de afgescheidenen bij — zij zelven mogen niet onderstaan hulp voor hunne behoeftigen in te roepen. En wil men nog sprekender bewijs? Het is de gewoonte dat er, bij het begraven, eene bus wordt geplaatst, en nu wordt, volgens berigt der adressanten, het geld gestort in de kas hunner tegenpartij! Ziet, wanneer men nu vraagt, welk onregt is er sedert 10 jaren gebeurd? geef ik antwoord. Het additionele art. 3 der Grondwet, waarachter men zich zoo gelukkig verschanst, heeft immers niet altijd bestaan?

Ik heb met leedwezen van den spreker uit Haarlem vernomen, dat hij bij de afgescheidenen den toeleg vermoedt om in deze vergadering een *twistappel* te werpen. In dergelijken toestand, verdient men dergelijk verwijt niet, omdat men zich tot deze Vergadering wendt, om regt te verkrijgen.

Inderdaad het is in ons aller belang, met het oog op de

omstandigheden waarin wij verkeeren, waarin het Vaderland verkeert, in het land te behouden, en niet naar gene zijde van den Oceaan te verbannen, landgenooten, die goed getuigenis hebben, en aan wie geen ander verwijt gedaan wordt, dan dat zij, met naauwgezetheid, naar hunne overtuiging, God wenschen te dienen.

Ik verheug mij alzoo hartelijk in de conclusie der Commissie, en ik moet er des te meer op aandringen, na hetgeen de Minister van Binnenlandsche Zaken gezegd heeft. Het is mij voorgekomen dat er eenig verschil bestond met hetgeen door den Minister van Justitie was verklaard. Volgens dezen, moet het besluit voorloopig gehandhaafd worden, tot aan de wet op het regt van vergadering; vroeger is er niets aan te doen, om het 3de der additionele artikelen. De Minister van Binnenlandsche Zaken heeft daarentegen verklaard dat hij geene zwarigheid zou maken, om reeds vòòr de vaststelling der bedoelde wet, den Koning de intrekking voor te stellen van die twee punten van het besluit, welke reden tot beklag geven.

Welligt zou, in verband met hetgeen van regeringswege gezegd is, de *eenvoudige verzending* van het verzoekschrift aan den Minister genoeg zijn. Ik wenschte dit in consideratie te geven aan de Commissie. De aard en het doel der verzending zouden door de discussie toegelicht zijn.

—

Op eenige aanmerkingen van den heer VAN DAM VAN ISSELT, gaf ik ten antwoord:

« Hetgeen de geachte spreker uit Arnhem gezegd heeft noopt mij tot korte repliek. Vooreerst heeft hij in deze discussie gemengd wat, dunkt mij, minder te pas kwam. Niemand heeft eene algemeene apologie van de afgescheidenen gemaakt; niemand heeft gezegd, dat

zij *allen* en *altijd* brave en onberispelijke menschen geweest zijn. Daarbij zou ik mijnerzijds de vraag willen doen: wanneer heeft in de laatste tien jaren iets plaats gehad van datgene, waarop *gij* thans nog terugkomt? De spreker uit Arnhem misprees dat ik de afgescheidenen van *onvergeeflijke* zwakheid had beschuldigd, dewijl zij zich aan het bedoelde besluit hadden onderworpen. Ik sprak niet van onvergeeflijke zwakheid; integendeel, uit hoofde der omstandigheden was zij allezins vergeeflijk, ofschoon *laakbaar*. Ik heb hun aangeraden zich niet te onderwerpen, en ons geacht medelid vindt dit zeer vreemd. Hij heeft een moeijelijk punt van Staatsregt aangeroerd, hetwelk ik thans niet behandelen zal; namelijk, of men zich ten allen tijde behoort te onderwerpen aan besluiten, wanneer men stellig weet dat zij tegen de Grondwet in strijd zijn. Doch het gold hier geen *handelen*, maar *lijden*, en ik heb gezegd: gij doet beter met bij voortduring boete te betalen en u te laten inkerkeren, dan gebruik te maken van een aangeboden voorregt, dat te duur zou worden gekocht.

Ons medelid uit Arnhem heeft geëindigd met eene schildering van de wijs waarop de afgescheidenen, indien zij naar het huis terugkeerden, met alle liefde zouden worden ontvangen. Nu weet ons geacht medelid, even goed als ik, dat de afgescheidenen uit het huis gegaan zijn en daarin niet kunnen terugkeeren, omdat zij, naar hunne meening, om den toestand waarin het zich *nu* bevindt, daarin niet kunnen wonen, zonder zich aan voorwaarden te onderwerpen met hun geweten in strijd. »

De *nederlegging ter griffie* werd met 51 tegen 5 stemmen, de *eenvoudige verzending* naar den Minister, met 31 tegen 27 stemmen goedgekeurd.

VI.

REGT VAN ENQUÊTE.

ZITTING VAN 13 JULIJ 1851.

*** Bij de regeling van het regt van *Enquête*, volgens Art. 90 der Grondwet, maakten sommigen met ingenomenheid van het regt gewag, als van een onschatbaar voorregt, waaromtrent naauwelijks eenige beperking vergund was.

—

Vooral na hetgeen door onze medeleden uit Arnhem en Delft gezegd is, zal ik kort kunnen zijn, bij de behandeling dezer gewigtige organieke wet. Ik wensch te ondersteunen en toepasselijk te maken op al de specialiteiten der wet, en op al de eventuële amendementen, hunne waarschuwing tot groote behoedzaamheid. Ik vereenig mij niet met de meening van den spreker uit Arnhem, dat art. 90 ons een *onschatbaar* voorregt heeft toegekend. Het is een twijfelachtig voorregt, een gevaarlijk voorregt, een voorregt waarvan ik niet weet of het een voorregt is, een voorregt hetwelk ik liever in de Grondwet zou hebben gemist. Ik wensch, opdat van het raadzame der behoedzaamheid blijke, te doen zien dat art. 90 in de Grondwet opgenomen is zonder genoegzaam overleg, en niet overeenkomt met

den aard en geest van onze grondwettige instellingen; dat het in onze Grondwet eene anomalie is. Men wane evenwel niet dat ik voor de uitbreiding die men bij deze wet aan het regt van enquête zou kunnen geven, uitermate bevreesd ben; hetgeen mij voor de toekomst van het Vaderland bezorgd maakt, is zoodanig dat deze zaak, op zich zelf allezins gewigtig, vergelijkenderwijs voor mij een punt wordt van ondergeschikt belang. — Voorts zou men ten onregte, uit hetgeen ik ter ondersteuning van mijn argument in het midden zal moeten brengen, een regtstreekschen of zijdelingschen aanval op de Grondwet afleiden. Mijn betoog heeft de strekking, niet om verder te gaan dan de Grondwet gedoogt, maar om ten volle de behoedzaamheid in acht te nemen welke zij vergunt.

Artikel 90 werd op zonderlinge wijze in de Grondwet gebragt, zonder genoegzaam overleg. Ik heb dit reeds in mijne afdeeling gezegd, waarover ik toen eene vrij ernstige teregtwijzing ontving. Bij nader overleg heb ik gezien dat ik gelijk had. De toedragt van de zaak wordt in de memorie van toelichting herinnerd. Eenige, misschien enkele, leden kwamen in de afdeelingen der Tweede Kamer op het denkbeeld: zou, bij al hetgeen de Tweede Kamer reeds heeft, — men ging van de onderstelling uit, dat de Tweede Kamer nooit genoeg of althans nooit te veel had, — het regt van enquête niet kunnen gevoegd worden? Het Gouvernement heeft geantwoord: wel zeker! indien ik slechts een bepaald verzoek ontvang. En toen heeft de Kamer verklaard dat zij gaarne ook dit regt onder haar regten zou opgenomen zien. Verder is daarover niet gesproken. Dit is de geschiedenis van de wijze waarop het in de Grondwet kwam.

Nu spreek ik niet van enkele leden die met de inrigtingen van Engeland en andere landen bekend waren; doch ik durf onderstellen dat over 't algemeen de Kamer zich van hetgeen zij vroeg en verkreeg, geen juist denkbeeld had gevormd. Mij dunkt dat het uit de memorie van toelichting blijkt. De Minister zegt: «de uitdrukking *regt van enquête*, levert op zich zelve geenen bepaalden zin.» Men vroeg dus iets dat op zich zelve geenen bepaalden zin had. De Minister voegt er bij: «dat bij de verschillende takken der grondwetgevende magt geene weifeling of verschil van gevoelen over de beteekenis dier woorden heeft bestaan, zoodat veilig kan worden aangenomen, dat men bij stilzwijgende overeenkomst *dat regt* van onderzoek heeft op het oog gehad, dat elders door wetgevende vergaderingen wordt uitgeoefend.» Zeker, men had het regt van onderzoek op het oog dat *elders* door wetgevende vergaderingen wordt uitgeoefend; maar *welk regt* wordt elders uitgeoefend? Dit was, naar mij voorkomt, wat men nog niet wist. De memorie van toelichting bewijst het. Want, *na* dat het artikel in de Grondwet gebragt was, heeft de Minister (en wij zijn er hem dankbaar voor) overal rondgezien wat toch dat fameuse regt van enquête beteekent. Derhalve schijnt men, te voren en toen het artikel gemaakt werd, omtrent den aard en omvang van het onschatbare voorregt geene bepaalde en heldere denkbeelden te hebben gehad.

Aldus heeft men in de Grondwet gebragt een artikel, dat niet met den geest onzer grondwettige instellingen overeenkomt, dat in onze Grondwet eene anomalie is.

In betrekking tot mijn betoog heeft de vergelijking met Frankrijk, met België, met Engeland geen kracht.

Met *België* niet, omdat de grondslag van de staatsrege-

ling is: «tout pouvoir émane de la nation.» Met *Frankrijk* na 1848 niet, om redenen waarvan ik de uitvoerige ontwikkeling overtollig houd. Ook met *Engeland* niet. Het regt van enquête zal hier, in toepassing en practijk, niet dezelfde werking en beteekenis hebbeu, die het in Engeland heeft. Men spreekt van parlementaire en gouvernementale enquête; maar in Engeland is het Gouvernement, waar de groote aangelegenheden van het land moeten worden behartigd, somtijds zoozeer in verstandhouding met de oppositie; de oppositie zelve en al wat parlementair mag heeten, is er, in zeker opzigt, zoo gouvernementaal; de scherpe tegenstelling ten aanzien van grondslagen en beginsels, welke uit het wezen der nieuwere theoriën ontstaat, is daar zoö vreemd aan de historische organisatie van den Staat, dat het doordrijven van eene enquête tegen den wil der Regering in het huis der gemeenten, naauwelijks denkbaar kan worden geacht. Het Lagerhuis zou doorgaans ontbonden zijn, dunkt mij, eer aan de mogelijkheid van zoodanig verschijnsel gedacht werd. Als men zich op de instellingen van Engeland beroept, houde men in het oog dat wij naar het vaste land de benamingen en vormen, niet het wezen en de grondslagen, der Engelsche instellingen hebben overgebragt. Eene constitutionele quaestie is eene speciale quaestie voor ons land. Zij moet beoordeeld worden volgens ons eigen constitutioneel staatsregt.

Nu zal ik mij plaatsen — niet op mijn terrein, ik zal niet spreken van *souvereiniteit;* noch van *de Kroon;* noch van zelfstandigheid, onmisbaar voor het centraal gezag; — ik zal mij plaatsen op het terrein der milde en vrijzinnige begrippen, van het zòò hoog geroemde evenwigt der

staatsmagten, en dan vraag ik: zal het regt van enquête, uitsluitend aan de Tweede Kamer toegekend, eene bijdrage zijn om het dierbaar evenwigt in stand te kunnen houden? Eene allezins juiste opmerking was het, die ons geacht medelid uit Delft met de woorden van een Franschen publicist heeft medegedeeld, dat namelijk, in eene constitutionele monarchie, en dus ook naar den geest onzer staats-instellingen, het bepalen eener enquête plaats behoort te hebben met gemeen overleg van de geheele wetgevende magt. Voorzeker, omstandigheden zijn er waarin eene enquête groot nut zou kunnen hebben. Maar vooreerst, iedere vergadering heeft het regt zich door eigen middelen en op gewone wijs die inlichtingen te verschaffen, welke zij behoeft, en ten andere vergete men niet dat, ook zonder art. 90, eene enquête, met de scherpe dwangmiddelen dezer wet, plaats zou kunnen hebben, op de gewone manier, waarop eene wet tot stand komt. De Tweede Kamer had het initiatief kunnen nemen. Het regt, uitsluitend aan de Tweede Kamer verleend, noem ik strijdig met den algemeenen geest van onze instellingen; het heeft eene gevaarlijke strekking.

Nog drie opmerkingen. — De eerste, dat eene enquête doorgaans gerigt zal zijn tegen de Regering. Wij hebben daarvan reeds een voorbeeld gehad bij de deliberatiën over de scheepvaartwetten. Ik wil niet opnemen de handschoe, door een geacht medelid aan de toenmalige voorstanders eener enquête toegeworpen, daar hij de voorbereiding der scheepvaartwetten in het brein van den Minister en het ontzagchelijke licht, dat vooral uit *de* (want hij blijft het *de* behouden[1]) kamers van koophandel opgegaan is, hoo-

[1] Hierboven, blz. 150.

gelijk geroemd heeft. Ik gebruik het voorbeeld alleen om te doen zien dat eene enquête veelal eene bestrijding zal wezen van het Gouvernement. Zij is reeds, op zich zelve, eenigermate een verwijt aan de Regering, dat zij niet is op de hoogte van het onderwerp, of de Kamer niet op de hoogte heeft willen brengen. De bouwstoffen worden gerekend doorgaans bij de Regering voor handen te zijn, om elk onderwerp toe te lichten en datgene te geven, wat de Kamer, bij gebreke er van, zoekt door eene enquête.

Eene tweede opmerking, reeds door andere leden gemaakt, is, dat de enquête eene ontzettende kracht geeft aan de Tweede Kamer. Het is geene geringe zaak te roepen dien zij wil, en tot antwoord te verpligten: een onderwerp op die wijze aan de orde te stellen, eene algemeene impulsie te geven aan vooroordeel, driften, belangen, en hartstogten: het geheele Land, onder haar leiding en opwekking, in beweging te brengen.

De laatste opmerking is: van dit regt zal weinig gebruik worden gemaakt in gewone tijden, maar juist in dagen van opgewondenheid. Mijne conclusie is: wees behoedzaam bij het overwegen van de bijzondere bepalingen dezer wet en van de eventuële amendementen.

Men heeft eene tegenstelling gemaakt tusschen art. 90 der Grondwet en art. 10 omtrent de wet op vereeniging en vergadering. Art. 90, zegt men, spreekt enkel van *regeling*, Art. 10 van regeling en *beperking*. Ik ben geen vriend van overdreven beperking van het regt van vereeniging geweest; ik heb in het vorige jaar de voordragt bestreden, omdat het regt niet kon worden uitgeoefend dan onder stilzwijgende goedkeuring van het Gouvernement. Indien nu het regt van enquête eveneens wierd

onderworpen aan de stilzwijgende goedkeuring van het Gouvernement, zou ik dit zeer verkeerd vinden; maar de tegenstelling van *regelen* en *beperken*, waardoor men het regt van enquête grenzenloos zou maken, kan ik, zelfs uit een grammaticaal oogpunt, niet toegeven. Ik wenschte wel een voorbeeld te vernemen van *een regel die niet beperkt.*

Ik eindig met te betuigen dat ik voorzeker niet wensch de Tweede Kamer tot een onbeduidend ligchaam in den Staat te maken; maar, wanneer men aan de Tweede Kamer te veel magt geeft, zal men juist daardoor te weeg brengen (uit den aard der zaak en ook van onzen landaard) dat de Kamer, in onrustige tijden te veel, en in gewone tijden zeer weinig magt uitoefenen zal: door overmaat van magt zal zij magteloos zijn.

De wet werd aangenomen met 38 tegen 9 stemmen.

INHOUD.

Blz.

VEREENIGDE ZITTING.

I. REGLEMENT VAN ORDE. (Zitting van 19 April 1850) 1.

II. REGT VAN AMENDEMENT. (Zitting van 23 April 1850) 14.

III. HET REGENTSCHAP. (Vereenigde Zitting van 2 Mei 1850) . . . . . 18.

TWEEDE KAMER.

I. KERKELIJKE GOEDEREN. (Zitting van 3 Junij 1850) 34.

II. KIESWET.

a. ALGEMEENE BEGINSELS. (Zitting van 4 Junij 1850) . . . . . 38.

b. VOLKSSOUVEREINITEIT. (Zitting van 6 Junij 1850). . . . . 55.

c. REPLIEK. (Zitting van 8 Junij 1850 . . 62.

d. KIESDISTRICTEN. (Zitting van 14 Junij 1850). . . . . 86.

e. ONTBINDING. (Zitting van 15 Junij 1850). 101.

III. PROVINCIALE WET.

a. ALGEMEENE BEGINSELS. (Zitting van 18 Junij 1850) . . . . . 117.

b. BENOEMBAARHEID VAN EEN GEESTELIJKE. (Zitting van 18 Junij 1850) . . . . 128.

c. ZELFSTANDIGHEID. ONDERWIJS (Avondzitting van 20 Junij 1850) . . . . . 130.

Blz.

IV. SCHEEPVAARTWETTEN. a. (Zitting van 29 Junij 1850). . . . . 142.

SCHEEPVAARTWETTEN. b. (Zitting van 3 Julij 1850). . . . . 161.

V. REGT DER GEZINDHEDEN. (Zitting van 9 Julij 1850). 180.

VI. REGT VAN ENQUÊTE. (Zitting van 13 Julij 1850) . 188.

REGISTER.

Blz.

Afgescheidenen . . . . . 180.
Algemeen Staatsregt . . . 16.
Algemeen belang . . . . 157.
Amendement (regt van) niet bij de Vereenigde Kamers . . 14.
Anglomaan . . . . . 146.
Bangmakerij . . . . 99. 162.
Besluit van 9 *Jan.* 1841 . . 180.
Census . . . . . 41. 47.
Centralisatie . . . . . 133.
Citaten . . . . . 124.
Concurrentie. . . . 144. 164.
Cijfers . . . . . 167.
Eenheid van den Staat (revolutionaire) . . . . . 41.
Eensgezindheid . . . . . 53.
Eenvoudigheid . . . . . 171.
Enquête. 175. Regt van *E.* . 188.
Evenwigt der magten . . . 192.
Gezindheden (regt der) . . 180.
Gouvernement . . . . . 148.
Grondwet. Art. 26 en 41. 2. *Art.* 76. 45. 70. *Art.* 90. 188. *Art.* 91. 128. *Art.* 100. 8. *Art.* 108. 9. *Art.* 196. 23. *Art.* 198. 18—33. 5^e^ *addit. Art.* 79. 140.
G. en radicalisme 60.
Naauwgezetheid omtrent de *G.* 12. Niet-herzienbaarheid tijdens een Regentschap. 21.
Grondwetherziening van 1848. 44.
Hervormde Kerk . . . . 183.
Jaar 1795 . . . . . 45.

Blz.

Kerkelijke goederen . . . 54.
Kiesdistricten . . . . 86—100.
Kieswet. 38. haar gevolgen . 49.
Maart 1848 . . . . . 24.
Minister . . . . . 72.
Minister van Binnenl. Zaken. 95.
zwijgen van den *Min.* . 66. 107.
Ministerie . . . . . 74.
Nederlandsche Volk . . . 73.
Onderwijs . . . . . 138.
Ontbinding der Kamers. 101—116.
Oost-Indië . . . . . 176.
Organieke wetten . . . . 29.
Partijen . . . . . 67.
Protest der conservatieven . 74.
Provincie . . . . 118. vgg.
Regentschap . . . . . 18.
Reglement van Orde . . . 2.
Scheepvaartwetten . . 142—179.
Spoed . . . . . 77. 89.
Stabiliteit . . . . . 26.
Standen . . . . . 125.
Transactie van 1848 . . . 71.
Universele menschen . . . 168.
Vereenigde Zitting der St.-Gener. 1. vgg.
Verwantschap der theoriën . 46.
Volk . . . . . 90.
Volkssouvereiniteit. 45. 55—61.
Vrijheid van handel. 159. 170 177.
Wetenschap (*de*) . . 145. 163.
Zelfstandigheid (*autonomie*) 118. 131.

Van denzelfden Schrijver zijn de navolgende werken alom te bekomen :

Prosopographia Platonica, Lugd. Bat. 1823 . . . . *f* 2,75.

Nederlandsche Gedachten. (Verzameling van politieke beschouwingen, 1829—1832), 3 deelen en 4de deel n.o 1 en 2 . . - 4,00.

Archives ou Correspondance inédite de la Maison d'Orange-Nassau. Recueil publié, avec autorisation de S. M. le Roi, Supplément; — et table de matières par J. T. Bodel Nyenhuis. Avec des Facsimilés. Première Série. 1835—1847. 10 vols. (1r vol. deuxième édition) . . . . . - 68,80.

Beschouwingen over Staats- en Volkerenregt, 1834 . . - 3,00.

De Maatregelen tegen de Afgescheidenen aan het Staatsregt getoetst, 1837 . . . . . - 0,70.

Bijdrage tot de Herziening der Grondwet in Nederlandschen zin, 1840 . . . . . - 1,40.

Adviezen in de Tweede Kamer der Staten-Generaal in dubbelen getale, 1840[1] . . . . . - 1,60.

Kort overzigt van de Geschiedenis des Vaderlands, 2de of schooldruk, 1842[2] . . . . . - 0,35.

Vaderlandsche Zangen, 1842 . . . . . - 1,00.

Redevoering over Willem I, gelijk hij uit zijne Briefwisseling nader gekend wordt, 1843 . . . . . - 0,50.

Antwoord aan Mr. M. C. van Hall (over *a*. Hendrick, Graaf van Brederode; *b*. Uitgave van brieven; *c*. Historische kritiek), 1844 . . . . . - 1,00.

Stukken betreffende de afwijzing eener bijzondere school der 1e klasse te 's Gravenhage, 1844 . . . . . - 0,40.

Verzoekschrift aan de Leden der Provinciale Staten van Zuid-Holland, 1845 . . . . . - 0,25.

Het Parijsche Zendelinggenootschap, werkzaam in Zuid-Afrika, vooral ook in Nederland aanprijzenswaard, 1847 . . - 0,50.

---

[1] Deze vier Geschriften te zamen voor *f* 5,00.

[2] Van *het Handboek der Geschiedenis van het Vaderland* wordt eerlang eene nieuwe Uitgave verwacht.

Ongeloof en Revolutie, eene reeks van Historische Voorlezingen, 1847 . . . . . - 4,20.

Het Nederlandsche Zendelinggenootschap, 1848 . . . *f* 0,80.

Hêt Regt der Hervormde Gezindheid, 1848 . . . . . - 2,10.

Aan G. *Graaf* SCHIMMELPENNINCK, over de Vrijheid van Onderwijs, 1848 . . . . . - 0,95.

Vrijheid, Gelijkheid, Broederschap. Toelichting der Revolutiespreuk, 1848 . . . . . - 0,80.

Grondwetherziening en Eensgezindheid, 1849 . . . . . - 5,80.

Verscheidenheden over Staatsregt en Politiek, 1850 . . - 3,75.

Art. 198 der Grondwet of de niet-herzienbaarheid tijdens een Regentschap, 1850 . . . . . 0,30.

Adviezen in de Tweede Kamer der Staten-Generaal. Zitting van 1849 . . . . . - 2,25.

Idem Idem. Zitting van 1849—1850. Eerste gedeelte. September—Maart . . . . . - 2,25.

ADVIEZEN.

GEDRUKT BIJ J. ROERING TE 'S GRAVENHAGE.

ADVIEZEN

IN DE

TWEEDE KAMER DER STATEN-GENERAAL,

ZITTING VAN 1849—1850.

EERSTE GEDEELTE.

September — Maart.

DOOR

Mr. G. GROEN VAN PRINSTERER.

AMSTERDAM,

JOHANNES MÜLLER.

1851.

VOORBERIGT.

Deze Aflevering bevat mijne Adviezen *in de eerste helft der zitting van* 1849 *tot* 1850.

Eerst het Adres van antwoord, *toen ik, eenigzins voor nieuwe teleurstellingen bevreesd, tegen de overdrevenheid der verwachtingen omtrent het toekomstig, en voor menigeen reeds niet geheel onzigtbaar, Ministerie geprotesteerd heb.*

Daarna de Begrooting, *toen de zamenstelling van het Bewind, de politieke gelijkstelling der Roomsch-Catholijken, het regt der Gezindheden, en de wetgeving op het Onderwijs, in verband met den eisch der anti-revolutionaire beschouwing, ter sprake gebragt werd.*

Eindelijk de Postwet, *toen ik omtrent de ten uitvoerlegging van het* 5de *additionele artikel der Grondwet eenig licht (edoch, na driewerf hernieuwden strijd, vruchteloos!) gevraagd heb.*

Februarij 1851.

I.

ADRES VAN ANTWOORD.

ZITTING VAN 26 SEPTEMBER 1849.

*** Het Adres, onder den indruk eener aanstaande en reeds toegezegde verandering van Ministerie ontworpen, scheen wat veel blijken te dragen van hooggespannen verwachting eener zegevierende partij. Dezen toon van opgewondenheid en zelfvertrouwen een weinig lager te stemmen; protest te doen uitgaan tegen overdreven geringschatting van het vorige Bewind, en in herinnering te brengen dat in de Constitutionele Monarchie het grondwettig overwigt bij de Kroon is, dit was het oogmerk van mijn amendement.

Ik zal mij veroorloven een amendement voor te stellen. Naar mij voorkomt, moet het Adres van Antwoord, in de tegenwoordige omstandigheden, minder dan ooit zijn een bloote weêrklank van de troonrede. Indien ooit, dan komt nu de meest mogelijke rondheid, openhartigheid en duidelijkheid in het openbaar maken van de gevoelens dezer Kamer te pas. Ook daarom heb ik mij met den alge-

meenen inhoud, met de algemeene strekking van het Adres gaarne vereenigd. Maar met de vijfde paragraaph acht ik het voor de Kamer onmogelijk zich te vereenigen in de bewoordingen waarin zij is opgesteld. De indruk is op mij en, naar ik acht, op meerdere leden eenigzins zonderling geweest. Toen ik de zinsnede voor de eerste maal las, maakte zij geen ongunstigen indruk; toen ik ze met aandacht overlas, is dit gunstige oordeel gedeeltelijk verminderd, en naar mate ik las en herlas, kwam ik eindelijk tot het resultaat dat de vijfde paragraaph geheel onaannemelijk is. Ik onderstel dat het Adres, nu vooral door diegenen onder de Natie, die eenig belang stellen in de openbare aangelegenheden, verscheidene keeren gelezen wordt, en daarom moeten wij tot het aannemen van deze zinsnede niet overgaan dan na rijp beraad. Ik wensch daarom dat mijn amendement ondersteuning vinde; ik stel het enkel voor als proefneming; want deze paragraaph is zoo gewigtig, zoo veelomvattend, dat waarschijnlijk meer dan ééne proefneming zal worden vereischt.

Op de twee eerste zinsneden laat ik volgen:

« Zoo de uitkomsten van de werkzaamheden der vorige zitting, grootendeels door gebrek aan overeenstemming tusschen het verantwoordelijk Ministerie en deze Kamer, zijn gebleven beneden hetgeen wij wenschten en de Grondwet verlangt, wij meenen thans, vertrouwend op Uw Koninklijk gevoel en oordeel, te mogen verwachten, dat de Kroon zoodra mogelijk in ons midden zal worden vertegenwoordigd met die eenheid en zedelijke kracht, welke, voor eene behoorlijke zamenwerking aller takken der wetgevende magt onmisbaar, aan den invloed der Regering een eigenaardig en grondwettig overwigt geve. »

De Heer Backer, lid der Commissie, zeide: « Wanneer ik ver-

gelijk de zinsnede van het adres met die welke door den afgevaardigde uit de residentie is voorgedragen, dan, Mijne Heeren, geloof ik namens de Commissie, dat de onze moet blijven gehandhaafd, als meer bepaald uitdrukkende dat vertrouwen hetwelk wij wenschen in den Koning te stellen, en wij verlangden daarbij voornamelijk te vermijden het een of andere denkbeeld dat aanleiding kon geven tot eene discussie — en hierdoor onderscheidt zich het amendement van den afgevaardigde uit de residentie, — ten opzigte van verschillende zaken die op zich zelve buiten discussie moeten blijven en thans alleen zouden kunnen strekken om het gronddenkbeeld van onze paragraaph te verzwakken.

Waarop ik aldus voortging.

Ik wil zeer gaarne gelooven dat de Commissie zou wenschen dat deze paragraaph even spoedig wierd aangenomen als de vorige, maar dit zal moeijelijk plaats kunnen hebben, al heeft de Kamer zich bereidvaardig betoond het Adres te behandelen met den meest mogelijken spoed. Ik hoop dat zich in de Kamer vijf leden zullen bevinden die mijn amendement gelieven te ondersteunen, opdat het een onderwerp der beraadslaging zij.

De Voorzitter deed opmerken dat het, volgens art. 105 van het Reglement van Orde, aan ieder lid vrijstaat wijzigingen of bijvoegingen voor te stellen op eene zinsnede van het ontwerp-adres, zoolang de beraadslaging geopend is, en dat hier niet gold de bepaling van art. 68, dat eene wijziging geen onderwerp der beraadslaging voor de Kamer kan uitmaken, tenzij die door minstens vijf leden ondersteund worde. Die bepaling toch geldt alleen bij de behandeling van op wetsontwerpen voorgestelde amendementen.

Ik dank den Voorzitter voor zijne inlichting. Ofschoon ik mij nu bevind in eene betere positie dan ik dacht, is zij in een ander opzigt minder gunstig; want

ik zou gaarne, door eene soort van voorloopige adhaesie, bemoedigd zijn geweest. Ik zal nu de aandacht dezer Vergadering inroepen voor eene eenvoudige toelichting van het amendement. Ik zeg: eenvoudige; want ik zal trachten zoo kort mogelijk te zijn, uitgaande van het denkbeeld, reeds door een geacht medelid medegedeeld, dat de discussie niet noodeloos verlengd, maar, voeg ik er bij, ook niet, tot schade van de zaak, moet worden bekort.

Ik heb behouden eene, naar mij voorkomt, zeer belangrijke zinsnede, « dat er minder verrigt is dan wij wenschen en de Grondwet verlangt. » Het komt mij voor dat zij — zoo heb ik althans ze opgenomen — gerigt is tegen de verklaring waarmede de Minister van Binnenlandsche Zaken de vorige zitting gesloten heeft, als of niet minder gedaan ware dan de Grondwet verlangt, en in zeker opzigt meer dan men had kunnen verwachten. De uitdrukking door de Commissie gekozen is allezins juist. Wij hebben niet gedaan wat de Grondwet *verlangt;* wij hebben mogelijk gedaan — en dit wil ik gaarne aannemen, — wat de Grondwet *voorschrijft*, maar niet hetgeen zij bedoelt en verlangt. De Kamer is hiervan zoo overtuigd, dat het noodeloos zal zijn in eenige verdere ontwikkeling te treden. Dit punt hecht zich aan de geheele interpretatie der Grondwet. Indien wij genoeg gedaan hebben door te verrigten hetgeen de Grondwet voorschrijft, zonder te vragen wat de Grondwet verlangt, keeren wij terug tot het noodlottige stelsel, waaronder wij zoo vele jaren gezucht hebben, toen ja niet letterlijk werd gehandeld tegen de bepalingen der Grondwet, en evenwel de geest en de bedoeling der Grondwet in vele opzigten niet werd nageleefd.

Ik meen een voorbeeld daarvan te mogen bijbrengen van veel belang voor deze discussie. Namelijk een verantwoordelijk ministerie. De Grondwet wil een verantwoordelijk ministerie, maar zij kan niet in dien zin het bestaan daarvan voorschrijven, gelijk wij bedoelen. Zoo als ons hooggeleerd medelid uit Leyden gezegd heeft, dit is onbeschrijfbaar voor de Grondwet. Ik kan het niet beter uitdrukken dan de Minister van Binnenlandsche Zaken, nog lid van de oppositie, in deze Kamer deed, in de zitting van 17 November 1847. Hij achtte het wenschelijk door de regering te zien erkend dat een aaneengesloten en een geheel opleverend ministerie een onmisbaar vereischte is eener constitutionele Regering en dat

« zoodanig Ministerie, ofschoon dan ook niet bij name in de Grondwet genoemd, evenwel bij deze Grondwet bedoeld, en door dezelve gevorderd wordt, en bij gevolg bij ons moet bestaan. . . . Thans is helaas, het tegendeel aanwezig. Nu weten wij wel dat de Ministerraden worden gehouden, waarin de Ministers te zamen komen; nu vernemen wij wel dat de Ministers in die vergaderingen te zamen beraadslagen; maar wij bespeuren ook, dat zij in die vergaderingen niet gemeenschappelijk besluiten, dat ieder Minister in zijn Departement op zichzelven en voor zichzelven handelt, en op gelijke wijze zijne voordragten in deze Kamer komt verdedigen. »

« Ik zal nu de gebreken van die stelselloosheid niet uitmeten », voegde hij er bij, « en de nadeelen van die dwaling niet ontvouwen. » Dit zal ook ik niet doen, maar enkel zeggen dat men kan verrigten hetgeen de Grondwet voorschrijft, en echter nalaten hetgeen zij verlangt. Daarom wensch en hoop en vertrouw ik, dat deze uitdrukking, wat er ook gebeure, in het Adres moge

blijven; want zij is, naar mij voorkomt, de meest gewigtige van het geheele Adres.

Mijn eerste bezwaar tegen de 5de paragraaph is in de uitdrukking waartegen ook reeds het amendement van ons medelid uit Zeeland gerigt is, tegen de woorden « *nu zij weggenomen.* ». Ik heb naar de beteekenis en de bedoeling gevraagd, ook in verband met hetgeen door een lid der Commissie gezegd is. Waarschijnlijk wil men de wenschelijkheid aanduiden dat niet teruggekomen worde op het aangeboden ontslag; aanduiden dat de Kamer de zaak als afgedaan beschouwt. Nu zeg ik niets tegen die wenschelijkheid; maar, als wij zoodanige uitdrukking in het Adres opnemen, wordt verondersteld of als waarschijnlijk aangenomen een feit, waarvan ons het tegendeel bekend is. Wij weten dat op dit oogenblik het aangeboden ontslag nog niet is aangenomen. Men heeft gesproken van twee personen[1] belast met de voorbereidende maatregelen tot zamenstelling van een nieuw Ministerie, en indien ik nu, zonder onbehoorlijke personaliteit, eene ongezochte gevolgtrekking mag afleiden, dan is het, uit aanmerking juist van dit personeel, zeer mogelijk dat het Ministerie niet zoo nieuw als menigeen vermoedt, of in het geheel niet nieuw zij.

Mijn tweede bezwaar is, dat wij ons moeten wachten voor al wat den schijn zou hebben van tusschenkomst dezer Kamer; dat wij met de meeste naauwgezetheid de onafhankelijkheid van de Kroon moeten eerbiedigen. Ik ga verder, en acht het wenschelijk dat in dezen wel niet met traagheid gehandeld worde, maar tevens niet dan na rijp

---

[1] De Heeren Donker Curtius en Lightenvelt.

beraad, met vermijding ook van den schijn van overhaasting. Toen de Koning deze zitting geopend heeft, was er, zoover ons bekend is, omtrent de gewigtige gebeurtenis die ons allen verrast heeft, geen besluit genomen, en verscheiden leden dezer Kamer zouden het met mij betreuren, indien de Koning nu reeds, binnen zoo weinige dagen, tot eene beslissende verandering ware overgegaan. Het zou niet wenschelijk geweest zijn; ik acht integendeel wenschelijk dat de Vorst, in dergelijke hoogst moeijelijke omstandigheden, niet ligtvaardig te werk ga, en dat de TweedeKamer der Staten-Generaal niet reeds binnen acht of tien dagen met dergelijke uitdrukking nadere tot den Troon.

Mijn laatste bezwaar tegen de uitdrukking — een bezwaar dat zich opdoet wanneer men de zinsnede in haar geheel leest — is haar onjuistheid. Er staat, dat wij ons vleijen «dat eene hoofdreden dier teleurstelling, gebrek aan overeenstemming tusschen de verantwoordelijke raadslieden der Kroon en deze Kamer, nu zij weggenomen.» Indien het ontslag werkelijk verleend of aangenomen is, dan zie ik wel het Ministerie weggenomen, maar nog niet dat het gebrek aan overeenstemming, hetwelk wij allen betreuren, door het wegvallen van het Ministerie vervalt.

Ik heb niet minder bezwaar tegen de volgende woorden: «om te worden vervangen door eene eenparigheid, welke het onderpand zal zijn eener krachtige en spoedige bereiking Uwer hooge volk- en vaderlandlievende bedoelingen.» Eene algemeene aanmerking, die ook reeds door meer dan één lid werd bijgebragt, is dat hier te groote uitzigten worden geopend, en te veel belovende bewoordingen gebezigd.

Vooreerst is het woord *eenparigheid* niet juist. Ik wil nu eens mijne ingenomenheid tegen het Ministerie veel grooter maken dan zij werkelijk is; ook dan kan ik niet aannemen, dat, wanneer dit Ministerie zijn ontslag mogt hebben ontvangen, er eenparigheid bij Ministerie en Vertegenwoordiging zal zijn. Wanneer ik hoofd voor hoofd aan de leden dezer Kamer vroeg of zij, wanneer een nieuw Ministerie zal zijn daargesteld, eenparigheid verwachten, ik geloof niet dat een enkel lid die vraag met ja beantwoorden zou. Maar, zoo niemand onzer die eenparigheid zou durven hopen, moet zoodanige verwachting niet worden uitgedrukt. Ik zal mij ongemeen verheugen, wanneer er een Ministerie zal worden benoemd dat de meerderheid in de Kamer heeft. Zelfs twijfel ik of eenparigheid goed is. Ik zou ongaarne in een constitutionneel Gouvernement die stelselmatige oppositie missen, welke in zoodanigen staatsvorm vereischt wordt. Ik verklaar mij verder tegen de uitdrukking: «krachtige en spoedige bereiking uwer hooge volk- en vaderlandlievende bedoelingen.» De Commissie, in haar welmeenendheid, maakt zich hier eenigzins illusie. Wat zijn dan wel de vaderlandlievende bedoelingen die bereikt zullen worden? In verband met de vorige zinsnede, zijn het de opbeuring van de stoffelijke belangen der Natie; in verband met het eerste gedeelte der 5de paragraaph, is het de nieuwe regeling van ons finantieel huishouden, de opbouw der instellingen welke de gewijzigde Grondwet vordert. Nu vleijen wij ons, indien wij deze paragraaph aannemen, met de krachtige en spoedige bereiking van al hetgeen bedoeld wordt, zonder eene enkele uitzondering. Dit alles zal krachtig en spoedig bereikt

worden, als het Ministerie wegvalt, als er een ander Ministerie komt. Nu geef ik in bedenking of dat niet eenigzins illusie is?

Men ziet de moeijelijkheid der onderwerpen die ons zullen bezig houden, voorbij. Zal de daarstelling van eene kieswet, van eene provinciale en gemeente-wet, van eene wet op het onderwijs, nu krachtig en spoedig bereikt worden? Ik twijfel er aan. Zal nu die regeling van het finantieel huishouden, die opbeuring der stoffelijke belangen van de Natie, zal dat alles bereikt worden, zoodra slechts het Ministerie wegvalt? Wat mij betreft, ik kan in die verwachting niet deelen — ik zal mij reeds zeer verheugen, wanneer in de zitting van 1849—1850 bereikt wordt hetgeen in de vorige zitting had moeten bereikt worden; wanneer wij het toen onafgedane in deze zitting goed kunnen afdoen, — want door krachtige en spoedige bereiking zal men toch ook bedoelen dat wij de zaken tot een goed en behoorlijk einde brengen — wanneer wij, zeg ik, in deze zitting goed kunnen afdoen de wetten die in de vorige zitting hadden moeten zijn daargesteld, en indien wij dan, behalve de begrootingswetten, nog tot stand brengen, niet eene wet op het onderwijs — die zal in deze zitting niet daargesteld worden, daar zou ik u bijkans borg voor durven staan — maar transitoire bepalingen, waarbij voor de vrijheid van bijzonder onderwijs worde gezorgd. Bij het gewigt en de moeijelijkheid der onderwerpen die ons moeten bezig houden, zullen wij die bedoelingen niet zoo spoedig bereiken. — De Commissie heeft nog een ander bezwaar voorbijgezien, gelegen in de zamenstelling van deze Kamer. Ik moet met vrijmoedigheid spreken en met voorzigtigheid. Daarom begin ik met, ten aan-

zien van de vorige zitting, te wijzen op de uitnemendheid die men in de houding van de Tweede Kamer — ik stel mij zelven daar natuurlijk geheel buiten — heeft kunnen opmerken. Die Kamer heeft in meer dan één opzigt, eene zeer goede rigting geopenbaard. Zij heeft zich afkeerig betoond van hetgeen men in een ongunstigen zin reactie noemt. Ik wil niet in beschouwingen treden omtrent de regtmatigheid of onregtmatigheid der afkeuring van sommige wetsontwerpen; ik zeg alleen dat de Kamer afkeerig was van reactie. Het was genoeg, als de Kamer het denkbeeld opvatte dat deze of gene wet reactionnair was, om haar te verwerpen met eene groote meerderheid. De Kamer heeft ook overtuigend getoond dat zij prijs stelt op de ware vrijheden van het volk; niet echter op die vrijheden welke men ons in dezen tijd wel eens, als de ware, voorspiegelt. De Kamer heeft bij elke gelegenheid getoond prijs te stellen op de banden die de Natie hechten aan het Vorstelijk Stamhuis. Zij heeft eene buitengemeene en inderdaad zeldzame werkzaamheid en ijver in het behandelen der zaken aan den dag gelegd. Maar wanneer ik dit alles opgenoemd heb, en hetgeen er nog bijgevoegd zou kunnen worden, dan zoude ik altijd nog in bedenking geven, of men van deze Kamer mag zeggen dat zij voor de Regering eene bij uitnemendheid handelbare Kamer was. Ziedaar wat ik niet heb kunnen opmerken. Men zal niet ligtelijk kunnen zeggen dat het voor de Regering buitengemeen gemakkelijk is om ons tot eene meerderheid te brengen. Men kan niet met zekerheid zeggen: indien dit Ministerie aftreedt, zal elk ander Ministerie, — daarmede durven wij ons vleijen, dit kunnen wij den Koning verzekeren, — eenparigheid van

denkwijze of wel de meerderheid in de Kamer hebben. Inderdaad, hoe gunstig de uitzigten mogen zijn, meen ik toch dat de innerlijke toestand dezer Kamer voor het toekomstig Ministerie bezwaren zou kunnen opleveren. Ik wil aannemen dat het Ministerie de meerderheid zal verkrijgen, en, met die meerderheid gewapend, vele zaken met kracht en spoed zal daarstellen. Ook dan moeten wij in het oog houden dat er, vooral in den laatsten tijd veel met kracht en spoed is daargesteld dat niet altijd onder het beste kan geteld worden. Vleit men zich dat, door verandering van personen, de toestand van het vaderland, in vele opzigten ongunstig, plotseling zeer gunstig worden zal? De uitdrukking van dat vertrouwen komt niet overeen met het gevoelen van de geheele Kamer; wel van een gedeelte der Kamer. Wij moeten dus, willen wij opregt zijn, het verschil erkennen dat in deze Kamer bestaat. Wij mogen uitdrukkingen kiezen die voorzigtig zijn, wij mogen niet loochenen wat in het oog valt. Ieder zal toegeven dat er in de Kamer eene meer *conservatieve* rigting is, en eene rigting welke iedereen noemt die van *vooruitgang*.

Ik behoor tot geen der beide rigtingen onvoorwaardelijk, en gevoel voor beide veel sympathie. Ik hoop dat de tijd zal geboren worden, waarop, niet door tegenstelling, maar door vereeniging van hetgeen in beide elementen goed is, zal tot stand gebragt worden wat tot de wezenlijke welvaart van het vaderland zou kunnen strekken. Thans bestaat die vereeniging niet, en op deze omstandigheid meen ik opmerkzaam te mogen maken, in verband met hetgeen in deze paragraaph gezegd wordt. Mij is het voorgekomen dat de conservativen wat te zeer neêrgedrukt zijn, terwijl de mannen van vooruitgang het

hoofd wat al te moedig opwaarts geheven hebben. Deze laatste houding vrees ik dat te zeer doorstraalt, vooral ook in deze paragraaph. — Nu wil ik evenwel eerst constateren dat ik in de orde der discussie ben, tot mijne gerustheid. Men heeft eens gelieven te zeggen, dat ik een gevaarlijk lid voor den Voorzitter ben. Wanneer iemand, die zooveel crediet heeft als mijn vriend[1], dit gezegd heeft, kan het den Voorzitter niet ten kwade geduid worden, zoo hij op mij, meer dan op eenig ander lid, zijne aandacht vestigt. Ik wil dus eerst toonen waarheen ik met mijne gedachten wil, daar ik anders gevaar zou loopen op een bloot vermoeden te worden behandeld, als of ik reeds op heeter daad betrapt wierd. Ik meen dat in deze paragraaph te veel zich openbaart een toon van vertrouwen der mannen van vooruitgang; en nu wilde ik doen uitkomen dat dit zelfvertrouwen, die opgewondenheid, juist bij hen niet behoorde te bestaan. Indien ik het geheele revolutionaire tijdperk wilde overzien, zou ik hen welligt tot neêrslagtigheid kunnen brengen. Doch ik acht het niet wenschelijk hen alzoo in een tegenovergesteld uiterste te doen vallen. Ik maak daarom slechts van de twee laatste jaren gewag. Het is wenschelijk dat wij in 1848 iets hebben geleerd; er is leergeld genoeg betaald. Wat hebben de revolutionairen in Frankrijk gedaan? Daar kwam de vrijzinnige partij aan het bewind; wat bragt zij tot stand? Doch ik kom tot een ander land; want in Frankrijk is vooral gebleken wat middelmatigheid ter omverwerping vermag. Treffender voorbeeld van het onvermogen der revolutionaire leer heb ik in Duitschland. Het Duitsche Parlement bestond uit

---

[1] De Heer Thorbecke.

eene vereeniging van de uitstekendste mannen, wier wijsheid niet te berekenen viel. Wanneer men nu nagaat wat die wijzen tot stand gebragt hebben, schijnt de uitkomst niet heilrijk en eervol te zijn geweest. Nog een enkel woord van ons eigen land. Ik gebruik niet gaarne het woord *partij*, maar ik moet het dikwerf en ook nu duidelijkheidshalve doen. De partij der Grondwet-herziening, die aan de herziening eene rigting heeft gegeven, welke ik, even als de conservatieve, heb afgekeurd; die in 1848, zal ik zeggen? aan den Koning en de Staten-Generaal de wet stelde, dit ware als parlementaire uitdrukking welligt te sterk; die den boventoon gevoerd en een zedelijken dwang uitgeoefend heeft, of, wil men een nog zachter woord, die de eensgezindheid van 1848 heeft bewerkt: deze partij is sedert achttien maanden aan het bewind; groot waren de verwachtingen die menigeen van haar koesterde, en wat heeft zij gedurende dien tijd uitgerigt? heeft zij aan de verwachtingen beantwoord? Nu zeggen de opgeruimde politieke geloofsgenooten en echter thans politieke tegenstanders der bijkans afgetreden Ministers, «ja, dat is gebeurd, maar wij zullen nu een ander Ministerie zien optreden, en nu zullen wij krachtig en spoedig het voorgestelde doel bereiken.» Ik zeg, het is mogelijk; ik zal het gelooven wanneer ik het zie; maar ik vraag tevens, waarop is die bewering gegrond? Ik wenschte wel dat zij, die zoo opgeruimd zijn, mij expliceerden, welke de reden is dat voorstanders van vooruitgang, eenmaal in het bewind gekomen, niet meer kunnen voldoen aan hetgeen door hen die van hunne partij niet in het Gouvernement zijn opgenomen, wordt verlangd? Wanneer zij mij dat verschijnsel op eene voldoende wijze

oplossen kunnen, zal ik welligt niet ongenegen zijn de begrippen te omhelzen die ik nu afkeur. Inmiddels doe ik opmerken dat die partij van vooruitgang zoo niet *de* bekwaamsten van haar vertegenwoordigers (ik zal mij wachten daarover eenig oordeel te vellen), ten minste *van de* bekwaamsten in het bewind gebragt heeft. Onedelmoedig zoude het zijn, indien men niet erkende dat de tegenwoordige raadslieden der Kroon mannen van verdiensten en talent zijn. En wanneer nu deze mannen, volgens het oordeel hunner vroegere politieke vrienden, gedurende achttien maanden niets te weeg gebragt hebben, waarop steunt dan de gerustheid en de blijdschap der tot dusver buiten het bewind gebleven voorstanders van vooruitgang? Welken waarborg kunnen zij geven, dat het in de toekomst beter zal gaan? Ik kan dit gevoelen niet onderschrijven, omdat dergelijke toon, naar mijn oordeel, niet voegt: omdat deze Kamer bij de Natie geen overdreven verwachtingen moet opwekken, en omdat zij op dit Ministerie geen zoodanige blaam behoort te werpen, als of elk volgend Ministerie zal kunnen tot stand brengen, waartoe dit niet in staat was. — Ik heb bezwaar tegen de laatste woorden: «*hooge volk- en vaderlandlievende bedoelingen.*» Ook hier weder, als in het overige gedeelte der paragraaph, heerscht hetzelfde gebrek, namelijk de overvloed van adjectiva. Het woord *hooge* komt mij hier niet goed geplaatst voor. Ik breng gaarne hulde aan het denkbeeld dat men de individualiteit des Konings zoo min mogelijk moet ter sprake brengen; daarom zal ik, ook waar dit onvermijdelijk is, omzigtig en kort, ook eenvoudig en opregt zijn. Met genoegen heb ik opgemerkt zoowel de uitdrukkingen bij gelegenheid van de inhuldiging

door den Koning uitgesproken, als de wijs waarop de Regering aanvaard werd; maar vooral ook in een Adres der Kamer komt niets wat naar overdrevenheid zweemt, te pas. Men heeft wel eens de opmerking gemaakt, dat de liberalen in het brengen van hulde aan den *persoon* van dezen of genen Koning zeer mild waren, terwijl de instelling van het Koningschap, in haar wezenlijke beteekenis en kracht, door hen ondermijnd werd. Zorgvuldig moeten we ons wachten voor al wat, al ware het ook slechts in schijn, aanleiding zou kunnen geven tot dergelijk verwijt. Ik acht de bedoelde uitdrukking te sterk. Met gerustheid meen ik te mogen zeggen dat de Koning nog niet in de gelegenheid geweest is te toonen wat hem door de Commissie toegeschreven wordt. Met de bedoelingen der Commissie minder dan wij allen bekend, zou iemand het hier gezegde kunnen opnemen, hetgeen niet zou voegen, als vleitaal, of, hetgeen nog minder zou voegen, als ironie. Voor ons is die uitlegging ongerijmd; doch, naar het mij voorkomt, behoort men zich te wachten voor elke uitdrukking welke, ofschoon verkeerdelijk, op die wijze zou kunnen uitgelegd worden. — Eindelijk heb ik tegen de laatste zinsnede bedenkingen. Daarbij, is, onder betuiging dat men geen aandrang bezigt, te veel aandrang. De reden, waarom wij ons in een moeijelijken toestand bevinden, is niet genoeg gepreciseerd. Men noemt hier gebrek aan overeenstemming tusschen de takken der wetgevende magt, als de hoofdreden dat de uitkomst der werkzaamheden gebleven is beneden hetgeen de Grondwet verlangt. Die bewering is niet juist. De reden moet, dunkt mij, eenigzins dieper worden gezocht, namelijk in de omstandigheid dat hier geen Ministerie, in den constitutionelen

zin des woords, bestond; daarom was overeenstemming, in echt-gouvernementalen zin, niet slechts niet aanwezig, maar ondenkbaar. Daarom was er in deze Kamer zelfs geene ministeriële partij. Dit verschijnsel is bij uitnemendheid opmerkenswaard. Is de reden in het gebrek aan bekwaamheden bij de leden van het tegenwoordige Ministerie? Ik geloof het niet; wel in de omstandigheid, dat het Ministerie geen beginsel, met hetwelk sommigen althans zich zouden vereenigd hebben, geformuleerd heeft. Indien men harmonie wil hebben, is het noodig den toon aan te geven, en daaraan heeft het Ministerie niet voldaan. De Minister van Binnenlandsche Zaken heeft mij, bij gelegenheid mijner interpellatie omtrent de homogeneïteit van het Ministerie, gezegd dat ik niet tevreden was met de zamenstelling van het Ministerie. Daarin heb ik echter de oorzaak van het leed waarin wij verkeeren, niet gezocht; wel in de omstandigheid dat het Ministerie geen *zamenstel* was, gelijk in onzen staatsvorm verlangd wordt. Ik heb niet geklaagd over het personeel of over de strekking van het bewind, maar dat het geen bewind was, geene politieke strekking had. Mijn oogmerk was toen het bewind te verlevendigen; dit doel heb ik niet mogen bereiken.

Na deze bezwaren tegen de voorgestelde paragraaph te hebben opgesomd, heb ik inderdaad te gelijk de toelichting geleverd van mijn amendement. Nog een enkel woord. Het heeft een aantal negatieve voordeelen. Het is niet zoo lang als het bestreden gedeelte der paragraaph. Het geeft noch overdreven blaam, noch buitensporigen lof; het wekt geene verwachtingen die voor verwezenlijking niet vatbaar zijn, op. En wat de positieve voordeelen betreft, ik bepaal mij bij de opmerking dat in het amendement,

naar ik acht, de ware hoofdoorzaak van den moeijelijken toestand, waarin wij ons bevinden, kenbaar gemaakt wordt.

De Heer Lotsy stelde een sub-amendement voor. Hij verlangde weglating der woorden: « aan den invloed der Regering een eigenaardig en grondwettig overwigt geve. » — « Ik geloof, » zeide hij, « dat die woorden eene uitlegging toelaten, welke welligt door uwe meerderheid zoude kunnen worden gebillijkt, maar ik vermeen tevens, dat er in die uitdrukking zooveel onbestemds is, zooveel dat niet bepaald daarin opgesloten ligt en er toch onder gebragt kan worden, dat ik voor mij althans huiverig zou zijn aan die woorden, zoo als zij daar gesteld zijn, mijne stem te geven. Daarom stel ik als sub-amendement voor, de paragraaph, zoo als die geamendeerd is, te doen eindigen met het woord « *onmisbaar*, » daarbij te voegen *is*, en het overige te doen wegvallen.

Ik hernam:

De uitdrukking die de vorige spreker wenscht weg te nemen, zou ik liever behouden. Ik reken ze allezins verdedigbaar, en, in elk ander geval, zoude ik er groot gewigt aan hechten; thans echter, om deze discussiën niet noodeloos te verlengen, zal ik mij met het voorgestelde subamendement vereenigen.

De Minister van Binnenlandsche Zaken, zonder bepaaldelijk het amendement te bestrijden, gaf eene zonderlinge uitlegging aan het stilzwijgen der Kamers, tijdens mijne *interpellatie* aan het Ministerie.

» Het Ministerie mogt zich zelfs in de laatste dagen verheugen blijken van overeenstemming met deze Kamer aan te treffen. Toen

een uwer tot de Ministers vragen rigtte omtrent de homogeneïteit van het Ministerie, is de uitkomst dier interpellatie zoodanig geweest, dat wij bevonden, dat de voorsteller van die vragen terugdeinsde voor onze uitnoodiging, om ulieden te doen uitspreken, dat het Ministerie uw vertrouwen had verloren; dat hij, in tegenstelling daarvan, eenen behendigen terugtogt insloeg; en dat niemand uwer hem het minste blijk van overeenstemming, veel minder van goedkeuring schonk: en dat stilzwijgen van allen voor algemeene afkeuring gold. »

Dit noodzaakte mij de toedragt der zaak in herinnering te brengen.

Ik ben, hoe ongaarne ook, verpligt, nog voor zeer weinige oogenblikken de aandacht der Vergadering in te roepen tot rectificatie van een historisch feit, en wel bepaaldelijk ten opzigte van hetgeen de Minister van Binnenlandsche Zaken in zijne straks gehoudene rede gezegd heeft ten aanzien van het voorgevallene, toen ik eenigen tijd geleden eene interpellatie rigtte aan de gezamenlijke Ministers betrekkelijk hunne opvatting der beteekenis en strekking van artt. 53 en 83 der Grondwet, in het bijzonder omtrent de homogeneïteit van het Ministerie, in verband tot de werkzaamheid der Kamer. Ik meen namelijk (welligt werd ik door mijne eigenliefde misleid), dat het Ministerie bij die gelegenheid eene beslissende nederlaag heeft geleden. Ik zou hierop niet terugkomen, indien de Minister niet uit het toenmalig stilzwijgen der Kamer, als of het afkeuring der gedane interpellatie geweest ware, eenigermate een verwijt bijkans van onopregtheid der Kamer afgeleid had. De opvatting van den Minister, als of de Kamer toen de door hem gegeven inlichtingen goedkeurde, acht ik onjuist. Aan het einde van het door mij op de rede van den Minister gegeven antwoord, heb ik

opzettelijk het stilzwijgen der Kamer, als een bewijs van instemming met mijne gevoelens, ingeroepen. En daarop heeft de Kamer gezwegen. Ik heb toen, omdat mijne interpellatie geenszins de verzwakking van *het* Ministerie, maar de verkrijging van *een* Ministerie ten doel had, veel omzigtigheid en terughouding gebruikt, maar nu zal ik met vrijmoedigheid den stand der partijen in die zitting aanwijzen. De Minister heeft mij toen uitgenoodigd, ja bijna uitgetart, het voorstel aan de Kamer te doen dat het Ministerie het vertrouwen der meerderheid van de Kamer verloren had. Die uitnoodiging berustte op een verkeerd inzigt der zaak. Mijne interpellatie heeft aan het einde eener reeks, ik wil niet zeggen, van nederlagen, maar toch niet van overwinningen van het Ministerie gestaan. Daarbij kwam nog, ten overvloede, het door de Kamer eenstemmig verleende verlof. Het was dus niet aan mij om een voorstel te doen in den geest als door den Minister werd voorgedragen; maar integendeel door het Ministerie, indien het werkelijk eene eindbeslissing gewenscht had, moest een *ordre du jour motivé* worden gevraagd. De Regering was hiertoe bij magte; één der Ministers was tevens lid der Kamer,[1] en had kunnen voorstellen, bijv.: «De Kamer, na de gegeven inlichtingen van den Minister vernomen te hebben, en verklarende dat er een homogeen Ministerie bestaat, gaat over tot de orde van den dag.» of wel: «De Kamer, na de rede van den Minister gehoord te hebben, overtuigd zijnde dat er een Ministerie volgens het verlangen der Grondwet bestaat, gaat over tot de orde van den dag,» of

[1] De Heer Mutsaers.

iets dergelijks. Zoodanig was de stand der partijen; deze is door den Minister, blijkens zijne straks gehoudene rede, omgekeerd.[1]

Daar ik geloof, als voorsteller van het in behandeling zijnde amendement, het regt te hebben de daarop gemaakte aanmerkingen te bestrijden, zal ik overgaan om de daartegen door het lid der Commissie geopperde bedenkingen te beantwoorden.

De Voorzitter deed opmerken dat het woord gevraagd was voor een persoonlijk feit, geenszins om de discussiën over het amendement voort te zetten. Ik zeide, *als voorsteller van het amendement*, de gemaakte objectiën te willen beantwoorden, waarvoor ik de vergunning van de Vergadering verzocht.

De Voorzitter verklaart dat, wanneer niemand der leden zich daartegen verzet, hij volgaarne het woord aan den Heer Groen van Prinsterer voor de vierde maal verleent.[2]

De geachte spreker uit Leiden[3] heeft te kennen gegeven dat ik, met zeker talent, en op eene eigene wijze, dikwerf in den loop der beraadslagingen links en regts lessen uitdeel. Ik moet met alle bescheidenheid vragen of er grond voor die bewering bestaat! Het ligt niet in mijn karakter anderen te regt te wijzen; ik wensch van anderen geleerd

---

[1] *Verscheidenh. over Staatsregt en Politiek*, blz. 33—35.

[2] Ik dacht, door de eigenaardigheid mijner positie, tegen deze altijd min aangename wijs van het woord te bekomen, vrijgewaard te zijn. Immers kwam, naar mij toescheen, in den geest van elke discussie, en *ex analogia* met Art. 96 van het Reglement van Orde (« de voorsteller heeft het regt *telken reize* de sprekers te be antwoorden »), geen verlof der Vergadering te pas.

[3] Thorbecke.

te worden, en laat het geven van lessen over aan hen die hiertoe meer geroepen en bevoegd zijn. Dezelfde spreker heeft gezegd dat mijne redenen meestal eene slangsgewijze rigting hadden, en dat ik, voor het grootste gedeelte, van den regten weg afdwaalde, om langs een omweg daarop terug te komen. Tegen dit gezegde heb ik weinig bezwaar; in stijl en voordragt, acht ik dat een gebogen lijn boven de regte somwijlen de voorkeur verdient. Dezelfde redenaar heeft gezegd dat de Commissie zich in haar Adres niet tot den Koning als individu gewend heeft, en dat zij den Koning meer heeft laten zeggen dan deze in de Koninklijke rede gezegd heeft. Dit een en ander komt mij duister voor. Ik vind in het Adres gedurig op den persoon des Konings gewezen; en geloof niet dat het goed zij dezen in een Adres van antwoord meer te laten zeggen, dan hij in zijne openingsrede heeft gezegd. Ten opzigte van de *opgewondenheid* der partij van vooruitgang, laat ik het oordeel aan anderen over. — Een enkel woord nog over hetgeen de Minister van Binnenlandsche Zaken gezegd heeft. In elk geval is mijn amendement voor het Ministerie veel aannemelijker dan de paragraaph der Commissie. Dit daargelaten, moet ik opmerken dat, gelijk de Commissie te veel opgewondenheid voor de toekomst heeft aan den dag gelegd, de Minister daarentegen dit te veel voor het verledene heeft gedaan. Ik heb de woorden *beneden hetgeen de Grondwet verlangt* behouden. Na hetgeen de Minister ons in treffende bewoordingen medegedeeld heeft omtrent het 5de van de additionele artikelen der Grondwet, wil ik aannemen dat de grondwetgever, bij het vaststellen van dat artikel, te weinig gedacht heeft aan den omvang van hetgeen daarbij verlangd werd, maar ontegenzeggelijk is het,

dat hij de mogelijkheid eener behoorlijke afdoening van de opgenoemde wetten in het woord *voorgedragen* bedoeld heeft. Doch niet enkel het niet in tijds voordragen dezer wetten komt hier in aanmerking. Wanneer ik op de algemeene gesteldheid des Lands let, dan vooral zie ik dat het Ministerie niet gedaan heeft wat de Grondwet bedoelde. Bij de herziening der Grondwet heeft men zich nooit kunnen voorstellen dat wij, bij het begin der tweede zitting, ons in zoodanigen toestand zouden bevinden als waarin het Vaderland verkeert, en dat op dit oogenblik geen enkele organieke wet afgedaan, noch het vooruitzigt voor eene spoedige vaststelling daarvan geopend zou zijn. Ziedaar de reden waarom ik de uitdrukking: *beneden hetgeen de Grondwet verlangt* wenschte behouden te zien. Ik zou zoo gaarne aan mijne woorden alles ontnemen wat naar bitterheid zweemt; maar ik mag niet ontkennen dat de zaak van ernstige natuur is, en dat, zoo als ik in eene vorige zitting mij veroorloofd heb te zeggen, door gebrek aan de leiding welke tot de roeping van een Ministerie behoort, aan het Vaderland wonden kunnen worden toegebragt, die soms door geene aftreding van Ministers worden geheeld. — Ten slotte moet ik terugkomen op een gezegde van den voorzitter der Commissie, die te kennen heeft gegeven dat de hier bedoelde zinsnede niet in dien zin moet worden opgevat, als of de Kamer, ten aanzien van het door het Ministerie aangeboden ontslag, wilde tusschen beide komen; dat zij alleen op een feit gewezen en den wensch geuit heeft dat door den Koning op een eenmaal betrekkelijk dit onderwerp door Hem genomen besluit niet teruggekomen worde. In mijn oog is dit juist eene tusschen-

komst der Kamer, en deze acht ik gevaarlijk. Hetgeen dezelfde redenaar gezegd heeft omtrent de onduidelijkheid van mijn amendement heb ik niet kunnen volgen, maar verwijs naar hetgeen is te kennen gegeven door een ander lid van de Commissie, die, hetgeen ik voorzeker niet zou gedaan hebben, de redactie van het amendement voortreffelijk vond.

Het *amendement* door den Heer Lotsy gewijzigd, werd met 32 tegen 24 stemmen afgestemd.

II.

ART. 91 DER GRONDWET.

ZITTING VAN 14 NOVEMBER 1849.

De beschouwing der commissie van petitiën, waarbij de toelating van den gewezen Predikant VAN HOËVELL naauwelijks vergund werd, ten ware hij, naar *kerkelijke* opvatting, het radicaal van *geestelijke* had verloren, scheen mij met de bedoeling van den Grondwetgever in Art. 91, zoowel als met de gelijkstelling der Gezindheden in strijd.

Ik heb eene bedenking, niet zoo zeer tegen de conclusie van het rapport der Commissie, als wel tegen de motiven waarop zij berust. Indien die motiven door de Kamer worden aangenomen, zal er eene ongelijkheid plaats hebben tusschen de onderscheidene Gezindheden; ongelijkheid, die ik, ingevolge onze tegenwoordige Grondwet niet wenschelijk, niet geoorloofd, en zeer nadeelig zou achten. Wij moeten niet onderzoeken wat de woorden van art. 91 der Grondwet beteekenen, volgens kerkelijke opvatting, maar ons enkel en alleen houden aan de

beteekenis van de woorden, in den zin van den grondwetgever. En wanneer wij de inlichtingen inzien die door het Gouvernement gegeven zijn, toen dit artikel is gewijzigd, bespeuren wij dat de Regering in de memorie van toelichting, als beweegreden van de bepaling dat geestelijken en bedienaren van de Godsdienst geen leden van de Staten-Generaal kunnen zijn, opgeeft dat het hunne roeping niet is, *zoolang zij hunne herderlijke waardigheid bekleeden*, zich met de staatkundige zaken dezer aarde bezig te houden. Nu wil ik gaarne erkennen dat naderhand, in het voorloopig verslag van de Kamer, bedenkingen zijn ingebragt, waarbij men te kennen gaf dat het woord *geestelijken* in te engen zin genomen was en dat men wenschte daaraan eene ruimere beteekenis te geven[1], en dat het Gouvernement, niettegenstaande die aanmerkingen, persisterende bij zijn gevoelen, nog eenige nadere gronden daartoe aangevoerd heeft[2]; maar, indien wij de nadere explicatie van het Gouvernement vergelijken met hetgeen ik uit de memorie van toelichting aangehaald heb, zal men daarin tegenstrijdigheid vinden, en ik geloof dat de aanmerkingen der Kamer, in haar voorloopig verslag, geen genoegzamen grond hadden in hetgeen door de Regering gezegd was. Ik geloof — en dit zij met alle bescheidenheid gezegd — dat, indien de Kamer gevat had de bedoeling van het Gouvernement, de aanmerking in het voorloopig verslag achtergebleven zoude zijn. Ik hecht mij dus aan de explicatie der Regering bij de overlegging van het ontwerp van wet[3], en

[1] *Bijblad*, 1848, blz. 480.

[2] t. a. p., blz. 573.

[3] En ook bij de Memorie van Antwoord, alwaar de Regering het

wel in verband met den duidelijken inhoud van het artikel zelf. Indien wij art. 91 lezen en letten op de woorden *niet te gelijk* «(niemand kan *te gelijk* geestelijke of bedienaar der Godsdienst en lid van de Staten-Generaal zijn») is de bedoeling van de Grondwet zeer eenvoudig, dat iemand, *zoolang* hij is leeraar van de eene of andere godsdienstige Gezindheid, niet kan zijn lid der Kamer, maar dat hij de bevoegdheid heeft om, tot welke Gezindheid hij ook moge behooren, aan de kerkelijke bediening te renuntiëren. Dit is voldoende om hem als lid der Kamer te doen aannemen, zonder dat hij het radicaal van geestelijke behoeft te verliezen. Zoo behoort het, ook voor de roomsch-katholijken, opgevat te worden. Zoo een roomsch-katholijk geestelijke wil renuntiëren aan zijne kerkelijke bediening, kan hij tot lid der Kamer geadmitteerd worden. Ik weet wel, dat een roomsch-katholijk geestelijke, volgens de leer zijner godsdienstige gezindheid, altijd geestelijke blijft, maar het artikel kan niet in den strikt-kerkelijken zin worden opgevat. De vraag is wat het woord *geestelijke* in den zin van den grondwetgever beteekent. — Ik stel een ander voorbeeld. Indien het artikel gebleven was zoo als het in het oorspronkelijk ontwerp der Commissie luidde, zoude geen geestelijke tot lid van de Staten-Generaal benoembaar zijn geweest. Daarop is de aanmerking gemaakt dat, in de protestantsche kerk, de onderscheiding van geestelijken en leeken niet bestaat, zoodat het woord «gees-

---

misverstand der Kamer beleefdelijk schijnt aan te duiden. «De Regering meent hare stelling te moeten vasthouden; beperking van uitsluiting tot het volstrekt onvermijdelijke.»

telijke» niet op de leeraren aller godsdienstige gezindheden konde doelen, en dien ten gevolge zijn de woorden: «noch geestelijken, noch bedienaren van de godsdienst» in dit artikel opgenomen. Maar, indien nu eens die onderscheiding niet gemaakt was; indien in 't algemeen «geestelijken» bij de Grondwet waren uitgesloten, zouden dan de leeraren van de protestantsche kerk zich tegen de uitsluiting van het artikel hebben kunnen waarborgen en vrijwaren door te zeggen: in onze kerk bestaat dit onderscheid niet, en dus wij protestantsche leeraars zijn geene geestelijken! Deze redenering zou niets afdoen, zou eene vitterij mogen heeten, en de bedienaren der andere godsdiensten zouden evenzeer van het lidmaatschap van de beide Kamers der Staten-Generaal uitgesloten geweest zijn. Evenzoo hier. Niet de kerkelijke opvatting, de bedoeling van den wetgever bepaalt de grondwettige beteekenis van het woord. De bedoeling komt mij duidelijk voor. Naar mijne opvatting van art. 91 der Grondwet, is hier uitsluiting, niet wegens het *karakter* van geestelijke, maar wegens de *gelijktijdige dienstwaarneming;* deze is, naar mij voorkomt, de eenige reden van uitsluiting, volgens de Grondwet. Ik vereenig mij dus met de conclusie tot admissie van den heer van Hoëvell, op andere gronden, dan die door de Commissie ontwikkeld.

De Vergadering vereenigde zich met de conclusie.

III.

BEGROOTING.

A.

HET MINISTERIE.

ZITTING VAN 11 DECEMBER 1849.

*** Tegen deze rede, waarin ik mijne beschouwing omtrent het Ministerie kenbaar gemaakt heb, zijn, naar mij voorkomt, zeer onbillijke verwijten gerigt. Eene bijdrage ter verdediging vindt men in mijne *Verscheidenheden*, blz. 283—295. — Geen medewerken tot omverwerping was, evenmin als ten aanzien van het vorig Bewind, mijne bedoeling. Maar, nu het nieuwe Ministerie, waarin een man als THORBECKE gerekend werd het overwigt te zullen hebben, minder nog dan het vorige, ter openbaarmaking van de beginselen en regels der Politiek gezind was; nu werd, bij den wensch en het voornemen om, zooveel mogelijk, het Gouvernement te ondersteunen, eene rondborstige verklaring der gronden van bezorgdheid en geruststelling, uit de antecedenten van twee Ministers ontleend, ter kenschetsing mijner positie en oppositie, pligtmatig en onmisbaar.

Ik geloof thans van mij zelven te kunnen zeggen dat ik vrij ministerieel ben. Ik deel geheel en al in de inzigten

van het Ministerie om deze begrooting eenigermate als *crediet-wet* te beschouwen. Een uwer heeft den aard van het votum dat men van ons verlangt, gepreciseerd, toen hij zeide dat het niet een votum van vertrouwen, maar een votum van noodzakelijkheid was. Dat wij de begrooting als zoodanig beschouwen, kan men ons, naar ik meen, niet toerekenen als eene groote toegeeflijkheid voor het Ministerie; want, indien wij het niet deden, zouden wij aan de Kamer en aan het Vaderland groote moeijelijkheden veroorzaken. Ik ben volstrekt niet geschokt in deze innige overtuiging door hetgeen ik, gedurende de beraadslaging, gisteren en heden met aandacht en belangstelling heb aangehoord.

Een onzer medeleden[1] heeft opgemerkt, in de vergelijking tusschen het vorige en het tegenwoordige Ministerie, dat wij op dit Bewind geen vat hebben. Ik moet erkennen dat ik zooveel waarde niet hecht aan het verslag van 13 November 1848.[2] Ik verheug mij integendeel dat, noch het slechten van eene onzer vestingen, noch het slechten van eene onzer hoogescholen als eene besliste zaak kan beschouwd worden. Ik heb met veel aandacht gevolgd hetgeen omtrent de vestingen is in het midden gebragt. Ik wensch dat de Minister van oorlog het antwoord daaromtrent moge uitstellen tot aan de behandeling van het Xde hoofdstuk: alsdan zal hij zich de strategische lessen die hij van ons medelid ontvangen heeft, kunnen ten nutte maken, en welligt ons de reden doen kennen waar-

---

[1] De Heer Donker Curtius.

[2] Daarop kon men zich, volgens den Heer Donker Curtius, tegen het vorig Ministerie beroepen.

om bij hem (die toch ook, zoo ik meen, in het vertrouwen van den held van Quatre-Bras en Waterloo gedeeld heeft, en welligt meer dan een met het oorlogsvak niet bij uitnemendheid bekenden Jurist, in staat was de meening van Zijne Majesteit regt te vatten) sommige punten nog niet boven allen twijfel zijn verheven die bij onzen regtsgeleerden ambtgenoot reeds uitgemaakt zijn.

Hetzelfde geëerde medelid heeft ons zijne denkbeelden medegedeeld omtrent het gevaar dat er in gelegen is, aan het Ministerie te vertrouwen, hetgeen hij noemt eene speelbeurs. Ik acht dit eene gevaarlijke zaak, wanneer zij niet binnen zekere grenzen beperkt wordt; het is echter wenschelijk aan het Ministerie de gelegenheid te geven om zich, wanneer er onvoorziene uitgaven moeten gedaan worden, met eenige ruimte te kunnen helpen. Zelfs is het volstrekt noodig het Ministerie niet zoozeer aan banden te leggen dat het bijna niets meer zou kunnen verrigten. Er zijn altijd middelen om die kluisters te ontduiken en wij zouden naderhand het Ministerie moeten dank weten dat het dergelijke middelen had te baat genomen om uit de ongelegenheid te geraken. Ik zal op dit punt evenwel gaarne afwachten hetgeen de Minister van Finantiën zal goedvinden mede te deelen, maar ik bevind mij op dit oogenblik nog niet in die soort van geanimeerde gemoedstemming waarin ons medelid uit Almelo verkeert.

Een ander lid uit Zuid-Holland[1] heeft met veel nadruk gesproken van de zelfstandigheid der Tweede Kamer. Hij zou zoo gaarne gezien hebben dat wij ons deze beraadsla-

[1] De Heer Wintgens.

ging hadden ten nutte gemaakt om een zelfstandig oordeel omtrent alle punten van de staathuishouding te resumeren en aan het Ministerie voor te leggen. Het weinige dat mij uit de beraadslaging in de afdeelingen bekend is, doet mij vreezen dat de verwezenlijking van dit denkbeeld wel eenig bezwaar zou vinden. Bovendien zou men daardoor de roeping van deze Kamer geheel uit het oog verliezen; want de verwezenlijking van dit denkbeeld zou hierop nederkomen, dat niet de Kamer haar werkzaamheden onder leiding van het Ministerie zou verrigten, zoo als de meeste leden verlangen, maar dat het Ministerie zou loopen aan den leiband van de Tweede Kamer, een leiband die door 68 leden zou worden vastgehouden.

Er is een ander bezwaar tegen het Ministerie ingebragt dat door verscheidene leden is aangedrongen geworden. Men heeft gezegd: wat hebt gij gedaan; wat hebt gij geleverd; welke zijn uwe plannen, waar is uwe organisatie? Zes weken zijt gij reeds aan het bewind, en wij hebben tot dusverre niets hoegenaamd gezien van al dat schoone, van al dat heerlijke dat voorspeld is en verwacht wordt! Men heeft zelfs gesproken van een *esprit organisateur*, en gevraagd waar men dan nu het bewijs had van dergelijken geest, in hetgeen door het Ministerie verrigt werd? Ik weet niet, Mijne Heeren! welk denkbeeld men zich maakt van een organiserend hoofd; maar ik moet bekennen dat men, naar mijn individueel gevoelen, van een organiserend hoofd hetwelk aan het bewind kwam, en binnen zes weken eene nieuwe organisatie van den Staat in zijne gewigtigste deelen voorlegde, — dat men van dergelijk organiserend hoofd, zonder onbescheidenheid, zou mogen zeggen, dat hij, òf een politieke toovenaar, òf een politieke

kwakzalver was. De eerste voorwaarde van een organiserend hoofd is bedaard overleg. Men moet van een organiserend hoofd verwachten dat hij zich de eerste zes weken in zijn kabinet, in zijn studeervertrek, met overwegen bezig houde. Dit is voor mij het bewijs dat hij handelt, zoo als het behoort. Ik verheug mij juist hierin, dat het Ministerie met omzigtigheid te werk gaat en niet met spoed eene nieuwe organisatie te voorschijn brengt; want ik zie daarin het voorteeken dat wij te doen hebben met een Ministerie waarin veêrkracht zich vereenigt met bezadigheid.

Deze en dergelijke verwijten die aan het Ministerie gedaan zijn, komen naar mijne meening, niet overeen met de welwillendheid waarop het, in den buitengewonen toestand waarin het verkeert, aanspraak heeft, ook ten behoeve van het Vaderland zelf.

Zoo ooit, dan in den tegenwoordigen tijd, komt oppositie uit naijver, eerzucht, vooringenomenheid, represaille, gehechtheid aan het vorige Bewind, weêrzin tegen personen of verschil van individuële meeningen, niet te pas. Geen oppositie, dan die met beginselen in verband staat; eene, als ik het woord gebruiken mag, stelselmatige oppositie. Wij weten allen, dat, gelijk de Voorzitter bij eene vroegere gelegenheid zeide, de vorming van het tegenwoordig Ministerie door een groot deel der Natie met welgevallen te gemoet werd gezien, maar dat ook een groot deel der Natie de optreding van dit Ministerie met bezorgdheid te gemoet zag; eene bezorgdheid gegrond op de politieke beginselen van hen die in het Ministerie zitting hebben. Moet nu — en dit is de groote vraag — het Ministerie ondersteund worden door dat deel der Kamer, hetwelk bezorgd is ten aanzien van de poli-

tieke beginselen, inzonderheid van den Minister van Binnenlandsche Zaken? Die vraag wensch ik te behandelen. Niemand zal mij verwijten, dat ik van het onderwerp der beraadslaging afdwaal; want van de beantwoording dier vraag hangt ten deze alles af, alles wordt daardoor gedomineerd.

Ik zal eene enkele preliminaire opmerking maken, van polemischen aard; ter pligtmatige zelfverdediging. Al het overige mijner rede zal conciliatoir zijn. Mijne preliminaire opmerking raakt twee leden uit Zuid-Holland, die gisteren gesproken hebben en zich vereenigden in weêrzin tegen de uitdrukking: *stelselmatige oppositie*. Het komt mij beklagenswaardig voor dat omtrent den zin van die uitdrukking nog misverstand kan bestaan. Men heeft van stelselmatige oppositie gesproken, alsof daardoor verstaan moet worden eene oppositie, die ontspruit uit persoonlijke voorkeur of afkeer. Het denkbeeld dat ik aan die uitdrukking hecht, is, dat men geen oppositie maakt naar luim of eigenbelang, maar naar vaste beginselen, en in dien zin zullen ook die twee leden geene vijanden zijn van stelmatige oppositie. Een dier leden heeft vroeger wel eens met ingenomenheid gewezen op Duitschland en Frankrijk. Ik geloof niet, dat daar stelselmatige oppositie afgekeurd wordt. Een hunner herinnerde dat een lid van het vorig Ministerie, ons medelid in deze Vergadering[1], reactionair genoemd is, en voegde daarbij: dien onzin hebben wij gehoord! Ik erken, dat ik de schuldige ben. Ik heb dien afgetreden Minister herhaalde malen reactionair genoemd, ook in geschriften. Maar het lid

[1] Donker Curtius.

uit Zuidholland houde in het oog dat ik dit gezegd heb, in verband met mijne stelling, dat de mannen van liberale beginselen altijd genoodzaakt zijn voor de toepassing hunner eigen beginselen terug te deinzen. Ook in de aatste jaren, is dit door vele voorbeelden, zoo hier als elders, gestaafd. Ik wil deze stelling thans niet nader verdedigen, maar alleen doen zien, dat mijn zeggen op redenen steunde, dat ik geen *onzin* sprak. Ik zou deze uitdrukking, welke ik weinig parlementair acht, hebben laten liggen, indien ik meende dat de parlementaire usantiën dit veroorloofden. Ik heb het min voegzame van het woord welligt sterker gevoeld, naar mate ons medelid, door de heuschheid zijner vormen, mij, sedert het genoegen zijner kennismaking mij te beurt viel, minder aan dergelijke uitdrukkingen gewend had.[1] — Bij deze gelegenheid moet ik nog een punt aanroeren, zonder evenwel het laatste woord te willen hebben; want, indien wij daarop gesteld waren, zouden onze beraadslagingen met het einde van het jaar misschien nog niet afgeloopen zijn. Hetzelfde lid heeft gezegd, dat wij hier slechts kleuren, geene partijen hebben. Ik heb altijd gedacht dat kleur het teeken eener partij is. Gaarne intusschen wil ik, als euphémisme, het woord *kleur* bezigen, mits er van de zaak met vrijmoedigheid melding worde gemaakt. Met ernst en nadruk heeft hij gewezen op het verderfelijke van tweedragt tusschen

---

[1] Ik was overtuigd dat de spreker hetgeen ik althans meende gehoord te hebben, niet kon hebben bedoeld. Ook gaf hij ten antwoord: « Het is mijne bedoeling niet geweest eene uitdrukking te bezigen, als die waarover de geëerde spreker zich beklaagd heeft, en dit is ook, zoo ik meen, geenszins het geval geweest. »

personen van dezelfde beginselen. Hij zal eene groote dienst aan het Vaderland bewijzen, of althans aan de voorstanders der liberale begrippen, indien hij die beginselen, waaromtrent men, naar zijn inzien, overeenkomt, voor ons allen, of (gelijk hij waarschijnlijk bedoelt) voor de vrijzinnigen formuleert.

Ik kom nu tot de groote vraag: kan *onze kleur*, kunnen zij, die niet gerust zijn omtrent de beginselen van het Ministerie, hunne ondersteuning schenken aan dit Bewind? En ik antwoord: ja, voor alsnog kunnen en moeten wij dit doen. Ik wensch dit eenigzins te ontwikkelen; want er is hier quaestie van onze verhouding tot het Gouvernement, en de Natie heeft regt daaromtrent ingelicht te worden. De verhouding van het Gouvernement tot hen die niet bezorgd zijn ten aanzien der beginselen van het Ministerie, is duidelijk: wat hen betreft die wel bezorgd zijn, is uitlegging noodig. Ik kom hier als van zelf tot de quaestie van het Ministeriëel programma. Ik behoor tot hen, die van het Ministerie gaarne een programma zouden hebben ontvangen. De Regering *geeft* ons haar programma niet, maar zij *heeft* er toch een. Immers men mag niet veronderstellen dat de Minister van Binnenlandsche Zaken met zijne ambtgenooten in het Ministerie ging zitten, gelijk hij zelf het eenmaal spottenderwijs uitgedrukt heeft, als of het was om een partijtje te maken. Het Ministerie heeft dus een programma, en nu moeten wij zien hoe wij dit magtig worden.

In de zitting van den 13^{den} November jl. heeft het Ministerie de redenen ontwikkeld, waarom het geen programma zou geven. De eerste reden was, dat de Regering zich niet over alle bijzonderheden van 's Lands bestuur

kon uitlaten. Dit was onze bedoeling niet; wij verlangden alleen dat het Ministerie zich zou openbaren omtrent de hoofdtrekken, niet van administratief beheer, maar van Staatsregt en Politiek. Eene tweede reden, die het Gouvernement opgaf, was dat men zich bij dergelijk programma somwijlen in algemeenheden verliest. Het is waar, de ondervinding heeft dit in andere landen geleerd en hier ook; maar wij meenden dat hetgeen een ander Ministerie minder goed had gedaan, door het tegenwoordige beter zou worden verrigt. Men heeft ook gezegd: gij verlangt toch niet een *tafereel* van onze toekomstige daden? Zeer zeker niet, is mijn antwoord; alleen den *regel* voor uwe toekomstige daden verlangden wij te kennen. Wanneer ik mij in een vaartuig of rijtuig ga plaatsen, dan verlang ik van hem die het bestuurt te weten, naar welke regels hij besturen zal: anders weet ik niet, of ik, door zijne daden, niet wel eens in verlegenheid zou kunnen worden gebragt. Mij dunkt dat deze redenering allezins eenvoudig is. Anders heeft men altijd een antwoord dat ons weinig baten zal, gereed. *Nu* zal men zeggen: «wij kunnen geen tafereel geven van toekomstige daden»; en *later* zal het zijn: «gedane zaken hebben geen keer»; en dan vervallen wij in het systeem der *faits accomplis*. Er is nog een argument, dat hun die een programma verlangden, door anderen werd tegengeworpen en dat reeds, ik meen door het lid uit Almelo, werd vermeld. Hoe kunt gij — zoo zegt men — in dit geval een programma vragen? hebt gij dan nooit de *Aanteekening op de Grondwet* gelezen van den Minister van Binnenlandsche Zaken? Ik antwoord: zeer zeker, dit werk ligt dagelijks op mijne tafel; maar ik hecht er zeer veel aan om de denkwijze te kennen, niet

enkel van den Minister persoonlijk, maar van hem *in vereeniging met zijne ambtgenooten*, van het geheele *Ministerie*. De redeneringen die men gebezigd heeft, zijn dus zwak en, daar wij niet gewoon zijn zwakheid te ontmoeten bij hem die aan het hoofd staat van het Ministerie, zal er wel iets moeten zijn dat ons daaromtrent licht geeft. Dit licht vind ik in het slot der bedoelde rede van den Minister. « Aanvaardende — zoo zeide hij — hebben wij gehandeld, elk onzer, tegen zijn eigen belang. Wij hebben ons bereid verklaard niet dan met aarzeling, maar ons eens bereid verklaard hebbende, aanvaarden wij met moed, en dien moed geeft ons bovenal het gevoel *dat wij, in gedachte en in wil, homogeen zijn met de Vertegenwoordiging.* » Ik geloof dat in deze ééne zinsnede het geheele stelsel van het Ministerie te vinden is. De Minister zegt tot de Kamer: onderzoekt slechts wat gij zelve zijt, en gij zult weten wat het Ministerie is. Raadselachtig woord; want de Kamer was tot heden toe, naar veler oordeel, eer polygeen, dan homogeen. Laat ons evenwel de uitspraak nader beschouwen. Het Ministerie is homogeen met de Vertegenwoordiging. Wij hebben dus niet te doen met een zuiver Ministerie Thorbecke; want nooit heeft de tegenwoordige Minister van Binnenlandsche Zaken in deze Kamer eene meerderheid voor zijne politieke grondbeginselen gehad. Ik herinner mij daarvan geen voorbeeld, en het was eene kleine onnaauwkeurigheid toen hij van eene meerderheid sprak, waarvan bij het laatste adres van antwoord gebleken was. Er is geene gelegenheid meer ongeschikt om eene meerderheid te openbaren dan een adres van antwoord, wegens de altijd verschillende nuances die in de Commissie aanwezig zijn, terwijl ieder lid zich voor het

gezamenlijk gearresteerde concept-adres solidair voelt. Nog eene andere reden is er, waarom ik niet kan aannemen, dat bij het adres van antwoord van eene meerderheid, nu in het Ministerie vertegenwoordigd, gebleken zou zijn. Het is deze, dat onder degenen, die tegen het adres van antwoord gestemd hebben, behoorde de tegenwoordige Minister van Justitie. Daarom zegt de Minister van Binnenlandsche Zaken te regt: *wij* zijn organen van de meerderheid der Kamer; *wij*, dat is, niet wij-*ik*, maar wij-*wij*. Wij hebben dus geen zuiver Ministerie Thorbecke, en ik zeg den Minister van Binnenlandsche Zaken dank, dat hij ongehoorzaam geweest is aan den eisch zijner vrienden, die verlangden dat hij geen deel zou nemen aan een Ministerie, niet geheel in zijn geest zamengesteld. — Zien wij nu verder wat het zegt, dat het Ministerie homogeen is met de Kamer. Er is eene aanmerking die ons nog nader tot eene oplossing brengt. Was de Kamer in geenerlei opzigt homogeen? zij was het in zekeren zin. De Kamer was het eens omtrent hetgeen zij *niet* wilde; dit is reeds veel; het is een middel om den goeden weg te vinden, wanneer men met den weg dien men *niet* moet inslaan, bekend is. De homogeneïteit der Kamer bestond daarin dat zij noch revolutie, noch reactie gewild heeft. Ik herinner mij zelden eene uitdrukking gehoord te hebben, die naar revolutie of reactie zweemde. De Kamer heeft dus gehad eene *negative* homogeneïteit en, indien nu het gegeven programma juist is, dan moet ook bij het Ministerie die *tweeledige negative homogeneïteit* zijn.

Hier moet ik komen tot de personen die het Ministerie uitmaken, en dan meen ik, dat de Minister van Finantiën, de Minister van Oorlog, die van Marine en die van Kolo-

niën specialiteiten zijn, die uit hoofde van bijzondere bekwaamheden, elk in zijn vak, als hoofden van departementen van algemeen bestuur optreden; zij geven, meen ik, geene *politieke kleur* aan de Regering. Ik doe hun geen onregt; zij zouden misschien niet zoo voortreffelijk in hun vak geweest zijn, indien zij zich meer met politiek hadden bezig gehouden, en ik verheug mij dat zij hunne bekwaamheden aan de vorming van dit Ministerie dienstbaar hebben willen maken, opdat men niet later zou kunnen zeggen, dat de proefneming mislukt was uit gebrek aan specialiteiten. Wat den Minister van Buitenlandsche Zaken betreft, het is mij niet mogelijk den sluijer op te ligten, die zijne latere politieke denkwijze in den Raad van State, uit den aard der instelling, bedekt heeft. Er blijven alzoo twee Ministers over, die aan het Ministerie eene politieke kleur geven, twee parlementaire notabiliteiten, die door oppositie tot het bewind gekomen zijn. De verhouding van deze twee Ministers tot elkander, ziedaar, naar mij voorkomt, het geheim, het problema, de knoop, *le noeud de la situation*. En die verhouding is eenvoudig; zij lost zich op, gelijk ik reeds aangeduid heb, in eene tweeledige negative homogeneïteit. De Minister van Justitie waakt tegen het inslaan van den weg der revolutie, en de Minister van Binnenlandsche Zaken tegen het inslaan van den weg der reactie. Wij hebben dus twee Ministers, te zamen niet de organen eener meerderheid, maar *van de geheele Kamer*, en zoo heeft men verkregen die *eenparigheid*, waarop in het adres van antwoord reeds gedoeld werd.

Nu vraag ik; is dit genoeg? Neen, genoeg is het niet, maar het is veel; want men heeft nu een waarborg tegen

beginselen, waarvoor men beducht is. De Kamer zal mij vergunnen dat ik dit met een enkel woord toelicht, en vooraf mijne dankbaarheid betuig aan de beide Ministers voor hunne tegenwoordigheid *simul et semel* in dit Ministerie; eene gelijktijdige tegenwoordigheid, die ik hoog waardeer. Laat ons eerst zien, welke diensten de Minister van Justitie tegenover den Minister van Binnenlandsche Zaken bewijst. Vraagt men, of ik eenigzins bezorgd ben omtrent de strekking der beginselen van den Minister van Binnenlandsche Zaken, dan antwoord ik: ja, maar ik ben gerust, omdat ook de Minister van Justitie zitting heeft in het Kabinet. Ik zal dit met eenige voorbeelden duidelijk maken. Een eerste voorbeeld vind ik in de quaestie omtrent de *Souvereiniteit van het Huis van Oranje*, omtrent de beteekenis van art. 11 der Grondwet. Het betreft hier de historisch-grammatische uitlegging van het grondwettelijke: *de kroon is en blijft opgedragen.* Ik beschouw dit artikel, zoo als ik dit opvat, als den hoeksteen van ons staatsgebouw. Zoo het denkbeeld van den Minister van Binnenlandsche Zaken dat van het Ministerie was, zou ik het met het lid uit Almelo eens zijn, dat wij door de optreding van het nieuwe Ministerie veel verloren hebben. Wat toch heeft het vorig Ministerie gezegd? In het programma van 13 Mei 1848 — een van die stukken, welke ik gaarne altijd bij de hand heb, waarmeê wij, gelijk men zeide, vat hadden op het vorige Ministerie, — leest men: « De natie gevoelt diep, dat, even als zij hare zelfstandigheid verschuldigd is aan het regerend Geslacht, die zelfstandigheid gehecht blijft aan het behoud der Souvereiniteit in dat Huis. » Maar nu behoef ik het verlies van het vorig Ministerie niet te betreuren, omdat de Minister van

Justitie zitting heeft in het Kabinet. Hij toch weet hoeveel zijn geachte leermeester KEMPER, wien hij ook in dit opzigt gevolgd heeft, aan het begrip der Souvereiniteit van het Huis van Oranje hechtte en hoe ook deze daaraan niet het denkbeeld van absolutisme verbond, toen hij in de uitroeping van den Souvereinen Vorst den schoonsten van zijne politieke levensdagen begroet heeft. — Een tweede voorbeeld is de aard en de natuur van het *Koningschap*. Ik spreek niet van de verhouding van den persoon des Konings tot het Ministerie; ik spreek van de *Kroon* in haar zelfstandigheid en onafhankelijkheid tegenover de Vertegenwoordiging. Wanneer ik de schriften van den Minister van Binnenlandsche Zaken met oplettendheid naga, dan meen ik dat hij het Koningschap beschouwt bijkans uitsluitend als *de eenheid der uitvoerende magt;* dat hij het beschouwt, zoo als een uitstekend regtgeleerde nog dezer dagen gedaan heeft[1], als eene, zoo het heet, verbeterde editie van het uitvoerend bewind van 1798. Ik durf evenwel niet met zekerheid zeggen dat ik zijn denkbeeld wel gevat heb; want, in de opgaaf der politieke grondbeginselen van den Minister, heb ik niet altijd die duidelijkheid aangetroffen, die over 't algemeen in zijne schriften niet gemist wordt. Zooveel evenwel durf ik zeggen, dat zijne beschouwing omtrent de Regering niet overeenkomt met hetgeen men noemt de *getemperde Monarchie*, die door den Minister van Justitie zoo dikwijls verdedigd is geworden. Waar nu de een zich laat wegslepen door de opvatting van koningschap als de eenheid der *uitvoerende magt*, zal de ander daarin de eenheid der *opper-*

[1] De Hoogleeraar H. W. TYDEMAN. Zie *Grondwetherziening en Eensgezindheid*, blz. 287.

magt blijven zien, even als zij die twee denkbeelden in 1845 over en weder tegen elkander hebben voorgestaan, bij welke gelegenheid de Minister van Justitie eene beleefde (ik spreek uit het standpunt van zijn ambtgenoot) teregtwijzing gehad heeft.[1]—Het derde voorbeeld levert het vraagpunt der *regtstreeksche verkiezingen*. Ik heb tegen de regtstreeksche verkiezingen thans, nu de Grondwet ze aangenomen heeft, niets, wat den vorm betreft. Nu zij eenmaal zijn ingevoerd, zal ik mij niet kleingeestig betoonen omtrent den *census*. Ik vrees niet eene betamelijke uitbreiding van het kiesregt. Ik ben niet wantrouwend omtrent onzen burgerstand. Ik zou wel durven aannemen, wanneer het daarom te doen is, altijd nog één gulden te blijven beneden den Minister van Binnenlandsche Zaken. Maar wat ik wel vrees, is eene uitbreiding van dat regt in verband met de beginselen welke door sommigen daaraan worden gehecht. Ik heb hier op het oog het denkbeeld van een *algemeen staatsburgerschap*, zoo als het door den Minister van Binnenlandsche Zaken is voorgesteld als een beginsel van onzen tijd. Het is een gevolg van de regtmatige vermaardheid, in verband met de tegenwoordige hooge betrekking en magtigen invloed van dien Minister, dat wij verpligt zijn na te gaan uit zijne vroegere geschriften, welke de strekking is van zijne politieke denkwijs. En in dit opzigt hecht ik veel waarde aan eene verhandeling, door hem in 1844 in het Koninklijk Instituut van Wetenschappen en Kunsten voorgedragen.[2] Ik hecht daaraan zooveel

[1] *Handelingen omtrent het voorstel tot herziening van de Grondwet, in* 1845, blz. 569.

[2] *Nederlandsche Jaarboeken voor Regtsgeleerdheid en Wetgeving*, 1844, blz. 369—383.

waarde, dat ik reeds daarom alleen, indien ik niet zelf lid was, geneigd zou zijn op eene aanmerkelijke verhooging van het subsidie aan te dringen voor eene instelling waar dergelijke mededeeling plaats heeft. Wij vinden in die verhandeling het politiek systeem van den Minister op eene verwonderlijke wijze binnen weinige bladzijden geconcentreerd. Niet alles is mij even duidelijk, ik ben bezig het stuk te bestuderen; maar het kwam mij voor alsnog voor, dat die theoriën van 1844 niet geheel vreemd zijn aan de theoriën die, in 1848, een noodlottigen invloed in Europa hebben uitgeoefend. Ik meen dat het inslaan van dezen weg, al geschiedt het voorzigtig, altijd een halsbrekend experiment is, en dan vraag ik of het voor ons, die desaangaande eenige bezorgdheid koesteren, niet vertroostend is dat naast den Minister van Binnenlandsche Zaken de Minister van Justitie gezeten is, die blijkens zijne antecedenten deze theoriën verwerpt. De Minister van Justitie is hier in eenen anderen toon, dan die welken de Minister van Binnenlandsche Zaken den grondtoon onzer eeuw genoemd heeft. Hoe nu die beide toonen zich in een accoord zullen oplossen, weet ik niet. Ik verheug mij hier te vermoeden hetgeen de Latijnsche dichter noemt eene *concordia discors*. — Ik zal geen meerdere voorbeelden noemen. In het algemeen zeg ik: de Minister van Binnenlandsche Zaken is een meer progressief, de Minister van Justitie een meer conservatief hervormer. Dit zien wij in hunne geheele politieke loopbaan. In 1845, toen door den Minister van Binnenlandsche Zaken het voorstel tot Grondwetherziening gedaan werd, hooren wij den Minister van Justi-

[1] Zie mijne *Adviezen* (1849), blz. 47.

tie met ernst en nadruk waarschuwen, van toch niet over te gaan op eenmaal tot eene geheele herziening der Grondwet. Hij verlangde eene stuksgewijze herziening en wenschte dat men niet te veel zou toegeven aan denkbeelden van het studeervertrek, die in de praktijk soms zoo hoogst gevaarlijk zijn.[1] Zoo wij het jaar 1848 nemen, zien wij aan de eene zijde den Minister van Binnenlandsche Zaken met het Rapport der Commissie van 17 Maart waarvan hij president was; aan den anderen kant den Minister van Justitie, voorstander van het verslag der Kamer van 16 Maart; voorstander van het Ministerie van Graaf Schimmelpenninck (men begreep toen dat de begaafdheden van den Minister van Binnenlandsche Zaken onverdeeld aan de hoogeschool te Leiden toegewijd moesten blijven); voorstander, bij de discussie over de Grondwetherziening, doorgaans van hetgeen de Minister van Binnenlandsche Zaken niet zou hebben gewild. Ook zien wij aan de eene zijde de door het tijdelijk Ministerie voorgedragen wetsontwerpen tot Grondwetherziening, waarbij de eischen van het Rapport der Commissie van 17 Maart reeds werden gemitigeerd, en daartegenover de merkwaardige nota van den Minister van Justitie van 24 Junij, waarin deze desniettemin het gemeen overleg tusschen de Kamer en Regering bijkans onmogelijk achtte, en op dien grond stelde hij voor om tot de Grondwetherziening slechts in zooverre mede te werken, als ter bijeenroeping eener nieuwe en anders zamengestelde Kamer zou worden vereischt. Het verschil betrof, zeide hij, beginselen van maatschappelijke inrigting, grondslagen van het staatsverdrag.

---

[1] *Handelingen omtrent het voorstel van* 1845, blz. 694.

Hij scheidde zich toen af van den Minister van Binnenlandsche Zaken, uit vrees van met hem in den afgrond te geraken. Thans volgt hij een systeem van meer menschlievende politiek; hij wil zijn ambtgenoot ondersteunen en tegenhouden, opdat ook deze tegen het vallen in den afgrond worde behoed.

Ik heb nu reeds zooveel gezegd van de eigenaardige diensten, die de Minister van Justitie in het Kabinet bewijst, dat ik ook een enkel woord moet zeggen van de diensten, die wij weêrkeerig van den Minister van Binnenlandsche Zaken te verwachten hebben. Ik zal mij bepalen tot één punt, het *onderwijs*. Als men vraagt of ik, ten aanzien van het onderwijs, mij gerust verlaten zou op den Minister van Justitie, moet ik zeggen: neen, niet in alle opzigten. De Minister van Justitie heeft behoord tot de zeer weinige leden der Tweede Kamer, die ons zelfs het gewijzigd art. 194 der Grondwet niet gegund hebben. Ik ben volkomen overtuigd dat het hem ernst is de Grondwet loyaal ten uitvoer te leggen, maar vooringenomenheid zal ligt eenigen invloed hebben. Nu wordt mijne bezorgdheid weggenomen door den Minister van Binnenlandsche Zaken, die reeds twintig jaren de vrijheid van het *bijzonder* onderwijs heeft voorgestaan. Doch vooral in het *openbaar* onderwijs is de wederkeerige kracht der waarborgen die men in de twee Ministers geeft, treffend. Laat ons stellen dat de Minister van Binnenlandsche Zaken hetzelfde wil wat door het vorige Bewind is voorgedragen; weering van alle godsdienstige begrippen uit de openbare scholen, dan zal de Minister van Justitie zich daartegen verzetten en aandringen op de handhaving van het godsdienstig beginsel, in den zin zoo als velen verlangen, van een, zoo als het

heet, algemeen christelijk beginsel. Maar dan zal de Minister van Binnenlandsche Zaken zeggen: neen, dat kan niet, want dan worden de regten der gezindheden niet geëerbiedigd. Aldus er is kans, wanneer wij op elken dwaalweg gestuit worden, te komen op het goede pad. Eveneens zal het in zoovele andere quaestien zijn. Als motto zou ik voorstellen: *contraria contrariis*, of, wil men eene eenvoudiger spreuk, « het eene mes houdt het andere in de schede. »

En nu vraag ik: welke moet de houding zijn van deze Kamer tegenover dit Ministerie? Die houding moet eenvoudig deze zijn, dat elke wet worde aangenomen, overeenkomstig met die tweeledige negatieve homogeneïteit, en dat afgestemd worde wat naar revolutie of reactie zweemt en waarbij dus gezondigd is tegen die homogeneïteit. Zoo eene wet wordt voorgedragen in den geest van revolutie of reactie, dan blijkt het dat het overwigt in het Ministerie geweest is, waar het niet behoort te zijn. En indien wij dan verwerpen, handhaven wij slechts het programma, dat, het Ministerie onder den sluijer eener raadselachtige zinsnede, gaf. De verwerping zelve is dan ondersteuning. Nu moet ik evenwel erkennen dat bij dergelijke deugdelijkheid er groot bezwaar is. Wordt er niet iets meer positiefs gevorderd? ik geloof, ja. Doch de vraag of zoodanige negative homogeneïteit op den duur genoeg is voor het bestaan van een Ministerie; of wij daaraan genoeg hebben voor het heil van het land; wil ik liever op dit oogenblik niet beantwoorden. Ik wil alleen eenige woorden aanhalen dezer dagen door den President der Fransche republiek gesproken, toen hij het bewind eenigzins meer aan zich trok. «Au lieu — zeide hij — d'opérer une fusion de nu-

ances (de President spreekt ook niet van *partijen*, zelfs niet van *kleuren*, slechts van *schakeringen)* je n'ai obtenu qu'une neutralisation de forces.» Ziedaar wat ik vrees; ik vrees dat die wederkeerige ondersteuning, of dit wederzijdsch dwarsboomen, zou kunnen uitloopen op neutralisatie van krachten. Maar dit is een bezwaar van latere zorg. De vraag is alleen wat wij thans te verrigten hebben. Er wordt door sommigen eene soort van wapenkreet aangeheven. Men spiegelt gevaren voor, en zou wenschen dat een deel der Kamer tegen het Ministerie in het harnas gejaagd wierd. Dit is zeer verkeerd. Indien men ten aanzien van sommige beginselen van één Minister ongerust is, men wachte zich evenwel voor kleingeestigheid en onbillijkheid. Men vergete niet dat, wanneer die Minister in de toepassing dezer beginselen bij het Ministerie zelf tegenkanting ontmoet, hij als lid der Regering, door de uitnemendheid zijner kunde en talenten hoogst nuttig kan zijn. Ik zal steeds opkomen tegen de verguizing, waaraan hij nu en dan ten doel heeft gestaan. Onze tegenwoordige positie is dus afwachten, hoewel niet zorgeloos. Ons standpunt is *speculatief;* speculatief in den zin van een *met beginsels gewapend op de wacht staan;* niet in dien zin dat door ons op den val van het Ministerie zou worden gespeculeerd.

Ik eindig; dat is, volgens parlementairen stijl, ik heb nog ééne opmerking. Gisteren heeft men het vorige met het tegenwoordige Bewind vergeleken. Men heeft gesproken van de zonderlinge houding van hen, die tegen het vorige Ministerie waren en het nieuwe zouden ondersteunen. Wat mij zelven betreft, ik word beschuldigd van medepligtigheid aan den val van het vorig Ministerie. Ik

weet niet of zoodanige medewerking een misdrijf was; in elk geval meen ik dat de verantwoordelijkheid eer bij de erfgenamen van dat Ministerie ligt. Men heeft gezegd dat de vroegere oppositie, die thans aan het hoofd van het Gouvernement is, in de teugels van het bewind gegrepen heeft. Ik laat aan dit Ministerie de verdediging tegen dit verwijt. Ik acht dat het vorige Ministerie gevallen is meer uit eigen zwakheid. Er is over de Verslagen der Kamer geklaagd. Hieraan, dunkt mij, is in verband met de ministeriële crisis te veel waarde gehecht. Zoo de Rapporteurs der afdeelingen den val bewerkt hebben, hoe voorzigtig zouden wij dan niet moeten zijn in de keuze van Rapporteurs, en hoe zouden wij niet huiveren ons het Rapporteurschap opgedragen te zien! Wat mij aangaat, ik heb voor het afgetreden Ministerie, als ware het, eene andere diëet, meer voedsel aan beginselen ontleend, raadzaam gekeurd. Ik ben dus in het geval van den geneesheer die een raad gaf welke men niet gevolgd, een geneesmiddel voorschreef dat men niet gebruikt heeft; de patient is bezweken en de verantwoordelijkheid rust niet op mij. Dat ik nu ministeriëel ben, duide men mij niet ten kwade. Ik zie geen gevaar, zoolang de beide Ministers, die van Binnenlandsche Zaken en van Justitie, aan hunne eigenaardige roeping getrouw blijven; zoolang de Kamer zich zelve gelijk blijft en, waar die Ministers hunne roeping vergeten, intervenieert. Ik herhaal dus, dat wij dit Ministerie ondersteunen moeten, zooveel en zoolang mogelijk is. De gesteldheid van Nederland en van geheel Europa is van dien aard, dat wij niet langer in den provisionelen toestand moeten blijven, waarin het gemis van organieke wetten ons houdt. Als ik bere-

ken wat het Ministerie te doen heeft, als ik de behoefte der Natie aan zoo vele belangrijke wetten naga, vraag ik of niet eenige afdoening en regeling wenschelijk is en of dan het Ministerie wel, om redenen van ondergeschikt belang, aangevallen of niet ondersteund mag worden. — Ik heb verscheiden uitdrukkingen gehoord, die voorzeker vele leden met leedwezen hebben vervuld. Ik heb hooren spreken van ondragelijke lasten, van klimmend misnoegen, van het geduld der Natie dat tot de uiterste grenzen gekomen zou zijn, van pauperisme en van een afgebedeld stuk brood. Alleen dit wil ik zeggen, dat die uitdrukkingen mij hoogst onvoorzigtig toeschijnen. Ik betreur ze; eensdeels omdat zij niet juist zijn; anderdeels, omdat, al waren ze juist, de behoedzaamheid, die wij altijd moeten betrachten, verbieden zou ze hier op die wijs en op dien toon te gebruiken. Ik zou wenschen aan een geacht lid, die van de weelde der residentie gesproken heeft, de overtuiging te geven dat men ook hier een geopend oog en oor voor het lijden zijner natuurgenooten heeft. Veel is er in deze dagen in Europa, dat groote bekommering wekt en uit aanmerking waarvan geen onderlinge vernieling, veeleer toegeeflijkheid in bijzaken vereischt wordt. Er is gesproken van een bijna zinkend schip. Welnu, dan komt er geen noodeloos bemoeijelijken, maar veeleer bemoediging van hen die aan het roer zijn, te pas. Ik werp mij niet op als verdediger van het Ministerie, maar dit moet ik met ernst zeggen, dat voorbarigheid in het aanranden meer dan ooit ongepast is, dat eene zware verantwoordelijkheid rust op hen die zich daaraan schuldig maken, èn uit hoofde van de omstandigheden waarin wij verkeeren, èn uit hoofde van de begaafdheden der personen, die thans in het

Gouvernement zijn. Men zoeke niet hoe dit Ministerie ten val gebragt zou kunnen worden, maar integendeel hoe de instandhouding daarvan door gemeen overleg vereenigbaar is met het behoud der grondslagen van het Nederlandsche Staatsregt en van de Constitutionele Monarchie.

BEGROOTING.

B.

DE ROOMSCHGEZINDEN EN DE GRONDWET.

ZITTING VAN 12 EN 13 DECEMBER 1849.

*** Vooral twee leden, de Heeren LOTSY en VAN ZUYLEN VAN NYEVELT hadden tegen mijne rede van 11 December groot bezwaar. De Roomsch-Catholijke questie, omtrent de zoogenaamde uitsluiting van ambten en bedieningen, werd met veel warmte ter sprake gebragt. De Heer DOMMER VAN POLDERSVELDT « had gezworen de eerste gelegenheid daartoe te zullen te baat nemen. » De Heer BORRET, door den Heer LUYBEN krachtig ondersteund, drong aan op een daadwerkelijk verwezenlijken der Grondwet, door het toekennen aan de Roomschen van een *regtmatig* AANDEEL in het genot van een staatsburgerlijk regt.

De Heer LOTSY zeide:

« Ik heb met ongemeen genoegen de rede van den spreker uit de residentie aangehoord. Het was een voorbeeld van welsprekendheid;

zijn vernuft, zijn talent van combineren en contrasteren verdiende alle bewondering. Ik geloof niet te veel te zeggen, als ik veronderstel, dat de meeste leden dezer Vergadering dien spreker met groote belangstelling zullen hebben aangehoord; maar nu vraag ik, wiens rigting, wiens studiën, wiens vorig leven welligt meer practisch waren dan de zijne, nu vraag ik, welke vrucht is er van eene dergelijke beschouwing voor het Vaderland te wachten? Is het van dien spreker geene dwaling, niet van het hart maar van het verstand, om, op het oogenblik dat een nieuw Ministerie is opgetreden, een Ministerie, dat ik niet verdedigen noch bestrijden wil, maar welks daden ik zal afwachten en beoordeelen, de kracht van dat Ministerie van den aanvang af te ondermijnen en te verzwakken, door aan te toonen dat er bestanddeelen in aanwezig zijn, die bijna onmogelijk te zamen zouden kunnen werken? Is dat nu wenschelijk, is dat goed? Ik geloof niet dat het met het ware belang van het Vaderland overeenkomt. Mijns inziens hebben wij hier te lande, vergun mij het te mogen zeggen, even weinig als in het groote Frankrijk en andere naburige rijken, talenten voor het nemen, om er om de 14 dagen of om de maand nieuwe Ministers te scheppen. Het is in het belang van het Vaderland dat de Ministers naar hunne daden worden beoordeeld, en niet telkens om de eene of andere personele beschouwing verpligt worden af te treden. Zij die, zoo als een ander spreker zeide, in stilte wenschen of van deze Ministers zeggen: «*ils périront à la tâche*», zijn geen liefhebbers van het Vaderland. Ik wensch vurig dat het aan dit Ministerie moge gelukken, de belangrijkste organieke wetten, die spoedig verwacht worden, tot stand te brengen, volgens de letter en den geest der herziene Grondwet. Wij zijn volgens eed en geweten verpligt, daden te beoordeelen en geene personen. Het algemeen belang moet de *eenige* toetssteen wezen, waaraan wij de daden van het Ministerie toetsen.»

De Heer VAN ZUYLEN VAN NYEVELT eindigde zijne redevoering aldus:

« Welligt zal het door mij tot dusver gesprokene aan sommigen uwer aanleiding geven om op mij toe te passen wat gisteren door een onzer medeleden uit de residentie bij den aanvang zijner redevoering gezegd is: ik ben heden vrij ministeriëel. Wanneer ik al deze uitdrukking zoude overnemen, zou ik, naar ik meen, daaraan eene andere meer juiste, meer opregte beteekenis hechten dan door dien spreker gedaan is. Ik kan althans niet inzien dat de verdere inhoud dier redevoering in overeenstemming met die verklaring geweest zij. Ik geloof integendeel dat door die zoogenaamde ministeriële, conciliatoire redevoering aan het nieuw zaamgestelde Ministerie een vrij ernstige slag is toegebragt. Ik heb dit betreurd, en moet de afkeuring deelen, welke daarover, door den spreker die mij voorafging, is uitgesproken, terwijl ik tevens gaarne onderschrijf den lof door dienzelfden spreker aan het karakter en de talenten van ons medelid toegezwaaid. Niemand heeft meer dan ik de optreding van dat lid in deze Kamer toegejucht. Ik heb er roem op gedragen dat het lidmaatschap hem te beurt viel in de provincie mijner inwoning. Ik heb mij verheugd dat men dáár aan dat geachte lid regt liet wedervaren en hem eene eer bewees die men hem hier, naar mijne schatting, te lang had onthouden. Maar de hoogachting voor zijn karakter, de bewondering voor zijne talenten, zijne veelzijdige kennis en geleerdheid kan bij mij de opmerking niet onderdrukken, dat de gedragslijn door dat lid tot dusver gevolgd, weinig overeenstemt met de steeds door hem, met zooveel kracht, vooruitgezette beginsels. Hem, den voorvechter van het gezag, hem die meent het beginsel van het gezag regtstreeks uit God te moeten afleiden om het des te heiliger en te onschendbaarder te maken, hem ziet men gretig elke gelegenheid aangrijpen om de personen die het gezag bekleeden, ik zeg niet te bestrijden, ik zeg niet aan te vallen, maar ten toon te stellen. Dat woord is niet te sterk. Herinnert u wat vroeger, herinnert u wat gisteren gebeurd is. Vroeger zag men dien spreker steeds in de rijen der oppositie. De scherpste wapenen werden daartoe door hem gevoerd. Onder *zijne* aanvallen is het vorig Ministerie grootendeels bezweken. Naauwelijks

hebben de leden van het vorig Kabinet voor die van het tegenwoordige plaats gemaakt of men ziet dien spreker dit Ministerie, naar zijne schatting *het eenig mogelijke*, met nog scherper wapenen bestrijden, met de wapenen van spot en ironie. Ik althans kan de ministeriële gezindheid van dien spreker niet als ernstig gemeend aanmerken. Wat door hém gezegd is was althans weinig geschikt om de waardigheid van het gezag te verhoogen en het vertrouwen te bevestigen, dat aanvankelijk in dit Bewind gesteld wordt.

Doch, zoo ik al in deze beschouwing mogt dwalen, zoo de verklaring van dien spreker in goeden ernst gemeend was, hoe zal ik dan deze redevoering overeenbrengen met hetgeen bij eene vroegere gelegenheid door dienzelfden spreker zoo breedvoerig is ontwikkeld? Gij herinnert u dat in de vorige zitting door dat lid aan het toenmalig Ministerie eene interpellatie gerigt werd betreffende het al of niet bestaan van homogeneïteit onder de leden van dat Bewind. Met bewonderenswaardig talent werd toen betoogd, dat die homogeneïteit niet bestond, noch in woorden, noch in daden, noch in vroegere noch in tegenwoordige handelingen. Op dien grond ontzegde dat lid aan het Ministerie zijn vertrouwen, op dien grond voerde hij daartegen dien fellen strijd die op den val van het Bewind is uitgeloopen. En wat nu zag men gisteren geschieden? Ons medelid treedt op als ministeriëel. Hij wil eene conciliatoire redevoering houden. Hij wil het Ministerie ondersteunen. En wat zijn zijne motiven? Na met zeldzame behendigheid de bestanddeelen van het Ministerie ontleed, en voor het grootste gedeelte ter zijde te hebben gesteld, toont hij ons de Ministers van Binnenlandsche Zaken en van Justitie, door hem de toongevers van het Kabinet genoemd, niet in enkele punten verschillend, maar lijnregt tegenover elkander staande. Onder de leus eener zoogezegde *negative homogeneïteit* houdt hij inderdaad eene lofrede op een *negatief ministerie*, waarvan wederkeerige neutralisatie van krachten, dat is stilstand en werkeloosheid, de voortreffelijkheid zoude uitmaken! Nog eens, Mijne Heeren, was dat ernstig gemeend, of was die geheele redevoering, van

het begin tot het einde, niets anders dan eene fijngesponnen ironie? Ik geloof het laatste; maar meen te mogen vragen of op deze wijze de belangen vàn het Vaderland sterk bevorderd worden? Ik meen te mogen vragen of zoodanige toon hier moet worden aangeslagen; of het geheel individuële standpunt waarop de bedoelde spreker geplaatst is, hem het regt geeft alles wat daarbuiten ligt, en dus iedereen, behalve zich zelven en de kleine schare zijner aanhangers, met spot en geringschatting te bejegenen? — Ik herhaal, Mijne Heeren, wat ik bij den aanvang zeide: ik eerbiedig het karakter van ons geacht medelid, ik waardeer zijne kennis, ik bewonder zijne talenten, maar juist daarom voelde ik mij genoopt, ter dezer gelegenheid er ernstig op aan te dringen, dat die talenten voortaan door hem, op eene andere, ook met zijne bekende begrippen meer overeenkomstige wijze, in het belang des Vaderlands mogen worden aangewend! »

Zwijgen was mij dus, in meer dan één opzigt, én ter zelfverdediging, én vooral ook in het belang van politieke en christelijke verdraagzaamheid, niet vergund.

—

Ik zal aan de Kamer geene verschooning vragen, nu ik op nieuw het woord opvat. Iedereen zal erkennen dat, na hetgeen ik heden in deze Vergadering heb moeten hooren, zwijgen ontijdig en ongepast zou zijn.

Het zij mij geoorloofd te protesteren tegen een denkbeeld van leden op wier kennis en talenten ik hoogen prijs stel; een denkbeeld, naar mij voorkomt, zeer gevaarlijk; namelijk dat het stemmen over de begrooting kan beschouwd worden als het uitbrengen van een votum van vertrouwen. De parlementaire gewoonte brengt mede dat bij de behandeling van het budget al de groote aangelegenheden van de Staatkunde worden ter sprake gebragt, maar het zou zeer nadeelig voor de wezenlijke belangen

van het Vaderland zijn, indien men in praktijk wilde brengen het denkbeeld: «point de redressement de griefs, point de subsides.» De spreker uit Overijssel, die dit dezen morgen heeft verdedigd, heeft zich ten aanzien van het Ministerie in eene moeijelijke positie gebragt; als zijnde hij op dat punt een gevoelen toegedaan, waarvan de Minister van Binnenlandsche Zaken, in de zitting van 1845, op eene overtuigende wijze het verkeerde heeft aangetoond.

Ik kom tot mijn geachten vriend, den spreker uit Dordrecht. Hij heeft mij in verlegenheid gebragt door blaam en lof. Mijne rede was, zeide hij, uitnemend en voortreffelijk, zij had slechts één gebrek: voor de ware belangen van het Vaderland was zij verderfelijk. Hij vergunne mij, evenzeer als ik de loftuiting niet aanneem, het verwijt te mogen afwijzen. Op den voorgrond stel ik dat mijne opregtheid niet worde in twijfel getrokken. Het kan zijn dat ik mij heb uitgedrukt op eene wijze, die aan ernst ironie gepaard heeft; ik heb duidelijk genoeg gesproken, om het onderscheid kenbaar te doen zijn. De pijnlijkste verdenking raakt de opregtheid van het karakter. Ik ondersteun dit Ministerie met opregtheid en ter goeder trouw; ik werp van mij af de toepassing van het hier ter sprake gebragte: «ils périront à la tâche.» Die verachtelijke gedachte huisvest niet in mijn hart. Op dit oogenblik ondersteun ik het Ministerie. Ik acht in 't belang van het Vaderland wenschelijk, gelijk ik gisteren zeide, dat alle oppositie ter zijde worde gesteld, die niet op verschil van beginselen steunt. Naar mij voorkomt, is alleen die oppositie vergund. Ieder lid van de Kamer moet erkennen dat, wanneer men beginselen is toegedaan in sommige opzig-

ten regtstreeks in strijd met die, welke door een voornaam lid van het Ministerie zijn opengelegd, en wanneer men dat Ministerie wenscht te ondersteunen, men verpligt is rekenschap te geven waarom men zoo handelt. De publieke en groote aangelegenheden van het Land behooren, moeten, met openhartigheid en cordaatheid, worden behandeld. Hetzelfde dat ik gisteren gemeend heb te moeten zeggen omtrent een verschil van gevoelen tusschen twee leden van het Ministerie, zegt iedereen in vertrouwelijk gesprek. Het is beter dat dergelijke meeningen openlijk worden geuit, opdat zij hier, voor het oog der Natie, worden tegengesproken of beaêmd.

De spreker heeft gewaagd van praktijk en theorie. Wij leven in een tijd waarin minachting van theorie weinig te pas komt. Men behoeft de geschiedenis van Europa, gedurende de laatste zestig jaren, slechts met een oplettend oog gade te slaan, om zich te overtuigen dat praktijk aan theorie is ondergeschikt geweest, en dat, waar eene verkeerde theorie werd toegepast, de praktijk door de theorie op de meest schrikwekkende en meest verderfelijke wijze is verstoord.

Ons geëerd medelid uit Gelderland heb ik met groote belangstelling, ik mag er niet bijvoegen met groot genoegen, gehoord. Ik dank hem voor de vriendelijke wijze waarop hij mij, in sommige opzigten, heeft toegesproken; ik dank hem dat hij mijne tegenwoordigheid in deze Kamer wenschelijk geacht heeft; maar hij heeft gevraagd hoe het mogelijk is dat iemand die in theorie zooveel waarde hechtte aan het gezag en het afleidde van een hooger beginsel, het zoo bestrijdt en ten toon stelt. Tentoonstelling van het Bewind heb ik zekerlijk niet bedoeld; of ik

ten toon gesteld ben, is eene andere vraag. Ik geef het geëerde lid in bedenking of wij, wanneer er sprake is van het verband tusschen het gezag en het goddelijk regt der overheid, niet allereerst moeten vragen: waar ligt het gezag, wat is het gezag, wat maakt in ons Land het gezag uit? En dan berust in Nederland het gezag niet alleen bij het Ministerie, maar bij de grondwettige inrigting, waartoe ook de Vergadering der Staten-Generaal behoort, de Vertegenwoordiging des Volks, wier pligt het is vrijmoedig en rondborstig haar gevoelen open te leggen. Het gezag is de organieke eenheid der staats-instellingen, de grondwettige inrigting in Nederland, en niet een geïsoleerd Gouvernement, buiten verband met hetgeen de Grondwet daaraan onafscheidelijk verbindt. Dezelfde spreker heeft mij in tegenspraak met mij zelven willen brengen ten aanzien van de homogeneïteit van het Ministerie, Ik heb het vorige Bewind aangevallen omdat het niet homogeen was, en nu zou ik dit Bewind ondersteunen ofschoon ik heb aangetoond dat het insgelijks niet homogeen is. Het geachte lid heeft de strekking van mijne rede in zoover niet begrepen. Mijn denkbeeld is geweest te toonen dat bij het tegenwoordig Bewind eene soort van homogeneïteit bestaat; wel is waar, eene negatieve homogeneïteit, maar die toch waarborgen tegen reactie en revolutie geeft; en, al had ik nog grootere bezwaren tegen dit Bewind, wat de beginselen betreft, zou ik evenwel in het oog houden dat het Vaderland in buitengewone omstandigheden verkeert, waaruit te regt de noodzakelijkheid der ondersteuning van het Bewind voor alsnog afgeleid wordt.

Hetzelfde lid heeft gezegd dat hij gaarne wilde onderzocht zien of het individuëel standpunt waarop

iemand zich bevindt, regt geeft om alles tegen te spreken hetwelk niet met zijne gevoelens en met die van eenige weinigen zijner vrienden overeenkomt. Sommige mijner beginselen, hebben tot dus ver geene algemeene sympathie gevonden, maar voor vele instellingen welke ook ik in deze Kamer verdedig, is bij de Vergadering en bij de Natie ondersteuning en sympathie, en ik zou op mijne beurt durven vragen wie op zijn individueel standpunt de meeste ondersteuning en de meeste sympathie bij de Kamer en bij de Natie aantreft, het lid uit Gelderland of een ander lid uit die provincie wiens individueel standpunt hij bestrijdt?

Ik heb met eenige warmte hierover het woord gevoerd, omdat de zaak van gewigt is voor mijn standpunt in deze Kamer, en van belang voor de beraadslaging over de groote aangelegenheden van den Staat. Hetgeen wij heden daaromtrent gehoord hebben, zou gevaarlijk kunnen worden voor de vrijheid van spreken in deze Kamer. Wanneer ik let op de antecedenten van de leden van het Ministerie, wanneer ik de publiciteit op het beoordeelen van Staatslieden toepasselijk maak, moet dit niet euvel worden geduid, en het zou, tegen het oogmerk van ons medelid, eene aanranding van de behoorlijke vrijheid van spreken in deze Kamer kunnen worden, wanneer men tegen de vrijmoedige beoordeeling van het Ministerie opkwam op zoodanige wijze, als inzonderheid hij, naar mij toeschijnt, gedaan heeft.

En nu nog een punt waaromtrent ik aan deze Kamer verzoek consideratiën van geheel anderen aard in het midden te mogen brengen, waartoe ik door mijne antecedenten en hetgeen mijn individuëel standpunt genoemd

wordt, eenigzins verpligt ben. Ik wensch dit te doen in den meest verzoenenden zin en geest; ik wensch dit te doen, omdat het punt dat ik op het oog heb, naar mij voorkomt, van het hoogste gewigt is. Het betreft, als ik mij dus mag uitdrukken, het dempen van een twistvuur dat de nadeeligste gevolgen zoude kunnen hebben; het geldt eene zaak, misschien van meer belang dan het aannemen of verwerpen van alle de begrootings-wetten. Ik bedoel hetgeen in het midden is gebragt omtrent de *achterstelling der Roomsch-Katholijken*. Ik wensch daarover te spreken op zoodanige wijze, dat, indien men niet al mijne woorden mogt kunnen beaêmen, althans mijne bedoelingen gewaardeerd worden, zoowel door mijne katholijke als door mijne protestantsche ambtgenooten. Men heeft een gevaarlijken twistappel in de Vergadering geworpen, ofschoon ik gaarne hulde breng aan de bedoelingen, waarmede dit geschied is. Deze zijn welligt zeer goed, maar de zaak zelve is bedenkelijk. Ik heb over het algemeen niet veel op met dat pondspondsgewijze verdeelen van bedieningen en ambten tusschen de onderscheidene gezindheden; dit is inderdaad eene moeijelijke zaak. En wat die tabellen betreft, indien men de ondervinding op andere tijdstippen raadpleegt, het blijkt dat dikwijls daarin onnaauwkeurigheden zijn ingeslopen, en dat tabellen — ik zwijg van de thans overgelegde — dikwijls onjuiste opgaven behelzen. Ik beaêm gaarne hetgeen een geachte spreker uit Gelderland[1], reeds gezegd heeft, dat het wenschelijk is groote onbillijkheden, indien ze werkelijk hebben plaats gehad, te herstellen en in het

[1] Engelen.

vervolg te voorkomen; dit is eene grondwettige regtvaardigheid, die door ieder lid van ons zal goedgekeurd worden; maar dikwijls zijn de opgaven onjuist en onnaauwkeurig, en wij moeten niet uit het oog verliezen dat men tabellen zou kunnen maken in tegenovergestelden zin. Ik wil daarvan slechts een enkel voorbeeld aanhalen. Wij hebben in de dagbladen, waarheen de laatste spreker ons heeft gelieven te verwijzen, en ook in die naamlooze brochure welke de belangstelling en ook de verontwaardiging van velen in den Lande heeft opgewekt[1], hooren gewagen van de schrikkelijke onregtvaardigheid die in onze kolonien ten dien opzigte plaats zou hebben. Nu is er dienaangaande een punt, waarmede ik u toch gaarne wil bekend maken. In onze Oost-Indische bezittingen, namelijk op Java, zijn 800 Roomsch-Katholijken en 8 Geestelijke worden van staatswege bezoldigd; voor 60,000 Protestanten, slechts 18. Indien men daaromtrent nader onderrigt wil worden, vervoege men zich bij ons geacht medelid[2] die langen tijd op Java heeft verkeerd, en aan wiens belangrijke reis ik deze bijzonderheden ontleen. — Maar ik val die tabellen niet aan in de bijzonderheden, ik kant mij tegen haar beginsel. Ik verzet mij daartegen, dat men bij die verdeeling enkel en alleen ziet op het *zielental*, dat men dit tot uitsluitenden maatstaf neemt. En nu wil ik mij geheel en al op een onpartijdig standpunt plaatsen, met ter zijdestelling van godsdienstige gezindheid en vooringenomenheid, en juist dan zou ik tot de Roomsch-Katholijken in ons Vaderland

---

[1] De befaamde *Mémoire sur la situation des Catholiques.*

[2] VAN HOËVELL.

zeggen: let op den *specialen* toestand waarin gij in dit land verkeert; let op de omstandigheid dat het niet mogelijk is in welk land ook, het tegenwoordig oogenblik te scheiden van de vroegere geschiedenis; zijt indachtig dat in ons Vaderland een groot gedeelte der Natie (te regt of te onregt, dit laat ik daar) met het Roomsch-Catholicisme geen ingenomenheid gehad heeft; dat er bij dit volk, ten gevolge van dezen specialen toestand, traditionele antipathiën bestaan. Dit kan niet plotseling weggenomen worden en dit behoort gij dus bij uw politiek standpunt, bij hetgeen gij verrigt en bedoelt, altijd op den voorgrond te stellen. Ik zou er bijvoegen: bedenkt ook dat het algemeen protestantisme, waartegen gij u verzet, en hetwelk, in zeker opzigt, aan sommigen onder u de hand reikt, uwe felste, maar, in den grond der zaak, misschien niet uwe magtigste tegenpartij is. Bedenkt dat deze veeleer bestaat uit de kern der traditionele hervormde gezindheid, die op dit oogenblik niet anders wenscht dan, behoudens haar geloof en met afkeer van onregt en van kleingeestige bestrijding, met u in goede verstandhouding te blijven op politiek terrein, en u de *meest mogelijke billijkheid* te bewijzen. Bedenkt dat, wanneer gij de politieke questiën met de godsdienstige mengt, ook deze partij, ter zelfverdediging, tegen u in het harnas zou kunnen worden gejaagd. Dit is de raad dien ik zou geven aan de Roomsch-Catholijken, ook wanneer ik mij geheel en al op een onzijdig standpunt plaats. Dergelijke quaestiën kunnen nooit worden behandeld, zonder dat de hartstogten opgewekt worden, en indien ge in 's Lands vergaderzaal dergelijke hartogtelijke snaar aanroert, zouden ook anderen hier op hunne beurt snaren kunnen raken, die een groot gedeelte der bevolking zouden

doen trillen en die weêrklank zouden vinden bij het Volk. Ziedaar hetgeen ik heb gemeend, voorzigtigheidshalve, met een enkel woord te moeten aanduiden. Ik voeg er deze algemeene beschouwing bij. Vergeet niet dat de verzoeking voor u groot is om een weg in te slaan die niet tot voordeel van uw geloof, van uwe Kerk zou uitloopen. Ik bedoel juist dat hechten bij uitsluiting aan het zielental, in alle dingen den grondslag van de radicale theorie. Gij kunt in ons Vaderland eene groote kracht uitoefenen, wanneer gij u voegt bij de ultravrijzinnigen; wanneer gij, met pligtverzaking, ziet op uw onmiddelijk belang, behoort gij dat te doen, uit hoofde van dien specialen toestand van Nederland. Immers is de radicale theorie juist gerigt tegen al wat het nationaal karakter uitmaakt; het eigenaardige van die theorie is dat zij het historische volksleven aanrandt. Wilt ge derhalve uw onmiddelijk belang hier te lande bevorderen, dan moet ge ondermijnen al wat tot het nationaal volksleven betrekking heeft. Maar uit een algemeen oogpunt zou ik u mogen vragen: meent gij dat dit u op den duur zou voordeelig zijn, en zou niet uwe tijdelijke overwinning kunnen leiden tot onze gezamenlijke en blijvende slavernij? Met het oog op Spanje en andere landen, ook op Rome, zou ik kunnen vragen of dit goede uitkomsten voor u opleveren zou?

Het groote onderscheid ligt niet tusschen Roomsch en Onroomsch, maar tusschen geloof en ongeloof! Ik heb mij veroorloofd deze weinige woorden in het midden te brengen, om het gewigt der zaak, en omdat mijne bedoelingen, ook ten dezen opzigte, dikwerf zijn miskend. Aan den eenen kant heeft men mij toegeschreven de gereformeerde belijdenis tot eene heerschende Kerk te willen maken; aan

de andere zijde zijn sommigen meer dan eenmaal ernstig bezorgd geweest mijnen overgang tot de Roomsche Kerk te zullen vernemen. Ik ben van harte gehecht aan de eigenaardigheid van het geloof dat ik belijd, en waarin ik mijne rust in leven en in sterven gesteld heb; ik meen in dit opzigt aanspraak te mogen maken op de achting ook der Roomsch-Katholijken. Wat hunne belangen betreft, ten allen tijde heb ik mij verzet, en zal mij blijven verzetten, tegen al wat naar onregt en onbillijkheid zweemt. Dit doe ik om de verdraagzaamheid die met mijne godsdienstige gevoelens overeenkomt. En zoo men hieraan mogt twijfelen, in een tijd waarin alles wordt in twijfel getrokken, voeg ik er bij, dat ik jegens mijne Roomsch-Catholijke landgenooten regt en billijkheid voorsta, ook uit eigenbelang. Want ik zeg hun dit, en tevens aan mij zelven: wij hebben er allen belang bij ons te verdedigen tegen de radicale theoriën van den tegenwoordigen tijd, tegen de suprematie van den Staat.

Ik zeg dus met de meeste opregtheid: laat ons gezamenlijk de theoriën van verwoesting, waardoor alle Staten en alle Kerken bedreigd worden, bestrijden; vooral niet te heftig tegen elkander opstaan; voorzigtig zijn en de gesteldheid der tijden in het oog houden. Laat ons gedenken dat er omstandigheden en tijden zijn, waarin het genoeg is vonken te werpen, om eene vlam te ontsteken, die, o ja! de tegenpartij benadeelen kan, maar waardoor wij zelven zouden worden verteerd.

—

De Heer Dommer van Poldersveldt meende nu te moeten zeggen hetgeen hij vroeger opzettelijk had weggelaten.

«Ik waarschuw de Regering, dat indien men niet regtvaardig is, indien men niet voldoet aan de gestrenge eischen van billijkheid en regt, men in het geval konde komen, waarvan een geacht spreker uit Zuid-Holland (de heer Groen) zoo even sprak, dat men op onze sterkte zoude meenen te kunnen staat maken, en dan konde men mannen vinden, jeugdige mannen, die, met over elkander geslagene armen, met even zooveel laconisme werkeloos iedere gebeurtenis zouden afwachten, als waarmede men onze teleurstelling heeft aangezien. Wil men zich echter een sterken steun verschaffen, men doe dan regt, en meer vorder ik van niemând!!»

De Heer Borret vroeg daarna het woord, en tevens uitstel tot den volgenden dag om mij met meer juistheid te beantwoorden.

In de zitting van 13 December sprak de Heer Borret met nadruk voor, gelijk hij zich uitdrukte, de *grondwettige regten* der Katholijken, hunne *grondwettige aanspraken;* zich beklagende over verkorting van *staatkundige grondwettige regten.* Hij eindigde aldus: «Hebben vroegere regeringen maar al te veel gevraagd naar de geloofsbelijdenis van hen die bij het vervullen van ambtsbetrekkingen in aanmerking kwamen, om ons katholijken, in strijd met de beginselen der Grondwet, ter zijde te stellen: dan zal toch deze Regering zeker ook wel evenzeer geregtigd zijn navraag te doen naar die geloofsbelijdenis, om ons katholijken, de te lang terug gehoudene gelijkheid van regten en aanspraken, zonder ponds-pondsgewijze verdeeling der staatsambten, die wij evenmin als de spreker uit de residentie verlangen, niet alleen in den tekst der Grondwet, maar ook in hare toepassing te doen erlangen. Dat zal geene ongrondwettigheid zijn, ik herhaal het: dat zal zijn grondwettige regtvaardigheid, en die regtvaardigheid verwachten wij met volle vertrouwen van dit Ministerie!»

Hiermede mogt, naar mij voorkwam, de discussie niet worden gesloten. Hoe bezwaarlijk evenwel het woordverkrijgen mij geweest

is, blijkt uit de volgende parlamentaire schermutseling, gelijk die in het *Bijblad* is opgeteekend.

De Heer GROEN VAN PRINSTERER vraagt het woord voor eene motie van orde. « Ik heb mij gisteren niet verzet tegen het uitstel aan ons geëerd medelid uit Limburg verleend. Ik geloof dat onze hooggeachte Voorzitter, in dit exceptioneel geval, zeer wel gedaan heeft het uitstel te verleenen, maar ik meen daartegen te mogen opkomen als antecedent. Ik moet al dadelijk opmerken dat ik met genoegen de welsprekende redevoering heb gehoord, die het belang dezer discussie zoozeer heeft verhoogd, maar ik moet er bijvoegen dat mijne rede wel de aanleiding, doch niet de oorzaak van die voordragt geweest is; gelijk men daaruit reeds kan opmaken dat eigenlijk de kracht en kern van hetgeen ik mij veroorloofd heb in het midden te brengen, niet is beantwoord, maar dat ons hooggeacht medelid heeft aangegrepen eene bijzonderheid die ik ter loops aan de Vergadering heb medegedeeld. Het genoegen dat ik bij het lezen van de belangrijke reis van ons geacht medelid VAN HOËVELL heb gesmaakt, is eenigzins verbitterd door den langen tijd dien ons medelid uit Limburg thans met ons op Java vertoefd heeft.

De VOORZITTER doet den geachten spreker opmerken dat er op dit oogenblik geen sprake is van het beantwoorden der zoo even gehouden rede, maar alleen van het doen eener motie van orde en dat hij dus den inhoud daarvan wel zou verlangen te weten.

De Heer GROEN VAN PRINSTERER zegt dat de motie van orde is deze, dat voortaan aan de ingeschreven redenaars geen uitstel worde verleend en de loop der beraadslaging niet worde gestuit, zonder verlof der Vergadering. Ik verzoek alleen, zegt hij, mijne motie van orde met eenige voorbeelden te adstruëren; ik wil het nadeelige doen zien, dat er gelegen is in eene dergelijke behandeling van zaken. Het eerste voorbeeld ontleen ik uit hetgeen gisteren....

De VOORZITTER meent den geachten spreker te moeten opmerken, dat de positie der quaestie niet juist is. Hetgeen gisteren heeft plaats gehad, bestaat hierin dat het uur reeds zòòver gevorderd was, dat

de Vergadering gemeend heeft de beraadslagingen te moeten uitstellen tot den dag van heden; dat er eigenlijk geen uitstel is verleend aan den afgevaardigde uit Limburg, om zich in staat te stellen den volgenden dag zijne rede te kunnen houden. Hij kan ook nu niet regt inzien, waartoe de motie van orde strekken zal, die thans zal worden gedaan.

De Heer Groen van Prinsterer wenschte een historisch feit aan de beoordeeling van den Voorzitter en van de Vergadering te onderwerpen. Hij meende dat het geëerde lid uit Limburg de rede van den spreker uit Zuid-Holland wenschte te beantwoorden, maar, om zulks met behoorlijke naauwkeurigheid te doen, eenige informatiën moest nemen en *daarom* (niet omdat het uur reeds zoover verstreken was) uitdrukkelijk verzocht de beraadslaging tot op heden te verdagen. Dat is juist hetgeen, naar zijne meening, nadeelig kan zijn; daarop is de motie van orde gegrond, en hij verzoekt derhalve ze te mogen adstruëren.

De Voorzitter merkt nog op dat, op het verzoek door den afgevaardigde uit Limburg, geene beslissing der Vergadering gevallen is, maar al ware dit zoo, dan zou het thans de tijd niet meer zijn om daarop terug te komen. Hij moet daarom den Heer Groen van Prinsterer in bedenking geven van het woord te willen afzien, indien hij geene andere motie van orde verlangt te doen.

De Heer Borret vraagt het woord over de motie van orde.

De Voorzitter geeft te kennen dat er nog geene motie van orde is voorgesteld, dewijl hetgeen de geachte spreker uit de residentie beoogt, zoo als hij zelf zal moeten erkennen, den naam van eene motie niet kan dragen. De Voorzitter kan dus het woord niet geven dan aan den spreker die thans is ingeschreven, den Heer van Nispen.

De Heer Borret vraagt het woord voor een persoonlijk feit.

De Heer Groen van Prinsterer wenscht eerst te hooren wat de afgevaardigde uit Limburg in het midden zal brengen. Mogt hem daarna het woord niet verleend worden tot het doen eener motie van orde, dan zou hij het woord moeten vragen voor een persoonlijk feit.

De VOORZITTER geeft thans, voor een persoonlijk feit, het woord aan

den Heer BORRET. Spreker zal zich, naar aanleiding van hetgeen zoo even gezegd is door een lid uit de residentie, veroorloven slechts dit aan te merken, dat het zeker aan de meeste leden der Vergadering niet twijfelachtig zal zijn voorgekomen waarom hij gisteren, bij het vergevorderde uur, den vorigen spreker bij voorkeur heden en niet onmiddelijk heeft willen beantwoorden. Hij gelooft dat de meeste leden der Vergadering die reden zullen billijken. Spreker hoopt evenwel dat ook de geachte afgevaardigde uit de residentie zal hebben begrepen dat onder die redenen ook deze behoort dat hij, voor zulk eene hoogstbelangrijke en hij zou bijna zeggen heilige zaak, liever met gelijke wapenen wilde strijden. In de zitting van eergisteren heeft de spreker uit Zuid-Holland onmiddellijk na hem het woord gevoerd, en toen met geen enkel woord de geopperde bezwaren aangeroerd; hij heeft het voorzigtiger geacht eerst in de zitting van gisteren te antwoorden, eene voorzigtigheid die spreker allezins eerbiedigt. Nu heeft hij gemeend dezelfde voorzigtigheid te moeten in acht nemen en van hetzelfde regt te mogen gebruik maken, en dit is de reden, waarom hij eerst heden het geachte lid uit de residentie heeft beantwoord.

De Heer GROEN VAN PRINSTERER vraagt het woord voor een personeel feit, en zegt, dat de vraag eigenlijk is, of de Vergadering hem zal vergunnen, hetzij nu, hetzij later, te antwoorden op hetgeen door het medelid uit Limburg is in het midden gebragt. Hij wenscht dat men de *justitia distributiva* ten zijnen opzigte niet uit het oog verlieze; daargelaten de bijzondere meening van den Voorzitter, meent hij toch als een historisch feit te moeten constateren, dat de intentie van de groote meerderheid der Vergadering geweest is, aan den afgevaardigde uit Limburg de gelegenheid te laten tot overleg wat deze op zijne redevoering van gisteren zoude antwoorden; en nu vraagt hij, of het billijk zoude zijn ten zijnen opzigte en wenschelijk voor de zaak, om hem niet te vergunnen kortelijk terug te komen op eenige

punten die het medelid uit Limburg in zijne rede aanroerde, hetgeen hij in een verzoenenden en vredelievenden zin wenscht te doen.

De VOORZITTER zal later de Vergadering raadplegen, of aan den Heer Groen van Prinsterer voor de derde maal het woord zal kunnen worden verleend: op het oogenblik echter meent hij de volgorde der ingeschreven sprekers te moeten in acht nemen. De Voorzitter geeft dien ten gevolge het woord aan den Heer VAN NISPEN VAN SEVENAER.

Na de redevoeringen van dezen en van den Heer BACHIENE, deed de Heer FOKKER eene motie van orde, om, ter besparing van tijd, de algemeene discussie, nadat de Ministers het woord zouden gevoerd hebben, te sluiten. Zij werd door den Heer DONKER CURTIUS bestreden, omdat daardoor aan de leden het regt zou ontnomen worden tot beantwoording van de Ministers. Ik verzette mij daartegen aldus.

Ik bestrijd de motie nog uit een ander oogpunt. Niet uit persoonlijk belang, omdat ik wensch nog voor de derde maal het woord te voeren, maar in het belang van deze Kamer en van het Vaderland. Indien de wezenlijke en voorname oorzaak van die motie was, dat wij gekomen zijn tot den vierden dag dezer beraadslaging, indien het te doen was om bezuiniging van tijd, zou ik haar volgaarne ondersteunen. Maar zij heeft, naar het mij voorkomt, nog eene andere oorzaak, namelijk deze dat men de beraadslaging op dit oogenblik wil smooren over een punt dat nog niet genoeg toegelicht is, uit vrees om in deze Vergadering te behandelen de quaestie van gewigtigen en teederen aard, die hier in het midden is gebragt. De Vergadering zal zeer voorzigtig behooren te zijn in het handhaven van haar waardigheid voor het oog der Natie. Wanneer men op dergelijke wijze eene beraadslaging smoort, zou ik, hoe ingenomen, in sommige opzigten,

[1] Blz. 10.

met de politiek van deze Kamer, niet zeggen, — want ik zou niet gaarne tot de orde geroepen worden, en dat zou toch zeer billijk zijn, — maar in mijn hart gevoelen dat de Kamer eenigzins viel in het systeem tot dusver met zooveel nadruk door haar afgekeurd; zij zou eene reactionaire tint verkrijgen. Dikwijls vreest men dergelijk geschilpunt in de lands-vergadering aan te roeren: dit is verkeerd. Indien die geschilpunten elders behandeld worden, indien zij een onderwerp uitmaken waarmede de publieke opinie zich bezig houdt, is het nuttig dat zij ook hier worden ter sprake gebragt, opdat de Kamer de leiding verkrijge of behoude van de publieke opinie. Wil men dit niet doen, dan vrees ik dat wij van lieverlede zoover zullen komen van geen punt dat tot de meest gewigtige aangelegenheden van het Vaderland betrekking heeft, hier grondig te durven behandelen. Dan zou het beter wezen dat wij terugkeerden tot het denkbeeld van sommigen in 1815, die de *openbare* beraadslaging van de Staten-Generaal zeer afkeurden en geene vrienden waren van parlementaire kunstbeschouwing; zij beraadslaagden liever met gesloten deuren. Ik zou voorstellen een artikel in de Grondwet te brengen van dergelijke strekking.

De zaak is van zeer ernstige natuur en ik moet terugkomen op hetgeen het geëerde lid uit Dordrecht gisteren gezegd heeft omtrent de vruchtbaarheid of onvruchtbaarheid van dergelijke beraadslagingen. Wanneer wij op de gesteldheid van ons Vaderland en van Europa letten, is het wenschelijk dat wij tot eenige vastheid en eensgezindheid geraken omtrent de grondslagen van het Nederlandsche Staatsregt, waartoe onder anderen behoort de gewigtige quaestie die ons op dit oogenblik bezig houdt;

dan zullen wij, om te kunnen weêrstand bieden aan apathie van binnen en anarchie van buiten, meer veerkracht hebben dan in Maart 1848 het geval was. Daaruit zal blijken dat de aanprijzing van goede theoriën nut heeft. De reden waarom men in gewigtige oogenblikken, in oogenblikken van crisis, zoo weinig heeft kunnen uitwerken tot het heil des Vaderlands, is gedeeltelijk daarin gelegen, dat men veel te vreesachtig is geweest in het behandelen van gewigtige punten en teedere quaestiën. Een dergelijk teeder punt, als thans is ter sprake gebragt, kan zeer wel tusschen roomschen en onroomschen behandeld worden in verzoenenden geest.

De Heer Fokker, na de motie in den zin van den Heer Donker Curtius te hebben gewijzigd, antwoordde geenszins het smooren eener discussie te hebben bedoeld. Ik repliceerde die bedoeling niet te hebben willen toeschrijven, maar dat, door aanneming zijner motie, voor de Natie de schijn zou ontstaan als of men dit bedoeld had.

De motie werd met 42 tegen 13 stemmen verworpen. — Toen werd het woord mij verleend.

—

Ik heb straks verlangd, en ik zal toonen dat het mij ernst was, te spreken in een *conciliatoiren* toon. Ik heb verlangd te spreken, omdat ik dacht, vooral nu, na het voorgevallene, daartoe verpligt te zijn. Ik acht eene goede verstandhouding tusschen Protestanten en Roomsch-Katholijken eene der gewigtigste aangelegenheden van het Land. Evenzeer als iemand, verdien ik geloof, wanneer ik zeg in een conciliatoiren geest het woord te willen voeren. Ik heb ten allen tijde getoond toenadering te verlangen. Ik heb dit getoond in de behandeling der geschie-

denis, waarbij ik regt heb doen wedervaren aan de roomschen, die deel aan de bevrijding des Vaderlands hebben genomen, dermate zelfs dat mijne geloofsgenooten mij beschuldigd hebben de misdrijven der Roomschgezinden te hebben vergoelijkt. Ik heb dit getoond in de behandeling van de politieke aangelegenheden des Lands: altijd ben ik er tegen opgekomen, dat aan mijne katholijke landgenooten eenig onregt werd aangedaan. Ik heb mij verzet tegen deze, niet protestantsche, maar liberale politiek, en heb daarbij niet voor de aantijgingen van sommige Protestanten gevreesd. Ik wenschte u te kunnen voorleggen de verzameling van alle de schampere verwijten die ik in dit opzigt heb verduurd; ik bezit die niet volledig. Nu eens werd ik beschuldigd een crypto-katholijk te zijn; dan eens werd mij aangewreven eene monster-unie met de Jezuïten te hebben aangegaan, dan weder had ik verraad tegen mijn Vaderland en de Kerk gepleegd. Dit alles is tegen mij en tegen mijne vrienden in het midden gebragt; in proza en poëzy, zelfs in romantische tafereelen, zoodat de Nederlandsche letterkunde aldus met onderscheidene werken is verrijkt, om stijl en vernuft zeer lezenswaard. Wat zal ik er van zeggen? ik heb mij altijd als rigtsnoer voorgeschreven, *buiten* de Kamer, verdediging en aanprijzing mijner geloofsovertuiging *met opene en loyale discussie*, en *in* de Kamer *onpartijdigheid overeenkomstig de Grondwet;* eene onpartijdigheid die zoo ver gaat dat ik misschien tot partijdigheid zou kunnen worden verleid; gedachtig aan het schoone gezegde van het lid uit Noord-Brabant: dat hij de regten der Roomsch-Katholijken nog met meer kracht zou verdedigen, indien hij Protestant was.

Ik stel dus op den voorgrond, dat ik, evenmin als iemand, wenschen zou den Roomschgezinden onregt te zien aangedaan. Zonder in eene beoordeeling te treden der hier bedoelde statistieke tabellen, waaromtrent de Regering wel eenige nadere inlichtingen zal kunnen geven, verlang ik regt en billijkheid jegens mijne katholijke landgenooten. Maar, als volksvertegenwoordiger, mag ik niet dulden dat de klagten der katholijken in verband gebragt worden met voor de rust en het heil des Vaderlands gevaarlijke beginselen. En dan, moet men vooreerst wel in het oog houden dat hier geene quaestie van *schennis der grondwettige regten* kan zijn. Wat lezen wij in art. 166 der Grondwet? « De belijders der onderscheidene godsdienstige gezindheden genieten allen dezelfde burgerlijke en burgerschapsregten, en hebben gelijke aanspraak op het bekleeden van waardigheden, ambten en bedieningen. » Nu is, naar ik meen, de eenvoudige zin van dit artikel deze, dat allen gelijkelijk benoembaar zijn, en dat, bij het verleenen van ambtsbedieningen, het maken van onderscheid van geloofsbelijdenis niet te pas komt. Nu moet men de zaak niet omkeeren, en beweren dat men bij het geven van betrekkingen op de belijdenis letten *moet*, noch spreken van *proportionele* verdeeling der ambten en bedieningen: zoo iets is in de toepassing onmogelijk en in de gevolgen ongerijmd. Indien men dit wilde, zou het aangehaalde artikel in de Grondwet veranderd moeten worden in dien zin, dat alle ambten en bedieningen onder de verschillende gezindheden, naar gelang van de getalsterkte, verdeeld zullen worden. Dit zou voorzeker al zeer vreemd zijn, maar niet genoeg. Men zou eene organieke wet noodig hebben tot toepassing van dit beginsel, bij v. in de provinci-

ale en gemeentebesturen en overal, en daarenboven een waarborg dat die Roomschen, welke geplaatst worden, werkelijk leden van de Roomsch-Katholijke kerk zijn. Of heeft het den Roomschen in der tijd veel gebaat, dat alle professoren aan het *Collegium Philosophicum* te Leuven Roomsch-Katholijk waren, en dat de man, die destijds aan het hoofd van het Departement voor de Zaken der Roomsch-Katholijke Eeredienst stond, een Roomsche was? Ik stel alzoo op den voorgrond, dat de Roomsch-Katholijken zich niet in dit opzigt op grondwettige regten beroepen kunnen. Nu wil ik, onder dit voorbehoud, voor een oogenblik aannemen, dat er eenige verongelijking ten hunnen aanzien plaats gehad hebbe; maar, zoo dit werkelijk het geval mogt zijn, zeg ik dat, hoe sterker die verongelijking is, zij des te meer het argument bevestigt dat ik de eer had gisteren in het midden te brengen. Indien die verongelijking werkelijk zoo groot is en den Roomschen wordt aangedaan, niet alleen van de zijde der Regering, maar ook van den kant der protestantsche medeburgers, kom ik met nadruk op het gisteren door mij gezegde terug en herhaal nogmaals: let op den *specialen* toestand waarin gij in Nederland verkeert. Laat het een vooroordeel zijn; het bestaat. En, indien het bestaat, indien er sedert lang ten uwen opzigte verdrukking was, ten gevolge eener andere verdrukking (welke de ergste geweest zij, onderzoeken wij thans niet); indien het vooroordeel nog groot is — ofschoon het, naar mijn inzien en naar dat van velen mijner protestantsche geloofsgenooten, vermindert — dan vraag ik, welke is de weg om het geheel te doen verdwijnen? Twee wegen zijn er; een dien ik goed-, een dien ik afkeur. Gaat voort gelijk gij zijt begonnen: verbetert uw

onderwijs, maakt van de regten die u verleend worden gebruik; munt uit door verdiensten en talenten en dan zullen, ook waar geene talrijke Katholijke bevolking is, verschijnselen zich opdoen gelijksoortig aan hetgeen wij in een voorbeeld, dat niet ver gezocht is, aanschouwen: den vader aan het hoofd van een onzer aanzienlijkste gewesten[1]; den zoon in eene andere provincie met het vertrouwen èn van het Volk èn van den Koning vereerd[2], beiden op grond niet van statistieke tabellen, maar van algemeen erkende verdienstelijkheid. De andere weg, dien ik afkeur, is die welken men tegenwoordig inslaat in sommige dagbladen, in sommige brochures, ik zou bijna durven zeggen, in sommige uitdrukkingen alhier, de weg der hevigheid van uitvallen. Ik vrees dat men daardoor verder van het doel afraakt; ik vrees dat men daardoor de Regering zelve tegen zich inneemt en ook die Protestanten welke opregt wenschen in goede verstandhouding met de Roomsch-Katholijken te blijven leven, die alle onbillijkheid tegen andere gezindheden misprijzen, die afkeerig zijn van slinksche middelen waardoor men zich tegen den Roomschen invloed in veiligheid zou willen stellen, die handhaving verlangen der regten van iedere kerk. Ik vrees, dat men, op dien weg voortgaande — en deze beschouwing verdient mijns inziens de behartiging van ons allen — zonder het te willen en te weten, dikwijls al verder en verder zal gaan. Uit het eene woord wordt het andere geboren, en eindelijk — ik houd mij overtuigd dat

---

[1] De Heer Borret, Gouverneur van Noord-Brabant.

[2] De Heer Borret, Advocaat-Generaal in Limburg en lid van de Tweede Kamer.

de geheele Kamer hieromtrent met mij instemt — eindelijk, zeg ik, komt men tot ongepaste en gevaarlijke bedreiging. Wij hebben daarvan een treffend voorbeeld aanschouwd. Ik wil niet terugkomen op hetgeen plaats gehad heeft, ik wijs er enkel op als op een waarschuwend voorbeeld; inderdaad, ik betreur sommige uitdrukkingen in deze Vergadering op gisteren ontvallen. De voorstelling der mogelijkheid van inertie, op het oogenblik van gevaar, gaat te ver en is niet geëvenredigd met den aard der klagt. Het komt in geen geval te pas, en het is ten hoogste onstaatkundig, te zeggen dat in tijd van gevaar door sommige jongelingen de nood van het Vaderland, met de armen over elkander geslagen, zou worden aanschouwd. Ik durf beweren dat hij die deze woorden heeft uitgesproken, ze zal terugnemen, en het is niet overtollig geweest dat ons medelid uit Limburg met waardigheid en welsprekendheid gezegd heeft, dat, in den tijd van nood, allen, Roomschen en Onroomschen, de handen zullen ineenslaan tot verdediging van Koning en Vaderland.

Ons geëerd medelid uit Limburg vergunne mij nog eene aanmerking. Men wachte zich onwillekeurig voet te geven aan de liberale en radicale theorie. Ik heb het oog op de inrigting van de tabellen, enkel naar het *zielental;* het nemen van dien uitsluitenden maatstaf, van het *abstracte cijfer.* Dit kan op het gebied van het Staatsregt tot gevaarlijke gevolgen leiden. Ik beroep mij te dien aanzien op sommige uitmuntende artikels van het voornaamste der Katholijke tijdschriften hier te lande[1], waardoor het getoond heeft op de hoogte van de wetenschap en van de tegenwoordige

[1] Het Maandschrift *de Katholijk*.

politieke omstandigheden in Europa te staan. Waar men het zielental tot maatstaf neemt, komt men tot een *vôte universel*. Het is niet raadzaam, regtstreeks of zijdelings, een invloed te begunstigen die veeleer behoort te worden gestuit; welligt kan men daardoor een kortstondig voordeel behalen, maar dat een zeer duurzaam nadeel berokkent. Men zal langzamerhand, of ook weldra, geraken onder het *Staatsgezag*, in modernen zin, hetwelk alle kerkelijke aangelegenheden aan zijn welbehagen onderwerpt. Men kan daarmede eene partiële winst doen; doch men let daarbij te weinig op den algemeenen toestand van Europa, waarvan de invloed ook in ons Vaderland zal worden gevoeld.

En nu zij mij nog een woord aan mijne katholijke ambtgenooten vergund. Miskent, mistrouwt mijne bedoelingen niet. Onwrikbaar gehecht aan het eigenaardige mijner geloofsbelijdenis, is het inderdaad mijne bedoeling met u in goede verstandhouding te zijn. U regt en billijkheid te doen wedervaren, is mijn opregte wensch. Ik zeg dit met den meesten nadruk, omdat wij hier staan als vertegenwoordigers des volks en niet als individus; omdat sommigen onzer meer bepaaldelijk organen zijn van eene meening, die door een groot gedeelte des volks voorgestaan wordt; en omdat ik, wat men ook zegge, van mijn individuëel standpunt, in dit onderwerp de tolk van zeer velen onzer landgenooten ben. Wij, die in hooge mate prijs stellen op het kenmerkende van het geloof onzer Kerk, wij verlangen in opregtheid toenadering met u, op grond van drieërlei gemeenschap. Gemeenschap van *onregt;* ook ons wordt door de liberale staatkunde in vele opzigten onregt aangedaan; ook wij be-

klagen ons, niet over terugzetting in ambten, ofschoon ze ook ons ten deel is gevallen, maar over het verkorten van onze gewetensvrijheid. Gemeenschap in *geloof*; bij de meeste tegenstrijdigheid, waarop ik niets begeer af te dingen, is er tegenover het ongeloof ook eensgezindheid. Onder de hier aanwezige Katholijken, zijn er vele die de schoone spreuk beâmen: « Christianus mihi nomen, Catholicus cognomen. » Er is eindelijk gemeenschap van *gevaar;* men moet hier het oog verder rigten dan het Vaderland zich uitstrekt; men moet zijne blikken wenden naar Frankrijk en Duitschland; men moet bedenken dat we een tijd te gemoet gaan en reeds beleven waarin iedereen die nog eenig geloof heeft aan openbaring en aan den levendigen God, Roomsch en Onroomsch, wordt gehouden voor zonderling, overdreven, dweeper, piëtist.

Wat ik gezegd heb, wat mijne katholijke ambtgenooten van mij hebben gehoord, toenadering van Roomschen en Onroomschen, vereeniging tegen radicalisme en ongodisterij, wordt, krachtiger dan ik het vermogt, aangedrongen, door hunne uitstekende geloofsgenooten, DE MONTALEMBERT te Parijs en VON RADOWITZ te Berlijn.

Ik eindig met den wensch dat de beraadslaging gesloten worde en de discussie over sommige hoofdstukken der begrooting het bewijs geve dat ik in verzoenenden geest gesproken en het doel, dat ik voor oogen had, bereikt heb.

In de verdere beraadslaging is geenerlei spanning tusschen Protestanten en R. Catholijken merkbaar geweest.

BEGROOTING.

C.

REPLIEK AAN DE MINISTERS.

ZITTING VAN 13 DECEMBER 1849.

*** In de teregtwijzing van wege het Ministerie was mijn aandeel niet gering.

De Minister van Binnenlandsche Zaken sprak aldus:

De spreker uit de residentie, heeft het algemeene onderzoek van de begrooting, hetgeen men dikwijls, en ik geloof te regt, heeft genoemd een onderzoek en eene herziening van de geheele staatshuishouding, dienstbaar gemaakt aan eene censuur van de personen der ministers; hij heeft al de punten van zijne stekelige beleefdheid tegen ons gerigt. Hij heeft eene ernstige opmerking uitgelokt van de zijde van twee leden dezer Vergadering, en een hunner is zoover gegaan te zeggen dat die spreker aan het Ministerie, dat hij voorgeeft te willen ondersteunen, en dat volgens hem aanspraak heeft op welwillendheid, een gevoeligen slag had toegebragt. Ik heb het niet zoo ernstig opgenomen; ik heb dien slag niet gevoeld, en in de voorstelling van den spreker uit de residentie heb ik gezien niet eene tentoonstelling, maar eene vertooning, eene aardigheid zoo men wil, die mij echter bij deze discussie heeft bevreemd. De kritiek over onze personen, waar-

aan de spreker zich heeft overgegeven, kan doen voorzien welke kritiek wij zouden hebben moeten ondergaan, indien een programma door ons aan de Kamer ware voorgelegd. Ik herinner mij nog levendig eene discussie in deze Kamer over het laatste Adres van Antwoord op de troonrede. De spreker uit de residentie vond dat Adres over het algemeen goed, maar hij viel op *éénen* volzin. Hij zeide: die volzin is gevaarlijk. « Ik heb er, zeide hij, aanvankelijk dat gevaar niet in gezien, anderen zullen het ook niet hebben gezien, de opstellers van het Adres zullen dat gevaar ook niet hebben opgemerkt. » Maar later had hij op eens ontwaard, dat die volzin inderdaad eene gevaarlijke uitdrukking bevatte en toonde hij aan hoe bedenkelijk zulk een Adres van Antwoord zou kunnen zijn. Nu vraag ik of, aan dergelijke uitlegging blootgesteld, een programma, welk ook, bevredigend voor sommigen, niet juist een steen des aanstoots voor anderen zou wezen.

Het heeft mij ook bevreemd, dat die spreker verlangde een programma, en niet de punten heeft opgenoemd waarop hij wenschte dat dan onze geloofsbelijdenis zou worden afgelegd. Ik twijfel of die spreker zelf zou wenschen dat het programma enkel liep over die hoogst algemeene stellingen, welke hij even heeft aangeduid; hij had dan toch wel behooren te zeggen: ik wenschte in zoodanig programma eene verklaring te vinden over die en die bepaalde punten. De spreker heeft met eene ligte beweging het geheele Ministerie ter zijde gestel, met uitzondering van twee personen. Hij heeft gezegd: er zijn twee Ministers, naar wier staatkundige beginselen wij mogen inquireren, de overige leden van het Ministerie zijn mij als staatslieden onbekend. Die inquisitie heeft zich bepaald bij het doen van verwijtingen omtrent handelingen uit vroegeren tijd, waarbij de spreker personen en zaken heeft gerukt uit hun toenmalig verband, zoodat noch mijn ambtgenoot, de Minister van Justitie, noch ik, ons helder herinneren datgene wat die spreker bedoelt. Die spreker heeft gezegd — en dat was ook het hoofddenkbeeld van het amendement dat hij op het laatste Adres van Antwoord heeft voorgesteld, — dat

het Gouvernement behoorde, zoo als hij het uitdrukte, leidende kracht en morelen invloed te hebben op de Vertegenwoordiging, en het politiek karakter van dat Gouvernement brengt die spreker terug tot het karakter van de Ministers van Justitie en van Binnenlandsche Zaken. Nu zou men verwacht hebben van den geest van welwillendheid welke den spreker bezielt, dat hij die Ministers zou beschouwd hebben als twee verschillende personen, maar bij verscheidenheid van toon onderling in harmonie. Neen, zegt hij, het zijn twee strijdige magten die elkander in bedwang moeten houden. Ik moet erkennen ik heb op die beschouwing geen antwoord, en de spreker zelf kan het niet verlangen; ik heb daarop geen ander antwoord dan: wacht op onze daden.»

De rede van den Minister van Justitie is in het *Bijblad* aldus opgeteekend.

«Er is, naar zijne meening, reeds te veel gesproken over hetgeen het lid uit Harderwijk betrekkelijk het Ministerie heeft in het midden gebragt. Toen hij voor de eerste maal in de gelegenheid was om dien bekwamen redenaar in deze Kamer te hooren, heeft hij hem te kennen gegeven, dat hij dien afgevaardigde met het grootste genoegen had hooren spreken, en zijnen zachten en aangenamen toon, die aan de eene zijde hoogst beschaafd, maar aan den anderen kant niet zonder stekeligheid was, bewonderd had. Hij heeft er toen bijgevoegd, niet te gelooven dat die spreker hem ooit zou kunnen boos maken. De Minister verklaart de proef te hebben doorgestaan: want hij kan in waarheid zeggen dien redenaar, die gedurende een geruimen tijd over het groote verschil van gevoelen, dat er, naar zijne meening, vroeger tusschen de tegenwoordige Ministers van Binnenlandsche Zaken en van Justitie bestond, heeft uitgeweid, en door eene zifting van de vroegere gedragingen dier beide leden van het tegenwoordig Kabinet zijne meening te dien aanzien getracht heeft te staven, tot het laatste oogenblik met kalmte te hebben aangehoord, en geen enkele maal boos op hem te zijn geworden. Hij wil dan ook nu zonder eenigen wrevel of onaangenaam gevoel eenvoudig slechts vragen, of zijn

ambtgenoot en hij zoodanige handelwijze verdiend hebben? Die vraag meent hij ontkennend te moeten beantwoorden. Hij kan niet aannemen dat die spreker, welke bij hem, zoo wegens zijne gemoedelijkheid, als om zijne kennis in de staatkunde, hoog staat aangeschreven, alleen uit zucht tot spotternij op zoodanige wijze kan zijn te werk gegaan. Maar hij meent vooral de omstandigheid te moeten doen uitkomen, dat die redenaar door een processus politico-chemicus den Minister van Binnenlandsche Zaken en dien van Justitie tegenover elkander geplaatst en daarbij de vijf andere leden van het Kabinet over het hoofd gezien heeft. Het is, naar zijne schatting, niet edelmoedig, slechts twee daarvan aan te vallen, en de andere als zonder eenige politieke beteekenis af te schilderen. Hij zal de verdiensten van zijne ambtgenooten niet behoeven aan te toonen, want zij zijn genoegzaam bekend. Hij wil toegeven dat niet allen eene politieke beteekenis hebben. Maar hij vraagt het in gemoede, of men den Minister van Finantiën, die meer dan een jaar aan het hoofd van dat Departement gestaan en zich gedurende verscheidene jaren in de behandeling van staatszaken onderscheiden heeft, alsmede den Minister van Buitenlandsche Zaken, die zich door de uitgave van verschillende geschriften heeft doen kennen, als personen zonder politieke beteekenis mag beschouwen. Maar hij moet ook nog vragen of dergelijke beschouwingen waarin de bedoelde redenaar zich begeven heeft, de plaats waar men zich bevindt waardig zijn. Gedurende den langen tijd dat hij de eer had lid der Kamer te zijn, heeft hij, zoo hij gelooft, getoond geene waarheid te schuwen; maar hij heeft zich ook steeds beijverd al datgene te vermijden wat tot storing der kalmte, welke bij de beraadslagingen behoort te heerschen, zou kunnen aanleiding geven. Hij voor zich is van oordeel dat het niet geoorloofd is gedurende zulk een geruimen tijd, als de spreker uit Harderwijk heeft gedaan, twee Ministers als in eene vijandige houding tegenover elkander te plaatsen, en dit te minder, omdat de grondslagen dier beschouwingen, naar des Ministers overtuiging, onjuist zijn.

«Waarop toch steunt die spreker zijne bewering! Hij heeft gewezen op het gebeurde in vroegere dagen, en het verschil van gevoelen, dat hij wenschte aan te toonen tusschen de tegenwoordige Ministers van Binnenlandsche Zaken en van Justitie te bestaan, ontleend aan redevoeringen door hen beiden vòòr 1848, en alzoo, vòòr de herziening der Grondwet, gehouden. De Minister erkent dat alstoen de beschouwingen dier beide leden van het tegenwoordige Ministerie uit elkander liepen, maar niet over de zaken, maar over de wijze waarop de Grondwetherziening zou plaats hebben. Hij wenschte de herziening meer historisch en geleidelijk te doen plaats hebben, terwijl zijn ambtgenoot het stelsel van codificatie was toegedaan. Ten gevolge van dat verschil was hij in 1848 ook niet tot het besluit kunnen komen, zich bij het voorstel der Grondwetherziening door negen leden der Kamer gedaan, te voegen. Maar toen later een voorstel tot zoodanige herziening van de Regering is uitgegaan, toen is dat verschil beslist, en heeft de enkele en de dubbele Kamer het stelsel van codificatie op eenmaal gehuldigd, ofschoon men ook in zooverre zijn gevoelen gedeeld heeft, dat de weg moest opengelaten worden, ten einde die herziening ook in het vervolg geleidelijk te doen plaats hebben. Die beide mannen staan, nu de herziening op eene wettige wijze is tot stand gebragt, elkander ter zijde, om de in de Grondwet voorkomende beloften te verwezenlijken. Hij ziet niet in, dat hij, ofschoon vroeger van een ander gevoelen, thans niet als eerlijk man aan die verwezenlijking zou kunnen medewerken. Wanneer nu de bedoeling van dien spreker is geweest, om de daartoe strekkende pogingen dier beide Ministers te bemoeijelijken, dan meent hij zich met ernst te mogen beklagen. Hij werpt de op beiden geworpen beschuldiging, als of de een revolutionair- en de ander reactionairgezind zoude zijn, verre weg. Beiden zijn evenzeer van het denkbeeld van revolutie als van reactie verwijderd; maar als getrouwe Nederlanders zullen zij de Grondwet van den Staat trachten ten uitvoer te leggen, en helpen handhaven.»

In de avondzitting repliceerde ik aldus:

Ik vrees niet dat eenig lid van deze Kamer het aan eene parlementaire of ironische spreekwijs zal toeschrijven, wanneer ik de welwillendheid van deze Vergadering in dubbele mate verzoek, na de vermoeijende zitting van dezen ochtend; nu ik door twee Ministers, en wat meer zegt, door twee onzer bekwaamste landgenooten, persoonlijk ben aangerand, en te spreken heb over meer dan één onderwerp dat de dierbaarste en teederste aangelegenheden van het Vaderland betreft.

Ik begin met te antwoorden op hetgeen door den Minister van Binnenlandsche Zaken tegen mij is ingebragt. Ik heb eenig regt mij te beklagen over den toon dien hij tegen mij gevoerd heeft. Als bijzonder persoon, zou ik gaarne deze aanmerking weglaten; als Volksvertegenwoordiger, ben ik verpligt daarop in deze Vergadering terug te komen. Ik heb veel van den Minister geleerd, ik wensch bij voortduring van hem te leeren, maar, als Volksvertegenwoordiger, wensch ik onderrigt gepaard met parlementaire vormen. Den Minister voegt die toon tegen een lid dezer Vergadering niet; ik zeg dit in het belang van den Minister zelven. Hij zou den zwaarsten slag aan het Ministerie toebrengen, wanneer die aanmatigende toon dien ik opgemerkt heb in het mij dezen morgen toegevoegde, meermalen tegen de leden dezer Kamer wierd gebruikt. Hij zou, daardoor vooral, de zedelijke kracht ontnemen aan het Bewind. Zulk een toon behoort niet tot de eigenschappen eener *krachtige regering*. Zelfs de vrienden van den Minister zouden op den duur niet dulden dat de waardigheid der Kamer op die wijze in een harer leden wierd aangetast. Welligt zal men zeggen: gij hebt niet anders verdiend, gij hebt het Bewind op eene onbehoorlijke wijze

aangevallen. Ik ontken het; al was het zoo, ik antwoord: ik heb het voorbeeld van den Minister gevolgd. Dit Ministerie, althans deze Minister, is niet ontvankelijk in dergelijk verwijt. De Minister van Justitie heeft gezegd: wij hebben het niet aan u verdiend. Ik laat dit, ten zijnen opzigte, in het midden, maar aan den Minister van Binnenlandsche Zaken vraag ik: hoe hebt gij zelf het vorige Ministerie bejegend? Uwe vrienden, de dagbladen en tijdschriften van uwe partij, hoe hebben die zich uitgelaten over het Ministerie van reactie en van behoud? ik zeg niet over de beginselen, over de personen die tot het vorige Ministerie hebben behoord? Hoe was in deze vergaderzaal tegenover het vorige Ministerie uwe houding? Zou men het vergeten zijn, hetgeen voor weinige maanden en weken heeft plaats gehad, dat sommige Ministers behandeld werden, gelijk gisteren in deze vergadering opgemerkt is, als de schooljeugd onder des meesters opgehevene plak? Daarom heeft het mij verwonderd dat een lid uit Gelderland[1], wien ik zoo gaarne hoor en op wiens welwillendheid ten mijnen opzigte ik prijs stel, niet opgemerkt heeft het contrast tusschen zijn eigen gedrag en dat zijner vrienden, en het verwijt dat zoo ernstig tegen mij is gerigt. Waarlijk, wanneer men anderen zoo onbarmhartig heeft behandeld, behoort men zich niet zoo teêrgevoelig te toonen bij de eerste aanmerking die tegen het nieuwe Bewind gemaakt wordt, en niet te eischen dat iedereen tevreden zij, omdat men zelf tevreden is. Dit lid had voor zijn dienstvaardig hulpbetoon beteren dank verdiend dan de teregtwijzing die hem van den Minister ten deel is gevallen.

---

[1] De Heer VAN ZUYLEN VAN NYEVELT.

Ik wend mij tot den Minister van Justitie. Het zou mij eene blijde mare zijn, hetgeen hij dezen morgen gezegd heeft, dat ik hem niet vertoornd heb, indien hetgeen hij er bijvoegde, mij niet deed vreezen dat onder deze uitdrukking een weinig fijne ironie schuilde. Hij heeft mij herinnerd aan vriendelijke woorden uit vroegeren tijd. De herinnering was overtollig. Ik kan hem verzekeren dat de gedachte aan de welwillendheid die hij mij betoond heeft, onder de dierbaarste herinneringen van mijne kortstondige parlementaire loopbaan behoort. Ik kan hem verzekeren dat ik niets zal nalaten om die welwillendheid te behouden of, indien ik ze verloren heb, te herwinnen; dat ik daarvoor gaarne stijl, voordragt, wijze van spreken, indien het mogelijk is, veranderen zal; ik kan hem verzekeren dat ik, om die welwillendheid te herwinnen, alles doen zal; alles, behalve dat ik mijne beginselen zou opofferen, behalve dat ik vergeten zou dat ik hier moet handelen en spreken volgens de pligten die mij door het vertrouwen der Natie zijn opgelegd. Maar, zal hij mij antwoorden, dit verlang ik niet van u, ik verlang niet dat gij uwe beginselen prijs geeft; ik verlang alleen dat gij in de verdediging van uwe beginselen de personen spaart: gij hebt personen aangevallen. Indien hetgeen ik in deze Vergadering tegen de Ministers heb ingebragt, kan gerekend worden te zijn een persoonlijke aanval, in den zin van eene onbetamelijke personaliteit, weet ik inderdaad niet hoe eene geregelde parlementaire discussie op den duur in deze Vergadering zal mogelijk zijn. Ik heb mij met de meeste zorgvuldigheid van personaliteit onthouden, maar in ons Vaderland wordt te weinig het zeer behartigenswaardige onderscheid gemaakt

tusschen het spreken over personen, wat hunne staatkundige beginselen aangaat, en eene onbetamelijke personaliteit. Ik heb niets anders gedaan dan gesproken over de Ministers, in betrekking tot hunne openbare en bekende politieke antecedenten; indien ik daardoor onbetamelijk heb gehandeld, en iets gedaan heb dat tegen de pligt van een lid dezer Vergadering strijdt, erken ik niet te begrijpen de mogelijkheid eener parlementaire discussie.

De Minister van Binnenlandsche Zaken heeft gezegd, dat men voor een zoo zonderling persoon als ik ben en die zoo moeijelijk tevreden gesteld word, nimmer een voldoend programma opmaken zou. En met welk argument heeft de Minister dit aangedrongen en gestaafd? Hij heeft zich beroepen op de wijze waarop ik het Adres van antwoord voor weinige weken bestreden heb. Nu heeft hij, dunkt mij, ééne omstandigheid vergeten, dat 24 leden even onhandelbaar als ik zelf geweest zijn, en dat onder die 24 de Minister van Justitie heeft behoord.

De Minister van Binnenlandsche Zaken heeft mij gevraagd: waarin zou dan het programma hebben moeten bestaan? gij zoudt toch niet verlangd hebben dat daarin wierden opgenomen die groote punten van Staatsregt waarvan gij in deze Vergadering hebt gewag gemaakt? Ik antwoord: inderdaad dit zou ik gewenscht hebben, dit was mijn doel en verlangen; dit moest, naar mijn gevoelen, in een programma aan de Natie worden bekend gemaakt. Ik had verlangd op de eene of andere wijze uitgedrukt te zien, niet slechts (wat van zelf spreekt) dat dit Ministerie gevormd is tot getrouwe uitvoering van de herziene Grondwet; maar ook en vooral dat de eigenaardige zienswijze van den Minister omtrent de punten welke

ik heb opgenoemd, niet behoort tot de politieke homogeneïteit van het Ministerie. De Natie, bij groot verschil van gevoelen, en bij de ongerustheid van een groot gedeelte onzer landgenooten had, te dien aanzien, eenige geruststelling moeten ontvangen. Wanneer ik dergelijk programma wenschelijk acht, vraag ik niets dat onmogelijk of ongerijmd is, vermits het in alle Constitutionele Staten meestal door een nieuw Ministerie geleverd wordt.

De Minister heeft verder gezegd, dat ik, door eene zonderlinge kunstgreep, twee Ministers geïsoleerd en de vijf overige eenvoudig ter zijde gesteld had. Ik beroep mij op de vergadering en op die, gelijk men zegt, ter zijde gestelde Ministers zelven, en vraag of, in de wijze waarop ik over hen gesproken heb, eenige zweem van oneerbiedigheid gelegen is geweest. Ik heb regt doen wedervaren aan hunne erkende ongemeene bekwaamheden in het Departement dat aan hunne zorg is toevertrouwd. Ik heb den Minister van Binnenlandsche Zaken geluk gewenscht dat hij door die specialiteiten, indien ik mij zoo mag uitdrukken, ondersteund wordt. Ik zeg dit met te meer nadruk van den Minister van Financiën, wiens merkwaardige redevoering in deze Kamer heden morgen met zooveel genoegen aangehoord is. Maar alsnog meen ik van die Ministers te mogen zeggen, dat zij niet gerekend kunnen worden *de politieke kleur* van het Ministerie te helpen uitmaken. Indien ik mij hierin vergis, laat hen dan zelven verklaren dat zij zich bij deze speciale politieke kleur van het Ministerie gevoegd hebben Wat den Minister van Buitenlandsche Zaken betreft, heeft men mij gewezen op zijne geschriften. Ze zijn mij sedert lang bekend; maar behooren, meen ik, wat politieke grondbeginselen aan-

gaat, tot een vooeger tijdperk. Zijne latere politieke loopbaan is bedekt met den sluijer der geheimzinnigheid, die de werkzaamheden van den Raad van State aan het oog der Natie onttrekt. Ik heb dus niets anders gezegd, dan hetgeen voor een ieder duidelijk is, toen ik beweerde, dat alleen de Ministers van Binnenlandsche Zaken en van Justitie de politieke kleur van het Kabinet uitmaken. — Men heeft mij verweten, dat ik eene inquisitie had ingesteld ten aanzien van de personen dier twee Ministers. Ik vraag, welke uitdrukking ik in mijne rede gebezigd heb, die dit hatelijk woord *inquisitie* regtvaardigen zou? Ik vraag of het eene politieke inquisitie was, toen ik de antecedenten der beide Ministers naging. De Minister van Binnenlandsche Zaken heeft de kracht mijner argumenten willen wegnemen door te zeggen, dat hij, noch de Minister van Justitie zich iets herinnerde van vroeger contrast. Ik beoordeel de kortheid of lengte niet van het geheugen der Ministers, maar *litera scripta manet;* ik beroep mij op hetgeen voor een ieder te lezen staat. De Minister van Justitie heeft de zaak ernstiger behandeld. Hij heeft gezegd, dat dit contrast enkel betrekking had tot vroegere tijden, dat het verschil alleen bestond in de tegenstelling van het stelsel van historische ontwikkeling tegenover dat van codificatie. Niets dan dit kleine verschil had tusschen de Ministers bestaan, en nu, na de Grondwetherziening, was er harmonie, omdat de zaak beslist was. Ik vraag *wat* beslist werd door de Grondwetherziening? wijziging van politieke vormen. Houdt nu alle verschil tusschen historische ontwikkeling en codificatie op? komt deze tegenstelling in de verdere toepassing der Grondwet, in de vervaardiging der organieke wetten niet meer te pas? Ziedaar

wat mij niet duidelijk is. De tegenstelling van eerbiediging der bestaande regten en van willekeurige hervorming zal op den duur worden gezien. Ik wijs nog op de punten, die ik vroeger noemde, op de Souvereiniteit van het Huis van Oranje, het Koningschap, en de Regtstreeksche Verkiezingen in verband met het *vôte universel*. Zijn dit ondergeschikte punten, waaromtrent verschil van stelsel ophoudt, nu de Grondwet herzien is? De Minister van Binnenlandsche Zaken heeft zijn antwoord besloten met te zeggen: «Wacht op onze daden.» Dit is juist het verschil tusschen hem en ons. Wij willen op die wijs naar uwe daden niet wachten, want dit staat gelijk met een onvoorwaardelijk vertrouwen, hetwelk door u zelven, zoolang gij niet in het Bewind waart, aan het Bewind ontzegd is.

Er is veel gesproken over de eigenaardigheid mijner voordragt; men heeft mij verweten eene scherpe ironie, die in eene wetgevende vergadering weinig te pas komt. Ik hoop mij de les in het vervolg ten nutte te maken, en ik dank daarvoor; maar de Ministers hebben zich met dit punt te lang bezig gehouden. Hoe belangrijk die zaak zij voor mij zelven, voor het Vaderland is de wederlegging der argumenten meer dan de kritiek der voordragt, van gewigt. Ik zal mij, ik herhaal dit, de gegeven les ten nutte maken, en thans, zonder eenigen zweem van ironie, kortelijk herhalen, hoe ik het nieuwe Ministerie beschouw en in welken zin ik het ondersteun. Ik stel op den voorgrond, dat ik voor de personen der beide Ministers groote achting heb; dat ik hen reken onder de mannen, waarop het Vaderland roem mag dragen, en die met eer in 's lands geschiedboeken zullen worden vermeld. Ik voeg er bij, dat ik, ten aanzien van de

beginselen van den Minister van Binnenlandsche Zaken, bezorgdheid koester: eene bezorgdheid waarin door velen in de Kamer en in de Natie gedeeld wordt. Ik voeg er bij, dat ik tegen de politieke denkbeelden van dien Minister een waarborg meen gevonden te hebben in den Minister van Justitie. Ik herhaal dat mij ook het een en ander in den Minister van Justitie bedenkelijk voorkomt en dat ik daartegen een waarborg vind bij den Minister van Binnenlandsche Zaken. De Minister van Justitie onderwerpt zich aan de herziene Grondwet, maar dat nu alle verschil tusschen hem en de partij die bij de Grondwetherziening vooraan stond, opgehouden heeft, geloof ik niet. Al zeide hij zelf het, ik zou meenen hem misverstaan te hebben. Ik voeg er bij dat dit Ministerie mij bijna onmisbaar voorkomt. Ik reken dit geen verdienste; want de partij zelve die ik op het oog had, heeft ons in een toestand gebragt, waarin wij haar Ministerie noodig hebben om uit verlegenheid te geraken. De wijze, waarop de Grondwetherziening tot stand is gekomen, waarop de laatste 18 maanden zijn doorgebragt, waarop men ten aanzien van het vorig Ministerie gehandeld heeft, het te niet gaan der verwachting, die het vorig Ministerie door voortdurende beloften had opgewekt, hebben ons in een exceptionelen toestand gebragt, waarvan de voortduring gevaarlijk zou zijn. Wij hebben groote behoefte aan de spoedige daarstelling der organieke wetten, en de Minister van Binnenlandsche Zaken is onder de zeer weinige personen welke gerekend worden die tot stand te kunnen brengen. De ondersteuning die ik aan het Ministerie wensch te verleenen, is dus opregt. Ik heb in goeden ernst gezegd, dat alle oppositie uit kleingeestige inzigten, of

om ondergeschikte punten moet wegblijven, dat wij allen moeten zamenwerken om zooveel mogelijk bezwaren uit den weg te ruimen, die het nieuwe Ministerie zouden kunnen belemmeren. Maar ik voeg er bij, dat wij het Ministerie ondersteunen, alleen behoudens eigen beginselen. Wanneer in de organieke wetten bepalingen voorkomen niet overeenstemmende met de hoofdbeginselen van het Nederlandsche Staatsregt, moeten wij trachten de wetten door amendementen te verbeteren, en, indien het Ministerie weigerde zich dergelijke verbetering te laten gevallen, zou de bedenkelijke toestand uit het verschil tusschen de Ministers en de Kamer niet voor rekening komen van de Kamer, maar van het Ministerie zelf.

Eene laatste aanmerking, die ik niet achterwege mag laten, is dat dit Ministerie, voor het oogenblik door de omstandigheden krachtig, in een oogenblik van crisis krachteloos zal zijn. Waarom? om de zeer eenvoudige reden, dat het Gouvernement — en ik versta hieronder ook de Kamer — omvergeworpen kan worden door dezelfde beginselen, die men in Maart 1848 in praktijk gebragt heeft. Men heeft toen verklaard, dat de Staten-Generaal, ook de Tweede Kamer, niet waren de uitdrukking van de meening der Natie. Maar wanneer men thans spreekt van deze Kamer als vertegenwoordigende de Natie, omdat zij uit regtstreeksche verkiezingen voortspruit, zal door hen, die verder ten aanzien van het algemeen stemregt willen gaan, deze Kamer, evenzeer als die van 1848, verwerpelijk worden geacht. Met het beginsel, in 1848 gehuldigd, dat alles ondergeschikt is aan de publieke opinie, kan elke bestaande Regering ten onderst boven worden gekeerd. Met het oog op 1848, zeg ik dat

ook dit Ministerie in een tijd van crisis magteloos zal zijn. In dergelijk oogenblik zullen deze Ministers, niettegenstaande hunne talenten en bekwaamheden, evenmin als in Frankrijk GUIZOT en THIERS, als in Duitschland DAHLMANN en VON GAGERN, tegen de ontwikkeling hunner beginselen bestand zijn.

En nu eindigende, vraag ik aan de beide Ministers verschooning, indien mij, bij deze openhartige verdediging van mij zelven, maar ook van de belangen des Lands, eenig ongepast woord mogt zijn ontvallen. Zou het niet mogelijk zijn elkander hoog te achten, al verschilt men over beginselen, die geheel Europa verdeeld houden? Ik zal dit Ministerie zoolang mogelijk verdedigen, maar die beginselen blijven verkondigen en handhaven, waardoor Nederland in de ure des gevaars alleen zal kunnen worden gered.

—

Op de aanmerking (blz. 85) werd door den Heer VAN ZUIJLEN VAN NYEVELT gezegd:

« Ik heb mij veeltijds in de noodzakelijkheid bevonden de ontwerpen der Regering te bestrijden, doch meen daarbij de grenzen der bescheidenheid, der parlementaire welvoegelijkheid nimmer te buiten gegaan te zijn; althans nooit is mij hiervan, noch uit de vermaning des Voorzitters, noch uit de teregtwijzing der menigvuldige vrienden die ik in deze Vergadering meen te bezitten, noch eindelijk uit de houding der Kamer te mijnen opzigte iets gebleken. Ik moet dus al wederom wat door den spreker uit de residentie te dezer gelegenheid is gezegd aanmerken als de uitdrukking van een geheel *individueel* gevoelen, waartegenover het gevoelen *der Kamer* staat; weshalve ik de tegen mij ingebragte beschuldiging geheel en al van mij afwerp. »

Hierop antwoordde ik geenszins den vorigen spreker te hebben willen kwetsen. « Indien ik eenige uitdrukking gebezigd mogt hebben, die voor dat lid beleedigend scheen, vraag ik verschooning. Ik heb alleen bedoeld dat het lid uit Gelderland, als deel van de vroegere oppositie, dezelfde houding tegen het vorig Bewind heeft aangenomen, die nu door den Minister van Binnenlandsche Zaken onbetamelijk *genoemd is*. Eene beschuldiging, dat dit lid zich tegen het vorig Ministerie uitdrukkingen veroorloofd zou hebben die inderdaad onbetamelijk *zijn*, lag niet in mijne bedoeling. »

BEGROOTING.

D.

MARINE.

ZITTING VAN 15 DECEMBER 1849.

*** Onmiddelijk nadat het supprimeren van hellingen te berde gebragt was, drong de Heer VAN HOËVELL aan op uitbreiding der Marine in Indië. « Hier is sprake niet alleen van Java, maar van GEHEEL *Neêrlandsch Indië*, van den geheelen Archipel: van Sumatra, van Borneo, van Celebes, van de Molukken en van duizend eilanden meer. Overal behoort onze vlag op de wateren van den Archipel gezien te worden. » — Het monopolie-stelsel had, volgens hem, den inlandschen handel vernietigd. — Een en ander te *releveren* scheen mij, ook om de antecedenten en de onmiskenbare bekwaamheid van den spreker, niet overtollig.

—

Ik heb het woord gevraagd, om niet alleen uit mijn naam, maar ook — en ik geloof dit te kunnen doen — uit naam der geheele Vergadering ons medelid, den Heer VAN HOËVELL, dank te zeggen voor de belangrijke mededeelingen, die hij heden avond gedaan heeft en die het bewijs

geven, dat hij de jaren, door hem in onze Oost-Indiën doorgebragt, niet vruchteloos besteed heeft. Het zij mij tevens vergund, in verband met die erkentelijkheid, te waarschuwen tegen den indruk dien specialiteiten, vooral wanneer ze veel talent hebben, in eene Vergadering te weeg brengen. Juist omdat onze koloniën aan velen onzer nog zoo weinig bekend zijn, moeten wij ons vrijwaren tegen te groote ingenomenheid met het onderrigt dat wij ontvangen. Die vrees noopt mij enkele opmerkingen, ten aanzien van de zoo even gehouden rede, in het midden te brengen, op grond waarvan ik dubbel de noodzakelijkheid gevoel van bedachtzaam overleg. In de eerste plaats meen ik daarin te bespeuren een toon van *algemeene afkeuring* van hetgeen in onze Oost-Indische koloniën door het bestuur gedaan wordt. Wanneer ik zulk eene algemeene afkeuring hoor, vrees ik altijd dat men de zaak eenzijdig beschouwt. Een tweede opmerking is, dat de spreker sommige punten voorstelde als reeds *uitgemaakt* en *beslist*, terwijl zij onder deskundigen nog *twijfelachtig* zijn. In dit opzigt heeft mij vooral getroffen hetgeen gezegd is over het monopolie dat Nederland voorheen in de Oost-Indiën uitgeoefend heeft. Er is nog een onzer medeleden[1], die de voormalige Oost-Indische compagnie misprijst. Doch, wanneer men dit gevoelen voordraagt als of het geen twijfel overliet, stel ik daartegenover het gezag bijv. van VAN ALPHEN[2] en andere notabele mannen. Ik wacht mij de zaak te beslissen; ik wil alleen opmerken

---

[1] De Heer SLOET TOT OLDHUIS.

[2] In zijne *Redevoering over de geldleening ten behoeve der Overzeesche bezittingen.* (Leiden 1826), blz. 71—80.

dat zij niet uitgemaakt is. Het is mij verder voorgekomen — en dit is mijne laatste opmerking —, dat ons medelid omtrent de uitbreiding onzer magt in de Oost-Indiën wenschen geuit heeft, in zich zelve allezins prijzenswaard, maar welligt van *overdrevenheid* niet vrij. Hij wil dat wij ons gezag handhaven, niet alleen op Java, maar ook op Borneo, op Sumatra, op de Molukken, op vele andere eilanden (*duizend*, meen ik, heeft hij gezegd), zoodat men overal en altijd onze vlag wapperen zie. Inderdaad dit zal bezwaarlijk wezen onder de finantiële omstandigheden waarin Nederland zich bevindt. Ons medelid zegt dat wij voor die handhaving onzer magt onze *laatste krachten* moeten over hebben; dit betwijfel ik. Wij moeten er veel voor over hebben, maar onze laatste krachten bewaren voor eigen behoud. Indien de wenschen van ons medelid moeten worden vervuld, zal het noodig zijn nu nog bij tijds te zorgen dat van de hellingen die men verminderen wil, geene enkele worde gesloopt.

BEGROOTING.

E.

REGT DER GEZINDHEDEN.

ZITTING VAN 17 DECEMBER 1849.

*** Door uitstel omtrent de begrooting van *Binnenlandsche Zaken* werd het Hoofdstuk over de *Hervormde Eeredienst* plotseling in discussie gebragt. — Ik begreep niet te mogen zwijgen van eene quaestie, altijd op den achtergrond geschoven, die steeds op den voorgrond behoorde te zijn; de wederzijdsche betrekking van *Kerk* en *Staat*.

—

Ik heb meer dan ooit behoefte aan welwillendheid. Ook omdat de orde der behandeling van de hoofdstukken der begrooting is veranderd. Ik hoop dat de Vergadering de moeijelijkheid van mijne positie waardeert. Ik ben hier gekomen met het denkbeeld dat ik over een geheel ander onderwerp zou moeten spreken, en ben derhalve niet zoo voorbereid als ik zou wenschen. Indien ik uwe aandacht wat lang zal moeten bezig houden, de zaak is van zeer moeijelijken en gewigtigen aard, en mijn exceptioneel standpunt te dien opzigte en de beginselen die ik jaren achtereen voorgestaan heb, verpligten mij meer dan iemand het woord op te vatten. — Thans zal ik de zaak, zoo kort moge-

lijk, uit een *algemeen* oogpunt beschouwen, zonder onderscheid van Gezindheid, en verlof vragen om naderhand, bij de afzonderlijke afdeelingen, daarop terug te komen met betrekking tot de *Hervormde Gezindheid.*

De gewigtige vraag, waarvan de beslissing ook van het geschilpunt, dat ons bezig houdt, afhangt, is deze: *welke is de betrekking der Gezindheden tot den Staat?*

Ik stel op den voorgrond dat in de laatste jaren de Gezindheden, ten aanzien van hare miskende betrekking op den Staat, eene belangrijke overwinning hebben behaald. De *zelfstandigheid*, die in vroegere jaren zoo dikwijls met woord en daad voorbijgezien werd, de vrijheid der Kerk is, ook in ons Vaderland, bijkans geen voorwerp van tegenspraak meer. De zelfstandigheid der Kerk tegenover de wereldlijke magt, is ook bij de gewijzigde Grondwet beschermd. De Commissie van 16 Maart 1848 heeft in haar verslag, duidelijk en met ronde woorden, eerbiediging gewild der kerkgemeenten, als *particuliere vereenigingen*, als *burgerlijke genootschappen*, onderworpen aan het gemeene regt. In dit opzigt althans is het gebleken, welk nut voortdurende discussie te weeg brengt. Dit is een van die punten waarom wij de Grondwetherziening op prijs stellen, waarom zij regt heeft op onze erkentelijkheid; een van die punten waartoe men niet plotseling, maar langzamerhand is gekomen en die in de Grondwet geformuleerd zijn, omdat zij berusten op regt en vrijheid. Al hetgeen door de Grondwet van 1848 op die wijze is tot stand gebragt, stel ik op hoogen prijs.

Derhalve, de Kerken, de Gezindheden, zijn zelfstandige en onafhankelijke corporatiën in den Staat. Daaruit vloeijen verscheidene gewigtige gevolgen voort. Vooreerst, dat

al wat naar een *jus in sacra* zweemt, ten eenen male vervalt. Ten andere, dat aan de Kerk, als zelfstandige corporatie, toegekend wordt al wat tot haar bijzondere administratie en eigen zaken behoort: dus, bij voorbeeld, de vrijheid van *bijzonder* onderwijs, en de volkomene onafhankelijkheid der *diakoniën*. Ten derde, dat die corporatiën, even als alle andere, regt hebben op de *bescherming* welke van Gouvernementswege aan alle personen en aan alle corporatiën in den Staat toekomt; dat die bescherming aan de Kerk, ook weder gelijk aan alle andere corporatiën, moet worden verleend, naar gelang van hare *eigenaardigheid*, naar gelang van hetgeen haar karakteriseert. Wanneer men spreekt van het losmaken der banden tusschen de Gezindheden en den Staat, en daarmede te kennen geeft dat die vrijheid, die onafhankelijkheid van de Kerk voortaan ter goeder trouw, met onbekrompenheid, zal worden geëerbiedigd, dan is die losmaking wenschelijk en noodig; dan moet zij zoo spoedig mogelijk worden tot stand gebragt. Geheel anders is het, wanneer men in de Kerk, met betrekking tot den Staat, *enkel* eene *particuliere* vereeniging gelieft te zien. Aldus komen wij tot eene verdere en gewigtige beschouwing. Wij hebben, door het eerbiedigen van de zelfstandigheid der Kerk, veel gewonnen, maar niet genoeg; er is *meer* noodig, indien het regt der Gezindheden behoorlijk en volledig zal worden erkend. Dan moeten zij worden beschermd, niet alleen als corporatiën *juris privati*, maar als corporatiën *juris publici*. Het moge aan sommigen toeschijnen dat ik te ver ga, maar ik moet opmerken dat ook het denkbeeld van zelfstandigheid der Kerk langen tijd als onjuist en overdreven beschouwd is. Het stelsel dat ik verdedig, is het-

zelfde dat in Frankrijk, in Pruissen en elders door mannen wier gevoelen overweging verdient, voorgestaan wordt. Hetgeen ik verlang is niet achteruitgang, maar vooruitgang. Wanneer dat beginsel wordt aangenomen, dan eerst zullen we komen waar wij behooren te zijn. Eene heerschende Kerk is in Nederland en elders afgeschaft. Wat is dien ten gevolge gebeurd? Eerst zijn de Kerken in haar eigen aanzijn bedreigd, vervolgens aan reglementaire banden, als werktuigen ten dienste der Gouvernementen, gelegd; daarna vrijgelaten in eigen werkkring; dan eerst zal men tot een behoorlijken toestand geraken, wanneer men bij gelijkstelling der Gezindheden, haar *collectiven* invloed waardeert, hare onbetwistbare regten ontziet; en, in dien zin en geest, het nut en de onmisbaarheid der wederzijdsche betrekking van Kerk en Staat in het oog houdt. De Gezindheden zijn corporatiën, vereenzelvigd met den Staat en met de Natie; corporatiën die niet alleen mogen, maar *moeten* worden gekend in al wat de Godsdienst zijdelings of regtstreeks betreft. Ik wensch mij met naauwgezetheid te houden aan de bepalingen der Grondwet. Ik wensch niets te ontnemen aan de noodzakelijkheid eener ernstige handhaving van de artt. 167 en 169. Ik begeer betamelijke ondergeschiktheid van iedereen aan de wet. Ik acht dat hetgeen door geestelijken of leeken zou worden gedaan in strijd met de wet, streng moet worden gestraft. Geen heerschende Kerk, geene miskenning der regten van den Staat. Maar ik voeg er bij dat de regten der Gezindheden, haar karakter van corporatiën *juris publici*, met naauwgezetheid moet worden geëerbiedigd. De Staat is geen *abstract* wezen afgescheiden van de Natie, gelijk zij wezenlijk bestaat; geen *alvermogend* wezen, dat volstaan kan met

aan de Kerk te geven datgene waarop zij als corporatie *juris privati* regt heeft. Het is niet genoeg als de Staat bijv. het *bijzonder* onderwijs aan de Kerk gunt, en eigenmagtig in deze en andere zaken, ten aanzien der *openbare* aangelegenheden, waar de Godsdienst ter sprake komt, beschikt. Kortom, de zaak moet niet beschouwd worden *in abstracto*, volgens de Duitsche of Fransche wijsbegeerte of volgens die revolutionaire wanbegrippen welke in verschillende Staten van Europa wortel geschoten hebben, maar *in concreto*. De hier te lande bestaande christelijke kerkgenootschappen, en ik voeg er bij ook het israëlitische kerkgenootschap, hebben een grondwettig niet alleen, maar ook een *openbaar* en *historisch* aanzijn. Wat moet dien ten gevolge, nu alle Gezindheden gelijke regten hebben, de Staat tegenover de Kerk doen? Waken voor eigene regten en ook voor de regten van de Gezindheden onderling; zorgen dat, terwijl het regt van openlijke discussie geen belemmering ondergaat, eene Gezindheid zich niet aanmatige eene andere Gezindheid te verdrukken. De Staat zou behooren te waken tegen de Roomschgezinden, indien de verwijten somwijlen tegen hen ingebragt gegrond zijn, en vooral ook tegen mij en mijne vrienden, indien waar is hetgeen ons zoo dikwijls ten laste wordt gelegd, dat wij art. 36 der hervormde geloofsbelijdenis niet met geestelijke, maar met andere wapenen willen ten uitvoer leggen: ware dit het geval, dan zou de Staat moeten tusschen beide treden. Er zijn omtrent de betrekking der Gezindheden op den Staat, ook bij menigeen die verlangt billijk te zijn, denkbeelden gangbaar van gevaarlijke strekking. Men zegt: de Kerken zijn eigenlijk in den Staat geadmitteerd, voor zoo ver ze bestaanbaar zijn met de tegenwoordige orde van

zaken, met de publieke rust en met de wet. Men vergeet dat eene Gezindheid waarvan het historisch en regtmatig aanzijn erkend is, tot de bestaande orde van zaken behoort. Wat noemt men *bestaande orde van zaken?* Is het alleen hetgeen in lateren tijd door onderscheidene revolutiën opgebouwd is? noemt ge dat alleen de bestaande orde van zaken, of behoort daartoe hetgeen van oudsher stand gehouden heeft tot op den huidigen dag? Meent men Gezindheden welke dat historisch karakter hebben, buiten de bestaande orde van zaken te kunnen stellen? Het ware een erroneus denkbeeld! Zal men tegen de bestaande Gezindheden altijd een soort van zwaard opgeheven houden, voor het geval dat zij de publieke rust zouden verstoren? Leden der Gezindheden kunnen zich verzetten tegen de publieke rust, maar de betrekking der bestaande Gezindheden op den Staat is met de onderstelling in verband dat haar leer en eigenaardige werking, binnen den kring van haar eigen bodem en van de regten die het *jus publicum* haar geeft, niet tegen de publieke rust strijden. Gezindheden zijn niet aan het goedvinden van den wetgever of grondwetgever ondergeschikt. Dit is het revolutionaire beginsel waartegen zoovele leden dezer Kamer onlangs met kracht opgekomen zijn. Volgens de strekking van dit denkbeeld, is er geen regt dan hetgeen de wetgever of grondwetgever willekeurig schept of genadig behoudt. De Gezindheden hebben hier te lande een historisch bestaan, zij zijn niet getolereerd bij de genade der Grondwet. Indien dit systeem niet geadmitteerd, niet gevolgd wordt, zullen wij met onzen eersten triomf niet veel hebben gewonnen. De verkregen zelfstandigheid en vrijheid der Kerk zal op den duur weinig baten: langzamerhand zullen

wij, tegen wil en dank, weder in dezelfde routine vervallen. Indien ge het regt van de Gezindheden tegenover den Staat, ter regeling ook van de *openbare* instellingen, niet aanneemt, vervalt ge in het revolutionair systeem van den *absoluten* Staat, die eene eigen Godsdienst heeft of zich aan ongodisterij overgeeft en wiens vrijgevigheid zich bepaalt tot het toelaten aan de Gezindheden van hetgeen in den beperkten kring van bijzondere inrigtingen, aan de bedoelingen van den Staat niet hinderlijk is. Dan hebt ge een Staat die de Gezindheden *duldt*, en op de inrigtingen door de Natie bekostigd, aan de bevolking toedient die godsdienstige begrippen, welke de Regering voor genoegzaam en onschadelijk houdt. Die soort van godsdienst van Staat kan ieder oogenblik veranderen, naar het goedvinden van ieder Gouvernement. Ge hebt dan, ten slotte, eene godsdienst van Staat, gerigt tegen al hetgeen waarop door de Gezindheden, waarin de Natie verdeeld is, prijs gesteld wordt. Voorbeelden bij te brengen zou gemakkelijk zijn; doorloopt slechts de geschiedenis der omwentelingen van den laatsten tijd, ziet inzonderheid op Zwitserland en bepaaldelijk op het kanton Waadt. Die kleine Staat toont wat er wordt van de zelfstandigheid der Gezindheden als corporatiën *juris privati*, wanneer een Gouvernement aan de revolutie-begrippen hulde betoont.

Thans zij het mij vergund kortelijk de gevolgen aan te wijzen van het stelsel dat ik verdedig, voor het *Vaderland*, voor onze belangrijke *organieke wetten* en voor de quaestie van dit oogenblik, het al dan niet behouden van de *Ministeriën van Eeredienst*. Ik spreek van de zaak enkel en alleen, dit gelieve de Kamer in het oog te houden, van een *politiek* standpunt. En ook dan, met het oog op het wel-

zijn van het geheele Vaderland, stel ik op den voorgrond dat vele Staatslieden van den tegenwoordigen tijd, door de ervaring geleerd, hier en in andere landen, en ook gij zelf, Mijne Heeren, gij allen, welke uwe geloofsbegrippen mogen zijn, de overtuiging hebben dat het wezenlijk welzijn der Natiën zonder godsdienst niet wordt behartigd, dat de Natiën zonder vasthouding aan den invloed der godsdienstige begrippen verloren moeten gaan. In het tegenwoordig oogenblik, in de tegenwoordige gesteldheid van het Vaderland en van Europa, valt die waarheid meer dan ooit in het oog. Meer dan ooit zijn de omstandigheden van dien aard dat niets buiten echten godsdienstzin der Natie, op den duur waarborg geven kan tegen de overmagt der wanbegrippen waarmeê ook Nederland bedreigd wordt. De toestand van onderscheidene landen in Europa doet de hernieuwing vreezen der uitbarstingen die wij beleefd hebben, en geene voorzorgen zullen in dergelijke oogenblikken genoegzaam zijn, indien die veerkracht der Natie ontbreekt, waarop het dan eigenlijk aankomt, en die met de kracht der geloofsovertuiging en met den eisch der pligtsbetrachting in onafscheidelijk verband is.

Ik weet niet hoedanig uw gevoelen is, nadat wij reeds zooveel maanden zijn bezig geweest aan de organisatie van ons Vaderland; of gij meer zelfvoldoening hebt dan ik, over het tot stand gebragte werk; maar, indien er tot dusverre zoo weinig is verrigt en er ook in den loop dezer zitting niet veel zal worden afgedaan, moeten we dan niet te meer prijs stellen op iets anders dan de wettenmakerij; op het zedelijk karakter der Natie, hetwelk zijn wortel in het geloof heeft, en zonder hetwelk men ook in tot stand gekomen wetten geen baat vindt? *Quid leges sine moribus vanae*

proficiunt? Ik herinner mij in een onlangs uitgekomen vlugschrift van iemand voorzeker onder de scherpzinnigsten van onzen tijd, eene vergelijking die mij diep heeft getroffen om juistheid en kracht. De begaafde schrijver zegt: « met was of leem maak ik den vorm van geweer en ploeg; maar zoo ge mij geen ijzer geeft, heb ik, ondanks de uitnemendheid van mijne met zorgvolle kunst bewerkte vormen, geen bruikbaar oorlogs- of akkertuig. » Maakt organieke wetten, organiseert den Staat, zoo goed u mogelijk is : indien de Nederlandsche Natie ontaart en verbastert, geven staatsvormen geen bruikbaar Volk waarmeê men gerust gevaren te gemoet gaat. Integendeel zult ge met uwe organiserende wetten, met uwe hervormingen en nieuwe inrigtingen, eene machine daargesteld hebben, waarvan het souvereine volk zich meester zal maken, om te vernietigen alles waarop de Natie in eigenlijken en historischen zin, prijs en waarde stelt.

Wanneer ik zoo spreek, zie ik op den toestand van onzen Staat niet enkel in het algemeen, maar ook met betrekking tot voorname *organieke wetten*. Ik bedoel de wet op het *onderwijs* en de wet op het *armwezen*. Wanneer het regt van de Gezindheden ten aanzien, ik zeg niet van het bijzonder, maar van het openbaar onderwijs niet erkend wordt; wanneer wederom soortgelijke wet als in de afgeloopen zitting wordt voorgedragen; wanneer in Nederland de volkomen afscheiding ingevoerd wordt van school en godsdienst, welke in die wet en in de memorie van toelichting op den voorgrond is gesteld, zal het onderwijs voor de opleiding van de Natie verderfelijk zijn. Wat het Armwezen betreft, zal men niets wezenlijks tegen het pauperisme bewerken, indien de *charité privée* en de chris-

telijke beginselen worden ter zijde gesteld, indien de Staat niet met de Gezindheden in overleg treedt.

Zoo de Kamer het mij veroorlooft, zal ik nader spreken over het regt van de *hervormde* Gezindheid.

Een enkel woord slechts over de *Ministeriën van Eeredienst.* Ziet men op de wijze waarop tot dusverre door de Ministeriën het regt der Gezindheden is gehandhaafd, — ik doe hier geene persoonlijke incriminatiën: bij het oordeel over personen geeft men dikwijls te weinig op de omstandigheden acht, — dan geloof ik dat ze veilig kunnen worden afgeschaft. Indien men de Ministeriën van Eeredienst wil behouden, enkel en alleen als lastigen band ter beteugeling van de Kerk, zou dit eene reden zijn om, hoe eer, hoe beter de afschaffing te doen plaats hebben; maar wanneer men de zaak uit het hooger standpunt beschouwt dat ik mij veroorloofd heb aan de Kamer te schetsen, is de zaak twijfelachtig, en verdient rijpe overweging. Een geacht lid uit Noordbrabant heeft te regt doen opmerken dat, om het gewigt der onderlinge betrekking van de Gezindheden en den Staat, de Gezindheden vertegenwoordigers in het Kabinet behooren te hebben. De Ministers van Eeredienst moeten opkomen bij de Gezindheid voor den Staat en bij den Staat voor de Gezindheid. Indien er in het jaar 1825, toen wij vereenigd waren met België, een Minister voor de zaken der Roomsch-Katholijke Eeredienst ware geweest zoo als ik mij dien voorstel, inderdaad Katholijk, bekend met de leer van de Kerk en ter goeder trouw voor haar belangen bekommerd, indien die vertegenwoordiger der Roomsch-Katholijke Gezindheid in het Kabinet met vrijmoedigheid en kracht voor de regten van zijne Gezindheid had gesproken, de verderfelijke besluiten

van 1825 en het *Collège Philosophique* waren niet tot stand gekomen. Indien in 1837 en vroeger, een Hervormde Minister zoo als ik dien begeer, de eigenaardigheid der Kerk tegenover de willekeur van sommigen of van velen in het licht gesteld had, nooit zou de vervolging der afgescheidenen plaats gehad hebben, die zooveel regtmatige verontwaardiging in het Vaderland heeft verwekt.

Dit is het oogpunt waaruit ik de zaak beschouw. En daarom voeg ik mij bij het voorstel van het Ministerie. Het *voor memorie* uittrekken van de bezoldiging van de hoofden der departementen van Eeredienst komt mij raadzaam voor. Nu toch heeft men vrijheid en gelegenheid zich te beraden omtrent hetgeen wenschelijk is of niet.

—

Onder een vriendelijk woord aan den spreker, en eene algemeene betuiging van hulde aan den invloed en de waardij van godsdienstig *gevoel*, onthield de Minister zich van elke beantwoording der gewigtige vraag welke door mij op den voorgrond gesteld was.

« Ik moet een oogenblik stilstaan bij de beschouwingen van hem, die, waar men hem ook als tegenstander ontmoet, door zijne scherpzinnigheid en meesterlijke behandeling der wapenen van parlementaire taktiek altijd zoo moeijelijk is na te gaan.

Zal ik hem volgen in zijne beschouwingen over het historisch aanzijn der kerkgenootschappen? Zal ik met hem onderzoeken, of die kerkgenootschappen ook als corpora juris publici erkend moeten worden? Neen, want alles blijft bestaan, zoo als het nu bestaat. Het is ook eene geoorloofde strategie, zijn tegenstander te ontwijken op een terrein, waar hij sterk is en waar het niet noodig is hem te volgen. Slechts één punt uit zijne rede zal ik opnemen. Ik zeg hem dank voor de edele en gemoedelijke wijze, waarop hij het denkbeeld ontwikkeld heeft, dat, zoo wij in bewogen tijden waarborgen zoeken voor volks-

geluk, zekerder dan die geschreven staan, die waarborgen slechts in godsdienstzin te vinden zijn. Wij allen beamen het zeker, dat waar geen gevoel van afhankelijkheid van een Hooger Wezen in den boezem klopt, geen duurzaam geluk kan zijn; dat elk in zijnen kring, met vertrouwen op dat Hooger Wezen, alles moet trachten te ondersteunen en te bevorderen wat tot welzijn van het Vaderland strekken kan. Maar terwijl ik daarop ja en amen zeg, moet ik toch ook doen opmerken, dat het inwendig gevoel van godsdienst ligt buiten de beschouwingen, die deze plaats medebrengt; dat men dat inwendig gevoel onderscheiden moet van de uitwendige godsdienst. Wij hebben hier slechts te doen met de Godsdienstige Gezindheden, zoo als zij zijn; en wanneer men dit in aanmerking neemt, dan geloof ik dat de weg, dien de Regering thans gevolgd heeft, aller goedkeuring moet wegdragen. »

BEGROOTING.

F.

REGT DER HERVORMDE GEZINDHEID.

ZITTING VAN 17 DECEMBER 1849.

*** Bij de voortdurende miskenning van het regt der Hervormde Gezindheid, om, volgens haar *eigenaardigheid*, te worden beschermd, zou, naar mij voorkwam, het zwijgen desaangaande onverantwoordelijk geweest zijn.

Ik wensch te spreken over *de betrekking van de Hervormde Kerk* tot den Staat. Welligt had ik, zoolang ik lid dezer Vergadering geweest ben, geene zoo moeijelijke taak. Het is daarom dat ik enkele aanmerkingen, die mij eenige geruststelling geven, op den voorgrond wil plaatsen. Allereerst zeg ik dat de woorden, die de Minister van Justitie tot mij gezegd heeft, mij zeer hebben verblijd. Zoo ik een vorigen keer ten aanzien van dien Minister misschien uitdrukkingen gebruikt heb, die hem minder gepast schenen, ontving ik thans het bewijs, dat ze zijn uitgewischt. Ik hoop dezelfde goedwilligheid te ondervinden, wanneer mij later iets dergelijks ontvalt. Ik moet er evenwel bijvoegen, dat nimmer bij mij de bedoeling kan opkomen om hem te beleedigen; door niemand wordt zijne

welwillendheid hooger geschat. Wat hij gezegd heeft van strategie, komt mij minder juist voor, omdat ik nu althans tegen den Minister geen oorlog gevoerd, veeleer mij aan zijn kant geschaard heb. Heeft hij van het door mij gezegde veel ter zijde laten liggen, ik meen dit als een soort van stilzwijgende toestemming te mogen beschouwen. — Eene tweede aanmerking is, dat in de behandeling van godsdienstige quaestiën de toestand dezer Kamer ten eenenmale veranderd is. Te voren rekende men dat de Staten-Generaal alle zaken konden behandelen, behalve *godsdienstige* quaestiën; zoo het buitenlandsche zaken gold, waren alle leden diplomaten; zoo het oorlog betrof, waren allen militairen; maar godsdienstige quaestiën meende men niet te kunnen aanroeren, omdat de Tweede Kamer in eene synode veranderen zou. Dan zeide men: gij wordt verdrukt, maar wij kunnen er niets aan doen; wij zijn geen theologanten. Nu is men zoo ver gekomen, dat men hier hulde doet aan het uitmuntend gezegde van een lid uit Noord-Brabant: ik zou de regten der katholijken beter verdedigen, zoo ik protestant was. — Een derde, voor mij geruststellende, aanmerking is, dat men tegenwoordig betere denkbeelden heeft omtrent de pligten der vertegenwoordigers *van het Nederlandsche volk*. Vroeger beweerde men bijkans niet te mogen spreken over iets, waarmede men meer bijzonder in betrekking stond; over zijn gewest, zijne stad, zijne Gezindheid, zijn stand en betrekking; hetgeen ten slotte zou nederkomen op het zwijgen altijd van hen die met de behandelde zaak meer naauwkeurig bekend zijn. — Mijne vierde aanmerking is, dat tegen mij geene wederspraak vereischt wordt. De zaak is voor polemiek niet rijp. Ik zal punten in het midden brengen, die bij sommigen uwer

tegenspraak zouden kunnen vinden, indien het op discussie aankwam. Maar ik wensch thans den toestand der Hervormde Kerk in betrekking tot den Staat te ontwikkelen en ter toetse te brengen, alleen ter overweging van u en van het Gouvernement, niet om daarover een strijd uit te lokken. Ik wensch dien toestand te schetsen, omdat mijn standpunt en dat van velen mijner landgenooten te weinig bekend is. Geene polemiek begeer ik, en de aard van het verzoek dat ik aan den Minister van Justitie zal rigten, is in den volsten zin des woords vredelievend. — Nog eene laatste aanmerking. Iemand aan wien ik mijn voornemen openbaarde om te spreken over de tegenwoordige betrekking van de Hervormde Kerk tot den Staat, maakte de bedenking dat ik geen ongelukkiger tijdstip uitkiezen kon. Van eene Vergadering, vermoeid door langdurige beraadslagingen en zuinig op haar tijd, mogt voor deze quaestie geen uur worden gevergd. Ik heb ten antwoord gegeven: gij miskent de Vergadering; ik weet dat zij vermoeid is, ik erken dat zij zuinig behoort te zijn op haar tijd, maar ik heb nooit gezien dat zij voor eene belangrijke zaak, met ons Staatsregt en met de Godsdienstvrijheid in verband, tijd en aandacht ontzegd heeft.

Ik stel op den voorgrond dat de Minister van Eeredienst is het intermediair tusschen Kerk en Staat, de tusschenpersoon die de regten der Gezindheid bij den Staat verdedigt en *vice versâ*. Nu zeg ik dat, van de drie Ministers voor de Hervormde Eeredienst, niet één beantwoord heeft, ik zeg niet aan het *ideaal*, maar aan het *idée*, dat ik mij van een Minister van Eeredienst maak. De Vergadering bemerkt dat ik terstond kom op

het terrein van *personen*. Men zegt dat ik te ver ga in de behandeling van personele quaestiën; ik meen dat men over personen moet durven spreken, in verband met hunne antecedenten. Welligt houdt men niet genoeg in het oog dat onze beraadslagingen een *strijd* zijn; een strijd over de belangrijkste aangelegenheden des Vaderlands; een strijd die in een ijdel spiegelgevecht ontaart, wanneer men voor het ontvangen en toebrengen van kwetsuren al te beducht is. Wie niet durft kwetsen, wanneer het noodig is; wien het vooral om het niet ontvangen van wonden te doen is; die een ernstigen aanval met wederzijdsche hoogachting onbestaanbaar rekent; die niet, zelfs in de diepte der wond, de behendigheid en kracht der tegenpartij waardeert; die niet weet wat eerlijk en ridderlijk oorlogvoeren beteekent; die een afkeer van polemiek heeft: hem zal ik gaarne hooren in een letterkundig genootschap, maar hij neme geen deel aan de verantwoordelijkheid en de gevaren van een parlementairen strijd. Zoo ik aldus spreek, vreeze men niet dat ik mij tot hevige aanvallen gereed maak. Ik heb het plan om over personen met zooveel zachtheid te spreken, dat niemand mij van overdrijving beschuldigen zal. Ik zal aanvallen en verdedigen ook. Het is mij aangenaam een der drie gewezen Ministers van Hervormde Eeredienst in ons midden te zien; het is mij een genoegen, dat ik niet enkel over afwezigen spreek. Moge hij aan zijne voorgangers de verzekering kunnen geven, dat ik, ook wat dezen betreft, met bescheidenheid sprak. — Ik herhaal dat, van de drie Ministers van Hervormde Eeredienst, niet één beantwoordt aan het idee, dat ik mij van zoodanigen Minister gevormd heb. De oorzaak is niet gelegen in de personen, maar in de alge-

meene politiek van hun tijd, eene politiek die bijkans iedereen goed vond en die zij in toepassing gebragt hebben. Maar ik voeg er bij, en ik hoop dat het mij gelukken zal dit te bewijzen, dat wij dan nu ook behoefte hebben aan eene andere politiek. Ik kom niet een uitvoerig memorandum voorlezen; ik zal slechts enkele punten aanroeren, om te doen uitkomen het verkeerde van het beginsel, waarvan men tot nu toe uitging. Het regt der hervormde Gezindheid is miskend, in al de punten waarin het regt der overige Gezindheden miskend is; daarin namelijk dat men ze niet als corporatiën *juris publici* beschouwd, en dien ten gevolge de staatsinstellingen *buiten* haar en *tegen* haar georganiseerd heeft. De hervormde Gezindheid is, meer dan de andere Gezindheden, miskend. Dit is gebeurd op verschillende wijzen. Zaken van minder belang laat ik daar. Bepaaldelijk had die miskenning plaats door de *organisatie der hervormde Kerk in* 1816. Het is eene onzer voorname klagten, dat onze Kerk georganiseerd is (onze Roomsch-Katholijke medeleden moeten het naauwelijks kunnen begrijpen) *bij Koninklijk besluit*. Dit is eene steeds voortdurende zaak, wier handhaving door het Gouvernement op den voorgrond gesteld wordt. Maar onze voornaamste klagt is niet gelegen in die organisatie onzer Kerk: zelfs datgene wordt betwist en ontnomen wat toen, en te regt, nog als het voornaamste aangemerkt is. In art. 9 van het Algemeen Reglement is aan elk lid der Kerk de verpligting herinnerd tot handhaving der Christelijke leer in het algemeen en van die der *Hervormde Kerk* in het bijzonder. Deze leer was, gelijk altijd, ook in 1816 het *criterium* der Kerk. Men leze de stukken van dien tijd, en men zal op alle bezwaren geantwoord vinden: de *organisatie* bestaat en

dit kan nu niet anders; maar de *leer*, eigenaardig en blijvend kenmerk der Gezindheid, is bij vernieuwing en ten overvloede erkend en bevestigd. Nu komen wij, in verband hiermede, tot het voorname punt van bezwaar. Er waren in dien tijd verscheiden leeraars in de Kerk, geleerden en wijzen dezer eeuw, voor wie de organisatie, in 't algemeen welgevallig, juist om art. 9, en de verzekering van de eigenaardigheid der leer, een lastige band was. Zij kwamen met een argument, waarop ik de Kamer vooral aandachtig maak; zij verschenen met het denkbeeld van *protestantsche vrijheid*. Het argument heeft eenigen schijn van waarheid. Men zegt: de hervormers, Luther, Calvijn enz., hebben geijverd voor het geloof, en vooral voor de vrijheid; dit is de hoofdzaak. Luther en Calvijn zijn de voorboden geweest van de philosophen der 18de eeuw, van de rationalisten en atheïsten, van alle rampen die ongeloof en revolutie over Europa gebragt hebben. Vroeger waren wij gewend dit argument te hooren van hen die niet vriendelijk jegens de Kerk gezind waren, van openbare vijanden; nu werd het door zoogenaamde vrienden gebruikt. Ik zal thans in geene historische onderzoekingen treden, om te toonen dat dit argument valsch is. Ik zal alleen dit opmerken, dat, al wierd dergelijk beweren niet door de geschiedenis, zoo van de reformatoren als van de tijden waarin zij geleefd hebben, wederlegd, het tegenover de algemeen bekende grondslagen der Hervormde Kerk geene kracht heeft. Men zegt ons: om consequent te zijn, moogt gij geen belijdenis hebben, geen gemeenschappelijkheid van godsdienstige overtuiging; moogt gij eigenlijk geene Kerk zijn; moogt gij twijfelarij niet weren; moet gij in ongodis

terij te niet gaan; zijt gij, als Kerk, bij logische gevolgtrekking, tot eene soort van zelfmoord verpligt. Tegenover die vermaning stellen wij, al was de valsche hypothese juist, het feit dat de Hervormde Kerk, blijkens haar symbolische schriften en geheelen levensloop, dien zelfmoord niet begaan en liever eene inconsequentie dan eene verloochening der grondslagen van haar kerkelijk aanwezen gewild heeft. Maar de personen, die het argument waarvan ik spreek bezigden, waren hoogelijk met het denkbeeld ingenomen en meenden, dat men aan de leer der Kerk niet verder gebonden moest zijn dan *quatenus*, voor zooverre men goedvond. Dit had ingang, en het Gouvernement geraakte in verlegenheid, gelijk van zelf spreekt, want het waren menschen van invloed. Het Gouvernement was (vermits hoogelijk over verlichting, protestantsch beginsel en gewetensvrijheid geroemd werd) waar het wezen ontbrak, aan den klank der woorden niet ongevoelig. Ook begreep het welligt dat hetzelfde systeem, dat het rationalismus op den voorgrond bragt, kans had in België, door middel der Roomsch-Katholijke liberalen, in de Roomsch-Katholijke Kerk bij analogie ingevoerd te worden. Het Gouvernement, zeg ik, geraakte in verlegenheid, en nam een eenvoudig redmiddel bij de hand. Het begreep niets anders te doen te hebben dan het *criterium* der Gezindheid te veranderen, en gelijk dit vroeger in de *leer* bestaan had, hiervoor den uiterlijken *vorm* in de plaats te stellen. . . . .

De Voorzitter merkt op, dat thans in behandeling is de 1ste afdeeling van het VIde hoofdstuk der begrooting. Hij wenscht dat de spreker zich eenigzins bekorte en zich zooveel mogelijk tot het onderwerp, thans in beraadslaging, bepale.

Ik ben bereid mij zooveel doenlijk tot het onderwerp thans in behandeling te bepalen. Ik meen echter volkomen in de orde der beraadslaging te zijn. Het is de pligt van den Volksvertegenwoordiger, bij de behandeling der begrooting, zijne wenschen en bezwaren in het midden te brengen. Ik zeide dat het Gouvernement den uiterlijken vorm tot criterium maakte, zich gelijkstellende met iemand, die het wezen eener zaak in het teeken, het opschrift of het signet zoekt. Begrijpelijk wordt aldus de vaderlandsche anecdote, omtrent het gewigt dat door de achtbare leden van een uitvoerend Bewind aan de possessie van den presidialen hamer, waarin het Gouvernement hun geconcentreerd scheen, gehecht werd : een strijd van vijf personen, twee tegen drie, waarbij men, zoo het gerucht wil, ter verovering van den hamer, menige stoot en buil uit zuivere vaderlandsliefde ontving.[1] Ik beschouw dit huldebetoon aan den uiterlijken vorm in verband met de geheele revolutionaire politiek. Daar is hij die schepter en Kroon heeft, Koning; die meester van Moniteur en telegraaf is, maakt het Gouvernement uit. De Regering stelde alzoo het criterium der Hervormde Kerk in den vorm, en dit niet alleen, maar in een door de Regering zelve *opgedrongen vorm.* Volgens dien opgedrongen vorm resideerde de kracht van het kerkelijk Gouvernement in de meerderheid der *Synode.* Men had eene soort van parlementair Gouvernement in de Kerk; eenigermate gelijk aan het wetgevend ligchaam van 1805, toen het Nederlandsche Volk door 19 personen, buiten zijne medewerking gekozen, gerepresenteerd werd; ook in de Kerk had men nu, zonder

[1] Ten jare 1801.

regtstreeksche verkiezingen, eene soort van oligarchisch parlement. Hetgeen vooral opmerking verdient, is de betrekking tusschen Kerk en Staat. Minister en Synode vereenigden zich in wederzijdsch hulpbetoon. De Minister was de uitvoerende magt der Synode; *vice versa* de Synode de uitvoerende magt, het werktuig in de Kerk, ter bevordering van ondergeschiktheid aan het politiek gezag. Ik kan geen beter denkbeeld geven van de betrekking dan door die te vergelijken bij hetgeen in Duitsche Staten bestond onder de dwingelandij van Napoleon. Vele kleinere Duitsche vorsten waren bereid tot onderdanigheid aan den dwingeland, mits zij door dezen versterkt wierden om op hunne beurt in eigen sfeer dwingelanden te zijn. Onder deze synodale firma zou de leer ter zijde gesteld worden, voor zoo ver tot behoud van vrede vereischt werd. Men had de waarheid lief, den vrede nog meer. Zoo was het aangenomen stelsel, maar het kon onmogelijk met algemeene goedkeuring opgaan. Dit was gelukkig voor de Kerk, want anders ware zij verloren geweest. Het was gelukkig — en dit is geene *captatio benevolentiae* mijner Roomsch-Katholijke medeleden, — het was gelukkig ook voor de Roomschen; want uit den tegenstand heeft zich in de Hervormde Kerk telkens meer de kracht dergenen ontwikkeld die, bij vasthouding aan eigen geloof, eerbiediging der regten van anderen hebben gewild. Het is goed geweest ook voor het Vaderland. Altijd is het van belang voor een Staat burgers te bezitten, die iets over hebben voor een beginsel. Ik spreek zelfs niet over de waarheid en waardij van het beginsel. Ik spreek in 't algemeen en zeg: zoo een beginsel verkeerd is, wordt teregtwijzing en des noods beteugeling vereischt; maar

het is altijd gelukkig voor een land, wanneer er nog zijn die een hooger doel hebben dan eigenbelang en die zich voor dat hoogere laten kwellen en verdrijven. Dit is goed, en wanneer men de zoodanigen allen mogt kunnen verdrijven, zal er welligt rust zijn, maar eene rust waarmeê het vaderland door roest verteerd wordt. Ziedaar de ontwikkeling van het beginsel, dat ingang gevonden heeft. De tegenstand, welke zich openbaarde, duurt voort.

Ik zou nu moeten aantoonen, hoe dit beginsel de ministers genoodzaakt heeft tot die politiek, welke zij gevolgd hebben. Maar ik zou wenschen mijne rede af te breken, vertrouwende dat mij vergund zal worden ze heden avond voort te zetten.

Daar het uur reeds ver verstreken is, wordt de voortzetting der beraadslagingen bepaald op des avonds ten half acht ure.

In de Avondzitting vervolgde ik aldus:

Ik heb ter voldoening aan mijn voornemen nog kortelijk vier vragen te behandelen: 1°. wat hebben de Ministers van Hervormde Eeredienst verrigt; 2°. wat is eigenlijk in de Hervormde Kerk het verschil; 3°. welke is thans de verhouding tusschen de wederzijdsche krachten der partijen; 4°. wat wordt door ons van het Gouvernement verlangd?

Wat hebben de drie Ministers gedaan? Ik herhaal dat weinig aan de personen, en veel aan de omstandigheden te wijten is, aan de begrippen die bijkans door ieder een werden beaêmd. Het droevige van dergelijke begrippen is, dat menigeen daardoor tot handelingen komt,

die hij anders van harte afkeuren zou. Ter beoordeeling van het gedrag der drie bedoelde Staatslieden, begin ik met daartegen over te stellen de uitspraak van iemand die in Nederland crediet heeft. KEMPER zeide dat, wanneer zich geschillen voordoen, als waarvan wij nu spreken, te onderzoeken valt, *welke partij als de oude, bestaande gemeente moet worden beschouwd.* Aan de andere, zegt hij, *kan vrijheid worden gelaten eene onafhankelijke gemeente buiten bezwaar van den Lande te vormen.* Volgens hem was de oude Gemeente, opdat ik deze vergelijking gebruike, de eigenares van het huis. Wat heeft nu de eerste Minister gedaan? Hij heeft degenen die het kerkgeloof lief hadden boven den vrede, als rebellen beschouwd, als ongehoorzame kinderen behandeld. Zijne handelwijze kwam hierop neêr, dat hij den wettigen eigenaar, eerst uit de woning gedreven, meende te moeten dwingen om in het huis terug te keeren en zich te onderwerpen aan hen, die zich van de woning meester hadden gemaakt. Dit is de tijd geweest van boeten, van gevangenisstraf, van inlegering, van al datgene, waaromtrent FALCK gezegd heeft: als ik daarvan hoor, schaam ik mij Nederlander te zijn.

De tweede Minister wenschte billijker te zijn: de afgescheidenen niet tot terugkeer te dwingen. Veeleer zou hun autorisatie tot het hebben van afzonderlijke kerken, zonder veel moeite, worden verleend. Om bij de gelijkenis te blijven, de verdreven eigenaar zou niet worden vervolgd en zelfs het regt hebben een eigen huisje te bouwen. De Minister heeft in de circulaire van 1 Julij 1842 met loyauteit het beginsel aangenomen: geen *jus in sacra.* Maar nu maakte de Minister, van

wien ik verzekerd ben dat hij met de meeste welwillendheid te werk ging, ééne exceptie op dit beginsel; slechts ééne, maar veelomvattend; eene exceptie ten behoeve der organisatie van 1816, dezelfde exceptie die de Minister van Justitie nu ook maakt. Door dien tweeden Minister van Eeredienst werd gezegd: « Ik durf niet aan de Kerk raken, de inbreuk op het beginsel dat ik aanneem, is eenmaal geschied, iets dergelijks gebeurt nimmer meer; verbetering kan voortaan plaats hebben, enkel volgens goedvinden en uitspraak van het synodaal beheer. » Doch, zoo wij dit tot zijne eigenlijke beteekenis reduceren, komt het, ten aanzien der behandeling van de Kerk door den Staat, hierop neder: de Kerk is regtens onafhankelijk; de Staat heeft wederregtelijk de Kerk aan den band van reglementen en van eene, in menig opzigt, antikerkelijke organisatie gelegd. Maar, nu het op bevrijding van het juk aankomen zou, is de Staat aan de spreuk: geen *jus in sacra*, gedachtig. Met andere woorden: Ik heb u aangevallen, ik mogt dit niet doen; ik heb u, aan handen en voeten gebonden, overgeleverd aan uwe tegenpartij; het was onregt. En nu zou ik u bijstaan ter losmaking van den knellenden band? ik zou mij andermaal vergrijpen aan uw persoon? Neen voorwaar, ik mag u niet aanraken; gij moet zelf zien, hoe gij u redt.

Ik kom tot den derden Minister, ons medelid. Hetgeen ik omtrent dien staatsman aanmerk, is dat hij denzelfden weg heeft gevolgd. Zoo als er somwijlen in een Ministerie zijn specialiteiten die niet behooren tot de politieke kleur van het kabinet, evenzoo zijn er somtijds Ministers die de politieke kleur van een kabinet helpen uitmaken, zonder dat zij meer bepaaldelijk ten aanzien van het hun

opgedragen departement eene specialiteit zijn. Nu gis ik dat ons hooggeacht medelid zitting had in het kabinet, vooral omdat op zijne politieke beginsels en kundigheden prijs gesteld werd; dat hij althans, om de veelvuldige bezigheden van den toenmaligen tijd, weinig gelegenheid had zich in beschouwingen omtrent den eigenlijken toestand der hervormde Kerk te verdiepen. Mijne vrienden en ik, wij waren in 1848 aan de groote politieke gebeurtenissen ganschelijk niet onverschillig. Ook wij hielden ons op politiek terrein bezig met de verkondiging van onze beginsels. Evenwel wij hadden meer beschikbaren tijd dan de Minister, en terwijl hij bezig was met de grondwet-herziening, hebben wij ons veroorloofd de belangen der hervormde Gezindheid te overwegen op eene bijeenkomst den 18den Augustus 1848 te Amsterdam, waarop men de aandacht der dubbele Kamer heeft gevestigd, en die onder haar leden een waardigen verdediger gehad heeft. Wij hebben toen de vrijheid genomen om, als resultaat dezer bijeenkomst, aan den Koning een verzoekschrift in te zenden, dat geene verandering in de organisatie van de hervormde Kerk mogt worden gebragt, *zonder de gemeenten te hooren*. Spoedig ontvingen wij daarop een antwoord, waarin de vasthouding aan het aangenomen systema openbaar was; namelijk dat de beslissing omtrent wijzigingen der organisatie aan de Synode overgelaten werd.

Ik ga thans over tot het *tweede* punt. — Wat is het *eigenlijke verschil* in de Hervormde Kerk?

Men doet het gewoonlijk voorkomen als of diegenen, waartoe ik behoor, waren hevige, bekrompen en onvoorwaardelijke voorstanders, enkel en bovenal van de Synode van Dordrecht. Daarop heb ik één antwoord. Indien dit

waar was, indien onze partij enkel uit de zoodanigen bestond, zou men omtrent haar zeer onbezorgd zijn. Het verschil ligt in de tegenstelling, die thans in alle Gezindheden gezien wordt, tusschen geloof en ongeloof. Dat wil niet zeggen, gelijk men somtijds beweert, dat wij iedereen die van ons verschilt als een ongeloovige ten toon stellen. Neen, het geeft te kennen dat, wanneer men kerkvrede boven kerkgeloof stelt, men van lieverlede komt in een toestand waarin hoegenaamd geen band van geloof in de Kerk wordt behouden; waarin alles uitloopt op subjective overtuiging, en elke meening, behalve de waarheid, in de Kerk geduld wordt. Ik zal de aandacht der Kamer door geene bijzonderheden vermoeijen. Een voorbeeld slechts waardoor de juistheid dezer opmerking gestaafd wordt. Een onzer predikanten heeft, in een in 't licht gegeven opstel, erkend dat in de Kerk niet geduld kan worden een godloochenaar, die openlijk en met stoutheid voor zijne godloochening uit komt; maar geeft tevens zijne vrees te kennen dat hij al te exclusief wordt. Aldus zoude elk die niet openlijk godloochenaar is, in de Kerk geduld worden, en bij gevolg ook (om den geheelen toestand te karakteriseren) ieder die zich met dit systeem niet vereenigen kan, op den duur, indien het stelsel consequent wordt uitgevoerd, als rustverstoorder uit de Kerk worden gezet. Dit vindt men goed en liefdevol, en dit vinden wij ongerijmd en strijdig met de wezenlijke liefde, waardoor de mensch niet tot bedriegelijke rust, maar tot de zaligmakende waarheid gebragt wordt.

Ik kom tot het *derde* punt: welke zijn op dit oogenblik *de wederzijdsche krachten?*

Vooreerst, vergete men niet dat, bij velerlei verschil

van inzigten, *afgescheidenen* en *niet-afgescheidenen*, tegenover de bestrijders van het kerkgeloof, als *leden van de gereformeerde Kerk en Gezindheid*, in betrekking en vereeniging staan.

Ten andere, houde men den wezenlijken toestand van het kerkgenootschap in het oog. Ik zal trachten dit punt met de meest mogelijke omzigtigheid te behandelen en geen misbruik te maken van het terrein waarop ik sta. Een groot gedeelte ook der predikanten is òf zelf aan het kerkgeloof ontrouw, òf althans, zoo niet onvoorwaardelijk, met betreurenswaardige voorkeur aan den bedriegelijken kerkvrede, dien ik gekenmerkt heb, gehecht. Er zijn er ook die met kracht daartegen opkomen; maar ik herhaal het, een zeer groot gedeelte wordt medegesleept door den schijn van vrede en verdraagzaamheid, en ook de kerkeraden zijn over het algemeen tegen ons gestemd. Wat nu het gros der gemeente betreft, zeer velen zijn onverschilligen, dus te vrede *quand même*. Daar stel ik tegenover dat men bij toeneming in alle standen, in de hoogere klasse, in den middelstand en onder het volk, niet weinigen vindt die, ten gevolge eener vernieuwde geloofsopwekking of met traditionele gehechtheid, voor de leer der Kerk in de bres staan. En nu moet men, om den toestand goed te schetsen, letten op drie aanmerkingen. De eerste, dat al degenen die den vrede willen *quand même*, een groot en ontzagchelijk getal, eigenlijk niet mede tellen. Natuurlijk, want als de strijd begint, doen zij niet mede, ontwijken die zoolang mogelijk; wanneer de overwinning behaald is, scharen zij zich, in het belang van orde en rust, aan de zijde van den triomfant. De tweede aanmerking is, dat degenen die denken zoo als wij, een geslo-

ten geheel vormen, en (de Kamer gelieve dit wel op te merken) niet ten gevolge eener afspraak; o neen, het is eensgezindheid in geloofsbeginselen die ons, te midden van velerlei verschil in ondergeschikte punten, verbindt, en tegenover de voorstanders van subjective meeningen kracht geeft. De derde aanmerking is, dat hetgeen wij in ons land zien gebeuren, zamenhangt met dezelfde opmerkelijke verschijnselen in de overige landen van Europa. Indien de stuurman, wanneer het ongeoefend oog aan den gezigteinder slechts een onbeduidend wolkje aanschouwt, zich gereed maakt voor den aannaderenden storm, mogen wij niet, met het oog op de Hervormde Kerk, beweren dat de dreigende wolk zich, niet in de verte, niet aan den gezigteinder, maar in de nabijheid vertoont, en dat het tijd is te vragen wat er moet gedaan worden, in het belang, ik zeg niet der Gezindheid alleen, maar ook van de Natie en van het Gouvernement?

De *laatste* vraag is: wat wordt door ons *van de Regering verlangd?* Wanneer de toestand normaal ware, zou ik eenvoudig met Kemper zeggen: doe aan de oude, bestaande gemeente regt. Thans verlangen wij slechts *onpartijdigheid* van Gouvernementswege ten opzigte van hen die eigenaren van het huis zijn, en dat niet het geheele gewigt der Regering in de schaal der tegenpartij worde gelegd. Billijkheid ten opzigte van hen die, in of buiten het Kerkgenootschap, aan de leer der Hervormde Kerk getrouw zijn. Dit mag in het wezenlijk belang van het Vaderland worden gevergd. Men heeft uit den lande verjaagd en in den lande verbitterd, menschen aan wie niets verweten werd dan ten hoogste misschien, eenige overdrijving. En waarin bestond die overdrijving? dat men,

zoo het scheen, te ver ging in godsdienstige ernst en naauwgezetheid, in gehechtheid aan het wettig gezag en aan het Huis van Oranje, in gehechtheid aan datgene wat wezenlijk nationaal is. Ziedaar het misdrijf dat hun te laste gelegd werd. Men heeft daarmede geen dienst bewezen aan de vastheid van den troon en aan de welvaart van het land. Ik acht dat het nieuwe Bewind bij die onpartijdigheid belang heeft; omdat het zich in dit opzigt zal karaktiseren tegenover het vorige Bewind; omdat het aldus in waarheid zal zijn een Ministerie der Grondwetherziening, hetwelk de Grondwet in loyalen zin toepast en uitlegt; omdat het een steun zal vinden in de liefde en dankbaarheid van een aanmerkelijk deel des Volks; eindelijk, omdat het een steun zal vinden in waarheid en regt.

Ten slotte zij het mij veroorloofd den Minister van Justitie met de meeste bescheidenheid eenige punten voor te leggen, ten behoeve van het regt der Hervormde Gezindheid, waaromtrent ik nader onderzoek wenschelijk acht.

Vooreerst, de regten der Grondwet, als corporatie *juris privati*. Dus geen *jus in sacra;* de vrijheid van bijzonder onderwijs, de bescherming die aan de eigenaardigheid der Kerk moet worden verleend.

Ten anderen, de regten der Gezindheid als corporatie *juris publici*. Dus bij v.: geene wet op het onderwijs gelijk die welke in het vorige jaar is voorgedragen geworden, geen wet op het armwezen waarin de regten der Gezindheden worden miskend!

Voorts (om nog enkele gewigtige punten op te noemen): geen overlevering der Hervormde Gezindheid aan de willekeur van het synodaal beheer, bepaaldelijk niet omtrent een

punt van het hoogste gewigt voor de Kerk, in het afgeloopen jaar met groote belangstelling, ik zou bijna zeggen met groote hevigheid, behandeld; de vraag namelijk of artikel 9 van het reglement van 1816 (in zeker opzigt het palladium van de leer) bij een willekeurig besluit der Synode verandering kan ondergaan. Verpligting van het Gouvernement om, zoolang het de Hoogleeraren der godgeleerdheid tot vorming van de predikanten aanstelt, geene benoemingen te doen welke bedroevend en beleedigend zijn, niet slechts voor de zoogenaamde orthodoxen, maar voor ieder die eenig belang stelt in de waarheden die steeds het kenmerk geacht werden van elke Christelijke Kerk. Ook overwege men uit welk oogpunt de *afgescheidenen* moeten worden beschouwd, of zij al dan niet uitmaken een *tak der Hervormde Gezindheid* en of hunne leeraars als zoodanig, krachtens de Grondwet, billijke aanspraak hebben op het ontvangen van eenig tractement. En wat eindelijk het behoud van het Ministerie van Eeredienst aangaat, ik zwijg er over, dewijl mijn gevoelen eigenlijk met den geheelen inhoud mijner rede in verband is. Ik zwijg er over, na de explicatie welke de Minister van Justitie dezen morgen gegeven heeft, dat het nu niet anders geldt dan eene zuivere proefneming, waardoor de quaestie niet gepraejudicieerd wordt.

Mijne Heeren, ik dank u voor het geduld en de welwillendheid bij deze uitgebreide voordragt betoond. Ik dank u, niet uit mijn naam alleen, maar uit naam van vele duizenden mijner land- en geloofsgenooten, wier belang ik mij veroorloofd heb bij u te bepleiten. Het zou mij grootelijks verblijden, indien ik u mogt overtuigd hebben omtrent de noodzakelijkheid van een ernstig onderzoek of niet

inderdaad jaren achtereen onregt aan die duizenden gedaan is, ten aanzien van hunne heiligste en teederste belangen; of dit onregt voor het Vaderland niet zeer schadelijk is geweest, en of niet het nadeel eener voortduring van dit onregt onberekenbaar zou kunnen zijn. Het zou mij verblijden, indien de Kamer mogt oordeelen dat ik deze zaak behandeld heb uit een politiek standpunt, met die kalmte en onpartijdigheid, welke met vastheid van overtuiging vereenigbaar zijn; in één woord, zoo als het in deze vergaderzaal behoort.

BEGROOTING.

G.

OORLOG.

ZITTING VAN 17 EN 18 DECEMBER 1849.

*** Door den Heer STORM VAN 'S GRAVESANDE was voorgedragen dit amendement:

« De ondergeteekende stelt voor, om de som van *f* 580,000, uitgetrokken voor: *Materieel der genie, met den aankleve van dien, onder het beheer der genie staande*, bij artikel 21, XI^de^ afdeeling van het X^de^ hoofdstuk der staatsbegrooting voor 1850, te vervangen door het woord: «*Memorie.*» — Het totaal bedrag van het X^de^ hoofdstuk zal dien ten gevolge gebragt worden tot de som van *f* 9,978,000. Ter voorloopige toelichting zij opgemerkt, dat de strekking van dit amendement is, om voor alsnog geene gelden voor het materieel der genie toe te staan, alvorens men zal bekend zijn met het advies van het door den Minister van Oorlog toegezegd comité van defensie, ten opzigte van ons verdedigings-stelsel. »

Het was daarbij vooral om het slechten van ettelijke vestingen te doen.

Weinig zou ik aanvankelijk aan het woord vragen over het Departement van *Oorlog* gedacht hebben. Doch de aftreding van den Minister scheen mij het natuurlijk en onvermijdelijk gevolg der aanneming van het amendement. Van daar dat ik het met eenigen ijver

en warmte bestreed, te meer dewijl het veel ondersteuning vond en mijne vrees door velen, als ongegrond of althans overdreven, beschouwd werd.

Bij de opening der discussie zeide de Minister: « Ook bij mij bestaat de overtuiging dat de vestingen kunnen worden verminderd, zonder daardoor de defensie van het Land in het minst te benadeelen, en dat daardoor bezuinigingen kunnen worden verkregen. Doch de zaak is mij van zoo een overwegend belang voorgekomen, dat alvorens den moker aan onze muren te slaan, ik gemeend heb mij te moeten doen voorlichten door de meest bevoegde, meest ervarene en meest bekwame mannen in den Lande. Ook heb ik hierdoor aan de Natie een bewijs willen geven, dat ik in eene aangelegenheid, waarbij hare dierbaarste belangen ten naauwste betrokken zijn, niet ligtvaardig te werk wil gaan. Mijn voornemen is ook, om met het comité van defensie een plan van verdediging te beramen gegrond op het verminderd aantal vestingen. Dit plan zal met de meeste zorg worden behandeld en het onderwerp van ernstige overweging uitmaken; zoodra het zal zijn tot stand gekomen, zal ik de eer hebben het in comité- generaal aan de Kamer mede te deelen.»

—

De Kamer heeft mij gisteren, met de meeste vriendelijkheid op theologisch terrein gevolgd; ik hoop op dezelfde welwillendheid, nu ik een uitstap op militair grondgebied waag. Wanneer ik mij niet bedrieg, wacht ons eene belangrijke en in den eigenlijken zin curieuse discussie. Wij beraadslagen over een amendement, (of hebben dit ten minste in het verschiet) dat ik, voorzeker niet wat het oogmerk van den voorsteller, maar wat de uitkomst der zaak betreft, voor insidieus houd. Ik begin met hulde te doen aan den steller. Hij treedt op, niet alleen omdat hij eene specialiteit in het vak is, ook voorzeker met de be-

doeling om voor den Minister van Oorlog bezwaren welke de aanneming van dit hoofdstuk zouden kunnen bemoeijelijken uit den weg te ruimen. Nu wil ik de redenen opgeven waarom ik dit amendement voor insidieus houd. Het is voorgedragen met het denkbeeld om den Minister te ondersteunen, en, naar mijn inzien, is het juist geschikt om den Minister te doen vallen. Deze toch zal aan het bestuur niet kunnen blijven, wanneer in de begrooting *alleen* van zijn departement verandering gebragt wordt, terwijl de andere hoofdstukken onveranderd met algemeene stemmen aangenomen zijn. Bij de uitkomst dus zal het amendement bevonden worden eene soort van hinderlaag, ook voor den steller zelven, die het tegendeel bedoelt. Nog iets, de strijd zal belangrijk zijn; ook om de vergelijking tusschen twee militaire programma's, van het vorig en van het tegenwoordig Bewind. Ik wensch, ter ondersteuning van den Minister, te spreken over het belang, hetwelk het land bij eene inrigting van het departement van Oorlog, *overeenkomstig zijne inzigten*, heeft. Ik dank het lid, die het amendement zal voorstellen, voor de zoo even door hem gegeven inlichtingen en opheldering-en. Hij zelf heeft, dunkt mij, gevoeld dat zijn amendement niet veel kans heeft. Hij beweert dat de Kamer niet bevreesd behoeft te wezen omdat hij eene specialiteit is. Ik ben geen vijand van specialiteiten; maar, hoe meer ik ze waardeer, hoe meer ik op mijne hoede verlang te zijn. Vooral in militaire zaken; de geschiedenis heeft in treffende en treurige voorbeelden geleerd, dat vergaderingen, juist ten dien opzigte, somtijds onder den indruk van het oogenblik, tot noodlottige besluiten overgehaald zijn. Ik dank den Minister voor de

mededeeling welke hij bij het begin der beraadslagingen gedaan heeft. Naar mijn inzien, heeft hij den strijd gewonnen. Hij had zich waarlijk niet behoeven te verontschuldigen over de wijze waarop hij de Vergadering zou toespreken. Zijne taal kwam uit het hart; zij was eenvoudig; eene welsprekendheid van de beste soort, en waardoor men met weinige woorden in een amendement bres schiet. De weg om het te bestormen is nu gebaand.

De Voorzitter zegt hier den spreker te moeten doen opmerken dat er op dit oogenblik nog geen quaestie is over het voorgestelde amendement, daar dit art. 21 van de XI^de^ afdeeling van dit hoofdstuk betreft, en de voorsteller bij de behandeling van dat artikel eerst de gelegenheid zal hebben om zijn voorstel toe te lichten, waarna de gelegenheid zal gegeven worden om deswege te beraadslagen.

Ik laat oogenblikkelijk vallen al wat tot het amendement behoort. Ik kom tot de algemeene zaak. Mijn doel is het hoofdstuk van Oorlog met algemeene stemmen te doen aannemen. Het moeijelijkste punt zal zijn om de stem van den voorsteller van het amendement te bemagtigen. Ik wanhoop er niet aan. Over de slechting der vestingen kan eigenlijk geen sprake meer zijn. Wij hebben zoo even de stellige verzekering van den Minister vernomen, dat hij over dit punt met kundige mannen zal raadplegen. Deze aangelegenheid is dus van latere zorg. De vraag is of wij den Minister in zijne te nemen maatregelen belemmeren willen, vòòr dat er betrekkelijk dit onderwerp, na rijp beraad, een besluit zij.

Ik kom dus tot de algemeene beschouwingen. Ik neem, in mijnen strijd voor den Minister, een steunpunt in hetgeen hij zelf in de memorie van beantwoording heeft

gezegd. Ik vind daarin, voor dit departement, wat ik zoo gaarne van het Ministerie in zijn politieken zamenhang zou gehad hebben. Een programma voor de militaire zaken, en wel van dien aard, dat het bij mij althans den wensch doet ontstaan een Minister die zoodanige gedragslijn heeft, aan het bestuur te behouden. De verklaring zal ik niet voorlezen; zij is ons allen bekend. De eerste aangename gewaarwording die ik bij de lezing ondervond was, dat de Minister ten stelligste en met cordaatheid zich tegen overdreven bezuinigingen verzet. Ook ik verklaar mij tegen te ver gedreven bezuinigingen, die niet dan ten nadeele van land en volk kunnen strekken. Men spreekt wel eens, ook in deze vergadering, als of er tweederlei gevoelen was, namelijk tusschen hen door wie naauwgezette geldbesparing en hen door wie met ligtvaardigheid geldverspilling begeerd wordt. Zulk eene voorstelling is onjuist en onbillijk, en zou een verkeerden indruk kunnen maken op het publiek. Ik vereenig mij volkomen met hetgeen de Minister van Finantiën in zijne eerste rede bij de algemeene beraadslaging gezegd heeft, dat ook de kleinste besparingen van belang zijn; ik zeg tevens dat in de laatste jaren eene bezuinigingskoorts is ontstaan, eene ziekte zoo hevig dat ik, om haar te kenschetsen, gaarne van ons geacht medelid uit Groningen[1], de krachtigste uitdrukkingen der medicinale nomenclatuur zou vragen: eene ziekte die geheel het ligchaam, ja zelfs de ziel, aangetast heeft. Verscheidene stemmen hebben tegen die verderfelijke rigting geprotesteerd. Om een voorbeeld te noemen, herinner ik u aan de Commissie tot regeling van het hooger

[1] Doctor Westerhoff.

onderwijs. Met het denkbeeld, met eene *arrière-pensée* althans, benoemd dat zij bezuinigingen daarstellen zou, heeft zij het voorstel gedaan om de drie hoogescholen te behouden en het getal der hoogleeraren te Leiden op twee en veertig te brengen. Het stelsel beoordeel ik niet. Dit prijs is, dat de commissie zich door de bezuinigingskreet niet tot besparingen heeft laten verleiden, van wier nut voor het Vaderland zij niet overtuigd was. Nu heeft de Minister van Oorlog ook zoo gehandeld. Hij wenscht zooveel te bezuinigen als met eene behoorlijke inrigting van het leger mogelijk is, doch verklaart zich met de meeste kracht tegen verminderingen welke niet gerangschikt kunnen worden onder die welke voordeel aanbrengen. De verdienstelijkheid dezer verklaringen is te grooter, omdat het een teeder punt geldt, een departement dat men sedert jaren bij voorkeur aangerand heeft. De Minister heeft aldus eene zelfstandigheid tegenover de Kamer getoond welke niet altijd de kenmerkende eigenschap zijner ambtsvoorgangers geweest is. Hij neemt de houding aan die, volgens het oordeel, zoo ik acht, van de Kamer zelve, een Minister voegt. Hij wil, op zijn standpunt, aan de Kamer de leiding geven die zij behoeft. En welke zijn de groote trekken, die hij als rigtsnoer op den voorgrond gesteld heeft? Bezuinigen, maar niet dan na rijpelijk overwogen te hebben of het voordeel aanbrengen zal. Geen vermindering die op slooping van het leger uitloopen zou. In het oog houden, dat alle deelen van 's Rijks grondgebied, zoowel als de ingezetenen, dezelfde aanspraak hebben op de zorg van het Gouvernement, om hen tegen overval en overlast te beveiligen. Indien ik mij niet bedrieg, toont die zinsnede dat de Minister het leger uit een tweeledig

oogpunt beschouwt, als dienende om de rust in het Land te bewaren en het Rijk voor allen overval van *buiten* te beschermen.

Wat het eerste betreft, beweert de Minister, en naar mijn oordeel te regt, dat ieder ingezeten aanspraak op de handhaving der publieke orde in het Vaderland heeft. Hij wil dus dat het leger tot pligtmatige handhaving der Grondwet en der regten van den Constitutionelen Koning bereid zij; dat het, ter beveiliging van de vreedzame en welgezinde burgers, de onruststokers bedwinge en de Natie bescherme, ook wanneer, naar de uitlegging der radicale publicisten, het souvereine volk op straat is. De Koning en het Vaderland moeten tegen allen overmoed ook van binnen beveiligd worden. Wat het tweede punt aangaat, moet het leger zoo ingerigt zijn dat het ten allen tijde dienen kan tegen den buitenlandschen vijand. De Minister is geen voorstander van het systema om de defensie dadelijk te concentreren; daar men, op die wijze handelende, het grootste gedeelte van het Rijk oogenblikkelijk aan den vijand prijs geeft. De Minister kiest in het oude geschil tusschen Holland en de landgewesten de beste partij. Holland wenschte in oogenblikken van crisis, concentratie van strijdkrachten, tot eigen behoud. De landprovinciën konden, zonder groote schade voor Holland, worden overheerd; men zou ze later herwinnen; intusschen gaf men ze tamelijk onbezorgd aan de verschrikkelijkheden van den oorlog prijs. Dit stelsel wordt door den Minister bestreden; en ook daarom beschouw ik zijne verklaring als een uitmuntend programma.

Wat het groote punt der bezuinigingen betreft, de Minister beseft de waarde der spreuk: *si vis pacem, para bel-*

lum. Men behoort voorzigtig te zijn, aan de geschiedenis gedachtig. Overdreven bezuiniging heeft in de zeventiende eeuw, in 1672, het land aan den oever van het verderf gebragt. In de achttiende eeuw dreef het rijke Nederland de spaarzaamheid zoover, dat het van politieken invloed afzag, verpligtingen jegens andere Mogendheden vergat en aan alle tractaten een zin gaf waarbij in het gesloten houden van de geldkist kon worden volhard. Ook bij dit systema heeft het Vaderland geen eer, en, op den duur, niet veel baat gehad. Ook nu zou te ver gedreven vermindering van het leger gevaarlijk kunnen zijn.

Zij welke op vermindering aandringen beweeren, vooreerst, dat wij geen oorlog te vreezen hebben, en, ten andere, dat wij tegen overmagt niet bestand zijn.

Omtrent het eerste, heeft ons hooggeacht lid uit Deventer wenken gegeven die behartiging verdienen. Hij heeft den toestand van Europa als weinig geruststellend geschetst en getoond hoe vele elementen van onrust overal gevonden worden waaruit menigvuldige verwikkeling kan ontstaan. Vergeet niet hoe dikwerf men zich in het uitzigt op voortdurenden vrede bedroog. Zoo dacht men, kort vóór het uitbarsten der revolutie-oorlogen, dat, bij den ophef over menschlievendheid en cosmopolitisme, vrees voor krijg bijkans ongerijmd was. In het begin van 1848, gaf de vermaarde Richard Cobden in het Engelsch parlement te kennen dat, althans in de eerste vijftig jaren, aan geen oorlog te denken was. Hij voorzag niet, wat in Frankrijk, Duitschland en Oostenrijk, in Italie en in Hongarije, plaats gehad heeft. Dit weinige zal, naar ik vertrouw, genoeg zijn om te toonen dat wij ten allen tijde, en vooral nu, niet te zeer op onze hoede kunnen zijn.

Men zegt ook dat wij tegen de overmagt niet bestand zijn. Dit brengt mij tot hetgeen ik bij uitnemendheid belangrijk genoemd heb: het verschil tusschen de stelsels van het vorig en tegenwoordig Bewind omtrent ons defensiewezen. Het doet mij leed ons geacht medelid uit Almelo niet tegenwoordig te zien; anders zou ik beginnen met hem vergeving te vragen, indien mij eenig min gepast woord ten aanzien van zijne ons medegedeelde gevoelens ontvalt. Wanneer ik van hem als historisch persoon, als lid van een vroeger Bestuur, verschil; wanneer ik tegen zijne politieke of militaire denkbeelden bezwaar heb, zal ik de achting die ik hem schuldig ben, in het oog houden. De verdediging van het stelsel van den tegenwoordigen Minister omtrent de militaire zaken brengt meê dat ik doe uitkomen hoe gunstig hij zich van het vorig Ministerie onderscheidt. Ik bedoel, als ik van het stelsel van het vorig Ministerie gewaag, niet zoozeer het programma van 13 November 1848, maar de mededeeling van den Minister van Justitie op 13 Mei van hetzelfde jaar.

« Alle Natiën, de grootste zelfs, bestaan meer om het regt dan uit hare kracht. Indien alle Mogendheden tegen eene enkele zamenspannen, is het pleit spoedig ten behoeve van de grootste kracht beslist. Deze stelling geldt in het bijzonder ten opzigte van Natiën zoogenaamd van den tweeden of derden rang. Zij hebben regt om onafhankelijk te bestaan; en indien de groote Mogendheden gedoogen dat het regt worde op zijde gesteld, en de sterkere den zwakkere vernietige, onderschrijven zij een vonnis, dat hare eigene ontbinding kan ten gevolge hebben. Nederland, sterk op zijn regt, behoeft dus geene meerdere magt te ontwikkelen dan zijne krachten toelaten. Beperkt het, naar aanleiding hiervan, zijne uitgaven, dan kan het aan alle zijne verbindtenissen voldoen; dan zal het vertrouwen inwendig

worden bevestigd, en zal het naar buiten achting en eerbied inboezemen. »

Zelf wil ik over dit systema geen oordeel vellen, maar, even als ons geacht medelid uit Deventer, hecht ik veel aan het oordeel van een onzer kundigste officieren[1], voorkomende in het tijdschrift *de Gids;* het is goed dat mannen wier getuigenis zooveel afdoet, in deze vergadering worden gehoord, en wij ons op die wijze, zooveel doenlijk in verband stellen met wie in het Vaderland regtmatig crediet heeft. Wat zegt nu die bekwame officier omtrent het systema van het vorige bewind?

« In eene gedenkwaardige rede, heeft een onzer Ministers, nog weinige maanden geleden, de leer verkondigd, dat Nederland, om zijn volksbestaan te handhaven, meer moet rekenen op het regt dan op kracht, en dat het daarom zijne krijgsmagt gerustelijk kan verminderen; — wij weten het, het voorname doel dier rede was, om indruk te maken, en hen, die nog tegen de voorgestelde Grondwetherziening gezind mogten zijn, van gevoelen te doen veranderen door hun bezuiniging in de uitgaven, vermindering in de lasten, die thans op den burger drukken, voor te spiegelen: het was de behandeling van een pleitbezorger, die, om een regtsgeding te winnen, alle redenen aanvoert, welke maar eenigzins in zijn voordeel zijn. Maar, handelt een pleitbezorger soms zòò, een staatsman *mag* dit niet doen; deze moet weten, dat zijne woorden later in daden moeten overgaan, dat het hem niet vrijstaat, met welk doel dan ook, een volk te beguichelen » (dit woord is te sterk) « met vooruitzigten en beloften, die òf geheel hersenschimmig zijn, òf, wanneer zij verwezenlijkt worden, het Vaderland ten ondergang zullen voeren. »

Ziedaar het oordeel van een bekwaam officier. Wij moe-

---

[1] Kapitein Knoop

ten dan aan het Ministerie, hetwelk zoodanig stelsel heeft ter zijde gesteld, dank weten. Wat men tot aanprijzing van het vroegere stelsel aanvoert, is gemakkelijk te wederleggen. Nederland is sterk op zijn regt; regt zonder kracht wordt weinig geteld. Nederland behoort tot de kleine Natiën en moet geene meerdere magt ontwikkelen, dan zijne krachten toelaten. Ook dit argument is onjuist; bepaaldelijk ten opzigte van ons Land. In dezelfde verhandeling, die ik zoo even aangehaald heb, wordt op uitmuntende wijze betoogd, dat Nederland allergunstigst gelegen is tegen overval van buiten: het is, wanneer de defensie goed is ingerigt, onverwinbaar. Zeg niet dat een klein Land weinig of niets vermag. Die stelling wordt gelogenstraft uit hetgeen vroeger is gebeurd, en uit hetgeen in dezen tijd plaats heeft. Zagen wij niet onlangs dat Denemarken door gansch Duitschland aangevallen, met eere stand hield? Wanneer men zegt dat een klein land niet tegen overmagt bestand is, vergeet men hoe juist in ons eigen vaderland gebleken is, dat onder hooger zegen een klein land groote dingen vermag. *Klein en groot te gelijk*, is het kort begrip der historie van ons Gemeenebest. Werpe mij niet tegen; de tijden veranderen, en met deze de menschen. Ik neem die tegenwerping niet aan; de tijden veranderen; niet, in dit opzigt, de menschen; ten ware wij van onze voorvaderen een verbasterd nageslacht zijn. Ik durf hopen dat wij ons hunner waardig zouden betoonen, in omstandigheden gelijksoortig aan die waarin zij hebben geleefd; mij dunkt, ook onze dagen hebben het bewijs geleverd dat, wanneer Nederland bedreigd wordt, bereidvaardigheid en veêrkracht der Vaderlandsliefde niet ontbreekt. Men heeft gezegd, dat

zelfs groote Staten voor de vereenigde kracht van andere Mogendheden bezwijken, en tot bewijs van die stelling heeft men Frankrijk in 1814 en 1815 genoemd. Ten onregte. Niet Frankrijk, Napoleon is bezweken; niet de Natie, de revolutionaire tyrannie, geconcentreerd in één persoon, die de Natie van zich afkeerig had gemaakt, en van allen, behalve van het leger, verlaten en bijkans overgeleverd werd. Anderen beweeren dat in den winter ons Vaderland kan worden overrompeld, onder begunstiging van het ijs; zij beroepen zich op 1795. Ten onregte. De Franschen zijn binnengekomen, omdat zij binnengehaald zijn. De vijand weet dat het ijs een verraderlijke bondgenoot is. De Franschen in 1672 hebben de ervaring er van gehad. Holland is in 1795 onder Fransche heerschappij geraakt, niet omdat de koude de wateren bevloerd, maar omdat tweedragt de harten vervuld had. Laat ons eendragtig wezen en Nederland zal onverwinbaar zijn. Men heeft vooral daarop gedrukt, dat geen land verdedigbaar is, wanneer de vijand het van alle kanten bespringt. Ook die beweering is niet juist. Om een voorbeeld te noemen, men zij gedachtig aan den zevenjarigen krijg. Pruissen werd van alle zijden aangevallen, en hierdoor juist heeft de Koning van Pruissen als veldheer geschitterd, omdat hij, jaren achtereen, eene, naar gewone berekeningen, onweêrstaanbare overmagt weêrstond. Te dien aanzien bestaan er luisterrijke bladzijden in de gedenkschriften ook van ons land. Het is geen overmoed of opgeblazenheid, wanneer men spreekt van hetgeen zelfs eene kleine Natie vermag. Neen, de geschiedenis levert genoeg bewijzen van de ontwikkeling die zij somwijlen, in kritieke oogenblikken, verkrijgt. Het waren niet enkel woorden, ook

realiteiten, toen in 1639, om de Spaansche vloot bij Duins te vermeesteren, binnen vier weken, een getal van 96 schepen in gereedheid gebragt werd; toen men in 1651 het besluit nam onze vloot met honderd vijftig schepen te versterken; toen Amsterdam in 1673 een voorslag deed om binnen veertien dagen de landzaten en burgers in de wapenen te brengen, ten getale van honderd duizend man. De expansie van nationale krachten is naauwelijks, voor berekening vatbaar, wanneer zij door groote beginselen in beweging worden gebragt. Ik vereenig mij niet met de stelling, dat een land niet houdbaar is, wanneer het van alle zijden aangerand wordt. Ik beweer tevens dat, wanneer men aan een volk die overtuiging geeft, het verwinbaar zal zijn, wanneer men het slechts van ééne zijde bespringt.

Wij moeten waarde hechten aan het behoud van een Minister die aan dergelijke stellingen geen voet geeft. Daarom uit ik den wensch der verwerping van het ons voor te dragen amendement. Tot den geachten ontwerper rigt ik de vraag of hij het niet zou intrekken? hij die zelf militair is geweest, en met de lofwaardige susceptibiliteit van een militair bekend is.

Ik kan niet eindigen, zonder ten tweeden male, mijn leedwezen te betuigen dat het geachte lid uit Almelo hier niet is. Ik had hem eene gewigtige vraag willen doen. Hij heeft in den aanvang onzer beraadslagingen gezegd, dat, wanneer men Nederland van alle zijden overvalt, tegenstand nutteloos wordt. Hij heeft te kennen gegeven dat hij, in de inzigten over militaire zaken, door het gezag van den overleden Koning, geleid en ondersteund werd. Ik had hem willen vragen: hebt gij het werkelijk gehoord?

niet dat ik aan uwe waarheidsliefde twijfel; maar hebt gij inderdaad van hem die voorstelling gehoord? zou het niet mogelijk wezen dat hij zich niet duidelijk had uitgedrukt, dat gij hem niet wel verstaan hadt? Zoo ons geacht medelid mij had geantwoord, dat hij zich wel herinnerde gehoord te hebben wat hij ons heeft medegedeeld, dat vergissing onmogelijk was, zou ik hem gezegd hebben: bedenk *wanneer* die mededeelingen geschied zijn, bedenk dat de Vorst u die meening in 1848 openbaarde, toen hij door hartzeer op menigerlei wijze verteerd werd; bedenk dat hij vroeger een ander gevoelen zou hebben voorgestaan; dat er tijden en oogenblikken in het leven van dien Vorst zijn geweest, waarop de held van Quatre-Bras en Waterloo zich in anderen geest zou uitgelaten hebben; aan de zinspreuken zijner voorvaderen gedachtig. Ik noem er slechts twee: «op God vertrouwen,» en waar het noodig is, «bezwijken in het verdedigen van de laatste gracht.» Men zegge niet dat dit ijdele betuigingen zijn; door hen die naar boven om redding uitzien en die tot overwinnen of sterven bereid zijn, worden de Natiën gered. Men zegge niet dat het hoogdravende gezegden zijn; tegenover die twee gezegden staan twee jaren in uwe historie; 1573 en 1672. Op weinige steden na, was de vijand meester; toen zeide Willem de Eerste dat hij met den Vorst der Vorsten een vast verbond had gemaakt; de volgende jaren en de volgende eeuwen hebben het bewijs geleverd dat er zegen op dit woord gerust heeft. Indien ooit, dan werd in 1672 Nederland van alle zijden besprongen. Frankrijk en Engeland met Keulen en Munster zaamgespannen om ons gelijktijdig, ter zee en te land, en op elk frontier, met overmagt te verpletten: geen bondgenoot; de vijand in

Utrecht; moedeloosheid, tweedragt, verraad. Toen sprak Willem III het andere woord; ook daaromtrent heeft de geschiedenis geleerd dat het heilrijke vruchten voor Nederland en Europa gehad heeft.

Ik zal hier niets bijvoegen, alleen den wensch herhalen dat de begrooting van Oorlog met algemeene stemmen worde aangenomen. Thans wil ik niet in eene beschouwing treden omtrent een verschil tusschen een lid van het Ministerie en mij over een belangrijk punt van het Staatsregt. Dit evenwel wil ik doen opmerken, dat het Huis van Oranje, in deze en soortgelijke omstandigheden, de Souvereiniteit waarmeê het in 1813 vereerd werd, *verdiend* heeft.

—

Het was, toen ik gesproken had, als of er eenigzins, gelijk men zegt, *rumor in casâ* ontstond.

Meer dan één lid was op mij misnoegd.

De Heer Storm was pijnlijk getroffen door hetgeen ik over het verband tusschen het souvereine volk en het leger gezegd had.

De Heer van Zuylen van Nyevelt sprak, volgens het Bijblad, aldus:

« De spreker zegt geheel tegen zijnen zin het woord gevraagd te hebben. Hij herinnert hoe een geacht lid uit Zeeland in eene vroegere vergadering heeft te kennen gegeven dat de Kamer vooral op haren tijd bezuinigen moet. Hij zou gaarne aan dat verlangen voldoen, en zich onthouden hebben aan de beraadslagingen over dit hoofdstuk deel te nemen, indien de afgevaardigde uit Harderwijk hem niet in de noodzakelijkheid bragt van zijn voornemen af te zien en op te komen tegen hetgeen door dezen was gezegd. Deze toch heeft als eene onbetwistbare zaak vooropgezet, dat, zoo het amendement wierd aangenomen, die aanneming noodzakelijk de aftreding van den Minister moest ten gevolge hebben, en op dien grond ver-

langde dat lid de intrekking van het amendement. Nu vreest hij, spreker, dat wanneer dat gezegde geen tegenspraak ondervond, de schijn werkelijk zou bestaan dat de Kamer in dat gevoelen deelt. Om die reden heeft hij het noodig geacht die meening te bestrijden, en wel voordat de Minister het woord voerde, daar anders de voorsteller van oordeel zijnde dat de Kamer het oordeel van het bedoelde lid deelde, welligt tot het besluit zou kunnen komen om zijne wijziging in te trekken. Hij wil alzoo verklaren het amendement te zullen ondersteunen, niet om de aftreding van den Minister te bevorderen, maar om de aanneming der begrooting van het thans in behandeling zijnde hoofdstuk gemakkelijker te maken.

Ik antwoordde daarop :

—

Het verwijt mij zoo even door het geachte lid uit Gelderland gedaan, is onverdiend. Hij heeft gezegd dat, door omtrent dit onderwerp in breedvoerige beschouwingen te treden, inbreuk gemaakt wordt op den tijd der Kamer. Ik gevoel zelf dat ik dikwijls inbreuk op den tijd en de welwillendheid der Kamer maak ; maar ik mag vragen of, op het bijzondere standpunt waarop ik geplaatst ben, ik niet eenigzins in de noodzakelijkheid word gebragt ter verdediging mijner beginsels in het midden te brengen, wat ik anders gaarne achterwege gelaten zou hebben. Indien ik somtijds, aldus gedrongen, het woord voer, vlei ik mij, dat de Kamer die verzachtende omstandigheden niet uit het oog verliest.

Den geëerden spreker uit Breda zal ik met kalmte en vrijmoedigheid antwoorden. Zijn vaderlandsch gevoel werd geschokt bij het hooren dat een leger noodig zou kunnen zijn, ter voorkoming van tooneelen gelijksoortig aan die te Parijs. Vaderlandsch gevoel meen ik ook te bezitten ; doch onder alle volken, ook de beste, kunnen

zulke gebeurtenissen plaats hebben, wanneer men valsche en gevaarlijke leerstellingen verkondigt. De geschiedenis ook onzer dagen geeft getuigenis hiervan. De geëerde spreker gaf verder te kennen, dat, in geval van oproerige bewegingen, de Natie zich andermaal om den troon zou scharen, gelijk zij in Maart 1848 heeft gedaan. Ik kom in geene bijzonderheden omtrent de wijze waarop men zich toen om den troon geschaard heeft, maar het is niet onbekend dat de toenmalige vooruitgang, directelijk of indirectelijk, met demonstratiën en manifestatiën in verband heeft gestaan, welke op de Grondwetherziening misschien een niet gunstigen en niet legalen invloed gehad hebben. Dit is de zaak op de zachtste wijze voorgesteld. Dezelfde spreker heeft gezegd dat mijne woorden een bedroevenden indruk bij de goede burgerij zullen maken. Ik ben van het tegendeel overtuigd; de goede burgerij verlangt bescherming tegen hen die, blijkens hunne daden, niet onder de vreedzame ingezetenen kunnen worden geteld.

Wat betreft de aanmerking van den spreker uit Gelderland op mijn beweren dat de aanneming van het amendement de aftreding van den Minister welligt ten gevolge zou hebben, dit mijn individuëel gevoelen moet in verband gebragt worden met hetgeen ik begrijp te behooren tot het karakteristieke van den militairen stand.

De Minister van Oorlog had de goedheid te zeggen: «Ik betuig den spreker uit de residentie mijn hartelijken dank voor de vergemakkelijking mijner taak en vooral voor de welwillendheid en warme belangstelling die hij mij betoond heeft.»

—

Vervolgens werd het amendement in discussie gebragt.

De Heer STORM VAN 's GRAVESANDE beklaagde zich over mij :

« Op het gevaar af van andermaal een antwoord van den afgevaardigde uit Harderwijk uit te lokken, moet ik mijn groot leedwezen betuigen over de wijze waarop door dien afgevaardigde ten opzigte van mijn amendement is gehandeld. Bij mijne eerste rede toch heb ik alle mijne medeleden dringend verzocht zich van elke beoordeeling van mijn amendement te onthouden, tot dat het nader door mij zoude zijn toegelicht; dit heeft dien afgevaardigde niet belet mijn amendement aan te vallen, zoodat zelfs de tusschenkomst van den Voorzitter dezer Vergadering is noodig geweest om hem te beletten daarmede voort te gaan. Hij is zoo ver gegaan dit amendement een *insidieus* amendement te noemen. Waarlijk, die handelwijze is niet edelmoedig: die handelwijze, ik aarzel niet het te verklaren, is deloyaal. »

Ik vroeg daarop het woord voor een persoonlijk feit. De Voorzitter gaf te kennen dat hij het woord over een personeel feit volgaarne verleenen zou, maar tevens moest opmerken de woorden *insidieus amendement*, niet gehoord te hebben, daar hij anders zou hebben aangemaand meer bedacht in de keuze der uitdrukkingen te zijn. »

—

Ik wensch met de meeste eenvoudigheid, bedaardheid en zachtmoedigheid, niet met fijn gesponnen redenen, waartegen het geachte lid uit Deventer gezegd heeft niet opgewassen te zijn, op de tot mij gerigte beschuldiging te antwoorden. Ik heb, zegt men, gesproken op eene *illoyale* wijs. Wanneer mijne woorden zooveel aanleiding geven tot misverstand en ongenoegen, zou dit veel kunnen bijdragen om mij het stilzwijgen op te leggen. Dit kan de bedoeling der Kamer niet zijn. Wat het woord, waaraan men zich ergert, betreft, ik heb het gebruikt; de Voorzitter, wanneer hij het gehoord had, zou mij niet ver-

maand hebben meer bedachtzaam in de keuze mijner uitdrukkingen te zijn, indien hij de daarbij gevoegde woorden insgelijks verstaan en daarmede in verband gebragt had. Nu is het woord op zich zelf genomen en daardoor verkeerdelijk geïnterpreteerd. Ik neem de geheele Kamer, en bepaaldelijk de leden die mij gehoord hebben, tot getuigen dat het niet in mijne bedoeling kan geweest zijn, ons lid uit Deventer te beleedigen; dat ik zijn amendement *insidieus* heb genoemd, omdat hij, meenende den Minister eene dienst te bewijzen, *ons en ook zich zelven* een strik om den hals zou geworpen hebben. Indien er, na deze verklaring, nog iets beleedigends in de uitdrukking blijft, neem ik ze gaarne terug, terwijl ik vergeving vraag. Tevens evenwel zeg ik dat het isoleren van gezegden iets hatelijks heeft, en aanleiding tot verkeerde gevolgtrekkingen geeft. Ik heb mij niet, zoo als ons geacht medelid meent, tegen de vermaning van den Voorzitter om niet bepaaldelijk over zijn amendement te spreken, verzet. Mijne redeneringen waren niet bepaaldelijk tegen *zijn* amendement, maar — en daarom kwamen zij bij de *algemeene* beraadslagingen te pas — tegen *elk* amendement gerigt. Het denkbeeld om deze begrooting gaaf en met eenparigheid aan te nemen kleef ik nog aan. De Minister heeft ons gezegd dat hij elke bezuiniging wenscht in te voeren, wanneer hij na rijp overleg bevonden zal hebben, dat zij aan het leger geen te groot nadeel zal aanbrengen. Op die verklaring kunnen wij, voor het oogenblik, gerust zijn, en voor dit departement doen wat wij voor de overige departementen gedaan hebben. Ten aanhoore van de Kamer en de Natie, houd ik vol dat het weinig vleijend ware voor den Minister, indien

men alle hoofdstukken der begrooting zonder wijziging aannam en die van zijn departement niet. Wij behooren te toonen dat de Kamer prijs stelt op de tegenwoordigheid bij het Ministerie van den man die op eene waardige wijze het leger representeert.

—

De Minister sprak omtrent de strekking van het amendement aldus:

« De geachte spreker uit Overijssel heeft te regt beweerd, dat de aanneming van het amendement *in het algemeen* geene stremming in de dienst zou veroorzaken. De contracten wegens onderhoud der vestingwerken althans loopen tot den eersten Mei aanstaande en worden betaald uit het dienstjaar 1849. Ik vind mij echter genoopt mij tegen dit amendement te verzetten, niet omdat daardoor zoozeer onregelmatigheden in de dienst kunnen onstaan, maar omdat dit amendement een wantrouwen te kennen geeft, dat ik niet kan gedoogen. Ik zou er door worden gelegd aan banden, waaraan ik mij niet kan onderwerpen, en die ik geheel strijdig acht met mijne verantwoordelijkheid als Minister. Wil men dat ik verantwoordelijk zal zijn, dan moet men mij ook vrij laten in den werkkring, dien mij de Grondwet aanwijst. »

Weldra werd, daar het reeds laat was geworden, en welligt ook om de toenemende levendigheid der discussie, met 36 tegen 23 stemmen, tot de verdaging besloten tegen den volgenden dag.

*** In de zitting van 19 December was ik de eerste aan het woord. — Het kwam mij voor dat de verwerping, *met overgroote meerderheid*, van het amendement, door eene formele verklaring van den Minister omtrent de onvermijdelijkheid van zijn ontslag, zou worden beslist. Deze verklaring aan den Minister te vragen, achtte ik het eenvoudigste middel ter bereiking van het doel.

—

Ik dank de leden die gisteren avond het voorstel om de beraadslaging uit te stellen hebben ondersteund, voor den tijd van beraad en overleg ook mij daardoor verleend. Ik stel op den voorgrond dat de geheele Kamer, geen enkel lid uitgezonderd, den Minister van Oorlog aan het hoofd van zijn departement wenscht te behouden niet alleen, maar te behouden op de meest eervolle wijze. Eene aanmerking die ik mij nog veroorloof, is deze, dat alle verzekeringen aan den Minister omtrent de bedoeling der leden, hoe welgemeend, niets beteekenen tegenover het votum der Kamer, omdat ze weinig of niet ter kennis komen van het publiek; omdat de groote vraag altijd is of het amendement door de Kamer verworpen of aangenomen werd. Is het dan niet zoo, dat het goedkeurend votum een ondragelijken blaam op den Minister werpt? Nu heb ik een denkbeeld aan de Kamer voor te dragen van grooten invloed op de stemming over het amendement. — Vooraf iets omtrent hetgeen gisteren avond heeft plaats gegrepen; opdat niet een min voorzigtig woord nadeelig werke op hetgeen ik in het belang van het Vaderland voorstel.

Ons geacht medelid uit Almelo dank ik voor hetgeen hij omtrent den overleden Koning gezegd heeft. Ik heb het een en ander in het midden gebragt tegen de staatkunde van ons geacht medelid in militaire zaken. Het is buiten mijne schuld dat hij niet tegenwoordig geweest is; want in het begin mijner rede, toen hij er nog was, heb ik verklaard eene tegenstelling te zullen maken tusschen de stelsels van den Minister van Oorlog en van het vorige Bewind; ook heb ik in de afwezigheid van ons medelid niets gezegd dan hetgeen ik in zijne tegenwoordigheid

(welligt een weinig sterker) zou gezegd hebben, namelijk dat sommige denkbeelden in zijne belangrijke rede mij voorkwamen, op grond ook van onze vaderlandsche historie, aan tegenspraak onderhevig te zijn. Voorzeker niemand zal hem van lafhartigheid verdenken. Indien er dwaling geweest is, was het dwaling van het verstand, niet van het hart. Het is overbekend dat hij zich steeds met cordaatheid heeft verzet tegen al wat den schijn had van verdrukking; dat hij dit niet alleen met woorden maar met daden getoond, dat hij zijn vaderlandschen inborst reeds als jongeling tegenover de Napoleontische overheersching geopenbaard heeft.

Nu kom ik tot den voorsteller van het amendement. Ik heb mij den tijd van beraad ten nutte gemaakt, en wil nu, wat ik gisteren avond niet zou gedaan hebben, een woord terugnemen dat hem geërgerd heeft. Ik zelf veroordeel het thans, en waarom? Niet omdat ik tot de orde kon geroepen worden. De Kamer heeft mijne uitlegging beaemd. Het woord, in het verband der zinsnede, was niet onparlementair. Maar ik veroordeel de uitdrukking thans, omdat sommige woorden door het gebruik eene zoo ongunstige beteekenis hebben verkregen, dat ze, hoe ook met andere uitdrukkingen omkleed, in eene Vergadering, waar het niet altijd mogelijk is het verband terstond met juistheid te vatten, aanleiding geven tot misverstand. De susceptibiliteit van den geachten voorsteller was te meer regtmatig, omdat ik, terwijl ik voor den eenen krijgsman als verdediger van het punt van eer optrad, diezelfde billijke ligtgeraaktheid in een anderen krijgsman te weinig in het oog hield.

Hetgeen ik verder te zeggen heb, betreft het algemeen

belang. Het votum dat wij zullen uitbrengen, is minder voor den Minister dan voor het Vaderland gewigtig. Ik ben overtuigd dat de Minister niet zoo gehecht is aan zijne betrekking, dat hij zou aarzelen die neder te leggen, wanneer hij eene ondergeschikte houding tegenover deze Kamer zou moeten aannemen. De zaak is van belang voor het Ministerie. Ik weet dat men daarvan geen kabinetsquestie zal maken, maar zij raakt toch het belang en de eer van het geheele Ministerie. Het zal zonderling zijn wanneer, volgens de vergelijking van ons hooggeacht medelid uit Sneek[1], de Minister en ik in eene vesting opgesloten zijnde, geen enkel lid van het Ministerie ons te hulp komt. De zaak is van belang voor het Vaderland, omdat het wenschelijk is dat het Ministerie ondersteund worde; een « *ministère de coalition* », als in Frankrijk, welligt het eenige dat met de behoefte van het oogenblik overeenkomt. Ik reken dit aan het Ministerie niet tot verdienste, evenmin als aan ons dat wij het ondersteunen; maar ondersteuning is voor alle partijen van belang, en men zou groot nadeel aan het Vaderland berokkenen, indien men alweder begon pogingen aan te wenden om het Ministerie te doen vallen. Met bescheidenheid vraag ik: welke zijn de groote zwarigheden waartegen het amendement ons moet beveiligen? welke, na de rondborstige verklaring van den Minister, de groote gevaren welke het Vaderland zou loopen en waartegen het amendement in veiligheid stelt? Is het tegen vrees van geldverspilling? Is het tegen de vrees dat het sloopen van de vestingen aan den IJssel niet in rijp beraad zal worden

[1] De Heer Costerus.

genomen; dat de voorlichting van deskundigen niet zal plaats hebben? Blijft die vrees, blijven die bezwaren nog over, na de inlichting van den Minister? wanneer men in het oog houdt de verantwoordelijkheid, zoo als de Minister die gevoelt, niet alleen de verantwoordelijkheid welke in de Grondwet, maar ook die welke geschreven is in het hart? — Hebben wij niet dezer dagen van den Minister van Finantiën, in eene rede welke de Kamer met veel belangstelling gehoord heeft, de verklaring vernomen dat hij eene hoogere verantwoordelijkheid kent dan die van de Grondwet? Is dit niet het denkbeeld ook van den Minister van Oorlog? Ofschoon ik hoogen prijs stel op de grondwettige verantwoordelijkheid, geloof ik dat de Kamer en de Natie zich zullen verblijden, wanneer een Nederlandsch Minister eene hoogere verantwoordelijkheid kent.

Nu het voorname argument van den voorsteller en van degenen die in zijn zin en geest hebben gesproken. Waarin bestaat het? Wij hebben reeds zoo dikwijls, zoovele jaren achtereen, van ministeriële verantwoordelijkheid gehoord; het is eene uitvlugt, een middel om zich voor het oogenblik vrij te maken; een waarborg welke niets beduidt. Ik geef toe dat deze opmerking grond heeft in hetgeen menigwerf in deze vergaderzaal geschied is. Ik weet, en velen in den Lande zullen het niet vergeten zijn, dat de voorsteller en andere leden der Kamer zich met kracht tegen geldverspillen verzet hebben. Bij de verdienstelijkheid van zijn geslacht in de geschiedenis der wetenschap, mag ook deze pligtbetrachting met eere worden vermeld. Ik stel er zelf hoogen prijs op dat ik tegen vele maatregelen en misbruiken met verontwaardiging opkwam. Het zijn antecedenten die ik ook heb, en

nimmer in deze Kamer hoop te verloochenen. Maar ik vraag: houdt men genoeg in het oog de verandering van tijden en omstandigheden? bedenkt men dat de Kamer, vroeger bijkans onvermogend, thans bijkans alvermogend is geworden; dat we thans eene Kamer hebben die, als ik mij dus uitdrukken mag, Ministeriën verteert; eene Kamer die, tegen wil en dank, het regeren schier onmogelijk zou kunnen maken; eene Kamer die, wel ver van tegenstand bij het Gouvernement te ontmoeten, zelve gevoelt dat zij leiding van het Gouvernement behoeft? Is dit geene verandering van tijden en omstandigheden? behoort dit geen invloed op onze beschouwingen te hebben? De Kamer heeft toezigt en *veto* omtrent de meest gewigtige aangelegenheden van het Vaderland: ze heeft het regt van amendement, eene jaarlijksche begrooting, de interpellatie van het Ministerie. De Kamer zal ontvangen eene wet regelende de ministeriële verantwoordelijkheid, eene wet op de finantiële rekenpligtigheid, op het regt van enquête. Indien dit niet genoeg is, indien men nu nog vreest voor de Ministers, indien men nu nog noodig acht het Ministerie op allerhande wijzen in bedwang te houden, zou men mogen vragen of de Kamer niet te weinig op eigen politieke veerkracht rekening maakt? Indien men aan zoodanigen overvloed van hulpmiddelen niet genoeg heeft, welk oordeel spreekt men dan over zich zelven uit? Voorwaar, wanneer men de geschiedenis van onzen tijd en al wat ons omringt nagaat, is het blijkbaar dat men, op die wijze voortgaande, wel verre van te erlangen die kracht en die mate van wezenlijke vrijheid welke wij allen wenschen, integendeel het Vaderland vroeg of laat, misschien wel-

dra, zal brengen in een toestand van verwarring en ontbinding, waaruit vrij wat erger willekeur zal ontstaan dan onder het zoogenaamde stelsel van behoud.

Ziet hier nu het denkbeeld dat ik aan de Kamer in overweging geef. Ik herhaal: het is aller wensch den Minister te behouden. Het was aandoenlijk te zien hoe de Minister gisteren, onder de parlementaire vormen, waarmede hij minder bekend is, te worstelen had; treffend hoe hij, door de taal van het hart, alle bezwaren overwon. Ik verzoek hem, met dezelfde cordaatheid waarmede hij verscheidene malen het woord heeft gevoerd, te verklaren, of het denkbeeld dat, door de de aanneming van het amendement, zijne positie als hoofd van het Departement gecompromitteerd is, bij hem opkwam *ten gevolge van de rede, die ik in de Kamer gehouden heb, dan wel van het oogenblik af dat hij met het amendement bekend werd?* Of hij gisteren in deze Kamer gekomen is met de overtuiging, dat, wanneer het amendement wierd aangenomen, hij geen Minister zou kunnen blijven, dan wel of die overtuiging het gevolg is geweest van hetgeen ik sprak? Ik heb op die verklaring regt; want, indien de opvatting door mijne woorden veroorzaakt is, zal door zeer velen in en buiten de Kamer geoordeeld worden dat ik de zaden van tweedragt in de Kamer heb gestrooid. Is daarentegen de Minister zelf met dit denkbeeld in de Kamer gekomen, dan heb ik aanspraak op erkentelijkheid, omdat ik getoond heb het gevaar waarin dat amendement ons brengt. Indien de Minister de verklaring aflegt dat zijne wijze van zien het gevolg is van mijne rede, zal ik welligt zelf voor het amendement stemmen. En waarom? Wanneer de Minister die verklaring aflegt, be-

schouw ik den indruk als voorbijgaande; dan zal die wel uitgewischt worden. Indien hij het tegenovergestelde verklaart, zeg ik tot al mijne medeleden: stemt tegen het amendement, want dan is het besluit van den Minister onveranderlijk gevestigd. Wat zal het gevolg zijn? dat Nederland verliezen zal een Minister van Oorlog, dien de gansche Kamer wenscht te behouden; dat men hem zal verliezen, omdat hij te veel gehecht is aan het punt van eer, omdat hij te zeer datgene vasthoudt wat ook den Nederlandschen krijgsman kenmerkt en versiert.

Ik wend mij nog eenmaal tot den steller van het amendement. Gij zijt nog geheel vrij; zoo iemand aan uwe bedoelingen kon hebben getwijfeld, de wijze waarop gij uw amendement verdedigd hebt, nam alle verdenkingen weg. Gij zijt vrij; neem uw amendement terug, trek het in. Zoudt gij, indien het op dit oogenblik van u afhing, de aanneming inderdaad wenschelijk achten; ik zeg niet bij de zekerheid, maar bij de mogelijkheid, dat de Minister volhardt in zijn besluit; en zoo gij de aanneming zelf niet wenschelijk acht, waartoe volhardt ge? Toch niet om de eer der volharding? door de zelfverloochening der toegeeflijkheid, zal grooter eer bij de Kamer en de Natie worden behaald. Ik meen den geëerden voorsteller te mogen zeggen, en ik geloof niet dat hij mij wederspreken zal: dat hij zelf gisteren avond, onder den indruk van de rede des Ministers, getroffen en geroerd is geweest. Men bedriegt zich zelden, wanneer men, ten koste der eigenliefde, de inspraak van het hart volgt.

Ik zal dus de verklaring van den Minister afwachten, en wanneer zij tegen mijne verwachting mogt zijn, waarmede zal ik mij dan troosten? Hiermede, dat mijn eenig

misdrijf geweest is dat ik te hooge gedachte heb gehad van de fierheid, van de betamelijke hooghartigheid, die elken krijgsman, ook den Nederlandschen, betaamt. Indien eene verklaring afgelegd wordt, gelijk ik ze te gemoet zie, dan zeg ik: laat ons toonen dat, boven alle politieke verscheidenheid, hooger doel ons vereenigt, dat er eene taal is die in deze Kamer weêrklank vindt, omdat zij beter waarborgen geeft dan alle constitutionele vormen, omdat zij overeenkomt met datgene waardoor ons Vaderland groot geweest is, en alleen groot kan zijn in de toekomst; omdat die ronde taal zich vereenigt met het denkbeeld waarop ieder regtgeaard Nederlander prijs stelt: het denkbeeld van eenvoudigheid en rondborstigheid, van Nederlandsche goede trouw!

—

De Minister sprak geheel overeenkomstig mijn wensch en verwachting:

« Na de verklaring, welke ik gisteren voor deze Vergadering heb afgelegd omtrent den indruk, dien het voorgestelde amendement op mij te weeg heeft gebragt, had ik gedacht dat het niet noodig zou zijn geweest hierop andermaal terug te komen. Echter moet ik dit thans doen, en wel omdat men aan dat amendement het voorkomen heeft willen geven van eene welwillende bedoeling, namelijk om mij te ondersteunen. Maar, ik heb geen steun gevraagd; ik verwacht dien zelfs niet van het comité van defensie; ik vraag dien aan niemand. Aan het hoofd geplaatst van het Departement van Oorlog, vermeen ik genoegzame zelfstandigheid te moeten bezitten om mij tegen allen invloed, van welken aard ook, te waarborgen, en ik geloof in mijne langdurige loopbaan bewijzen te hebben gegeven, dat ik eenige zelfstandigheid bezit. Op het hooge standpunt, waarop het den Koning behaagd heeft mij te plaatsen, wil ik mij niet regts en links

laten ondersteunen; daardoor toch zou ik voor het oog van 't leger en der Natie staan als een Minister, die van alle kanten gestut moet worden, en ik hoop dat dit het geval niet is. »

«De geëerde spreker uit de residentie heeft gevraagd, of ik in deze Kamer was gekomen met het vaste plan om mij tegen het amendement te verzetten, en of het reeds dadelijk dien indruk op mij had te weeg gebragt, dat ik vermeende bij de aanneming van hetzelve geen Minister te kunnen blijven. *Ik zal dien geëerden spreker, aan wien ik zooveel dank verschuldigd ben, ronduit verklaren, dat, zoodra het geëerde lid uit Overijssel te kennen gaf dat hij het amendement zou voorstellen, ik toen reeds dadelijk het voornemen opvatte, om, bij aanneming van het amendement, mijn ontslag in te dienen, omdat ik daarin een blijk van wantrouwen zou moeten zien.* »

De Heer Storm van 's Gravesande trok daarop het amendement in. Hij deed opmerken dat, wanneer door hem, *na de stellige verklaring des Ministers* gepersisteerd wierd, hij inderdaad niet alleen wantrouwen zou toonen, maar den schijn op zich zou laden, als of hij den nieuw opgetreden Minister belemmeren wilde. Noch het een noch het ander ligt in zijne bedoeling: hij wil, vooral uit hoofde der bijzondere omstandigheden waarin hij niet lang geleden is gewikkeld geweest, ook zelfs den minsten schijn daarvan vermijden; en het was hem ernst toen hij verklaarde zijn amendement voor te stellen in het belang zoowel van den Minister als in dat der zaak zelve. Het is daarom dat hij thans niet aarzelde in het wel begrepen belang van het Vaderland zijn amendement in te trekken.

Toen eindelijk, zeide de Minister van Justitie.

«Even als de Minister van Oorlog, waren al de andere Ministers reeds dadelijk van oordeel, dat indien het amendement door de Kamer wierd aangenomen, in die aanneming een blijk van wantrouwen jegens dien Minister gezien zou moeten worden. »

« Nadat nu de zaak zoodanigen loop genomen heeft en de geëerde voorsteller van het amendement, de verkeerde gevolgen die het zou

kunnen hebben, ziende, dit heeft ingetrokken, nu meen ik dat het oogenblik gekomen is, om te verklaren, dat al de Ministers het met hunnen ambtgenoot eens zijn. »

Sommigen dachten dat van het bondgenootschap had moeten blijken, *eer* de strijd beslist was.

BEGROOTING.

H.

ONDERWIJS.

ZITTING VAN 20 EN 21 DECEMBER 1849.

*** Bij de Circulaire van 2 December was aan Gedeputeerde Staten de wensch van den Minister van Binnenlandsche Zaken kenbaar gemaakt, naar meer billijkheid in de autorisatie van Bijzondere Scholen. De Minister vond dezen maatregel genoegzaam, om het naderen der wet op het onderwijs. Mij kwam eene *transitoire wet*, ter verzekering van de vrijheid van *bijzondere* scholen wenschelijk voor. Omdat het uitzigt op eene naderende algemeene wet mij zeer onbestemd en twijfelachtig scheen. Omdat door sommige autoriteiten tot het systema van willekeur teruggekeerd werd. Omdat het hier geene verwezenlijking der voorschriften van de gewijzigde Grondwet betrof, maar bescherming tegen een onregt waarbij de geest en bedoeling der wet van 1806, en vooral ook der Grondwet van 1815, miskend was. — Ik meende dus te moeten aandringen op die wezenlijke hulpverleening welke ik reeds meermalen (zie mijne *Adviezen* in 1849, blz. 169 en hierboven, blz. 9), met blijkbare goedkeuring van de Kamer verzocht had.

—

Zeer verlangend naar het einde van deze discussie, wil ik met de vermoeide Kamer een accoord maken. Indien ik

door niemand word aangevallen en het woord niet behoef te vragen voor een personeel feit, — de tijd daartoe kan natuurlijk niet medetellen en komt op het hoofdstuk van *onvoorziene uitgaven*, — verbind ik mij om over de begrooting van Binnenlandsche Zaken, zoo rijk aan gewigtige onderwerpen, niet meer te spreken dan één kwartier uurs over drie punten van ondergeschikten aard. Nu heb ik een zeer gewigtig onderwerp, dat de sympathie van deze Kamer heeft, en waaromtrent er is *periculum in morâ:* de vrijheid van *bijzonder onderwijs*, die, niettegenstaande de bedoeling der Grondwet ook vòòr 1848, sedert zoovele jaren een hersenschim in Nederland bleef. Ik wensch te spreken over *de circulaire van den Minister van Binnenlandsche Zaken van 2 December jl.*, en dank den geëerden spreker uit Sneek[1], dat hij daartoe eenigzins den weg gebaand heeft, ofschoon ik tot een ander resultaat kom. Mijne stelling is: om het doel van de circulaire te bereiken, wordt eene *transitoire wet* op het onderwijs vereischt. De zaak die ik bepleit, is door den Minister, even als door mij, sedert vele jaren voorgestaan; wij hebben beiden hetzelfde doel. De vraag is alleen, hoe wordt het bereikt? Niet, volgens mij, door de circulaire van 2 December. Ik verzoek echter den Minister van Justitie voor die circulaire mijne dankbetuiging aan zijnen afwezigen ambtgenoot te willen overbrengen. Men heeft gezegd: « wacht op onze daden ! » Dit noem ik eene *daad*, te gelijk een programma; eene verpligting die het Gouvernement op zich neemt om te handelen gelijk in de circulaire wordt aangewezen, om gevolg te geven aan zijne toezegging om de *bestaande* wettelijke

[1] De Heer Costerus.

bepaling — en de Kamer gelieve wel op te merken dat hier geene de minste quaestie is van de *herziene* Grondwet, zoodat geen beroep op het 2de additionele artikel der Grondwet te pas komt — in den meest milden zin toe te passen. Het is een programma, zeg ik; eene poging, om de Grondwet, gelijk bij het laatste adres van antwoord op de troonrede werd uitgedrukt, tot *weldaad* te maken; een bewijs dat het Ministerie in dezen *homogeen is met de Kamer*, omdat de Kamer zich aan de vrijheid van het onderwijs altijd gunstig betoond heeft. Het zij mij dus geoorloofd een verzoek aan het Gouvernement te doen, namelijk, dat bij eene transitoire wet *onverwijld* in het bijzonder onderwijs worde voorzien. Met opzet gebruik ik het woord *onverwijld*, in het eerste adres van antwoord door deze Kamer gebezigd, terwijl desniettemin nu een jaar verstreek zonder dat iets verrigt is. Ik wensch *onverwijld* eene transitoire wet waarbij op wettelijke wijze voorzien worde in datgene wat negen jaren geleden gevraagd is. De commissie voor het lager onderwijs in 1840 door Koning Willem II zamengeroepen, wier verslag eerstdaags aan de Kamer zal worden rondgedeeld, heeft eenstemmig verzocht, als middel om moeijelijkheden te doen ophouden, dat de autorisatie tot oprigting van bijzondere scholen niet dan om *zeer gewigtige redenen* mogt worden geweigerd en in allen gevalle de redenen voor het afwijzen van het verzoek binnen een bepaalden termijn, door tusschenkomst van Gedeputeerde Staten, aan den Minister van Binnenlandsche Zaken zouden kenbaar gemaakt en vervolgens door dat Departement aan het oordeel des Koning onderworpen worden. Indien men vrijheid van bijzonder onderwijs verlangt, zou die eenstemmige wensch

der commissie in eene *wet* moeten geformuleerd worden. Hiertegen kunnen, naar mij voorkomt, slechts drie bedenkingen worden gemaakt. De eerste, dat de moeijelijkheden in het oprigten van bijzondere scholen niet zoo groot meer zijn; de tweede, dat de wet op het lager onderwijs niet lang meer zal achterblijven; de derde, dat wij behooren af te wachten de uitwerking van de circulaire van den Minister. —Voorloopig wil ik opmerken, dat het niet in mijne bedoeling ligt het Gouvernement te bemoeijelijken. Juist het tegendeel: ik doe wat het geëerde medelid uit Dordrecht[1] gedaan heeft omtrent den waterstaat: hij verlangde ook transitoire maatregelen.. Waarom? omdat hij inziet dat eene algemeene wet niet spoedig tot stand komt, en zijn voorstel dus vele moeijelijkheden voor het Gouvernement, vele klagten, zou uit den weg ruimen.

De eerste bedenking is: de moeijelijkheden zijn zoo groot niet meer.—De moeijelijkheden, die in 1848 zeer verminderd waren, zijn weder in 1849 toegenomen. Behoudens den eerbied jegens de plaatselijke en gewestelijke autoriteiten, moet ik zeggen dat er antecedenten bestaan die mij niet zoo geheel onbezorgd maken. Er zijn er die, onder den indruk van de gebeurtenissen in 1848 het hoofd gebogen hebben, gelijk eene bies in den storm, en het in 1849 hebben opgebeurd; zoodat veel weder geworden is, gelijk het te voren was. Ik zou voorbeelden kunnen aanhalen. Men zal vragen: hoe is dat mogelijk, welke argumenten gebruikt men? De zaak is eenvoudig: vooruitgedreven, liet men de argumenten liggen; wedergekeerd,

---

[1] De Heer Lotsy.

vindt men ze terug : er is geen argument, hoe onbeduidend en hoe dikwijls wederlegd, dat men niet weder te berde brengt. Ik laat de bijzonderheden daar. Indien er geene moeijelijkheden waren en de zaak op dit oogenblik geen belang had, kwam de circulaire niet te pas. De Minister zelf schrijft : « de ongelijkheid *bestaat*, daar sommige autoriteiten het oprigten van scholen zeer gemakkelijk, andere daarentegen het moeijelijk maken. » Deze uitdrukking toont dat, volgens den Minister, de eerste bedenking geen kracht heeft.

Omtrent de tweede verschil ik in gevoelen met den Minister. Volgens hem, is de wet op het lager onderwijs aanstaande. Ik beweer dat ze iederen dag verder van ons afgaat. — Waar geen heerschende Kerk is, zijn slechts drie systemen op het onderwijs denkbaar. Het eerste dat men de godsdienst van de scholen afscheidt, zoodat de godsdienst verlaagd worde tot een vak van onderwijs, de school tot eene plaats waar schrijven, rekenen en lezen geleerd wordt. Dit systeem is sedert lang door alle deskundigen afgekeurd ; maar voor een Gouvernement dat zich, wegens het verschil der Gezindheden, in verlegenheid bevindt, is het schijnbaar een gemakkelijk middel om zich te redden : van daar dat ons dergelijke wet is voorgelegd. — Het tweede systeem is hetgeen in ons vaderland bestaat, dat der gemengde scholen. De Staat is bevoegd om eene zekere schoolgodsdienst ten rigtsnoer te stellen ; de Staat, als geestelijk geneesheer, bepaalt de maat en gehalte van het godsdienstig voedsel der Natie. Eene bepaling, naar gelang der omstandigheden of der veranderde inzigten van het Gouvernement, telkens voor afwisseling vatbaar. Dit vindt tegenwoordig van vele zijden tegenspraak. — Het derde

systeem is, dat de Staat in overleg treedt met de Gezindheden; een stelsel dat ik verdedig en dat, voor als nog niet algemeen aangenomen wordt.

Wij hebben dezer dagen over het regt van de Gezindheden hooren spreken, en toen heeft de Minister van Justitie het laten liggen van argumenten der tegenpartij geteld onder de kunstgrepen zijner strategie. Evenwel, wanneer een punt van groot gewigt bij den Minister belast met de verdediging van een ontwerp geen tegenspraak ontmoet, mag men zich vleijen dat het door hem en het Ministerie beaêmd wordt. Ik heb, op grond van het regt der Gezindheden, den Minister verzocht niet te dulden dat een soortgelijke wet op het onderwijs voorgedragen wierd als in het verleden jaar. De Minister zweeg. Ik heb, om dit zwijgen, eenige hoop, dat mijn systeem door het Gouvernement niet afgekeurd wordt. Doch, hoe dit zij, het vooruitzigt van een spoedig tot stand komen van de wet is met alle waarschijnlijkheid in strijd. Elk van de drie stelsels zal in deze Kamer zooveel tegenstand vinden dat het onmogelijk zal zijn eene wet te verkrijgen en dat wij daarop, even als in Frankrijk, welligt vele jaren zullen wachten. — Derhalve, indien er zooveel waarschijnlijkheid is dat de verlangde wet nog lang zal achterblijven, moet in de gewigtige aangelegenheid door eene transitoire wet worden voorzien.

Eene bedenking blijft nog over. Wij hebben de *circulaire*, zegt men, en moeten de uitwerking afwachten.

Ik zou in overweging geven of de Minister zijn vijand niet te ligt geteld heeft; of de circulaire het oogmerk bereiken kan; of zij zal doen hetgeen een Koninklijk besluit, eene wet, ja de Grondwet zelf niet verrigt heeft. — Een *Konin-*

klijk besluit. Het is bekend — en, wanneer de leden der Kamer zullen gelieven in te zien het rapport van de Commissie van 1840, zal het hun nog duidelijker worden; maar het is overbekend, ik herhaal het, dat de bedoeling van den overleden Koning in 1840, en ook bij het nemen van het besluit van 1842, geweest is, om te gemoet te komen aan diegenen zijner onderdanen, die uit een godsdienstig oogpunt bezwaar vonden in de gemengde scholen. Daarom moest er voor de vrijheid van bijzondere scholen beter worden gezorgd. Het tegendeel is gebeurd. Van het oogenblik af dat het besluit werd genomen, is de tegenstand al feller en feller geworden. Zal nu de Circulaire doen waartoe het Koninklijk besluit niet bij magte geweest is? — De *wet* van 1806 vermogt het ook niet; zij is geweest eene reactie tegen de wetten van 1803 en 1801, waarin het bijzonder onderwijs te niet gedaan en in het openbaar schoolwezen geënclaveerd werd. Zij was aan eenige vrijheid van bijzonder onderwijs niet vijandig. Ik vraag wederom: zal de circulaire meer doen dan een Koninklijk besluit en eene wet? — De *Grondwet* van 1815 was aan het bijzonder onderwijs gunstig, en mogt de Minister van Binnenlandsche Zaken daaraan twijfelen, dat ik niet kan onderstellen, ik zou mij beroepen op hetgeen hij in zijne Aanteekening op de Grondwet en voor 20 jaren geschreven heeft, toen men onder de bestaande Grondwet van 1815 betamelijke vrijheid van bijzonder onderwijs bestreed. Toen heeft hij van de theorie, welke, alleen aan de Regering, het regt toekent om onderwijs te geven, gezegd: «De verontwaardiging weêrhoudt mij om deze ongelukkige leer verder na te gaan. En ik kan een smartelijk gevoel niet onderdrukken, dat men het waagt,

om in dit land, van ouds den zetel der vrijheid, en aan onze vrijgezinde en edelmoedige regering zulke lessen te geven van een despotisme dat slechts in Frankrijk op de puinhoopen eener omwenteling kon stand grijpen, welke alle gevoel van eigene en nationale waarde uitgedoofd had. Geen Nederlandsch hart kan zoodanige leeringen koesteren of ze dulden.»[1] De Minister schreef menige bladzijde waarvoor het Vaderland hem dank verschuldigd is, geene waaraan hij met meer genoegen herdenken kan. Ik zeg weder: zal de circulaire doen wat zelfs de Grondwet niet heeft kunnen doen?

Nog eene herinnering komt hier te pas. Er is reeds eene ministeriële circulaire van den jare 1842 in denzelfden zin en geest, van den Minister Schimmelpenninck, bij gelegenheid van het uitvaardigen van het besluit. Daarbij is met de meeste kracht en aandrang, ongeveer gelijk thans, aan de plaatselijke en gewestelijke besturen aanbevolen de meest vrijgevige uitlegging. Waarom zal de circulaire van 1849 meer invloed uitoefenen dan die van 1842? — De vorige Minister is in een moeijelijken en zeer onaangenamen toestand geraakt, ten gevolge van de circulaire; hij heeft moeten dulden dat zij niet in het allerminst werd nageleefd. Wanneer, bij voorbeeld, men het besluit van 1842 vergelijkt met eene afwijzende dispositie op een request aan het stedelijk bestuur van 's Gravenhage — ik zeg dit niet omdat ik er persoonlijk in was betrokken, maar omdat het eene merkwaardige bijdrage levert tot juiste waardering van den toestand van het lager onderwijs in ons Vaderland — ziet men dat het Koninklijk besluit geheel en

---

[1] *Over het bestuur van het onderwijs*. Zutphen 1829, bl. 25.

al omgekeerd is. De circulaire kwam niet in aanmerking, en de Minister heeft moeten dulden dat zijn gezag, en dat des Konings, in de residentie ter zijde gesteld wierd. Ik ben het eens met het geachte medelid uit Sneek, dat de circulaire van 2 December de zaak niet verbeteren, maar aanmerkelijk verergeren zal. Het is een halve maatregel; de Regering zal tegenwerking ontmoeten. Zeer natuurlijk, want het zal in twijfel worden getrokken of de circulaire (daar in de Grondwet, ook vóór 1848, regeling van het onderwijs bij de *wet* bedoeld werd) genoegzame kracht heeft. De Minister zegt: « Niet zonder grond zou kunnen worden beweerd dat de uitvoerende magt ten deze aan de besturen toegekend, uit den aard der zaak ondergeschikt is aan de algemeene uitvoerende magt. » Ofschoon dit niet zonder grond kan worden beweerd, zal aan den anderen kant het tegendeel beweerd worden. Ten gevolge van de circulaire zullen des te meer klagten ontstaan. Men houde den bijzonderen toestand van het Vaderland in het oog. Het is wenschelijk dat kleingeestige oppositie tegen dit Ministerie zooveel mogelijk worde geweerd. En wanneer men een blik werpt in het menschelijk hart, is het meer dan waarschijnlijk dat de circulaire dezen kleingeestigen wederstand zal opwekken. Zij is niet noodig voor die plaatselijke en gewestelijke besturen, die de Grondwet in milden geest willen helpen ten uitvoer brengen, en derhalve met den Minister eenstemmig zijn; zij is geschreven voor die welke in tegenovergestelden zin zouden handelen, en dus in den grond der zaak in oppositie zijn tegen den Minister. Weet ge, welke taal door sommigen zal worden gevoerd? « Het zal den Minister *zeer aangenaam* zijn; ei! juist daarom is het mij niet aangenaam

en ik zal het niet doen.» Het resultaat zal wezen dat de circulaire de kleingeestige oppositie zal wekken; men zal al het mogelijke doen om te toonen dat men geene sympathie voor het Bewind heeft. Wat zal dan gebeuren! De circulaire zal schadelijk zijn voor het Ministerie en voor ons: wij zullen minder gemakkelijk verkrijgen hetgeen wij verlangen, en de eerste daad van het Ministerie, dat gezegd heeft: « wacht op onze daden, » van het Ministerie, aan hetwelk men veerkracht toeschrijft, zal eene ijdele daad geweest zijn, eene daad die niet het minste gevolg zal hebben, en den toestand verergeren zal, in plaats van dien te verbeteren.

Mag ik dan niet verlangen, en zou de Kamer niet met mij wenschen, dat in eene zaak als deze, waarin de geheele Vergadering belang stelt — want ik durf zeggen dat de vrijheid van *bijzonder* onderwijs, het *openbare* laat ik daar, de sympathie van de Kamer heeft, en dat ieder eene behoorlijke vrijheid, niet enkel op het papier, in de Grondwet, maar in wezenlijkheid verlangt, — mag ik dan niet zeggen dat het, voor de eer van het Ministerie, voor de eer der Kamer en om het gewigt der zaak, wenschelijk is, dat nu eindelijk de voorziening, reeds zoolang verwacht, tot stand kome?

Er is nog eene tegenwerping, die ik niet bij de drie andere gevoegd heb, omdat ze, naar ik vertrouw, in deze Kamer niet zal gemaakt worden. Buiten de Kamer is eene zeer magtige en talrijke tegenpartij, welke die tegenwerping maakt; eene partij die volstrekt niet wil dat er regeling van het onderwijs plaats hebbe, waarbij min of meer vrijheid gegeven worde, voor dat de algemeene wet op het lager onderwijs tot stand komt. En waarom niet? de zaak

is beslist, het is uitgemaakt dat er vrijheid van bijzonder onderwijs moet zijn: waarom mag het nu niet gebeuren? waarom mag daarin niet door particuliere maatregelen voorzien worden? waarom mogen de ingezetenen omtrent hunne dierbaarste belangen niet te vrede gesteld worden? Omdat men, bij de wetgeving op het lager onderwijs, aan art. 194 der Grondwet verlangt eene interpretatie te geven waardoor de vrijheid van *bijzonder* onderwijs, eens voor al, te niet ga. Met twee voorbeelden kan ik duidelijk maken wat men bedoelt. Vrijheid van bijzonder onderwijs, maar hoe? Als of iemand zich in eene vesting opsloot, en van de muren u toeriep: ge hebt vrijheid van binnenkomen, wanneer gij middel weet om u door de bolwerken een weg te banen. Wil men een ander voorbeeld? Bij eene zamenkomst wordt de meest mogelijke vrijheid van intrede verleend, maar zekere coterie heeft in tijds alle plaatsen bezet, en laat aan de menigte zeggen: iedereen heeft vrijheid om in te gaan. Wanneer de Kamer art. 194 van de Grondwet overweegt en eenige brochures over dit onderwerp inziet, zal men spoedig begrijpen wat eigenlijk door de tegenstrevers bedoeld wordt. Nu ik de stoutmoedigheid gehad heb in deze Kamer te herhalen den wensch naar eene transitoire wet, zal ik spoedig in dagbladen en brochures uitgekreten worden als behoorende tot eene der twee factiën, die in deze Kamer vrijheid van bijzonder onderwijs verlangen; maar ik zal de Kamer verzoeken na te gaan of niet alle argumenten tegen mij nederkomen op den wensch om, bij de wet dergelijke illusoire vrijheid van bijzondere scholen tot stand te brengen. Ik roep het Ministerie toe: geef ons de transitoire wet, want ge kunt het doen. Wij hebben reeds zoolang

om vrijheid van bijzonder onderwijs gevraagd, geef aan een billijk verlangen gehoor.

Ik zou eindigen, indien niet ons geëerd medelid uit Dokkum[1] door zijne belangrijke rede mij de gelegenheid had geopend, om dit gewigtig onderwerp uit nog hooger standpunt te beschouwen. Ik dank hem daarvoor, vermits ik, uit hetgeen hij gezegd heeft, voor de transitoire wet het sterkste argument ontleen: KUNT GE BIJNA NIETS GEVEN, GEEF DAN TEN MINSTE HETGEEN GIJ KUNT. De spreker zeide dat geene der verwachtingen van de grondwetherziening, na verloop van anderhalf jaar, zijn vervuld, en dat niet eens de grond tot vervulling gelegd is. Dit feit beaêm ik. En nu heeft hij de oorzaken hiervan medegedeeld. Wij hebben de impulsie in ons Vaderland verward met revolutie-geest en communisme en socialisme. Het Ministerie, daarover ontsteld, is te kort geschoten in het voldoen aan de gegeven belofte; maar nu er een nieuw Bewind is, verkeert ons medelid nog in de aangename gemoedsstemming waarin de ontwerpers van het adres van antwoord zich bevonden, die hoopten dat hetgeen het vorig Ministerie verzuimd had, nu zou ten uitvoer gebragt worden. Het zij mij vergund, naar aanleiding hiervan eene vraag te doen voor het Vaderland, van belang. Wat is de *oorzaak* dezer teleurstelling? het antwoord zal de wenschelijkheid toonen der transitoire wet voor het Ministerie zelf.

Geene der *verwachtingen* van de grondwetherziening is vervuld, en geene der *grondslagen* tot vervulling is gelegd Ik heb er niets bij te voegen. Omtrent de *oorzaken*

---

[1] De Heer HUGENHOLTZ.

der teleurstelling verschil ik. Ons medelid zoekt die in *omstandigheden en personen*, ik daarentegen in *beginselen*. Ik meen dat Nederland sedert Maart 1849 in een tijd van *proefneming* verkeert. Toen is eene commissie benoemd ter grondwet-herziening; zij werd zamengesteld uit bekwame vertegenwoordigers der partij die den boventoon had; men heeft zich van toen af bezig gehouden met experimenten, die tot dusverre mislukt zijn. Werden die proefnemingen op zuivere wijs genomen? Dit is het wat de spreker uit Dokkum contesteert. Hij wijt de mislukking aan het vorig Bewind. Ik daartegen stel dat dit alles gedaan heeft *wat het doen kon*. Vervulling van de bij de Grondwet gedane beloften was, met toepassing der toen hoog opgevijzelde begrippen, eene onmogelijkheid, zonder in revolutionaire maatregelen, waarvan de kern der Natie een afkeer had, te vervallen. De eerste proefneming is om de eigenaardigheid van het beginsel mislukt. Nu zien wij van de tweede proefneming het begin.

Wanneer ook deze mislukt (en zij zal mislukken), zal dit evenzeer een gevolg wezen van onvermogen, niet van tegenstand of onwil. Laat ons zorgen dat de zuiverheid der proefneming openbaar zij. De Natie wete dat, voor alsnog, alle schakeringen in de Kamer het Ministerie ondersteunen. Belangrijk waren de discussiën van deze dagen, ook in dit opzigt. Zoo gaf de afgevaardigde uit Almelo een luimineus denkbeeld, toen hij zeide dat het Ministerie een kader van werkzaamheden moest bekend maken; de raad was welgemeend, en echter is hij niet bij uitnemendheid vriend van het Ministerie. — Een ander lid[1] heeft aangeraden

[1] De Heer Lotsy.

eene transitoire bepaling voor den waterstaat; hij deed het om aan het bestuur moeijelijkheden uit den weg te nemen, en ook hij is niet bij uitnemendheid met het Ministerie bevriend. — Een derde[1] heeft aangedrongen op leiding van de Kamer, en behoort mede niet tot de ijverigste voorstanders van het Gouvernement. — En nu de vrienden van het Ministerie? Door hen werden de meeste wenschen en eischen geuit. Wie heeft het Ministerie bedreigd, zoo het geen doortastende maatregelen van vereenvoudiging en bezuiniging nam? wie heeft, bij de menigvuldige werkzaamheden, aangedrongen op eene organisatie der koloniale aangelegenheden bij de wet? — Een lid[2], ook niet bij uitstek voorstander van dit Ministerie, zeide dat hij de schoonste verwachtingen koestert. Dit zeg ik zoo onvoorwaardelijk niet. Ik beloof mij van den Minister van Binnenlandsche Zaken, indien gelijk wij hopen, zijne krachten gespaard worden, in vele opzigten veel; maar, wanneer een tijd van crisis genaakt, zal ook hij een des te merkwaardiger voorbeeld zijn, hoe de meeste bekwaamheid niets tegen de ontwikkeling van een beginsel vermag. Die vrees is met hoogachting zeer wel bestaanbaar; gelijk wij Guizot niet geringschatten, omdat hij in 1848 bezweek voor de ontwikkeling der denkbeelden die hij in 1830 op den voorgrond had gesteld. Ik doe geen onregt aan de bekwaamheid van ieder der leden van het Bestuur. Het is de politieke rigting die ik afkeur.

Het geachte lid uit Almelo heeft, naar aanleiding van hetgeen door ieder Minister bij de verdediging zijner

---

[1] De Heer Boreel van Hogelanden.

[2] De Heer van Heiden-Reinestein.

begrooting is medegedeeld, de gevolgtrekking gemaakt, dat mijne stelling omtrent de negative homogeneïteit onjuist was.

De Voorzitter zegt den spreker te moeten doen opmerken, dat thans aan de orde zijn de beraadslagingen over het V^de^ hoofdstuk der staatsbegrooting. Hij heeft langen tijd gewacht, zegt hij, of hij iets hooren zou dat daartoe betrekking had, en noodigt nu den spreker uit het onderwerp in discussie te behandelen.

Ik gaf daarop te kennen, dat ik het gezegde van den afgevaardigde uit Almelo, als persoonlijk feit, opnam en de aanmerkingen van dien spreker beantwoordde.

Men kan de homogeneïteit van een Ministerie niet opmaken uit vier en vijf programmas der Ministers, elk in hun specialen werkkring. Afzonderlijke verklaringen maken geen politiek programma uit. Eene positive homogeneïteit van dit Ministerie is nog niet bekend. Ik mag niet aannemen dat de Ministers ondergeschikt zijn aan de beginsels van den Minister van Binnenlandsche Zaken. Er is veeleer een *ministère de coalition*. Ik ben overtuigd dat geen enkel der hier tegenwoordige Ministers de Souvereiniteit van het Huis van Oranje ontkent. Nooit heb ik behoord tot hen die den Minister van Binnenlandsche Zaken in schotschriften verguisd hebben; doch achter hem zijn er, door wie openlijk eene Volkssouvereiniteit wordt verkondigd, welke den overgang naar communisme en socialisme vormt, en zoo ....

De Voorzitter zegt den spreker andermaal te moeten doen opmerken dat hij van het onderwerp in behandeling afdwaalt; hij verzoekt hem alzoo tot de orde der discussiën te willen terugkeeren,

daar hij anders, tot zijn leedwezen, zich in de noodzakelijkheid zou bevinden hem het woord te ontnemen.

Mag ik niet, even als de geachte spreker uit Breda, die heden ochtend het woord voerde, aan den Minister van Binnenlandsche Zaken den lof geven, die hem toekomt? Te regt ziet de partij waartoe de Minister behoort, hem met vreugde in het Bewind; den man die aan politische ontwikkeling bevorderlijk is geweest, en wiens naam met eer zal worden genoemd, zoolang men hier te lande op wetenschap, scherpzinnigheid en degelijkheid prijs stelt. Dit getuigenis geef ik in zijn afzijn. Maar . . . .

De Voorzitter gaf de hoop te kennen dat de rede van den geachten spreker ten einde spoedde! Het voortgaan werd mij, door deze gestadige interruptie, onmogelijk. «Ces interruptions,» zeide een spreker in Frankrijk niet ten onregte, «brisent non seulement la parole, mais aussi la pensée.» — Afbrekende, bragt ik nog deze woorden uit:

Ik wensch zoo spoedig mogelijk eene transitoire wet op het onderwijs. Geeft wat gij geven *kunt!* en wanneer de tweede proefneming mislukt, zullen wij aannemen dat gij het goede wat gij niet kondet geven, gewild hebt. Wij zullen, als het Ministerie zijn loopbaan sluit, het Ministeriële graf sieren met het opschrift: *ut desint vires, tamen est laudanda voluntas.*

Het ontbrak niet aan tegenspraak van hetgeen door mij, omtrent het onderwijs verlangd werd;

De Heer Anemaet zeide: «De geëerde spreker uit Harderwijk zal bemerken dat ik gestemd ben tegen de door hem gewilde transi-

toire maatregelen. — Ik zou vreezen dat, wanneer de Regering daaraan gehoor gaf, dit aanleiding zou geven, dat de daarstelling en invoering der wetten, door de Grondwet gewild, tot later tijdstip zullen worden verdaagd. Ik durf zeggen dat deze gewilde transitoire wetten daaraan niet bevorderlijk zullen wezen : bovendien het zoude ongrondwettig zijn.»

Ook de Heer VAN RIJCKEVORSEL was gansch niet voor de zaak gestemd. «Neen, geen van beide partijen moet de plaats vooraf innemen. Alles, het openbaar en bijzonder onderwijs, behoort bij eene algemeene wet geregeld te worden. Indien de Regering kon goedvinden het voorschrift van art. 3 der additionele artikelen der Grondwet, en de in het 2de artikel der algemeene schoolwet van 1806 voorkomende bepaling over het hoofd te zien, en alle aanvragen tot oprigting van bijzondere scholen inwilligde, dan zou die handelwijze tot velerlei bezwaren aanleiding geven. Ik voor mij verklaar mij ten stelligste tegen het denkbeeld om een transitoiren maatregel omtrent dit onderwerp tot stand te brengen, en dring alzoo aan op het vaststellen eener algemeene wet op het onderwijs, die het gansche onderwerp in al zijne bijzonderheden regelt. Ook ik verlang dat het bijzonder onderwijs vrij worde uitgeoefend, maar vorder tevens de noodige waarborgen, door middel van welke de Staat zijne regten op dit punt zal kunnen handhaven.»

Vooral de Heer VAN HOËVELL kwam tegen mij op. — «De afgevaardigde uit Harderwijk heeft gesproken van eene vesting, met eene sterke bezetting voorzien, met wallen en muren omringd, waarvan de poorten gesloten en de bruggen opgehaald zijn, terwijl dan van de muren dier vesting zij die binnen zijn, den buitenstaanden toeroepen: «Komt binnen!» Ik zou verlangen de comparatie nog wat uit te breiden en voort te zetten: ik zou eene transitoire wet op het particuliere onderwijs vergelijken bij iemand, die toch, op de eene of andere wijze, binnen die vesting wist te komen, en dan den brand in het kruid stak, zoodat de geheele vesting in de lucht sprong.»

Den volgenden dag sprak de Minister van Justitie aldus:

« Het geachte lid uit Harderwijk heeft zelf opgemerkt dat de waarborg door de Grondwet voor het onderwijs gegeven medebrengt, dat naast de bijzondere scholen oök scholen van staatswege zouden worden ingerigt, en nu verlangt hij eene transitoire wet voor het bijzonder onderwijs, waardoor dus die gelijktijdige oprigting van bijzondere en openbare scholen niet zou plaats hebben en de waarborg door de Grondwet gegeven als 't ware zou ontnomen worden. Ik moet dus met ronde woorden verklaren dat het in de bedoeling der Regering niet ligt om zoodanige transitoire wet voor te dragen, maar dat zij de wet op het onderwijs, welke de Grondwet voorschrijft, zal aanbieden, ten einde het aan de beoordeeling van deze Kamer over te laten of zij al dan niet voor aanneming vatbaar is. »

Nu nog een enkel woord. Wanneer het den geachten spreker uit de residentie ernst is een Ministerie te ondersteunen, dan moet hij het niet herhaaldelijk toevoegen : ge zijt krachteloos en zoo de storm opkomt kunt ge u niet redden, omdat gij rust op verkeerde beginselen. Ik moet zeggen dat het mijne beginselen zijn de Grondwet, zoo als zij daar ligt, ten uitvoer te helpen brengen. Ik heb geene vraag die tot mij gerigt is ooit onopgelost gelaten. En nu meen ik dat de man die ons altijd toeroept: ge zijt krachteloos, het Ministerie niet kan, niet mag ondersteunen, maar dat hij het met open vizier moet bestrijden, tot dat hij zelf met zijne uitgelezen kudde op deze plaats kunne staan wanneer de storm loeit, en dan de bij hem berustende krachten aanwende om het vaderland te redden.»

Niemand der tegensprekers scheen begrepen te hebben dat het om geen partieel vooruitloopen op de algemeene wet, maar om vrijheid, naar den eisch der *bestaande* verordeningen, te doen was. De laatste opmerking van den Minister omtrent mijne, gelijk hij zich uitdrukte, *uitgelezene kudde*, had ik kunnen beantwoorden met het protest van den Heer Nederbeijer van Rosenthal in de zitting der Tweede Kamer van 26 Augustus 1848, tegen een soortgelijk gezegde van den toenmaligen Minister van Justitie. «Ik meen te moeten protesteren tegen

de stelling dat het een noodzakelijk gevolg van de afstemming van wetten, waarbij het groote beginsels geldt, zijn zou, dat zij, die gemeend hadden van de Regering te moeten verschillen, alsdan in de verpligting zouden wezen de Regering op zich te nemen. Elders moge dit zoo zijn; hier niet, waar men het voorregt geniet zijne individuële overtuiging vrij en onbelemmerd kenbaar te kunnen maken, zonder dat men daaraan verbonden gevolgen zou behoeven te vreezen. Ik protesteer dus tegen de gevolgtrekkingen, welke uit die stelling zouden kunnen worden afgeleid. Wanneer wij hier niet vrij kunnen stemmen, zonder op de gevolgen te letten, dan is zulks niet meer in overeenstemming met de vrijheid, die altijd in deze Vergadering heeft geheerscht.»

Ik liet dit gaarne achterwege en sprak aldus:

—

Ik begin met een misverstand weg te nemen. Wanneer dit bleef, zou ik het woord niet meer durven voeren. Gisteren avond gaf ik te kennen, niet gelijk sommigen gemeend hebben, dat mijne rede toen een vierde van een uur duren zou, maar dat er in het hoofdstuk van Binnenlandsche Zaken drie bijzonderheden voorkwamen, die ik gezamenlijk in één kwartier behandelen zou. Heb ik, door het belang van het onderwerp medegesleept, de beraadslagingen gerekt, ik verklaar mij tot vergeving-vragen bereid. Ik dank den Minister voor de welwillendheid waarmede hij mij geantwoord heeft, en voor de inlichting omtrent den geest en den zin der circulaire. Wat mij over het *onderwijs* en over mij, *persoonlijk*, nog op het hart ligt, zal ik in twee punten zamendringen.

De regeling van het onderwijs is eene der belangrijke quaestiën. Velen onzer landgenooten hebben, bij het gemis van de noodige vrijheid tot oprigting van scholen, zich ge-

noopt gevoeld het Vaderland te verlaten. Het zou mij tot innige droefheid verstrekken, zoo immer de meerderheid der Kamer niet meer homogeen was met het beginsel van vrijheid in de Grondwet opgenomen, of oordeelde dat art. 194, waarin velen met mij den waarborg der vrijheid meenden te vinden, zoo kon worden geïnterpreteerd, dat ieders godsdienstige denkwijs niet in waarheid geëerbiedigd, en dat er een gewijzigd monopolie ingevoerd werd. — Het zou mij innig leed doen, indien de uitdrukkingen aan het lid uit Zalt-Bommel ontvallen uit zijn hart waren gevloeid. Ik kan hem niet bewijzen dat hij mij gekwetst heeft, de smart voel ik. Dit zou het geval niet zijn, indien de zaak mij persoonlijk raakte. Ik heb, om de beginsels van wier deugdelijkheid ik overtuigd ben, zoovele beleedigingen verduurd, dat ik soms behoefte aan smaad voel, ten bewijze dat ik op het regte pad ben. Die uitdrukkingen hebben mij leed gedaan, omdat daarbij zoovele betrokken zijn, die men te lang verhindert hunne kinderen op te voeden naar het geloof en den eisch hunner Gezindheid. Die uitdrukkingen hebben mij getroffen, omdat men zoovelen, die zamenwoning verlangen, doch tevens vrijheid van opvoeding overeenkomstig het geloof dat zij belijden, voorstelt als personen die den brand wenschen te steken in het huis. — Den Minister zeg ik dank voor de zachte wijze waarop hij beantwoord heeft, hetgeen ik over het Ministerie gezegd heb. Ik waardeer dit, maar betreur dat, volgens zijne verklaring, geen *transitoire* wet op het onderwijs tot stand zal komen. Voorts verklaar ik mijne geringe ondersteuning, ook wanneer zij versmaad wordt, te zullen geven, en ik zal mij verheugen, indien men, in oogenblikken van crisis en ge-

vaar, tot redding van het vaderland meer krachten ontwikkelt, dan ik met de beginselen die het Ministerie gerekend wordt te belijden, mogelijk acht.

Een woord uit het hart tot het hart. Ik wensch dat elk lid mij, nu wij voor eenige weken uiteengaan, met ongeveinsdheid de hand reike. Minder voor mij zelven, dan om de zaak die ik voorsta. Wat ben ik, wat zijn wij allen, wat beteekent persoonlijk genoegen of leed, in vergelijking met de groote belangen van Kerk en Staat, waarvan het vertrouwen onzer landgenooten ons de behartiging opgelegd heeft? Wanneer ik dan, in het belang van het Vaderland, eensgezindheid begeer, zeg ik, op uwe billijkheid vertrouwende: blijft mijne speciale positie in het oog houden; vergeet niet dat ik mij op een eigen standpunt bevind; behandelt mij, niettegenstaande mijne feilen, met de goedheid die ge mij tot heden betoond hebt; onthoudt mij uwe welwillendheid, uwe teregtwijzingen niet. Het zal der Vergadering tot eer verstrekken, indien zij volledige vrijheid van spreken verleent aan iedereen; ook aan mij; vooral wanneer ik gevoelens verkondig die men als de opinie van weinigen beschouwt; vooral wanneer ik iets zeg dat aan sommigen uwer veel ergernis geeft. Één gevoel is er dat ons, naar ik acht, allen verbindt: de liefde tot het Vaderland, waarin, te midden der verdeeldheden van begrippen, eenheid tusschen de leden der Kamer onderling en met de leden van het Ministerie kan bestaan. Met die liefde in het hart, willen wij aan het welzijn van het Vaderland naar vermogen bevorderlijk zijn. Dit ook mag *homogeneïteit* heeten. Zoolang ze bestaat, wanhoop ik althans, niet aan Nederlands behoud.

BEGROOTING.

I.

HISTORISCHE GEDENKTEEKENEN.

ZITTING VAN 23 DECEMBER 1849.

Ik heb gisteren avond gezegd dat ik bij de beraadslaging over dit hoofdstuk op drie bijzonderheden de aandacht der Vergadering zou vestigen. Twee werden behandeld, de eene door het lid achter mij[1], de andere door het lid naast mij gezeten[2], zoodat ik in zooverre van mijn voornemen afzie. Ik dank het geachte lid uit Groningen voor hetgeen hij omtrent de *vaccine* gezegd heeft,[3] het geachte lid uit Drenthe voor het opnemen van het ontwerp eener veilige bergplaats voor het *Rijks-archief* onder de door hem aanbevolen openbare werken. Ik hoop dat het, blijkens zijne mededeeling, gereed liggende ontwerp van wet spoedig ter tafel zal komen. — Het eenige punt dat mij overblijft, is de post, nu in beraadslaging ge-

---

1 Dr. WESTERHOFF.

2 De Heer VAN RANDWIJK.

3 Omtrent de bij Koninklijk Besluit opgelegde verpligting tot vaccineren der kinderen die ter school gaan.

bragt. Ik wensch beter onderhoud van een onzer historische gedenkteekenen en slooping van een ander. Het eerstbedoelde is het voormalig verblijf van *Prins* WILLEM I te *Delft*, het meest nationale onzer uit vroeger eeuw afkomstige gebouwen. Het wordt voor kazerne gebruikt. Wanneer ik het ophouden van een zoo vergedreven utilitarisme begeer, herhaal ik een wensch, door velen onzer letterkundigen en dichters geuit. Het andere gedenkteeken, waarvan ik slooping verlang, is een gebouw in onze nabijheid, waaruit een der meest bekwame staatslieden van Nederland, ja van Europa, als offer aan de woede eener wraakgierige burgerij, ten doode gesleurd werd. Onmiddellijk na de gepleegde gruweldaad had de *Gevangenpoort* moeten worden geslecht.

De gelijktijdige voordragt der beide wenschen hecht zich in mijne bedoeling aan de gedachte dat voortaan, bij verschil van politieke meening, aan elk die op Nederlandschen bodem roemwaardig geweest is, hulde moet worden gebragt.

—

De *Minister van Finantiën* antwoordde dat mijn eerste wensch aan den Minister van Binnenlandsche Zaken zou worden overgebragt. Wat den anderen aangaat, de Gevangenpoort, als zijnde domein, behoorde onder het beheer van zijn departement; ook voor hem zelven, die dagelijks uit het gebouw van zijn departement op de Gevangenpoort ziet, was deze een steen des aanstoots; hij had dan ook aan het Stedelijk bestuur, bij hetwelk dit gebouw tijdelijk in gebruik is, voorstellen gedaan die tot slooping kunnen leiden.

POSTWET.

ZITTING VAN 6, 7, 8 EN 9 MAART 1850.

*** Reeds als Rapporteur werd ik eenigermate geroepen tot deelneming aan den strijd. Vooral om de zonderlinge lotwisseling van het ontwerp, hetwelk, bij een voorloopig onderzoek, over 't algemeen gunstig ontvangen, bij nader overleg, menigvuldigen wederstand en heftige afkeuring ontmoet had. — Aan eene verbetering in het Postwezen, hoewel gebrekkig en ongenoegzaam, gaf ik de voorkeur boven een verwerpen van de wet, waardoor het gewigtig onderwerp, om de veelheid van anderen arbeid, waarschijnlijk op den achtergrond zou geraakt zijn.

De wet evenwel was voor mij van zeer ondergeschikt belang, vergeleken met de constitutionele quaestie, waarvan het ter sprake brengen door mij bedoeld werd. Met het oog op eene spoedige voordragt der *organieke wetten* was de begrooting aangenomen als crediet-wet. Ter afdoening van al het werk waardoor de behandeling van *die* wetten later zou kunnen worden gestremd, was de Kamer tegen 15 Januarij verdaagd. Men wilde, zooveel doenlijk, aan het Gouvernement, ter voldoening aan het 5de der addit. artikelen, de hand bieden. Men verwachtte inlichtingen omtrent het voornemen en het vooruitzigt der Regering, met betrekking tot een regelmatig afwerken der bij de Grondwet opgelegde taak; mededeeling van Gouvernementswege nopens den vermoedelijken gang van het gemeen overleg. Wat gebeurt er? niets gebeurt er. De Kamer wordt, als of er overvloed van tijd en gebrek aan werk ware, eerst tegen 29 Ja-

nuarij, toen tegen 14 Februarij, verdaagd. Bijeengekomen, wordt ze met de Postwet, de Muntwet, het wijzen op de scheepvaartwetten, bezig en attent gehouden. Februarij gaat voorbij, en nu verneemt men, van de organieke wetten? niets, maar dat de Kamer eerstdaags wederom tot na Paschen, uiteengaat. Het was als of Art. 5 (bij de Ministers, toen ze opposanten waren, op den voorgrond) geenerlei waarschuwende kracht behield. — Het kwam mij voor dat, op die wijs, *schennis der bezworen Grondwet* onvermijdelijk werd.

Den eersten dag der discussie (6 Maart) sprak ik, ter verdediging van de wet, aldus.

—

Ik behoor tot degenen welke, na langen tijd geene bepaalde opinie gehad te hebben, het ontwerp van wet, zoo als het daar ligt, wenschen aan te nemen, behoudens de wijzigingen van ondergeschikten aard, die zij in sommige gedeelten welligt zouden verlangen aangebragt te zien. Ik weiger aan den Staat de uitsluitende bevoegdheid niet om brieven te vervoeren, ik eisch geen uniformport, en ook geen middelweg tusschen monopolie en geheel vrije mededinging, door de invoering van het stelsel, dat elke brief, door eene bijzondere onderneming verzonden, onderhevig is aan postzegel of poststempel. Ik ben een warm voorstander geworden van de wet. Veel zal ik, na hetgeen de spreker uit de residentie[1] gezegd heeft, achterwege kunnen laten, in het bijzonder omtrent het gebruik van het woord *monopolie*. Ik ben overtuigd dat dit woord op velen uwer geen schrikbarenden indruk gemaakt heeft, maar op het gros der menschen maakt het dien indruk wel; ik acht het daarom voorzigtig het niet te bezigen, waar het niet te pas

[1] De Heer Wintgens.

komt. Hier verliest het veel van zijne kracht, daar de bevoegdheid tot brievenvervoer in andere landen, waar men ook vrijheid begeert, bij v. in België, Frankrijk, Engeland en Noord-Amerika, enkel aan den Staat is verleend. Bij mannen van de wetenschap is de ingenomenheid met vrije concurrentie eenigzins verflaauwd. Men vreest zelfs dat men door concurrentie naar monopolie zou kunnen worden geleid; zoodat men, in deze materie, bij v. in plaats van in de handen van den Staat, in die van A, van B, of ook van K[1], of wel van X, zou vervallen. Er is in de gewisselde stukken veel gesproken over de rapaciteit van den fiscus. Zoo er iemand afkeerig is van fiscale maatregelen dan ben ik het, en toch beweer ik dat in den Staat de schatkist, en eene welgevulde schatkist, een noodig ding is. Dit verliest men tegenwoordig te veel uit het oog. Zoo verkondigt men dat de heffing van *leges* niet te pas komt; volgens den Amsterdamschen handel, moet het *tonnegeld* afgeschaft worden; er is bij sommigen, naar het schijnt, bezwaar tegen de heffing van regten op het *Noord-Hollandsche kanaal*, en *ex analogia juris* zal ontheffing van regten op alle kanalen moeten plaats hebben. Het komt mij zelfs waarschijnlijk voor dat er geene belasting zal wezen, waarvan niet spoedig de afschaffing wenschelijk zal worden gekeurd. In onzen tijd wil men gaarne alles aan den Staat ontnemen, en te gelijk alles van den Staat vergen. De Staat moet alles behartigen zonder geld. Ik ben geen voorstander van het alvermogen van den Staat, maar, aldus voortgaande, zullen wij eindigen met een Staat zonder gezag en zonder geld, een Staat van anarchie. Ik acht dat de Staat eenig regt op eerbied en sympathie heeft.

[1] Deze letter was, in zaken van brievenvervoer, veelbeduidend.

Ik heb geen bezwaar om aan den Staat de uitsluitende bevoegdheid tot het brieven-vervoer toe te kennen, en toch ik zeide dat ik langen tijd geene bepaalde opinie gehad heb. Wat heeft mij tot eene beslissing geleid? Wij zijn hier te lande in exceptionelen toestand, door langdurige nalatigheid der administratie in het handhaven der bestaande wetten. Is het denkbaar, vroeg ik mij, dat wettelijke bepalingen als deze, ten uitvoer gelegd worden zonder schok? zal niet door den plotselingen overgang, groot misnoegen onder de ingezetenen ontstaan? Daaromtrent was ik niet gerust, en om die reden, bij de eerste overweging over dit onderwerp, helde ik over tot den middelweg, door vele leden voorgeslagen, ten einde aller belangen en aller begrippen zoo mogelijk te vereenigen. Ik ben gevallen voor de eenvoudige verklaring van den Minister, dat de middenweg tot geene bevredigende uitkomst leiden kan. Ik ben gewoon veel te hechten aan hetgeen door deskundigen gezegd wordt. Uit alles wat van regeringswege omtrent dit onderwerp is medegedeeld, blijkt dat wij met een deskundige te doen hebben. Ik ben evenzoo gevallen voor de verklaring des Ministers, dat de verlangde aanhechting van postzegels aan brieven al te bezwaarlijk is.

Er is meer. Het geneesmiddel is niet noodig, omdat, ten gevolge van eene andere verklaring, het kwaad grootendeels weggenomen wordt. Met de hem eigene juistheid is door den Griffier opgeteekend, wat in eene bijeenkomst tusschen de Commissie van Rapporteurs en den Minister te dezer zake is gezegd. De Regering rekent zich zedelijk verpligt om, door eigen verbetering van het postwezen, zorg te dragen, dat aan het publiek, in een redelijken zin, geenerlei gelegenheid tot brievenverzending worde ontnomen,

die het thans bezit. Indien ik de ministeriële verklaring wel begrepen heb, zal aan het gerief der ingezetenen niets ontnomen worden en zullen geene vervolgingen voor ongeoorloofd brievenvervoer plaats hebben, dan waar, door verbetering van het gouvernementale postwezen, het gemis van particuliere gelegenheden vergoed wordt. Dit komt overeen met het gevoelen, dat vele leden in mijne afdeeling met kracht hebben voorgestaan; met hetgeen de spreker uit Dordrecht[1] heden morgen heeft gezegd, namelijk, dat het regt om te vervolgen niet gelden zal dan op plaatsen, waar voor eene behoorlijke inrigting der post is zorg gedragen. Nu zal het mij aangenaam zijn dat het amendement van den afgevaardigde, waarop hij doelde, worde aangenomen; omdat alsdan de ministeriële verklaring in de wet komt. Maar, ook wanneer het niet gebeurt, zal ik berusten in de verklaring des Ministers. De afgevaardigde uit Alkmaar[2] gaf te kennen dat hij in een ministeriële verklaring nimmer eenig belang stellen zou. Ik misschien ook niet, met ééne uitzondering evenwel; wanneer ik niets anders verkrijgen kan. De verklaring wordt opgenomen in het *Bijblad* en wanneer de Minister aan zijne belofte niet gestand doet, zou men te eeniger tijd zich daarop kunnen beroepen.

Indien ik mij niet bedrieg, doet de verklaring van den Minister een geheel ander licht opgaan over sommige bezwaren hier in het midden gebragt. Bij voorbeeeld, vele leden zijn bevreesd voor de vexatiën uit deze wet. Volgens de verklaring des Ministers, zijn geene andere vexatiën te

---

[1] De heer Lotsy.

[2] de Moraaz.

wachten dan uit elke andere wet. Geene wet is er die niet vexatien te weeg brengen kan; omdat iedere wet door menschen wordt toegepast.

Men heeft gesproken van de onzedelijke strekking der wet, in welken zin? Iedere wet heeft eene strekking tot onzedelijkheid, in zoo ver zij aanleiding geeft tot overtreding; wanneer er geen wet bestond, zou er geen overtreding zijn. Dit is geen reden ter bestrijding van de wet. Dan toch zou, wat mij niet aannemelijk voorkomt, het *nec plus ultra* van losbandigheid voor het *nec plus ultra* van zedelijkheid worden vereischt.

Nog een woord, in verband met de omstandigheden waarin wij verkeeren en het eigenaardig karakter van de wet. Uit hoofde van den bijzonderen toestand waarin de Kamer zich bevindt, moeten wij aannemen wat eenigzins aannemelijk is: anders zou men over de Kamer spreken op eene wijze die den schijn van een welverdiend verwijt zou hebben. Men zou kunnen zeggen dat deze Kamer, en dat nog wel eene Kamer volgens het nieuwe stelsel van verkiezing gevormd, een ontzettend vermogen heeft, maar enkel en alleen negatief; dat zij vooral groote interpellerende kracht heeft; dat men echter tot heden weinig vrucht van het gemeen overleg tusschen de Kamer en de Regering ontwaart; dat er, ten gevolge der Grondwetherziening, nog weinig voortgang van zaken gezien wordt. Een Ministerie dat de zinspreuk « wacht op mijne daden, » bijkans tot een blijvend motto schijnt gekozen te hebben, en eene Kamer die, wanneer het Ministerie nu en dan blijk van leven en werkzaamheid geeft, wanneer het waarlijk goede wetten of althans verbeteringen aan-

biedt, de voorstellen altijd met strengheid en scherpheid afkeurt en verwerpt.

Een argument is er, waarvoor elke redenering zwicht. Indien deze wet niet aangenomen wordt, blijft alles gelijk het is. Hier wordt voorgesteld *verbetering*, dit zal niemand kunnen ontkennen; wordt deze wet verworpen, dan blijft de Fransche wet bestaan, dan verkrijgen we geen verlaging van briefport, geenerlei hervorming van het postwezen; dan blijft alles in *statu quo*, alle moeijelijkheden, alle bezwaren, blijven bestaan. De vraag is niet, of alle wenschen bevredigd zullen worden, of alle bezwaren zullen wegvallen; de vraag is, of niet de verwerping dezer wet aan erger toestand bestendigheid geeft. Er zullen misschien amendementen voorgesteld worden, waarvan ik de aanneming zou verlangen; maar, al wordt geen enkel amendement aangenomen, ook dan wensch ik de aanneming van het ontwerp. Men kan niet genoeg in het oog houden dat hier verbetering is, die naar verdere verbetering leidt. Omdat men het volmaakte wil, vergete men niet, dat, door de niet-aanneming, men het betere verwerpt en het slechtere houdt.

Nog ééne aanmerking. Genoodzaakt geweest eenige dagen uit de stad te gaan en gisteren terug gekeerd, las ik van ochtend, zonder nog iets van de zaak vernomen te hebben, in de nieuwspapieren het berigt, dat de Staten-Generaal, na de behandeling dezer wet, uit elkander zullen gaan tot na Paschen. Ik erken dat de waarschijnlijkheid, de mogelijkheid, mij verbaasd heeft. Indien het berigt waar is, zal welligt spoedig van deze Kamer, die men wel eens voor al te partijdig tegen het Bewind hield, gezegd worden dat zij nu al te partijdig voor het Gou-

vernement, al te toegeeflijk, onverschillig en lijdelijk wordt. Maar ik wil niet buiten de orde gaan, en spreek in verband met deze wet. Dan zeg ik: laat ons aannemen wat aannemelijk is; geen moeijelijkheden voor het Gouvernement doen ontstaan; zooveel doenlijk de bezwaren wegruimen, opdat de Regering spoedig de altijd aanstaande organieke wetten indiene; opdat, zooveel van ons afhangt, aan het Gouvernement de onbezorgdheid, de opgeruimdheid worde verleend, die het ter voortzetting van het gewigtige werk der organisatie behoeft. Ik verdedig de wet niet enkel op dien grond; ik zal ze aannemen, omdat zij eene wezenlijke verbetering tot stand brengt.

ZITTING VAN 7 MAART 1850.

*** De wensch naar « spoedige inlevering der organieke wetten » werd door den Heer VERWEIJ MEJAN kenbaar gemaakt. Onmiddelijk na hem, sprak de Heer DUYMAER VAN TWIST aldus: « Ik begin met op te nemen datgene, waarmede ook de laatste spreker zijne rede heeft aangevangen, een onderwerp, reeds in de zitting van gisteren, door een geacht medelid, den afgevaardigde uit Harderwijk, ter sprake gebragt. De spreker, die mij voorafging, gaf ook zijne meening te kennen, dat, ja de regeling der brievenposterij eene zeer nuttige zaak was, maar dat er nog andere zaken waren, waarvan de regeling bij de wet niet alleen nuttig, maar noodzakelijk, dringend noodzakelijk was. Die spreker bedoelde de zoogenaamde organieke wetten; en ieder weet wat wij daardoor verstaan. Ik vereenig mij geheel met het gevoelen van dien geachten spreker, en ik herhaal daarom in de hoofdzaak het door hem gezegde, omdat ik, gedurende zijne rede,

den Minister van Binnenlandsche Zaken heb zien binnenkomen Mijn doel derhalve met die herhaling is, dien Minister in de gelegenheid te stellen ons de zoogenaamde inlichtingen te geven omtrent de vraag, hoever de zamenstelling der organieke wetten is gevorderd? alsmede omtrent de vraag, wanneer men rekenen mag, dat de wetten in dien toestand zullen zijn, dat ze aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal zullen kunnen worden aangeboden. »

Deze vraag naar de organieke wetten werd door den Minister van Binnenlandsche Zaken met eene mededeeling enkel omtrent de *kies-* en *provinciale* wetten beantwoord. Dit veelbeteekenend zwijgen omtrent de overige wetten, die *in allen geval* niet later dan in *deze* zitting ter tafel mogten worden gebragt, stond, naar mij voorkwam, bijkans met ter zijdestellen van Art. 5 gelijk. Ik trachtte dit met eenigen nadruk te doen uitkomen aan het einde mijner repliek.

—

Nu reeds zooveel ten voordeele dezer wet is gesproken, en na de uitvoerige rede van den Minister, is het welligt zonderling dat ik ten tweeden male het woord vraag. Doch, bij de resumtie der algemeene beschouwingen van den Minister, komt het mij voor dat deze *op zijn standpunt* niet al datgene heeft *kunnen* in het midden brengen, wat ten voordeele der wet strekt. Die omstandigheid beweegt mij nogmaals het woord op te vatten. De verdediging der wet concentreert zich in één argument; namelijk dat, zoo men de wet verwerpt, alles in het postwezen blijft gelijk het is. Ik heb met de meeste belangstelling de discussie bijgewoond; maar al wat ter bestrijding van het wets-voorstel aangevoerd is, strekt meer tot adstructie van amendementen dan ter verwerping van de wet. Nu en dan zijn redeneringen gebruikt, die ik minder juist acht. Met eene onbegrijpelijke faciliteit heeft men

aangenomen, dat het zoogenaamd monopolie van het brievenvervoer, aan den Staat toebehoorende, *jure* en *facto* niet meer bestaat; *jure* niet, omdat het feitelijk, door onbruik, afgeschaft is. Vooreerst is de gevolgtrekking gewaagd en onjuist; ten andere, ontken ik de hypothese, daar in sommige provinciën de handhaving van het regt plaats heeft. Uit een arrest van den Hoogen Raad is onlangs gebleken, dat op het afgeschaft zijn *jure* niet veel rekening kan worden gemaakt. Nu wil ik alle verklaringen des Ministers voor een oogenblik daarlaten; dit is onbetwistbaar, dat deze wet eene *verbetering* is. Het voordeel der schatkist kan bezwaarlijk worden ontkend. De wet is eene verbetering, die tot verdere verbeteringen leidt. Dit is eene opmerking welke de kracht van alle tegenwerpingen verbreekt. De Minister heeft, in het te gemoet komen aan de bezwaren der Kamer, veel inschikkelijkheid getoond. Desniettemin ben ik overtuigd, ofschoon het door hem zelven niet kon worden gezegd, dat hij de uitnemendheid zijner positie gevoelt, en tamelijk onbezorgd is. Inderdaad de Regering zal, tegenover de Kamer, bij de Natie winnen bij eene verwerping der wet. Al hebben wij geene ruggespraak met onze committenten, eenigzins toch mogen wij letten op de opinie dergenen, die bedachtzaam en welgezind zijn. Stelt dat de wet verworpen wordt. Degenen die ik bedoel, lezen de redevoeringen tegen de wet; zij vinden die fraai krachtig, vol nuttige teregtwijzingen aan het Gouvernement; maar, bij nader overleg en vooral wanneer de port-verlaging achterwege blijft, komen zij tot het besluit dat deze wet toch eene *verbetering* was; de wet moest zijn aangenomen; de tegenstanders zijn bekoord door hetgeen buiten hun bereik

lag, en afgeschrikt door bezwaren wier wegneming òf terstond òf van lieverlede niet onmogelijk zou geweest zijn. De Minister wilde eene verbetering daarstellen; gelukkig land waar de Minister het betere begeert! ongelukkig land waar de Volksvertegenwoordiging den Minister het tot stand brengen van verbeteringen belet! — Thans is, voor dit ontwerp, de Kamer eigenlijk weerloos tegen de overmagt van den Minister. Daarom ben ik voor al wat hij geeft, en ook voor zijne geruststellende verklaringen, dankbaar. De afgevaardigde uit Alkmaar heeft gezegd dat, zoolang hij de eer zou hebben lid dezer Kamer te zijn, hij zijne stem vòòr of tegen een wetsontwerp nimmer zal laten afhangen van eene ministeriële verklaring ten aanzien van de uitvoering, uitlegging of wijze van toepassing. Ik gaf daarop te kennen dat zoo iets góed klinkt èn misschien zeer prijselijk is in het algemeen, maar dat eene ministeriële verklaring, in het Bijblad opgenomen, wanneer men niets beters kan krijgen, niet ten eenenmale van waarde ontbloot is. Het doet mij leed dat ons geachte medelid hierover verstoord is geweest.[1] Ik heb

[1] *Verstoord* was niet te sterk. Immers had de Heer DE MORAAZ gezegd. « Mij is de hooge onderscheiding mogen te beurt vallen dat de afgevaardigde uit Harderwijk, meer bekend onder den naam van « de spreker uit de residentie » mij eene teregtwijzing gaf, waarvoor ik dat te regt zoo zeer geacht lid, dezen redenaar bij uitnemendheid, die alles zoo goed en fijn en zooveel beter dan elk ander weet, die het steeds beneden zich acht en er geheel wars van is om zijn onmiskenbaar talent te bezigen tot ironie, ten einde de gevoelens van anderen in een min of meer belagchelijk licht te stellen, waarvoor, zeg ik, ik hem niet genoeg dankbaar kan zijn. Ik heb nu, het ongeluk, het is helaas mijn gebrek, om maar zoo niet

niets gezegd waartoe ik niet volkomen regt had. Ik herinner mij door den Minister van Binnenlandsche Zaken beschuldigd te zijn geweest dat ik regts en links lessen uitdeelde; ik kwam toen met warmte tegen dit verwijt op.[1] Zeer ten onregte, want ik verloor uit het oog dat elke discussie is een gestadig les geven en ontvangen; een wederkeerig onderrigt, een *enseignement mutuel*. De afgevaardigde uit Alkmaar verwijt mij dat ik hem heb te regt gewezen. Ik neem dat verwijt aan; welnu, ik geef teregtwijzing en ontvang ze. Indien wij dit niet mogen doen, laat ons dan liever terugkeeren tot de geschreven redevoeringen; dan slaat men doorgaans niet op elkaâr, en raakt elkander niet ligt.

Een ander geacht medelid heeft gezegd, dat hij zich niet door magtspreuken liet verleiden. Ik ook niet, behalve wanneer ik in de magt ben van hem door wien de magtspreuk in het midden gebragt wordt. Ik acht zelfs dat wij den Minister in eene goede luim moeten houden, anders verzet hij zich tegen ieder amendement. Maar, zegt men, zoo de Kamer de wet verwerpt, zal eene andere, eene naar het oordeel der Kamer betere wet, worden voorgedragen. Mag ik vragen: *wanneer?* Raadpleegt uwe ervaring, zijn

---

dadelijk, gaaf en blindelings aan te nemen, wat mannen van zoo groote autoriteit in de Kamer, als de geachte spreker uit de residentie gerekend mag worden te zijn, mij voorstellen als boven allen redelijken twijfel verheven; die redenaar houde het mij ten goede, wanneer ik aan hem de bescheidene vraag rigt: waar het geschreven of te lezen staat, dat het Bijblad tot de Staats-Courant is, althans beschouwd moet worden te zijn, een officieel stuk, van gelijke kracht en wettelijke verbindtenis, als officiële stukken, uitgaande van de Regering.»

de wetten, die wij verworpen hebben, spoedig in een anderen vorm wedergekeerd? Ik wijs op de moedeloosheid die bij de post-administratie zal ontstaan. Als een bekwaam en verdienstelijk ambtenaar, sedert jaren met de specialiteiten van het postwezen bekend, na rijp overleg, met ijver en naauwgezetheid, als slotsom van kennis en ervaring, een wetsontwerp tot stand gebragt heeft, als de Kamer het veroordeelt, en als hij gedachtig is aan de verscheidenheid der meeningen die zich in de Kamer geopenbaard heeft, zal hij dan niet in het denkbeeld geraken dat het onmogelijk is aan de Vergadering te voldoen, en uijn ontslag nemen? — Dit is, zegt men, juist het middel om van de vooroordeelen eener routine, die met den postalen grondtoon van onzen tijd niet overeenkomt, ontslagen te zijn. Zijt ge hiervan overtuigd? laat ons zien. Dan zullen eensklaps in het vak gebragt worden personen, die geen dertig of veertig jaren, die welligt geen enkel jaar bij de post-administratie zijn werkzaam geweest, zonder eenig vooroordeel, geheel versche ambtenaren, mannen of jongelieden van dezen tijd. Het talent dezer nieuwelingen zal onverwijld in afbreken en opbouwen worden geopenbaard. De volmaakte wet zal komen. Ik blijf vragen: *wanneer?* Niet altijd valt de ten uitvoerlegging van fraaije ontwerpen zoo ligt als men zich aanvankelijk voorstelt. Wilt ge een voorbeeld? ik noem u het *Bijblad*. Altijd denk ik met medelijden aan de redactie, en verwonder mij dat zij met zoo weinige middelen zoo veel tot stand brengt. Hierom behoef ik onze teleurstelling niet te verbloemen. Hoe was het een jaar geleden! binnen vier en twintig uren moest de Natie bekend zijn, woordelijk, met hetgeen in deze Kamer gezegd werd. Men wees

op Engeland en Frankrijk, en begreep dat, bij goeden wil, onverwijld zou worden voorzien in deze levensbehoefte van een constitutioneel Volk. Hoe is het nu? in het midden van Maart, heb ik eene redevoering die ik in December uitsprak, nog niet ter inzage gehad.

Er is nog eene overweging die voor de wet pleit. De Kamer moet, zooveel doenlijk, den schijn vermijden als of van haar kant, door dwarsbooming van het Gouvernement, de indiening der organieke wetten vertraagd wierd. Ik breng hulde aan de verdiensten van den Minister van Finantiën, in beide Ministeriën een kundig en ijverig lid. Maar het is mij wel eens voorgekomen dat, wanneer hij aan de Staten-Generaal arbeid geeft, daarmede somtijds, ten gunste zijner ambtgenooten, met veel krijgskundig overleg, eene afwending gemaakt wordt. Daarvoor waren, in het vorige jaar, ontwerpen, als de macaroni-wet, en de Pharmacopoea Neerlandica genoegzaam; nu neemt hij belangrijker wetten, over munt- en postwezen, te baat. De Kamer toone, waar het mogelijk is, door aanneming der ontwerpen, waarmeê de behandeling der organieke wetten eenigzins ter zijde geschoven wordt, dat zij bespoediging, zooveel doenlijk, van dit voornaamste en bij de Grondwet voorgeschreven gedeelte van haar taak, begeert. Om die reden zou ik deze wet misschien goedkeuren, al was daartegen grooter bezwaar. Ik beroep mij op het oordeel van den geachten afgevaardigde uit Kampen[1], bij de behandeling der begrootingswetten. Ook toen drong hij aan op de indiening der organieke wetten. Heden deed hij het ook, ofschoon niet met die kracht waarmede hij

[1] De Heer Duijmaer van Twist.

het toen deed. Ik veroorloof mij hetgeen hij nu gezegd heeft, aan te vullen met hetgeen hij toen in het midden bragt. Er was sprake om, in plaats van de begrooting, een credietwet te willen. Ons medelid rekende het plan om slechts voor drie of zes maanden autorisatie te verleenen tot het doen van uitgaven, het meest van alle strijdig met het waarachtig belang des Vaderlands. Hij zeide:

« Het karakteristieke van het tegenwoordig oogenblik is de behoefte aan de organieke wetten. De Grondwet moet in het leven treden, daarmede mag geen dag langer worden gedraald. En al ware de begrooting oneindig slechter dan zij nu is, ik zou haar nog aannemen, wanneer zij werd voorgedragen door een Gouvernement, waarvan men het tot stand brengen der organieke wetten met grond mag verwachten. Het vorige Gouvernement heeft, mijns inziens, de dringende behoefte aan de organieke wetten niet genoeg ingezien, en ik voor mij heb daarin steeds gezien eene der eerste oorzaken van deszelfs val. Ik hoop dat het tegenwoordig Gouvernement zich voor die klip zal wachten, en ik dring er met den meesten ernst op aan, dat ze zoo spoedig maar mogelijk worden ingediend, opdat wij niet onder anderen ten tweeden male het schouwspel beleven, dat in Julij 1850 de oude Provinciale Staten, op de oude wijze verkozen, vergaderen, als of er in 1848 niets gebeurd ware. Ik hoop daarom dat het gerucht onwaar zal zijn, dat deze Kamer eerlang tot half Februarij of Maart uit een zal gaan. En hoogst aangenaam zal het mij zijn van de Regering de verklaring te ontvangen, dat daartoe, althans van hare zijde, geene aanleiding zal worden gegeven. »

Ook ik hoop niet, dat het gerucht van het aanstaande reces der Kamer zich zal bevestigen; want wij zouden alzoo van uitstel op uitstel, wel eens zonder organieke wetten de maand September bereiken.

Dit brengt mij op hetgeen de Minister van Binnenland-

sche Zaken heden ochtend gezegd heeft. Het doet mij leed dat hij zich thans niet in de vergadering bevindt. Waarschijnlijk is hij verhinderd te blijven, of heeft geen antwoord verwacht. Evenwel is het wenschelijk dat, wanneer een Minister zoodanige verklaring heeft afgelegd, hij in de vergadering blijve, opdat er ter beantwoording gelegenheid zij. De verklaring, in verband met den toestand waarin wij ons bevinden, komt mij ongenoegzaam voor. De Minister heeft veel gezegd dat juist en waar is: over den tijd, dien hij noodig had om zich met den gang van het bestuur bekend te maken; over de noodzakelijkheid om andere organen voor de zamenstelling der organieke wetten te scheppen; over de bijzonderheid, dat men hier te lande niet snel werkt. Doch wist men dit alles niet bij de vaststelling van het 5de der additionele artikelen der Grondwet, overgenomen uit het voorstel der Staats-commissie van Maart 1848, waarvan de Minister president was? De Minister heeft gezegd, in antwoord aan het geachte lid uit Almelo, dat hij nooit op spoedige aanbieding van wetsontwerpen aangedrongen had, op onbehoorlijke overhaasting voorzeker niet. Zoo mijn geheugen mij niet bedriegt, heeft de Minister, toen hij nog niet Minister was, zich een warm voorstander betoond van betamelijken spoed. Nog een vraag: waarom heeft de Minister gewezen *enkel* op de kieswet en de provinciale wet? Ik wil niet wijzen op de lange lijst van wetten, die het uitvloeisel der gewijzigde Grondwet zullen moeten zijn: ik bepaal mij bij het 5de der additionele artikelen. Daar is sprake, niet alleen van de kies- en provinciale en gemeentewet, maar van de wetten op de ministeriële verantwoordelijkheid, op het onderwijs, de regterlijke organisatie, het armwezen, het regt van ver-

eeniging en vergadering. Voegt hierbij de evenzeer spoedeischende wetten op het Regentschap en de Voogdij. Kan de mededeeling van den Minister van Binnenlandsche Zaken in verband met de bij de Grondwet voorgeschreven taak, eenigzins volledig worden genoemd?

Ik eindig met een woord van deelneming aan het Ministerie en van opbeuring voor de Kamer en het Bewind.

Van deelneming in den toestand van het Ministerie. Dat ook Ministeriën sterfelijk zijn is overbekend: hetzij ze aan eene slepende ongesteldheid of door een plotseling toeval bezwijken. Doch verbeeldt u de mogelijkheid dat er op den grafheuve' van een gevallen bewind niet anders dan het: « wacht op mijne daden » kon worden gesteld! Zou dit, bij het tragische van het tafereel, niet eenigermate een komische tint zijn?

Een woord tot opbeuring van allen. Men vergete niet dat dit Ministerie in November geboren is; het had te strijden met al de onaangenaamheden van het barre saizoen. Laat ons hopen dat, te midden van al de liefelijkheid der lente, ook dit organiek gewas welig zal uitbotten, en verblijden we ons dat juist dit jaar, om den datum der invallende feestdagen, het niet mogelijk is de Kamer bijeen te roepen tegen den *eersten April*.

—

De Heer Duijmaer van Twist vroeg onmiddelijk het woord en zeide: « Ik acht mij verpligt een kort antwoord te geven aan den geachten spreker, die het laatst het woord heeft gevoerd. Die spreker heeft gemeend, dat ik niet met genoegzame kracht bij den Minister van Binnenlandsche Zaken had aangedrongen om ons inlichting te geven omtrent de redenen, waarom wij tot nog toe niet ééne van de organieke wetten hebben ontvangen, die wij uit het Departement van dien Minister verwachten. Meent die spreker daar-

uit te kunnen afleiden, dat ik thans minder belang stel in de spoedige indiening dier wetten dan vroeger, dan moet ik hem antwoorden, dat hij zich bedriegt; integendeel, ik neem niets terug van hetgeen ik daaromtrent bij eene vroegere gelegenheid heb gezegd. Heb ik dezen morgen niet met genoegzame kracht gesproken; het doet mij leed, maar ieder spreekt hier naar zijn beste vermogen. Ik erken gaarne, dat de geachte spreker uit Harderwijk dit beter zou gedaan hebben dan ik. — Maar ik moet dien spreker nog daarenboven doen opmerken, dat ik het niet geweest ben, die dat onderwerp bij deze discussie ter sprake heb gebragt. Ik ben gewoon mij altijd zooveel mogelijk aan de orde onzer beraadslaging te houden, en had daarom het plan, bij eene andere gelegenheid, aan den Minister van Binnenlandsche Zaken omtrent het bedoelde onderwerp eene vraag te rigten; maar ik voeg er terstond bij, dat het geenszins in mijne bedoeling lag, om ook dan den Minister of het Ministerie met eene uren lange interpellatie te bemoeijelijken, de strekking hebbende om òf het Ministerie openlijk te bestrijden òf bedektelijk te ondermijnen. Dezen morgen lag niets anders in mijne bedoeling, en heb ik ook niet anders gedaan, dan hoofdzakelijk *herhalen* hetgeen gisteren door ons geacht medelid uit Harderwijk, en heden door den geachten spreker uit Zuid-Holland (den Heer Verweij Mejan), omtrent de indiening van de organieke wetten was gezegd. Ik meende dat het ook in de bedoeling dier heeren lag, om een antwoord te hebben op hunne vragen, en toen ik den Minister van Binnenlandsche Zaken in deze Vergadering zag verschijnen, heb ik den weg willen openen om dat antwoord te verkrijgen.»

Ik vroeg daarop het woord voor een persoonlijk feit; maar de voortzetting der discussie werd bepaald op den volgenden dag.

ZITTING VAN 8 MAART 1850.

*** Het was mij schier onverklaarbaar dat de Kamer door het

antwoord van den Minister, in zijn onvolledigheid zoo veelbeduidend, schijnbaar althans, te vrede zou worden gesteld. Daarom besloot ik het onderwerp, bij de behandeling van het personele feit, naar aanleiding der woorden die de Heer VAN TWIST gebezigd had, weder op den voorgrond te brengen.

De Kamer heeft onberekenbaar verloren dat mij gisteren niet onmiddelijk het woord is verleend; niet aan hetgeen ik zou gezegd hebben, maar om hetgeen ik *niet* zou hebben gezegd. Toen ware de gansche zaak met een enkel woord afgedaan; thans heeft ze, indien ik mij zoo mag uitdrukken, eene meer statige houding. Ook ben ik nu verpligt en in de gelegenheid geweest het terrein te recognosceren; en ik heb gezien dat ons hoog geacht medelid, geheel tegen zijne bedoeling, dit spreekt van zelf, uitdrukkingen gebezigd heeft die ik moet opnemen, omdat ze, vereenzelvigd met de personele quaestie, inbreuk maken op de vrijheid der discussie en de behoorlijke behandeling van de meest gewigtige aangelegenheden van het Vaderland op het tegenwoordig oogenblik. Ik heb, daar ik het woord voer, krachtens art. 27 van het Reglement van Orde, naauwkeurig onderzocht hoever het regt en hoever dus de pligt gaat van dengene, aan wien het woord voor een persoonlijk feit verleend is, en dan komt het mij voor dat men volledig beantwoorden moet wat, naar onze overtuiging, antwoord verdient en behoeft. Nu heb ik, om mij stipt aan het Reglement van Orde te houden, geanalyseerd de woorden die door den geachten spreker gebruikt zijn. Hij heeft mij ten kwade geduid de wijze waarop ik sprak over hetgeen hij in de vergadering van gisteren gezegd heeft;

doch hij heeft ook eene offensive houding aangenomen ; *vooreerst* op eene reeds afgedane zaak , mijne interpellatie van verleden zomer ; *ten tweede* op hetgeen ik over de organieke wetten bij gelegenheid van de beraadslaging over de postwet in het midden gebragt heb. Hierdoor heeft hij tevens gepraejudicieerd de gewigtige quaestie of op de mededeeling , gisteren door den Minister gedaan , van wege de Kamer het stilzwijgen kan worden bewaard. Elk dezer punten zal ik kortelijk moeten behandelen ; omtrent het laatste zal ik toonen : *vooreerst* dat de mededeeling van den Minister niet volledig geweest is ; *ten andere* dat de Kamer daarover het stilzwijgen niet mag bewaren ; *ten derde* dat , zoo men aan ons geachte medelid gehoor gaf , pligtbetrachting in dezen voor de Kamer onmogelijk zou worden gemaakt. Deze eenvoudige expositie reeds zal bij enkele leden weêrzin verwekken ; omdat zij , zegt men , de orde verbreekt en tijdverlies berokkent. Ik kan dit niet toegeven ; indien wij misschien 4 en 5 dagen besteden aan de postwet[1] , is het niet te veel een halven dag te wijden aan de groote aangelegenheden des Lands. Het zal eene soort van verpoozing tusschen de algemeene beraadslaging en de behandeling der artikelen zijn. Voorts beroep ik mij op hetgeen de Minister gezegd heeft , dat het onderwerp , in engeren zin niet aan de orde, in onbekrompen zin altijd en boveual moet gerekend worden aan de orde te zijn. Verwacht niet dat ik mijne zienswijze aan de Vergadering wil opdringen. Wel is waar , ik vraag geen verlof : want ik meen dat ik in mijn regt ben. Ik zou evenwel wenschen te weten, of de Vergadering dit regt erkent. Zoo sommige leden hier-

[1] De discussie heeft van 6 tot 14 Maart geduurd.

over anders denken, zal het mij aangenaam zijn eene beslissing te kunnen uitlokken. Ik zeg meer: het zal mij genoegen doen wanneer de Kamer vindt dat ik geen regt heb en dus niet verpligt ben de quaestie te behandelen. Dan evenwel zal men hebben geconstateerd: 1°. dat bij een personeel feit volledige beantwoording niet te pas komt; 2°. dat mij het woord ontzegd is over eene zaak, die ik het meest belangrijke incident sedert de opkomst van het nieuwe Gouvernement noem.

—

De tweespraak, toen met den Voorzitter ontstaan, is in het *Bijblad* aldus opgeteekend.

De Voorzitter doet den geachten spreker uit de residentie opmerken, dat thans aan de orde is de voortzetting van de beraadslaging over de algemeene strekking van het ontwerp der postwet, en dat aan hem alleen het woord is vergund ten einde te beantwoorden een personeel feit: zoodat hij zich verpligt acht den spreker te verzoeken zich bij zijn onderwerp te willen bepalen.

De heer Groen van Prinsterer zegt dat hij zijne overtuiging heeft medegedeeld omtrent regt en pligt. Is de Kamer van oordeel dat hij geen regt heeft, dan zal hij zich beperken binnen de grenzen door den Voorzitter aangewezen, maar hij vreest dat alzoo zou worden verkort het regt hij art. 27 van het Reglement van Orde gegeven tot *volledig* antwoord op een personeel feit.

De Voorzitter zegt dat het eenige regt dat het Reglement van Orde geeft, is het beantwoorden van een persoonlijk feit, en niet het regt om een onderwerp te behandelen dat vreemd is aan de beraadslaging die aan de orde is gesteld.

De heer Groen van Prinsterer wenscht met alle mogelijke bescheidenheid te doen opmerken, dat het juist de vraag is: *hoever* gaat het regt van antwoord op een personeel feit?

De Voorzitter merkt op, dat de spreker thans kan aantoonen dat

hem ten onregte of verkeerdelijk het een of ander feit is te laste gelegd, maar dat hij zich daarbij moet bepalen.

De heer GROEN VAN PRINSTERER zegt dat, indien hem niet vergund is een beroep op de Vergadering te doen, hem niets anders rest dan zich aan de zienswijze van den Voorzitter te onderwerpen. Spreker wenscht dan alleen te constateren dat het *van den Voorzitter afhangt* te bepalen, *in hoever* op een persoonlijk feit mag geantwoord worden; voorts zal hij slechts met een enkel woord opnemen hetgeen het geachte lid uit Kampen gezegd heeft.

De Voorzitter merkt op, dat het Reglement van Orde voorschrijft dat men zich moet bepalen tot het onderwerp in discussie, hetgeen hier is het wets-ontwerp betrekkelijk de brievenposterij. Indien te dier gelegenheid aan den heer GROEN VAN PRINSTERER feiten zijn toegeschreven, welke hij wenscht te wederleggen, dan zal hem daartoe de gelegenheid verschaft worden: maar, indien dat geachte lid wenscht te spreken over zaken die niet betreffen het tegenwoordige ontwerp, dan kan hem daartoe geen verlof worden verleend. Er heeft een incident plaats gehad ten aanzien van eene opheldering door den Minister van Binnenlandsche Zaken gegeven; dat incident is afgeloopen en men is thans weder teruggekeerd tot de beraadslaging die aan de orde is gesteld, en welke orde hij als Voorzitter verpligt is te handhaven.

De heer VAN DAM VAN ISSELT: « Ik deel het gevoelen van den geachten Voorzitter, en tevens deel ik het niet. Ik geloof dat de geachte Voorzitter met juistheid omschreven heeft wat eigenlijk is een persoonlijk feit, maar ik meen dat de geachte spreker, afgevaardigde uit Harderwijk, in zijn regt is wanneer hij beweert dat, indien er een verschil bestaat tusschen den Voorzitter en een der leden van de Kamer, niet de Voorzitter ingevolge zijne discretionnaire magt, maar de Kamer vonnis velt. Ik ben bereid te stemmen voor de zienswijze van den Voorzitter, maar tevens ben ik er ook voor dat het bijzonder regt van de leden om een beroep op de Kamer te kunnen doen, worde gehandhaafd. De spreker uit Harderwijk heeft zijne meening ontwikkeld, en nu geloof ik met hem, dat aan niemand dan aan de Kamer het regt toekomt, om te zeggen of hij wezenlijk is in de termen van

het Reglement van Orde. Ik ondersteun dus zijn verzoek, dat de Voorzitter de Kamer raadplege of zij van oordeel is dat de spreker goed omschreven heeft hetgeen is een personeel feit; maar ik geloof tevens dat, wanneer men handelt zoo als de spreker uit Harderwijk, dit het middel is om, onder den schijn van een persoonlijk feit, onderwerpen ter sprake te brengen, die vreemd aan de beraadslaging zijn. »

De Voorzitter zegt, dat hij den heer Groen alsnu zal vragen welk het voorstel is, waarover hij wenscht dat de Vergadering zal geraadpleegd worden.

Het was blijkbaar dat de uitwerking van de schets mij niet zou worden vergund. Ik trok mij onverwijld terug binnen de meest enge perken van het incident.

—

Daar het eenige lid dat mij heeft ondersteund, te kennen geeft dat hij zich niet vereenigt met mijn voorstel, wil ik onnoodig tijdverlies besparen en kom onmiddellijk tot de quaestie, zoo als zij door den Voorzitter is beperkt.

Ik zal zeer kort zijn in het beantwoorden van ons geacht medelid. Ik vraag hem geen vergeving; dit heb ik misschien om des lieven vredes wille reeds te dikwijls in deze Vergadering gedaan. Hetgeen mij het smartelijkste was in zijne opvatting, is dat ze *thans* heeft plaats gehad. Voor een jaar, toen hij mij niet kende, had zij mij niet verwonderd; maar nadat ik, bij elke gelegenheid, van de bijzondere hoogachting die ik hem toedroeg, heb doen blijken, heeft het mij leed gedaan dat hij in mijne uitdrukkingen eene beleedigende strekking vermoed heeft. Zoo men de woorden niet eenigzins in verband met de overbekende inzigten en bedoelingen der sprekers opneemt en uitlegt, zal er ieder oogenblik misverstand plaats grijpen. De Minister van Finantiën bij v. had, na hetgeen ik gisteren gezegd heb, welligt tienmaal

meer reden dan ons medelid uit Kampen om mij aan te vallen, indien hij letterlijk had willen opvatten hetgeen ik sprak. Dan kwam er geen einde aan de serie van personele feiten. Ik heb gezegd dat de Minister ons, door het telkens inschuiven van onverwacht werk, van de organieke wetten afleidt. Dit is waar; iedereen weet, dat de positie van het Ministerie niet gemakkelijk is; dat het in de redactie der organieke wetten bezwaren ontmoet, en nu komt telkens de Minister van Finantiën en maakt een tusschenbedrijf, en brengt gedurig weêr eene wet ter tafel, telkens belangrijker, naar mate de verlegenheid zijner ambtgenooten krachtiger afleiding bij de Kamer behoeft; eindelijk draagt hij er voor die het gansche Vaderland in rep en roer brengen. Wanneer nu de Minister mij had willen beschuldigen dat ik hem slinkschen toeleg te laste leg; wanneer hij daaruit allerlei gevolgtrekkingen had willen maken, het ware hem niet moeijelijk geweest. Waarom doet hij het niet? omdat hij mij kent; omdat hij nooit over mij te klagen heeft gehad; omdat ik prijs stel op zijne rondborstige verklaring, dat hij hooger verantwoordelijkheid kent dan die, welke volgens de Grondwet op hem rust; omdat ik gaarne als een ijverig voorstander van zijne ontwerpen optreed; omdat hij mijne bedoelingen kent en mijne woorden begrijpt. Waarover klaagt de geachte spreker uit Overijssel? Hij had zich beroepen op een mijner gezegden, namelijk dat wij eene dienst aan het Vaderland bewijzen, ook door het verwerpen van eene slechte wet. Wederkeerig heb ik mij op zijn gezegde beroepen, dat er omstandigheden zijn, waarin het aannemen van eene slechte wet pligt is. Mijn wanbedrijf ligt in het beweren dat hij gisteren, niet met dezelfde kracht als in December, over de vertraagde indiening

der organieke wetten het woord gevoerd had. Heeft hij niet opgemerkt dat dit eene transitie geweest is om gebruik te maken van de uitmuntende woorden, die wij voor drie maanden van hem gehoord hebben? Indien wij ook dit niet mogen doen, ware het beter de uitgifte van het *Bijblad* te staken; tijd en kosten zoude worden gespaard.

Misschien zegt men: is ook dit ernst, of is het ironie? En nu zeg ik dat de ironie waarmede men over mijne ironie begint te spreken, mij smartelijk is. Het is inderdaad als of ik geen enkel ernstig woord spreek; overal wil men zinspeling en toespeling, overal spotternij zien. Wat zal het gevolg wezen? dat men erkentelijk is aan iedereen die te midden van moeijelijke beraadslagingen nu en dan de rimpels ontplooit, en dat ik alleen genoodzaakt zal zijn mijne gedachten in de meest stroeve vormen te brengen; ieder bloem, op het doornige pad, te vertrappen; al wat kleur en leven geeft, te vermijden en ten laatste u met dorre geraamten te verschrikken, waardoor alle leden, behalve de ongelukkige voorzitter en de nog ongelukkiger spreker, naar een naastbij gelegen vertrek zullen worden gejaagd.

Aan onzen geëerden Voorzitter doe ik opmerken dat het altijd gevaarlijk is mij niet onmiddelijk het woord te verleenen voor een persoonlijk feit. Het geachte lid uit Overijssel verzoek ik, naar de warmte waarmede ik heb gesproken, de waarde te willen afmeten die ik hecht aan hetgeen door hem gezegd wordt. Ik ben niet voornemens ten gevalle van eenig lid dezer vergadering iets te verzwijgen, waaromtrent vrijmoedig spreken mij betaamt. Ook ligt het, noch in mijne gewoonte, noch in mijn karakter, aan iemand mijne vriendschap te willen opdringen; maar ik zal blijven waarderen de diensten die ons geacht medelid

aan het Vaderland bewijst; ik breng hulde aan zijne bekwaamheid en het zal mij tot genoegen en eer strekken, hem niet slechts mijnen hooggeachten ambtgenoot, maar ook mijn hooggeachten vriend te mogen noemen.

—

De heer DUYMAER VAN TWIST zeide: «Ons geacht medelid, de afgevaardigde uit Harderwijk, heeft mij te laste gelegd, dat ik inbreuk zoude willen maken op de vrijheid van onze discussiën. Ik kan gerustelijk de verklaring afleggen, dat iets dergelijks nooit in mijne bedoelingen heeft gelegen, en ik meen ook te mogen betwijfelen of het uit de door mij gesprokene woorden met grond kan worden afgeleid. Dat is eene vrijheid, die ieder van ons voor zich vordert, maar ook aan ieder ander toestaat. Maar de *wijze* waarop men van de vrijheid kan gebruik maken, is zeer verschillend. En nu moet ik erkennen, dat de wijze waarop het geachte medelid uit Harderwijk mij gisteren beantwoordde, mij zeer onaangenaam was. Maar ik meen dan toch ons geacht medelid te mogen herinneren, dat ik waarlijk niet de eenige ben, die mij door zijne redevoeringen gekwetst heb gevoeld; en wanneer er dan telkens zoo velen zijn, die tegen de wijze van behandeling van een geacht medelid opkomen, dan vraag ik hem of er dan toch niet eenige waarschijnlijkheid bestaat, dat de schuld althans ook voor een gedeelte bij hem ligt. Ons geacht medelid heeft inderdaad een bewonderenswaardig talent om de zaken te behandelen op eene wijze die zeer onderhoudend en voor allen misschien aangenaam is, maar dan toch altijd met ééne uitzondering, het individu namelijk, dat de spreker op dat oogenblik, als ik het zoo noemen mag, onder handen heeft. — Ik kan mij thans niet meer met volkomen juistheid herinneren wat ik gisteren heb gezegd. Maar heb ik toen op dat oogenblik uitdrukkingen gebruikt die grievend waren voor ons geacht medelid, ik neem die thans gaarne terug. En even gaarne geef ik hem de welgemeende verzekering dat ik niet alleen de meeste hoogachting heb voor zijne groote talenten, maar ook voor zijn persoon en zijn karakter.»

ZITTING VAN 8 MAART 1850

Verscheidene leden waren, even als ik, van oordeel dat door te zwijgen op het antwoord van den Minister, de waardigheid der Kamer, in verband met haar eed op de Grondwet, gevaar liep. — Van daar dat, aan het einde der zitting van 8 Maart, de heer VAN HALL verlof verzocht om aan den Minister vragen te rigten over de werkzaamheden die nog van regeringswege aan de Vergadering moeten worden voorgedragen. Dit verzoek werd door den heer VAN DAM VAN ISSELT ondersteund.

De heer VAN HALL zeide niet direct eene interpellatie tot de Regering te willen rigten. » Het is er verre af dat hij het voornemen hebben zou, bepaaldelijk eene beschuldiging tegen den een of anderen Minister in te brengen: doch het is eene onbetwistbare waarheid dat men zoowel binnen als buiten de Kamer hoort zeggen, dat de Kamer zoo weinig goede en deugdelijke zaken verrigt. Uit dien hoofde zou het wenschelijk zijn, dat het op eene duidelijke en klare wijze blijke, of de Kamer nog werk te verrigten, nog ontwerpen van wet te verwachten heeft, en zoo niet, waaraan het dan is toe te schrijven dat zij den noodigen arbeid mist. »

Op grond van *gebrek aan werk*, kwam mij de motie niet verdedigbaar voor. Ik gaf te kennen dat het door beide sprekers bedoelde oogmerk beter zou bereikt worden door het eenigzins anders te formuleren. Ik verzocht verlof aan de Kamer, om, in verband met de mededeeling door den Minister van Binnenlandsche Zaken gedaan, eenige meer volledige inlichtingen aan den Minister te vragen nopens *de mogelijkheid der ten-uitvoer-legging van het 5de der additionele artikelen der Grondwet*. Ook met betrekking tot het op nieuw schorsen der werkzaamheden, was het voor de eer en de waardigheid der Kamer noodig, op die mededeeling terug te komen.

De Minister van Finantiën zeide zich niet te zullen verzetten tegen het voorstel *zoo als het door mij was gedaan*.. De bezorgdheid als of de Kamer geene werkzaamheden meer zou hebben, was op het minst

genomen overdreven is. De memorie van beantwoording was ingekomen op het verslag nopens het wets-ontwerp tot toezigt en regeling van de zaken der Munt. Er was een nieuw wets-voorstel ingediend, dat hij gaarne spoedig wenschte behandeld te zien. De beraadslagingen over de postwet zouden de Kamer nog een geruimen tijd bezig houden. De discussie over eene provinciale belasting in Friesland was reeds bepaald. Er zou alzoo genoeg werk voorhanden zijn om de Kamer tot het gewoon reces voor Paschen bezig te houden. Voor het oogenblik zou hem alzoo de interpellatie, nopens gebrek aan werk voor de Kamer, minder doelmatig toeschijnen.

In antwoord herhaalde ik den Minister dat mijne vraag niet steunde op gebrek aan werk. Mijn verlangen was dat de Minister van Binnenlandsche Zaken nadere inlichting gave. De Kamer zou zich in het oog der Natie niet kunnen verantwoorden zoo zij, na de op gisteren ontvangen mededeelingen, geene nadere opheldering vroeg.

De heer Duijmaer van Twist zeide: Ik houd er van om de zaken zonder omwegen, bij haren waren naam te noemen. Wat wil men eigenlijk? Ons geacht medelid, de afgevaardigde uit Harderwijk, is niet tevreden met de inlichtingen door den Minister van Binnenlandsche Zaken gegeven ten opzigte van de indiening der organieke wetten, en nu wil men hem in de gelegenheid stellen om op dat onderwerp terug te komen. Is dit het doel, waarom dit dan niet ronduit gezegd? Waarom dan gesproken van regeling der werkzaamheden, van inlichtingen van den Minister van Oorlog omtrent het comité van defensie enz.! Maar aangenomen dan nu, dat dit het doel is, zoo is de vraag, moet het verzoek worden toegestaan? Ik voor mij ben van gevoelen, dat het vrij wat voordeeliger is *en* voor het land, *en* voor het Ministerie, *en* bepaaldelijk voor den Minister van Binnenlandsche Zaken, dat deze zaak, nu zij weêr wordt opgewarmd, niet worde gesmoord, maar dat er gelegenheid worde gegeven aan ieder om in het openbaar met zijne grieven voor den dag te komen, en daardoor tevens aan den Minister om zich te verdedigen. »

De beraadslagingen werden gesloten, en door de Vergadering, ter

stemming overgaande, beslist met 39 tegen 24 stemmen, dat het verlof tot het doen der vragen *niet zal worden verleend.*

Voor hebben gestemd de heeren: Boreel van Hogelanden, van Voorst, van Heiden Reinestein, Mutsaers, Scheltinga Winterberg, van Hall, Duijmaer van Twist, Groen van Prinsterer, van Hasselt, van Naamen, van Doorn, van Dam van Isselt, Wintgens, van Rijckevorsel, van Randwijck, de Villers de Pité, Donker Curtius, Costerus, de Lom de Berg, Schooneveld, Boxman, Borret, Leclercq en de Voorzitter.

In deze stemming waren niet tegenwoordig de heeren: Wichers, Wijnaendts en Verweij Mejan.

ZITTING VAN 9 MAART 1850.

*** Kon men, na het antwoord van den Minister, omtrent de behoorlijke ten uitvoerlegging van het 5de additionele artikel gerust zijn? zoo niet, werd er geenerlei explicatie, geenerlei nader overleg vereischt? Alleen het levendig besef van het gewigt der zaak en van de verantwoordelijkheid der Kamer, gaf mij den moed om, gebruik makende van het laatste middel dat overig bleef, het onderwerp nogmaals ter sprake te brengen.

—

Ik heb het woord gevraagd, om gebruik te maken van het regt, dat aan ieder lid dezer kamer toekomt, om na het lezen der notulen het woord te voeren over een onderwerp dat, met den inhoud der notulen in verband, niet bepaaldelijk aan de orde van den dag is. Ik zal mij wel niet behoeven te beroepen op de menigvuldige antecedenten. Ik rigt een verzoek tot de Kamer. Ik vraag verlof, niet om de discussie over de postwet te verschui-

ven, ook niet om eene interpellatie aan het Ministerie te doen; eenvoudig om, na de behandeling der wet, mijne gedachten aan de Kamer te onderwerpen omtrent het punt, dat, naar mij voorkomt, de hoogste aangelegenheden van het Vaderland betreft. De Kamer heeft ten allen tijde regt om het woord aan een lid te verleenen. Ik vraag verlof om, op den eersten dag, volgende op dien waarop de behandeling der postwet zal zal zijn afgeloopen, *mijne bezwaren kenbaar te maken tegen de mededeeling van den Minister van Binnenlandsche Zaken.* Naar mijn inzien is zij niet enkel onvolledig; in de onvolledigheid zelve ligt eene voor de rust en welvaart van het Vaderland hoogst nadeelige strekking. Ik kom niet terug op eene afgedane zaak. De Kamer heeft met 39 tegen 24 stemmen besloten dat de mededeeling voor haar voldoende was, dat zij door die mededeeling genoegzaam ingelicht was omtrent de organieke wetten; althans zij heeft geen meer volledige inlichtingen van den Minister verlangd. Nu zal ik meer preciseren wat ik eigenlijk wensch; welligt heeft de min duidelijke voordragt van mijn verzoek tot interpellatie ter weigering medegewerkt. Het was geenszins mijne bedoeling het Ministerie traagheid te laste te leggen; ik heb mij zelfs wegens den overvloed van allerlei soort van wetten beklaagd, omdat hierdoor de indiening der organieke wetten, naar het voorschrift der Grondwet, vertraagd wordt. De geheele strekking van mijne interpellatie was om meer volledige inlichtingen te erlangen. Thans echter wensch ik alleen te toonen, welk licht het *niet geven van licht*, welk licht het *weigeren van licht* over den toestand van het Vaderland en van de Kamer verspreidt.

Ik zal aan de Kamer een schema geven van den eigen-

lijken loop mijner gedachten, ten einde met kennis van zaken over het al dan niet geven van verlof tot verdere ontwikkeling worde beslist. De Vergadering gelieve in het oog te houden dat ik *nu* niets ontwikkel of bewijs.

Ik neem mijn steunpunt in het besluit der Kamer, waarbij het verlof tot interpellatie is geweigerd, en wel in zooverre het met reden van wetenschap is genomen. De Kamer vergeve mij deze bijvoeging. De wijs waarop somtijds eene hoogst belangrijke en gewigtige zaak in een oogenblik wordt afgedaan, brengt in de verpligting eene beslissing te nemen zonder genoegzame reden van wetenschap. Sommigen onder die 39 leden welke het verlof tot interpellatie geweigerd hebben, zullen zelven, vertrouw ik, erkennen dat zij het votum — trouwens er was geen uitstel mogelijk, er moest onverwijld worden gestemd — niet rijpelijk hebben overdacht. Anderen deden dit wel. Er is nu in deze Kamer eene ministeriële partij; dit verheugt mij. Het verblijdt mij dat die partij mannen van uitmuntende talenten bezit. Ik heb nooit gewenscht eene zwakke tegenpartij. Iedereen moet wenschen dat eene zaak welke hij voor verkeerd houdt, op de best mogelijke wijze worde verdedigd. Dit is altijd voordeelig. Ik althans ben de gehechtheid aan mijne beginselen voor een groot gedeelte aan de menigvuldigheid en bekwaamheid der wederpartijders verpligt. Ik zeg, er is eene ministeriële partij, en, na te hebben opgemerkt dat haar cijfer niet kan geacht worden te zijn 39, neem ik mijn steunpunt in haar weigeren van interpellatie. De kracht van mijn argument ligt hierin, dat zij daardoor eene zeer groote politieke fout heeft begaan. Om twee redenen: de eerste ligt reeds in het woord dat ons geacht medelid uit Overijssel gebezigd heeft, *smooren*. Het is altijd in

Nederland, en vooral tegenwoordig, eene politieke fout wanneer men de beraadslaging smoort: men wordt van zwakheid en onbillijkheid verdacht. De tweede reden is, omdat zij daardoor partijdigheid tegen het vorige Ministerie getoond heeft. Ik onderzoek thans niet in hoe verre de Minister van Binnenlandsche Zaken en de zijnen bij het vorige Gouvernement nooit hebben aangedrongen op het spoedig aanbieden der organieke wetten; ik vlei mij desaangaande eenige herinneringen te kunnen bijbrengen, indien de Kamer mij het gevraagde verlof verleent.

Nu zeg ik, en dit is de loop mijner gedachten, wanneer zoovele bekwame menschen, zoovele mannen, wien het aan parlementaire taktiek niet ontbreekt, eene schijnbaar zeer groote politieke fout begaan, is daarvoor eene reden, misschien aan sommigen van de medestemmende leden onbekend en waarop zij, als het ware, instinctmatig hun votum gegrond hebben. Die reden meen ik gevonden te hebben in het onberekenbare voordeel van het door den Minister gekozen terrein. De Kamer gelieve in het oog te houden, dat er noodwendig iets onduidelijks in mijne voordragt zal zijn, van wege de kortheid. Het voordeel van den Minister ligt vooreerst in het *isoleren* van de provinciale- en kieswet uit het geheele zamenstel der organieke wetten, en ten andere, in de omstandigheid dat hij den *langeren weg* gekozen heeft, dien ons geacht medelid uit Almelo afkeurt. Die twee punten vereenigen zich in een enkel, dat der *regtstreeksche verkiezingen*. Nu lette men op welke wijze dit gewigtige punt is ter sprake gebragt bij de Grondwet-herziening, en in de Grondwet is gevoegd. Er was groot verschil van gevoelen. Twee partijen hebben eene transactie aange-

gaan: de partij van het behoud en de partij der staatscommissie van 17 Maart, aan wier hoofd, in of buiten de Kamer, de Minister gestaan heeft. De geest der transactie was, dat de eene partij zich aan de regtstreeksche verkiezingen onderworpen heeft, met tegenzin, als aan een *gedeelte* van de Grondwetherziening, en als aan een *staatsvorm*, zonder toe te geven het *beginsel* van algemeen stemregt en staatsburgerschap, zoo als het door de tegenpartij geïdealiseerd werd. Wij laten ons dit kiesregt, als gewijzigden kiesvorm, ter goeder trouw gevallen; wij willen het zien uitgebreid over een aanmerkelijk deel der bevolking; wij willen niet toegeven, en dit heeft de eene partij in de Tweede Kamer nooit willen toestaan, dat het zich oplosse in de volks-souvereiniteit.

Nadat ik aan den zin der transactie heb herinnerd, wijs ik op het eerste punt, waarover ik klaag: dat ik het isoleren dezer wetten genoemd heb. Men neemt *enkel* de kieswet en de provinciale wet. Ik klaag, niet dat men de kieswet spoedig wenscht aan te bieden, want het is inderdaad eene der belangrijkste wetten; ik klaag dat de Minister in zijne mededeeling enkel en alleen van die twee wetten spreekt; dat voor dit dominerend element alle andere elementen vallen; dat men de overige belangrijke organieke wetten vergeet. Ik wil de kieswet beschouwen als *prima inter pares*, maar de *pares* moeten toch mede worden geteld. Ik herhaal dat ik niet op eene afgedane zaak terugkom; maar voor de eer en de waardigheid der Kamer ware het, naar mijn inzien, wenschelijk geweest dat men ook eenige inlichtingen had gevraagd ten opzigte van de andere organieke wetten. De Minister kon, uit voorliefde voor de kieswet, de andere al ligt vergeten, maar het besluit van de

Kamer heeft bijkans haar sanctie aan die exclusive beschouwing gehecht. Die exclusive voordragt noem ik gevaarlijk. De transactie gaat aldus te loor en zoo zal de Grondwet aanvankelijk geïnterpreteerd en toegepast worden in den zin van ééne partij. Dit moet men voorkomen en den zin der transactie behouden; daar hebben we allen belang bij. Ik twijfel er niet aan of de andere *voordragten* zullen inkomen, maar er zal uitstel der behandeling wezen, en van uitstel komt afstel. Daarom is het zaak te letten op de spreuk: *principiis obsta!* en daarom verlang ik het gevoelen der Kamer ten dezen opzigte te kennen. Indien wij toegeven aan hetgeen in de mededeeling van den Minister ligt opgesloten, zullen vele onderwerpen, gelijk wel eens meer gebeurd is, jaren achtereen provisioneel blijven; weet ge wat welligt alleen *definitief* zou zijn? de triumf van eene partij.

Ik kom tot het tweede punt: den *langeren weg*, dien de Minister bij de zamenstelling der kies- en provinciale wet heeft ingeslagen. Wat drong hem tot dien omweg? het systema zijner partij. Velen onder ons hebben de regtstreeksche verkiezingen aangenomen als staatsvorm, niet als eenen stap om te komen tot het *vote universel*. Wij willen eene kiesbevoegdheid die *de wet geeft*, niet eene bevoegdheid om te kiezen, die aan ieder staatsburger *inhaerent* is. Dit laatste kiesregt wordt door den Minister bedoeld. Hierin ligt de reden tot het volgen van den omslagtigen weg. Iedereen begrijpt dat wij meer zouden hebben aan eene betrekkelijk slechte wet, die ons in staat stelde aan de overige belangen van het Vaderland gedachtig te zijn, dan aan eene volmaakte kieswet, waardoor nog vele maanden de behandeling van zoo menig werk, dat der Ka-

mer bij de Grondwet opgelegd is, ter zijde geschoven wordt. Waarom heeft de ministeriële partij dit niet gevoeld; waarom althans heeft de overtuiging hiervan op haar en op den Minister geen indruk gemaakt? Het is, omdat hij, door den aard zijner leer, tot die schijnbaar overdreven, maar in zijn systema noodwendige en consequente, naauwgezetheid gebragt wordt. Volgens ons, geeft of onthoudt de wet de kiesbevoegdheid, naar mate zij dit in het belang van goede keuzen wenschelijk acht. Volgens de tegenpartij, is de kiesbevoegdheid een regt van den staatsburger, waaraan de wetgever ondergeschikt is. Het kan de bedoeling der Kamer niet zijn aan dit gevaarlijke stelsel hulde te brengen.

De Voorzitter vroeg of ik mijne motie van orde genoegzaam ontwikkeld had, in welk geval hij mijn voorstel aan eene stemming zou onderwerpen.

Ik zeide dat ik, tot nadere toelichting, bij het gesprokene nog eenige opmerkingen wenschte te voegen. De Voorzitter verzocht mij bij de ontwikkeling mijner beschouwingen de kortheid te willen in acht nemen.[1]

De moeijelijkheid der positie van den Voorzitter, en ook van de mijne, gevoel ik, maar het belang der zaak dient op den voorgrond te staan. Dikwijls is over breedvoerigheid mijner voordragten geklaagd; maar indien ik ook thans, nu ik niets ontwikkel en slechts enkele punten van behan-

---

[1] Het komt mij minstens twijfelachtig voor of het in de rede vallen van een spreker, met de vermaning om « zich te bekorten, » krachtens art. 35 en 36 van het *Reglement van Orde*, aan den Voorzitter vergund zij.

deling opgeef, het verwijt van breedvoerigheid verdien, zal ik liever van het woord afzien. Ik tracht mijne denkbeelden zooveel mogelijk te concentreren. Op den duur is het niet doenlijk met het horologie in de hand, over aangelegenheden als deze, het woord te voeren, en wanneer men telkens in den loop zijner beschouwingen gestoord wordt, den draad der redenering, als of er niets gebeurd ware, telkens te hervatten. Indien men mij nog tien minuten gunt, geloof ik mijne opgaaf ten einde te kunnen brengen. Ik zal nu zeer kort zijn, en zoo ik mij van te sterke uitdrukkingen bedien, men wijte dit aan den wensch om in zeer weinige woorden, wat nog overblijft, zamen te dringen. — Mijn denkbeeld is, dat wij van November 1849 terugkeeren tot Maart 1848; dat wij in het Kabinet hebben een revolutionnair beginsel zonder reactie die het eerste in toom houdt; dat wij niet hebben een gemengd Ministerie, maar een, in den geest van den Minister van Binnenlandsche Zaken, homogeen bewind. Men ziet nu het gewigt van een ministerieel programma. Elders wordt de wijziging van een Ministerie, als eene zaak van het grootste belang, in de volksvertegenwoordiging ter sprake gebragt. Hier, omdat het stelsel van het Ministerie niet gepreciseerd is, kunnen wij, van lieverlede, gelijk de Franschen het zouden uitdrukken, met een *tour de passe passe*, een nieuw Ministerie erlangen, zonder dat iemand het bemerkt heeft, en terwijl de wijziging misschien aan de meeste leden van het Kabinet onbekend bleef. Zij wier bedoeling het was aan een Ministerie *de coalition* ondersteuning te verleenen, moeten zich afvragen of zij onder den exclusiven invloed van den Minister van Binnenlandsche Zaken begeeren te staan. Uit dit oogpunt wensch ik

de mededeeling van den Minister te beschouwen. Zal mij nu, door weigering van verlof, de mond worden gesnoerd? Ik kan het niet veronderstellen. Indien de Kamer het verlof verleent, zal echter geene discussie worden vereischt. Niet dat ik eene discussie vrees, verre van daar; maar noodig acht ik ze niet. Ik wil slechts de Vergadering op deze aangelegenheid doen letten. Ik wil niet dat er eene verandering plaats hebbe in het Kabinet buiten ons weten, en zonder te vernemen waarin die verandering bestaat. — Vraagt men of ik *casu quo* de tegenwoordigheid der Ministers verlang? Ik ben niet voornemens de Ministers te interpelleren; ik heb dus op hunne tegenwoordigheid geen regt. Na de mededeeling van den Minister had men kunnen verlangen dat hij zich niet aan het hooren van de beantwoording onttrok. Thans kan ik alleen zeggen dat het mij aangenaam wezen zoude hem te zien. En nu zal ik verzoeken mijn voorstel aan eene hoofdelijke stemming te onderwerpen. Mij is het wel, indien het verlof geweigerd wordt; de Kamer neemt de verantwoordelijkheid op zich. Evenwel, om de waardigheid der Kamer en in het belang van het Vaderland, zou ik het tegendeel verlangen. Mij dunkt dat, wanneer het enkel om behoorlijke toelichting van gewigtige aangelegenheden te doen is, alle verschil van partijen ter zijde moet worden gesteld.

—

Bij niemand vond ik steun.

De Heer VAN HALL meende dat het votum der Kamer waarbij mij het verlof ontzegd was, slechts de verklaring inhield « dat zij *op dit oogenblik* het niet gepast vond aan de zaak verder gevolg te geven. »

De Heer DONKER CURTIUS zeide onder anderen: « Het is de pligt van elk om de Grondwet hier toe te passen in den geest, waarin ze wette-

lijk is tot stand gebragt, en nu heb ik in meer dan éene omstandigheid de strekking gezien, om terug te keeren tot andere denkbeelden, die vroeger hier en daar ingang hebben gevonden; maar die wij op zijde moeten stellen, omdat wij gebonden zijn aan de Grondwet, zoo als die is. De spreker heeft gezegd, dat de rede van den Minister hem beducht maakte, en ons gewezen op den weg, die gevolgd is om tot eene kieswet te komen, en zijne vrees te kennen gegeven, dat dit alles ten doel zoude hebben om niet, gelijk het werkelijk is, de regtstreeksche verkiezingen te beschouwen als een uitvloeisel van de wet, maar als een regt aanklevende alle burgers van den Staat. Ik veroordeel niemand vóór dat het oogenblik daar zal zijn, waarin ik bewijzen kan dat die veroordeeling gegrond is, en het is daarom juist, dat ik thans eene verdere ontwikkeling niet noodzakelijk acht en liever niet zou wenschen, ofschoon het misschien goed is dat er op de aangevoerde zaak gewezen werd, ook ter waarschuwing van de Ministers, en opdat zij weten dat er bij sommigen onzer vrees voor bestaat. Wij moeten nu op dit oogenblik wachten, wij moeten zien tot welke uitkomst de weg zal leiden dien men gevolgd heeft, en voor 's hands niets goed-, noch afkeuren. Ik beoordeel thans nog niet de vermoedelijke uitkomst van den maatregel door den Minister van Binnenlandsche Zaken genomen; maar ik ben het met den spreker uit de residentie eens, dat het beter is spoedig eene minder goede kieswet te hebben, dan ons daarop nog langer te laten wachten. Het is echter te voorzien dat die wet, hetzij vroeger of later, in het vervolg zal worden ingediend, en dan zal het oogenblik geboren zijn om te beoordeelen of men zich aan den zin en den geest der Grondwet al dan niet gehouden heeft. Ik kan dus voor het oogenblik, ofschoon het nuttig oordeelende dat het gesprokene hier werd geuit, mijne stem niet aan het voorstel geven.

De heer VAN ZUIJLEN VAN NYEVELT zeide, dat de afgevaardigde uit de hoofdstad hem noopte het woord op te vatten. Deze had zijns inziens niet juist uitgedrukt, welke zin aan het op laatstleden Vrijdag door de Kamer genomen besluit moet worden gehecht, toen zij be-

sliste, dat aan den afgevaardigde uit Harderwijk geen verlof zou worden verleend om vragen aan den Minister van Binnenlandsche Zaken te rigten over de mogelijkheid der ten-uitvoer-legging van het 5de der additionele artikelen van de Grondwet. Zijns inziens was de eenige reden die de Kamer bewoog dat besluit te nemen, gelegen in de omstandigheid dat zij zich genoegzaam ingelicht achtte, en met de ontvangen mededeelingen genoegen nam. Er was alzoo geene quaestie om de discussie te smoren, gelijk door sommigen is beweerd. De spreker uit de residentie had te kennen gegeven dat het met de waardigheid der Kamer overeenkwam, om betrekkelijk dit onderwerp op nadere verklaringen bij den Minister van Binnenlandsche Zaken aan te dringen. Hij was van oordeel dat hetzelfde belang der Kamer medebragt het gedane voorstel van het lid uit Harderwijk te doen afstemmen; want, indien dit, na het op Vrijdag genomen besluit, ingang vond en wierd aangenomen, dan zou in die goedkeuring, zijns bedunkens, het bewijs opgesloten liggen dat de Kamer zich door één harer leden liet overheerschen.

De Heer VAN HEEMSTRA wilde, onder verwijzing naar Art. 15 van het Reglement (waarbij de Voorzitter, op verzoek van vijf leden, eene Vergadering kan beleggen) overgaan tot de orde van den dag.

Eene laatste, bijkans wanhopige, poging werd door mij beproefd.

—

Nog een enkel woord. Uit hetgeen nu gebeurd is, blijkt ten duidelijkste dat tusschen mij en mijne politieke vrienden — want ik heb immers in deze Vergadering politieke vrienden — geene boosaardige coalitie bestaat. Ik wensch mijn voorstel in omvraag te brengen, al zou ik alleen staan. Aldus zou ik, op de meest overtuigende wijs, den spreker uit Gelderland wederleggen, die bevreesd is dat de geheele Kamer zich door den invloed van één lid zou laten beheerschen.

Aan den geachten afgevaardigde uit Almelo verklaar ik, dat, naar mijne stellige overtuiging, waarvan ik in openbare geschriften heb doen blijken, naauwgezette trouw aan de bepalingen en aan de instellingen der Grondwet niet in het allerminste verpligt om, bij de interpretatie en toepassing, ons te voegen naar de beginselen van deze of gene partij. De strekking van mijn verzoek is miskend. Ik heb niet verlangd eene discussie te provoceren; ik heb slechts gelegenheid verlangd om het gewigt der zaak te doen uitkomen. Men heeft te weinig dit gewigt in het oog gehouden. Ook op de bepalingen en den aard van het Reglement van Orde is, dunkt mij, niet gelet. Juist art. 97, waarbij voor het interpelleren van de Ministers plegtige vormen worden vereischt, toont dat men met *gewone* mededeelingen geene zoodanige statelijkheid verlangt. De Kamer is altijd bij magte het woord te verleenen. Ook heeft de Kamer, wanneer zij het noodig oordeelt, ieder oogenblik regt tot wijziging of aanvulling, of exceptionele ter zijdestelling van een artikel uit het Reglement. Dit Reglement is geene wet waaraan de Kamer onvoorwaardelijk ondergeschikt is. De Kamer is niet om het Reglement, maar het Reglement om de Kamer. Zoo het thans van belang is iets meer omtrent de mogelijkheid der afdoening van eene bij de Grondwet voorgeschrevene taak te vernemen, mag het Reglement geen beletsel zijn. Anders zouden wij in het geval komen van een Koning in Spanje, zoo ik meen, die te midden zijner hovelingen verbrandde, niet dewijl hij niet kon worden gered, maar om de afwezigheid van hem, die, volgens het Reglement van Orde, alleen tot redden bevoegd was. Het geachte medelid uit Almelo heeft gezegd dat hij niet gaarne eene beschuldiging inbragt, die hij nog

niet kon bewijzen. Ik wist niet dat hij, in de gehoorzaamheid aan het «wacht op onze daden», zoo naauwgezet was. Hij heeft uitstel gewild tot de beraadslaging over de kieswet. Mijn bezwaar heeft op dit oogenblik betrekking, en ik wensch niet, over zes weken of meer, te verrigten wat nu te pas komt.

—

De heer DUIJMAER VAN TWIST zeide: « Ik zal mij verpligt rekenen tegen het voorstel van ons geacht medelid uit Harderwijk te stemmen, onverschillig in welken vorm dat voorstel wordt gedaan. Hetzij wij daaromtrent door *voor* en *tegen* ons gevoelen te kennen geven, of dat het voorstel van ons geacht medelid uit Friesland (den heer van Heemstra) wordt in omvraag gebragt, om namelijk tot de orde van den dag over te gaan. De vorm is mij onverschillig: maar het geldt hier de vraag of wij den afgevaardigde uit Harderwijk het verlof zullen geven zijne denkbeelden verder te ontwikkelen. Naar het mij voorkomt, is dit reeds eene besliste zaak. Ons geacht medelid heeft onder een anderen vorm, en, ik beken het, onder een zeer aardigen vorm, dezelfde zaak, die eigenlijk reeds beslist was, weder weten ter sprake te brengen, en tevens van die gelegenheid gebruik gemaakt, om zijne denkbeelden te uiten omtrent eene zaak, waaromtrent de Kamer reeds beslist had dat niet meer zou gesproken worden.

Ofschoon naar mijne overtuiging, hem zijn verzoek, op verleden Vrijdag gedaan, niet had behooren geweigerd te worden, eerbiedig ik te zeer de beslissing der Kamer, om aan een lid de bevoegdheid te kunnen geven tegen een besluit van de Kamer op te komen. »

Het stemmen zou nutteloos tijdverlies geweest zijn. — Ik eindigde daarom aldus: « Blijkens de discussie, sta ik alleen. Mij schiet alzoo niet over dan aan de Natie te laten beslissen, of, in verband met het 5de additionele artikel, de door den Minister van Binnen-

landsche Zaken gegeven inlichting omtrent de organieke wetten als genoegzaam kon worden beschouwd. »

Even vruchteloos als mijne herhaalde poging, maar zeer opmerkenswaard was het krachtige woord van den Heer VAN NAAMEN, in de zitting van 15 Maart, bij de discussie over de *muntwet*.

« Aan deze tweede zitting der Staten-Generaal is bij de Grondwet eene bijzondere bestemming gegeven. — En nu geloof ik inderdaad, dat de Tweede Kamer, na de aanneming der begrooting, waarbij zij een votum van vertrouwen heeft gegeven, op dit oogenblik tegenover het Ministerie in deze verhouding is geplaatst, dat zij niet alleen moet waken voor de volledige uitvoering van het 5de additionele artikel der Grondwet, maar *dat zij toonen moet dat het haar ernst is* zulks te doen. Ik geloof dus, dat wij thans, *buiten volstrekte noodzakelijkheid*, geene wets-ontwerpen moeten goedkeuren, die geen dadelijk uitvloeisel zijn van evengenoemd art. 5.»

INHOUD.

Blz.

I. ADRES VAN ANTWOORD. (Zitting van 26 September 1849) . . . . . 1.

II. ART. 91 DER GRONDWET. (Zitting van 14 November 1849) . . . . . 24.

III. BEGROOTING.

a. HET MINISTERIE. (Zitting van 11 December 1849) . . . . . 28.

b. DE ROOMSCHGEZINDEN EN DE GRONDWET. (Zitting van 12 en 13 December 1849). 51.

c. REPLIEK AAN DE MINISTERS. (Zitting van 13 December 1849) . . . . . 79.

d. MARINE. (Zitting van 15 December 1849). 95.

e. REGT DER GEZINDHEDEN. (Zitting van 17 December 1849) . . . . . 98.

f. REGT DER HERVORMDE GEZINDHEID. (Zitting van 17 December 1849) . . . 110.

g. OORLOG. (Zitting van 17 en 18 December 1849) . . . . . 129.

h. ONDERWIJS. (Zitting van 20 en 21 December 1849) . . . . . 159.

i. HISTORISCHE GEDENKTEEKENEN. (Zitting van 23 December 1849) . . . . . 180.

IV. POSTWET. (Zitting van 6, 7, 8 en 9 Maart 1850). 182.

REGISTER.

Biz.

Absolutisme van den Staat . 102.
Adres van antwoord . . . 1.
Afgescheidenen . . . 120. 124.
Armwezen . . . . . 106.
Begrooting. Hoedanig is het *votum* over eene *b.*? . . 56.
Bezuiniging . . . . . 135.
Brievenposterij . . . 182, vgg.
Bijzonder onderwijs. 100. 160, vgg. Bijzondere school der 1e klasse te 's Hage . . . . . 166.
Circulaire van den Minister van Binnenlandsche Zaken over het onderwijs, van 2 Dec. 1849. 164, vgg.
Defensie. Stelsel van *d*. . . 135.
Diaconiën . . . . . 100.
Eenparigheid . . . . . 8.
Eeredienst. Ministeriën van *E*. 107. Ministers van Hervormde *E*. sedert 1816 . . . 113. 119.
Geestelijke. Kan een *g*. lid worden der 2e kamer? . . . 25.
Gezag. pligtmatige eerbied voor het *G*. . . . . 57.
Gezindheden. Regt der *G*. 98, vgg. corporatiën *juris privati et publici*. . . . . 99.
Grondwet. 5e *addit. art*. 21. 185. 197. *Art*. 91. 24—27. *Art*. 194. 169. 178. *Art*. 166. 73. *Art*. 167 en 169. 101.
Grondwet van 1815. . . . 165.
Grondwetherziening van 1848 eene transactie . . . . 213.
Hervormd kerkgenootschap, subjectivisme . . . . . 123.
Hervormde gezindheid. Regt der *H. G*. onregt tegen haar van staatswege gepleegd . . . 114.
Historische gedenkteekenen . 180.
Interpellatie omtrent de homogeneïteit van het Ministerie. 18. Over het 5e addit. art. geweigerd . . . . . 208.
Ironie . . . . . 206.
Kieswet. waarom geïsoleerd? 213.
Koloniën. — Vermeerdering der Marine in de O. I. *K*. . . 95.
Koningschap . . . . . 41.
Kroon. Overwigt der *k*. . . 1.
Leger. Bestemming van het *l*. 135.
Maart 1848 . . . . . 145.
Magtspreuken . . . . . 193.
Ministerie . . . . . 5.
Ministerie DE KEMPENAER. 14. 48. 137. 171.
Ministerie THORBECKE. Zamenstelling. 28, vgg. tweeledige negatieve homogeneïteit. 38. 59. 173. geen deugdelijke grondslag . . . . . 92.
Ministeriële partij . . . . 212.
Ministeriële verantwoordelijkheid . . . . . 152.
Monopolie . . . . . 183.
Natie. Vorming der *N*. 106. tegenstelling van *N*. en Souvereine Volk . . . . . 106.
Nederland. bij uitnemendheid verdedigbaar . . . . . 140.
Onderwijs. Wet op het *o*. 9. 45. 106. 163. *Transitoire* wet wenschelijk. . . . . 159 vgg.
Ongeloof . . . . 63. 78. 123.
Oppositie. Hoedanig? . 32. vgg. *o*. tegen het Ministerie THORBECKE? . . . . . 47. 56.
Organiekewetten. . . 195. vgg.
Partijen. 34. Welke vereeniging der *p*. wenschelijk? . . . 11.

Blz.
Pauperisme . . . . . 49.
Personen. beoordeeling van *p.* 59.
Programma. 87. gewigt er van 217. heeft het Ministerie THORBECKE een *p.*? . . . . 35.
Protestantsche vrijheid. . . 115.
Reglement van Orde der Tweede Kamer. . . 20. 200. 216, 221.
Regtstreeksche Verkiezingen. 42. 213.
Republiek der Ver. Ned. . . 139.
Roomschgezinden. Regten der *R.* 51, vgg. 72. geen *proportioneel* regt op bedieningen en ambten. 73. hun *speciale* toestand hier te lande. 62. 74. gevaar van vereeniging met de liberalen. 63. eenheid van belang met de geloovige Protestanten. 64. 78.
Smooren eener discussie niet wenschelijk . . . . . 69.
Souvereiniteit van het Huis van Oranje . . . . . 40.
Specialiteiten . . . . . 131.
Staat. tot bescherming der Gezindheden verpligt. 102. Men vergt alles van den *S.* . . 184.
Blz.
Staatsgezag in revolutionairen zin . . . . , 77. 101. 163.
Strijd. parlementaire *str.* . . 113.
Synode der Herv. Kerk . . 117.
Theoriën. geen minachting voor *t.* . . . . . , 57. 71.
THORBECKE. 174. zijne politieke beginsels . . . . . 41.
Tweede Kamer. zitting v. 1849. 10. haar zelfstandigheid. 30. houding ten opzigte der Natie. 69. behandeling van Godsdienstige quaestiën. 111. haar vermogen . . . . . 153.
Vertegenwoordiger van het Nederlandsche Volk. wat dit beteekent? . . . . . 111.
Volks-souvereiniteit, . . . 214
Vooruitzigten der zitting van 1849—1850. . . . . 9.
Vrijzinnige partij. haar onvermogen . . . . . 12.
« *Wacht* op onze daden.» 56. 90. 187. 198.
Wet van 1806 . . . . . 165.
Wettenmakerij . . . . . 105.
WILLEM II. (Koning) . . . 142.
Zielental . . . . . 77.

Van denzelfden Schrijver zijn de navolgende werken alom te bekomen :

Prosopographia Platonica, Lugd. Bat. 1823 . . . . *f* 2,75.

Nederlandsche Gedachten. (Verzameling van politieke beschouwingen, 1829—1832), 3 deelen en 4de deel n.o 1 en 2 . . - 4,00.

Archives ou Correspondance inédite de la Maison d'Orange-Nassau. Recueil publié, avec autorisation de S. M. le Roi. Supplément; — et table de matières par J. T. Bodel Nyenhuis. Avec des Fac-similés. Première Série. 1835—1847. 10 vols. (1r vol. deuxième édition) . . . . . - 68,80.

Beschouwingen over Staats- en Volkerenregt, 1834 . . - 3,00.

De Maatregelen tegen de Afgescheidenen aan het Staatsregt getoetst, 1837 . . . . . - 0,70.

Bijdrage tot de Herziening der Grondwet in Nederlandschen zin, 1840 . . . . . - 1,40.

Adviezen in de Tweede Kamer der Staten-Generaal in dubbelen getale, 1840[1] . . . . . - 1,60.

Handboek der Geschiedenis van het Vaderland, 1841, 1ste aflevering . . . . . - 0,85.

Idem Idem 1842, 2de aflevering . . - 1,20.

Idem Idem 1843, 3de aflevering[2] . . - 1,50.

Idem Idem 1846, 5de aflevering . . - 3,40.

Kort overzigt van de Geschiedenis des Vaderlands, 2de of schooldruk, 1842 . . . . . - 0,35.

Vaderlandsche Zangen, 1842 . . . . . - 1,00.

Redevoering over Willem I, gelijk hij uit zijne Briefwisseling nader gekend wordt, 1843 . . . . . - 0,50.

Antwoord aan Mr. M. C. van Hall (over *a*. Hendrick, Graaf van Brederode; *b*. Uitgave van brieven; *c*. Historische kritiek), 1844 . . . . . - 1,00.

Stukken betreffende de afwijzing eener bijzondere school der 1e klasse te 's Gravenhage, 1844 . . . . . - 0,40.

---

[1] Deze vier Geschriften te zamen voor *f* 5,00.

[2] Te zamen voor *f* 3,00. De 4de aflevering is uitverkocht.

Verzoekschrift aan de Leden der Provinciale Staten van Zuid-Holland, 1845 . . . . . *f* 0,25.

Het Parijsche Zendelinggenootschap, werkzaam in Zuid-Afrika, vooral ook in Nederland aanprijzenswaard, 1847 . . - 0,50.

Ongeloof en Revolutie, eene reeks van Historische Voorlezingen, 1847 . . . . . - 4,20.

Het Nederlandsche Zendelinggenootschap, 1848 . . . - 0,80.

Het Regt der Hervormde Gezindheid, 1848 . . . . - 2,10.

Aan G. *Graaf* SCHIMMELPENNINCK, over de Vrijheid van Onderwijs, 1848 . . . . . - 0,95.

Vrijheid, Gelijkheid, Broederschap. Toelichting der Revolutiespreuk, 1848 . . . . . - 0,80.

Grondwetherziening en Eensgezindheid, 1849 . . . . - 5,80.

Verscheidenheden over Staatsregt en Politiek, 1850 . . - 3,75.

Art. 198 der Grondwet of de niet-herzienbaarheid tijdens een Regentschap, 1850 . . . . . 0,30.

Adviezen in de Tweede Kamer der Staten-Generaal. Zitting van 1849 . . . . . - 2,25.

201483_029

groe009advi02

Adviezen in de Tweede Kamer der Staten-Generaal. Zitting van 1849-1850 (2 delen)